
Ochrona
małoletnich i osób
prawnie z nimi zrównanych
w prawie kanonicznym

Vademecum

NUMER II

Annales
Canonici

MONOGRAPHIAE

Monographiae

Ochrona
małoletnich i osób
prawnie z nimi zrównanych
w prawie kanonicznym

Vademecum

Wprowadzenie

redaktor serii
ks. Józef Krzywda

W serii ukazały się:

1. *Wiara a prawo: między wolnością a posłuszeństwem*, red. P. Kroczek, Kraków 2013.
2. *Konkordat: ocena z perspektywy 15 lat obowiązywania*, red. P. Kroczek, Kraków 2014.
3. *Prawa dziecka: perspektywa Kościoła*, red. P. Kroczek, Kraków 2015.
4. *Znaczenie wiary dla małżeństwa: w kierunku zmiany prawa*, red. P. Kroczek, Kraków 2016.
5. P. Kroczek, J. Krzywda, A. Sosnowski, *Droga do „Amoris laetitia”*, Kraków 2017.
6. *Dyskusje nad „Amoris laetitia”*, red. P. Kroczek, Kraków 2017.
7. *Warunki dopuszczalności do sakramentów ze szczególnym uwzględnieniem sakramentu małżeństwa*, red. P. Kroczek, Kraków 2019.
8. P. Kroczek, J. Krzywda, P. Michowicz, *„Amoris laetitia” – pokłosie*, Kraków 2020.
9. P. Kroczek, P. Skonieczny, *Ochrona danych osobowych w Kościele katolickim. Komentarz do Dekretu ogólnego Konferencji Episkopatu Polski w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim z 2018 roku, t. 1: Część 1. Kwestie wstępne. Część 2. Preambuła*, Kraków 2022.
9. P. Kroczek, P. Skonieczny, *Ochrona danych osobowych w Kościele katolickim. Komentarz do Dekretu ogólnego Konferencji Episkopatu Polski w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim z 2018 roku, t. 2: Część 3. Zagadnienia ogólne. Artykuły 1–5*, Kraków 2022.

NUMER II

Annales
Canonici

MONOGRAPHIAE

pod redakcją naukową
ks. Bartłomieja Pierona

Ochrona małoletnich i osób prawnie z nimi zrównanych w prawie kanonicznym

Vademecum

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
Wydawnictwo Naukowe
Kraków 2023

Monografia

Recenzja wydawnicza
ks. dr hab. Leszek Adamowicz,
prof. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

Redakcja językowa
Patrycja Klempas

Publikacja dofinansowana z subwencji
dla Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie

Ten utwór jest dostępny na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe (CC BY 4.0).

Copyright © 2023 by Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

ISBN 978-83-8370-074-8 (druk)
ISBN 978-83-8370-075-5 (online)
DOI: <https://doi.org/10.15633/9788383700755>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
Wydawnictwo Naukowe
30-348 Kraków, ul. Bobrzyńskiego 10

+48 12 422 60 40, wydawnictwo@upjp2.edu.pl
<https://ksiegarnia.upjp2.edu.pl>

ks. Bartłomiej Pieron

 <https://orcid.org/0000-0002-9089-759X>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

 <https://ror.org/0583g9182>

 <https://doi.org/10.15633/9788383700755.00>

Wprowadzenie

Do rąk szerokiego kręgu adresatów, zajmujących się na co dzień ochroną dzieci i młodzieży, oraz do wszystkich, którym na sercu leży ta bardzo ważna i wrażliwa kwestia, oddajemy publikację zatytułowaną *Ochrona małoletnich i osób prawnie z nimi zrównanych w prawie kanonicznym*. Niniejsza publikacja, wydana w formie praktycznej, stanowi konkretną odpowiedź Kościoła na dramat seksualnego wykorzystania dzieci i młodzieży przez duchownych i świeckich. Jest owocem badań pracowników naukowych Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie oraz innych wykładowców współpracujących z tym wydziałem. Wspólna troska o ochronę dzieci i młodzieży wyraziła się wpierw w propozycji studiów podyplomowych poświęconych właśnie tej tematyce. Zarówno pierwsza edycja, jak i druga przeprowadzana w roku akademickim 2023–2024 przez Wydział Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie spotkały się z bardzo dużym zainteresowaniem i pozytywną oceną ich uczestników. Celem tych studiów jest nie tylko pogłębienie wiedzy i praktycznych

umiejętności w diagnozie i procedowaniu spraw karnych kościelnych od momentu uzyskania informacji o przestępstwie do wymierzenia kary, lecz także jeszcze większe uwrażliwienie na tak ważny i istotny aspekt, którym jest wspólna troska o dobro dzieci i młodzieży. Zrodziła się także myśl o wydaniu publikacji w formie *vademecum* – by pozostawić ślad wspólnego wysiłku, kontynuować rozpoczętą inicjatywę i przekazać w ręce szerszego grona odbiorców konkretne narzędzie pracy. Zamierzeniem Autorów było stworzenie opracowania, które w krótkim czasie pozwoli czytelnikowi zapoznać się z zagadnieniami odnoszącymi się do ochrony osób małoletnich w Kościele, zarówno z zakresu prawa kanonicznego, jak i polskiego, i przyswoić najważniejsze z nich.

Tematyka poszczególnych rozdziałów jest szeroka. Zaproponowane części służą pomocą w uczciwym i metodycznym wyjaśnieniu przestępstw popełnionych przez sprawców. Wymaga to gruntowej i specjalistycznej znajomości zarówno materialnego, jak i procesowego kanonicznego prawa karnego. Ze względu na to, że w niektórych przypadkach dobro osób pokrzywdzonych chronione jest przez przepisy prawa polskiego, zwrócono również uwagę na odpowiedzialność sprawców przestępstw na gruncie przepisów prawa państwowego. W celu zapewnienia sprawiedliwości, nawrócenia i pojednania, naprawienia krzywdy, resocjalizacji zwrócono uwagę na konieczność podjęcia współpracy między odpowiednimi organami kościelnymi i państwowymi.

Autorzy niniejszej publikacji są wdzięczni władzom Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, władzom Wydziału Prawa Kanonicznego tegoż uniwersytetu, Wydawnictwu Naukowemu Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, a także w sposób szczególny Fundacji św. Józefa Konferencji Episkopatu Polski, która przez czas trwania studiów wspierała realizowany projekt. Wszystkie wspólnie podjęte inicjatywy i zamierzenia wydatnie wpisują się w apel, który do całego Kościoła nieustannie kierował papież Franciszek. W jednym z przemówień do członków Papieskiej Komisji

ds. Ochrony Małoletnich powiedział następujące słowa: „otuchą napawa świadomość, jak wiele konferencji episkopatów i konferencji wyższych przełożonych szukało u was porady odnośnie do Wytucznych w sprawie ochrony nieletnich i bezbronnych dorosłych. Wasza współpraca, służąca dzieleniu się najlepszymi sposobami postępowania, jest naprawdę cenna, zwłaszcza dla tych Kościołów, które dysponują mniejszymi środkami na tę kluczową działalność w zakresie ochrony. Chciałbym was zachęcić do dalszej współpracy w tym dziele z Kongregacją Nauki Wiary i Kongregacją ds. Ewangelizacji Narodów, aby te praktyki były inkulturowane w różnych Kościołach na całym świecie. Na koniec chciałbym pochwalić ze szczególnym naciskiem liczne sposobności uczenia się, wychowywania i formacji, jakie stworzyliście w wielu Kościołach partykularnych na całym świecie, a także tutaj w Rzymie, w rozmaitych dykasteriach Stolicy Apostolskiej, na kursie dla nowych biskupów oraz na rozmaitych kongresach międzynarodowych” (Rzym, 21 września 2017).

Aleksandra Brzemia-Bonarek

 <https://orcid.org/0000-0002-3946-1512>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

 <https://ror.org/0583g9182>

 <https://doi.org/10.15633/9788383700755.01>

Od zasady „accountability” do kanonisty towarzyszącego osobom skrzywdzonym wykorzystaniem seksualnym w Kościele

1. Prawa ofiar przestępstw kanonicznych *contra sextum* w Kościele powszechnym

Powojenny rozwój ochrony praw człowieka przyczynił się do zwrócenia uwagi nauki prawa na ofiarę, co znalazło wyraz w rozwoju wiktymologii – zarówno w sferze prawa materialnego, jak i w dążeniu do zwiększenia ochrony pokrzywdzonego. Rosnące zainteresowanie społeczne i socjologiczne osobą pokrzywdzonego doprowadziło do uznania, że ma on własne „interesy procesowe”, które wymagają ochrony. Zaczęto zwracać uwagę na potrzebę uwzględniania tzw. miękkich kompetencji społecznych w działaniach organów

ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Ochrona ta powinna przejawiać się m.in. w okazywaniu empatii, ograniczaniu formalności podczas przesłuchań, a także wzięciu pod uwagę stanu psychicznego, wieku, płci i sytuacji społecznej poszkodowanego. Te zmiany doprowadziły do przyjęcia w państwach demokratycznych tzw. kierunku wiktymologicznego w procesie karnym, który uczynił z pokrzywdzonego rzeczywisty podmiot postępowania karnego¹. Dopiero jednak w latach 80. XX wieku, wraz z uznaniem pełnego uczestnictwa ofiary, kierunek ten ugruntował się jako nowy paradygmat procesowy².

W dokumentach prawnych Stolicy Apostolskiej zasadniczo dominuje klasyczna koncepcja kryminologiczna. Zgodnie z nią prawo koncentruje się na czynie przestępczym, a działania ordynariusza – zarówno na poziomie przedprocesowym, jak i fazach następnych – skupiają się przede wszystkim na przestępstwie oraz na osobie

- 1 Więcej na ten temat w wymiarze ogólnoeuropejskim i z uwzględnieniem ewolucji polskich przepisów zob: M. Boheński, *W kierunku sprawiedliwości naprawczej*, „Palestra” 3–4 (2012), s. 265–274; M. Rogacka-Rzewnicka, *Proces karny w perspektywie ewolucji naukowej i współczesnych trendów rozwojowych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021; rozdział V monografii i strony: 411–426, oraz E. Bienkowska, *Wiktymologia*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018; szczególnie ostatni rozdział monografii o tytule: *Wiktymologia XXI wieku wiktymologią praw ofiar*, s. 479–492.
- 2 Pierwszym aktem prawnym o znacznej doniosłości, zajmującym się analizowaną problematyką była Europejska konwencja o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z 24 listopada 1983 roku wraz z Raportem wyjaśniającym do niej. Następnie Zalecenie Rady Europy nr R (85)11 z 28 czerwca 1985 r. w sprawie pozycji ofiary w procesie karnym i Zalecenie Rady Europy nr R (87)21 z 17 września 1987 r. w sprawie zapobieganiu wiktymizacji i pomocy dla ofiar przestępstw. W ramach prac legislacyjnych w związku z transformacją ustrojową i pragnieniem przystąpienia do struktur UE. Ministerstwo Sprawiedliwości w 1999 roku przygotowało i wydało Polską Kartę Praw Ofiary uwzględniającej standardy wsparcia ofiar przestępstw. Następnie wiążąca państwa członkowskie UE była Decyzja ramowa z 15 marca 2001 r. o pozycji ofiary w postępowaniu karnym; obowiązująca od 22 marca 2001 r. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanowiła normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastąpiła decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW, Dz.Urz. UE L 315 z 14.11.2012, s. 57–73.

sprawcy. Analiza dokumentów motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* Jana Pawła II z 2001 roku czy *Normae de gravioribus delictis* (z lat 2010, 2019 i 2021) pozwala zauważyć, że nie występuje w nich słowo „ofiara” [przestępstwa]. Do promulgacji pierwszej wersji motu proprio *Vox estis lux mundi* w 2019 roku osoba małoletnia lub bezradna, dotknięta przestępstwem *contra sextum* w Kościele, nie była bezpośrednio nazwana skrzywdzoną, pokrzywdzoną, poszkodowaną czy ofiarą ani nie została *explicite* uwzględniona w przepisach prawa powszechnego. W dokumencie prawnym Kościoła powszechnego osoba fizyczna, której dobro naruszono przestępstwem, została po raz pierwszy desygnowana terminem „ofiara” [wykorzystania seksualnego] w preambule do *Vox estis lux mundi* w 2019 roku³. Również cały nowatorski artykuł 5 tego motu proprio odnosi się do nakazu prawnego skierowanego do władz kościelnych o zapewnienie troski duchowej, medycznej, terapeutycznej i prawnej osobom dotkniętym przestępstwem i ich najbliższym⁴. W przepisie tym nie pojawia się słowo „ofiara” lub jego synonim, lecz następuje omówienie tego pojęcia przy pomocy czasownika *laedo-ere*, czyli skrzywdzić, zranić⁵. Jednak działania Kościoła w ramach aktywnej

3 Nie uległo to zmianie w nowej wersji *Vox estis lux mundi* z 2023 roku. Analizę zmian dokonał i omówił w swoim artykule: *Nowa wersja motu proprio Vos estis lux mundi. Znaczenie zmian wprowadzonych przez papieża Franciszka w 2023 roku*, a opublikował w „*Annales Canonici*” 19 (2023) nr 2, s. 57–73, ksiądz dr Jan Dohnalik. Zainteresowanego Czytelnika zachęca się do lektury tego tekstu.

4 Więcej na temat tego przepisu por. A. Brzemia-Bonarek, *Artykuł 5 motu proprio papieża Franciszka „Vos estis lux mundi” jako przykład dowartościowania sfery metajurydycznej w kanonicznym porządku prawnym*, [w:] *Homini et Ecclesiae servientes. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. Henrykowi Stawniakowi SDB z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. A. Domaszk, R. Kamiński, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2022, s. 197–210; oraz późniejszy artykuł tej samej autorki: *Care for person within article 5 of the motu proprio VELM as an example of the juridicalisation of morality in contemporary lawgiving in the Church*, [w:] *Personne, droit et justice. La contribution du droit canonique dans l'expérience juridique contemporaine*, dir. L. Danto, Edition di Cerf, Paris 2023, s. 490–500.

5 Art. 5 *Vox estis lux mundi* – *Personarum cura*. § 1. *Auctoritates ecclesiasticae enuntantur, ut qui se cum familiis suis laesos esse affirmant, digne ac*

ochrony osób skrzywdzonych wykorzystaniem seksualnym na poziomie powszechnym i lokalnym – czyli raportowanie, reagowanie i prewencja na bazie metody *accountability* – od lat 90. XX wieku (*vide*: podniesienie wieku osoby małoletniej z lat 16 do lat 18 dla USA i Irlandii indultami z 1994 i 1996 roku, wydłużanie czasu przedawnienia, włączenie przestępstw wykorzystania seksualnego w stosunku do osób przed 18 rokiem życia do listy przestępstw zastrzeżonych Kongregacji Doktryny Wiary w 2001 roku i kolejne nowelizacje motu proprio) nakierowane były na „nurt wiktymologiczny” i wsparcie ofiar. Już w przemówieniu do Biskupów Irlandii 28 października 2006 roku papież Benedykt XVI użył terminu „ofiary [nadużyć seksualnych w Kościele]” nie tylko wobec bezpośrednio skrzywdzonych przestępstwem, lecz także ich najbliższych⁶. 22 marca 2014 roku papież Franciszek powołał do życia Papieską Radę ds. Ochrony Małoletnich *Tutela Minorum*⁷. 21 września 2017 roku w przemówieniu do członków tej komisji powiedział, że zasada „zero tolerancji dla sprawców przestępstw seksualnych w Kościele” jest nieodwoływalna i obowiązuje wszystkich w Kościele, w szczególności Jego pasterzy⁸.

reverenter tractentur, iisdemque suppeditant [...]; Hasło: *laedo*, [w:] J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla dla prawników i historyków*, Universitas, Kraków 2009, s. 554.

- 6 „to bring healing to the victims and to all those affected by these egregious crimes” www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2006/october/documents/hf_ben-xvi_spe_20061028_ad-limina-ireland.html (dostęp: 10.08.2023).
- 7 Franciszek, *Chirograph of His Holiness Pope Francis for The Institution of a Pontifical Commission for the Protection of Minors*, 22.03.2014, www.vatican.va/content/francesco/en/letters/2014/documents/papa-francesco_20140322_chirografo-pontificia-commissione-tutela-minori.html. W radzie tej przez dwie kadencje (od roku 2014 do 2022) zasiadała prof. Hanna Suchocka, premier RP w latach 1992–1992 i ambasador PR przy Stolicy Apostolskiej w latach 2001–2013. Z powołania przez papieża Franciszka od 2022 roku członkinią *Tutela Minorum* jest psycholog, terapeuta i seksuolog, Ewa Kusz, wicedyrektorka Centrum Ochrony Dziecka przy Uniwersytecie Ignatianum.
- 8 „The Church irrevocably and at all levels intends to apply the ‘zero tolerance’ principle against the sexual abuse of minors”. *Address Of His Holiness Pope Francis to the Members of the Pontifical Commission for the Protection of Minors*,

W wydanym przez Kongregację Doktryny Wiary okólniku skierowanym 3 maja 2011 roku do wszystkich Konferencji Episkopatów w sprawie opracowania wytycznych dotyczących sposobów postępowania w przypadku nadużyć seksualnych popełnionych przez duchownych wobec osób niepełnoletnich⁹ pojawia się określenie „ofiar nadużyć seksualnych” w każdej wersji językowej¹⁰. Bezpośrednie tłumaczenie włoskiego słowa *vittima* (ang. *victim*) można znaleźć w dokumentach operacyjnych poszczególnych episkopatów mających na celu ochronę nieletnich, sposobu postępowania w sytuacji zgłoszenia nadużyć i pomocy skrzywdzonym przestępstwem¹¹.

Od 21 do 24 lutego 2019 roku odbyło się w Watykanie spotkanie pn. *Ochrona małoletnich w Kościele (La protezione dei minori nella Chiesa)* z udziałem kardynałów, biskupów i zaproszonych gości. Zostało ono poświęcone odpowiedzi Kościoła na przestępstwa wykorzystania seksualnego małoletnich przez duchownych. Nie było to pierwsze tego typu wydarzenie o charakterze powszechnym w zakresie ochrony małoletnich i osób z nimi zrównanych w wymiarze prawa karnego; jednak znamienne było to, że w trakcie obrad papież Franciszek nie komentował poszczególnych wystąpień prelegentów, lecz przyjął rolę słuchacza. Wyjątek uczynił po południowej

21.09.2017, www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2017/september/documents/papa-francesco_20170921_pontcommissione-tutela-minori.html (dostęp: 10.08.2023).

9 „Acta Apostolicae Sedis” 103 (2011) 406–412, tekst polski: „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 2011, nr 1 (19), s. 45–48.

10 Por. Congregatio Pro Doctrina Fidei, *Circular Letter to Assist Episcopal Conferences in Developing Guidelines for Dealing with Cases of Sexual Abuses of Minors Perpetrated By Clerics*, po angielsku, czesku, słowacku, francusku, niemiecku, włosku, portugalsku, hiszpańsku, www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/doc_index.htm (dostęp: 10.08.2023).

11 Przeglądu praw i zobowiązań ofiar przestępstw seksualnych w Kościele w sposób niezmiernie metodyczny dokonał profesor Massimo del Pozo w artykule: *I diritti e i doveri delle vittime nel processo canonico*, [w:] *Diritto penale canonico. Dottrina, prassi e giurisprudenza della Curia Romana*, Libreria Editrice Italiana, Vatican 2023, s. 349–364 (Annales, 15).

prelekcji doktor Lindy Ghisoni, kanonistki, podsekretarzyni w Dykasterii do spraw Świeckich Rodziny i Życia.

Na początku swojego wystąpienia podsekretarz Linda Ghisoni, nawiązując do przytoczonego wcześniej świadectwa jednej z ofiar, podkreśliła, że nie sposób mówić o ochronie nieletnich bez uwzględnienia osób skrzywdzonych przestępstwem i ich rodzin. Zwróciła uwagę, że konieczne jest również poznanie sprawców oraz osób współwinnych, zaprzeczających lub zaniedbujących, a także tych, którzy ukrywali informacje o krzywdzie. Wspomniała również o sygnalistach – tych, którzy próbowali mówić i działać, lecz zostali uciszeni przez swoich przełożonych. Prelegentka zwróciła tym samym uwagę, że towarzyszenie osobom zranionym przemocą seksualną, a także innymi formami nadużyć władzy czy duchowości, nie jest tylko zadaniem duszpasterzy lub terapeutów, lecz także wszystkich, choć w zależności od odgrywanej roli i powierzonych zadań „towarzyszenie” będzie przybierało różne formy.

Głównym tematem wystąpienia była metoda *accountability* (pol. *rozliczeniowości*), rozumiana jako zespół działań operacyjnych skupionych – najogólniej – na odpowiedzialności za ochronę danych przez tego, kto te dane przetwarza. Metoda ta została polecana do stosowania zarówno w Kościele powszechnym, jak i w Kościołach partykularnych. Z perspektywy Kościoła pojmowanego nie tylko jako zbiór instytucji, urzędów i funkcji wspierających jego hierarchiczny ustrój, lecz – w duchu refleksji Soboru Watykańskiego II – jako wspólnota współodpowiedzialna, współodczuwająca i współdziałająca dla dobra dusz, Linda Ghisoni przedstawiła znaczenie oraz implikacje metody *accountability* dla życia i misji Kościoła.

W tym celu dokonała przeglądu obowiązków związanych z zasadą *accountability*, do których w pierwszej kolejności zaliczyła ustalenie zakresu i zasięgu, skali problemu, czyli rzetelną i aktualną wiedzę o nadużyciach oraz związane z nią raportowanie (stworzenie na poziomie Kościoła powszechnego, poszczególnych

konferencji episkopatów i Kościołów partykularnych odpowiednich komórek statystycznych, odpowiedzialnych za zbieranie danych i ich interpretację). Równie ważne – jak wskazała – jest przyjęcie w Kościele postawy należytej odpowiedzialności, a następnie obowiązku rozliczenia się z niej, co idzie w parze z potrzebami wspólnoty i odpowiada na nie (funkcja sprawiedliwościowa prawa karnego). Do centralnej formy rozliczenia należy osądzenie – praktyczna realizacja sprawiedliwości, która musi odbywać się z zabezpieczeniem wiedzy i obiektywizmu, a zatem przez wykształconych prawników, stale pogłębiających swoją wiedzę i formację profesjonalną; doskonalących pracę w zespole, mających świadomość dynamicznego rozwoju karnistyki, także w wymiarze wymogów prawa świeckiego. Implikuje to obowiązek zwiększenia zainteresowania samych kanonistów tą gałęzią prawa (prawo jest wszak lennikiem „zapotrzebowania społecznego”). Autorka wskazała wydziałom prawa kanonicznego cel oraz zachęciła do przyjęcia wyzwania zwiększenia nakładów na rozwój nauki i dydaktyki prawa karnego w Kościele. Obok funkcji sprawiedliwościowej Linda Ghisoni uwrażliwiła słuchaczy na konieczność realizacji potrzeb ofiar i ich rodzin (duchowych, terapeutycznych i fizycznych, nie wyłączając odszkodowań finansowych, przyznanych rent i innego typu rekompensat), czyli na obowiązek naprawienia (kompensacji). Wreszcie, *locus praeventioni melior quam remedium*: funkcja ochronna i prewencyjna prawa w optyce zasady *accountability* spełnia się poprzez stworzenie zasad postępowania i programów profilaktyki oraz zaangażowanie całej wspólnoty Kościoła, niezależnie od stanu i wieku, a także pedagogizacji dzieci i dorosłych – czyli systemu *prewencji*¹².

12 L. Ghisoni, *Communio: Agire insieme*, [w:] *Consapevolezza e purificazione. Atti dell'Incontro per la Tutela dei minori nella Chiesa (Città del Vaticano 21-24 febbraio 2019)*, Città del Vaticano 2019, s. 85–95. Teksty wystąpienia zostały wydane również w języku polskim, zob. *Świadomość i oczyszczenie. Ochrona małoletnich w Kościele*.

1 czerwca 2019 roku wszedł w życie list apostolski papieża Franciszka, promulgowany 9 maja 2019 roku w formie motu proprio i rozpoczynający się od słów: „wy jesteście światłością świata” (motu proprio *Vos estis lux mundi*). W dokumencie tym na poziomie powszechnym zostały przyjęte procedury mające na celu zapobieganie i zwalczanie przestępstw przeciwko małoletnim, osobom prawnie zrównanym z małoletnimi i dorosłym bezbronnym, których dopuszczali się najwyżsi rangą dostojnicy kościoła, biskupi i najwyżsi przełożeni zakonni, także w wymiarze zaniedbania (obstrukcja postępowania, zaniechanie dochodzenia)¹³.

W art. 5 tego dokumentu, zatytułowanym *Troska o osoby*, ustawodawca bezpośrednio skupił swoje zainteresowanie na ofercie przestępstwa, wprowadzając prawny nakaz (a nie jedynie zalecenie czy wskazówkę interpretacyjną) promowania praw ofiary:

„§ 1. Władze kościelne są zobowiązane, aby ci, którzy twierdzą, że są poszkodowani, wraz ze swoimi rodzinami, byli traktowani z godnością i szacunkiem oraz zaoferują im w szczególności: (a) przyjęcie, wysłuchanie i wsparcie, również za pośrednictwem właściwych służb; (b) pomoc duchową; (c) pomoc medyczną, terapeutyczną i psychologiczną, w zależności od konkretnego przypadku”.

Konstrukcja tego przepisu zawartego w motu proprio wskazuje na obowiązek wyjścia z inicjatywą („zaoferowania”): stworzenia atmosfery zaufania podczas odbierania zawiadomienia o przestępstwie oraz w trakcie innych spotkań, rozmów i zeznań związanych z domniemanym przestępstwem – punkt (a); zapewnienia już od momentu zgłoszenia przestępstwa pomocy duchowej skrzywdzonym i ich rodzinom – punkt (b). Również od momentu zgłoszenia przestępstwa istnieje obowiązek zapewnienia pomocy medycznej lub psychologicznej – punkt (c). Życzliwość względem domniemyanych

Międzynarodowa Konferencja, Watykan 21–24 lutego 2019, Niepokalanów 2020, s. 97–112.

13 Więcej na temat celów i zasad tego dokumentu: D. G. Astigueta, *Lettura di „Vos estis lux mundi”*, „Periodica” 108 (2019), s. 471–516.

ofiar i ich rodzin wyraża się zatem werbalnie, niewerbalnie, a także przez zastosowanie środków osobowych i rzeczowych. Sformułowanie „władze kościelne” oznacza biskupa ordynariusza, eparchę i wyższych przełożonych zakonnych, którzy dla prawidłowej realizacji normy mogą posługiwać się określonymi osobami (świeckimi i duchownymi) z wiedzą i umiejętnościami pozwalającymi na prawidłową realizację normy sygnalizowanego przepisu. Prawo skrzywdzonego do przyjaznej i zrozumiałej komunikacji, a także prawo do uzyskania pomocy nie mają charakteru jednorazowego ani nie są zawężone czasowo do ram postępowania określonego przez *Vox estis lux mundi*.

Pomoc duchowa odbywa się głównie poprzez zapewnienie i koordynowanie na terenie Kościoła partykularnego duszpasterstwa specjalistycznego oraz indywidualne towarzyszenie skrzywdzonym. Obowiązkiem władz kościelnych jest również wspieranie i propagowanie inicjatyw wiernych w celu tworzenia grup wsparcia duszpasterskiego.

Pomoc medyczna oznacza dostęp do procedur medycznych oraz leczenia farmakologicznego i jest wykonywana przez lekarza lub personel medyczny albo farmaceutów. Fizyczne następstwa molestowania wymagają somatycznej interwencji lekarskiej, choć w praktyce najczęstszym skutkiem molestowania jest trauma, stąd w większości przypadków pomoc medyczna oznacza dostęp do specjalistów z dziedziny psychiatrii.

Specyfikacja pomocy specjalistycznej jest zindywidualizowana w zakresie i formie „w zależności od konkretnego przypadku”, jak wyraźnie zastrzeżono w przepisie. Jest to wyraz realizmu ustawodawcy kościelnego do zróżnicowanych sytuacji, które mają miejsce, oraz pozostawienie „przestrzeni” do podejmowania decyzji w duchu dobrej wiary i słuszności; przy uwzględnieniu możliwości (finansowej, zasobów ludzkich, umiejętności) danej wspólnoty lokalnej.

2. Prawa ofiar przestępstw kanonicznych *contra sextum* na terenie Konferencji Episkopatu Polski

Po nowelizacji motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2010 roku zobowiązano poszczególne konferencje episkopatów do opracowania własnych wytycznych, uwzględniających lokalne uwarunkowania i możliwości, lecz zgodnych z prawem wyższego rzędu obowiązującym w całym Kościele. Dokumenty te miały określać procedury i zasady postępowania w sprawach nadużyć seksualnych popełnionych przez duchownych wobec małoletnich, obowiązujące na terenie danego episkopatu, przy poszanowaniu odmienności kulturowych regionu oraz prawa państwowego. W Polsce taki dokument powstał w 2014 roku, a następnie – po wejściu w życie motu proprio *Vox estis lux mundi* – znowelizowano go w 2019 roku¹⁴.

Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu Konferencji Episkopatu Polski składają się z tekstu głównego i aneksów. We *Wstępie* do tekstu głównego wskazano, że wykorzystywanie seksualne Kościoł uznaje za grzech ciężki, który domaga się jednoznacznych reakcji. Podkreślono, że do każdego zgłoszenia trzeba podchodzić poważnie i nie jest dopuszczalna żadna chęć ukrywania bądź tuszowania wykorzystania osób małoletnich. Przypomniano, że rozstrzyganie spraw przestępstw seksualnych popełnionych przez duchownych wobec małoletnich zastrzeżone jest dla Kongregacji Nauki Wiary, lecz do ordynariusza należy przeprowadzenie dochodzenia wstępnego. Zwrócono uwagę,

14 Przede wszystkim wprowadzono artykuły 2a i 2b ustanawiające w każdej diecezji i prowincji zakonnej instytutu kleryckiego delegata ochrony dzieci i młodzieży, zgodnie z nakazem art. 2 § 1 *Vox estis lux mundi* z 2019 roku. Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia*, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 2019 nr 31, s. 261–270.

że fakt wykorzystania seksualnego małoletniego, zgodnie z prawem obowiązującym w Polsce, należy zgłosić organom ścigania. Następnie w 19 artykułach zostało określone, co jest przedmiotem dochodzenia wstępnego, kto powinien przyjąć zgłoszenie i jakie są obowiązki takiej osoby, a także jakie prawa przysługują osobie pokrzywdzonej. Podano również ogólną procedurę postępowania w odniesieniu do oskarżanego kapłana oraz sposób działania w przypadku oskarżeń formułowanych w stosunku do osób już nieżyjących. *Explicite* wskazano na obowiązki ordynariusza w tym dochodzeniu. W *Aneksie nr 1* określono w bardziej szczegółowy sposób pomoc, którą powinny otrzymać osoby pokrzywdzone. *Aneks nr 2* w całości poświęcony został procedurom prawnym, które należy podjąć w przypadku otrzymania zgłoszenia o wykorzystaniu seksualnym osoby małoletniej. *Aneks nr 3* omawia zasady formacji i praktyki, w tym m.in. badania kandydatów do kapłaństwa pod kątem dojrzałości psychoseksualnej.

W przypadku wytycznych Konferencji Episkopatu Polski należy mieć na uwadze, że choć jest to dokument prawnie obowiązujący na terenie Polski, ma on charakter *linea guida*, a w nim termin „ofiara” – choć nie należy do języka prawnego – pojawia się dla lepszej aplikacji obowiązku troski o małoletnich skrzywdzonych przez mocą seksualną i ich najbliższych oraz pomocy im, co zostało wskazane prawem powszechnym (tj. art. 5 *Vox estis lux mundi* z lat 2019 i 2023). Ten obowiązek należy do biskupów i wyższych przełożonych zakonnych. Polski system prawnokarny nie posługuje się pojęciem ofiara przestępstwa, lecz terminem pokrzywdzony (art. 49 kodeksu postępowania karnego). Pokrzywdzonym jest każdy podmiot (osoba fizyczna lub prawna, a w niektórych przypadkach podmiot nieposiadający osobowości prawnej), którego dobro prawne zostało bezpośrednio dotknięte przestępstwem, co wyjaśnił Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 17 listopada 2005 r. (sygn. akt II kk 108/05): „pokrzywdzonym może być w procesie karnym jedynie ten, kogo przestępstwo dotyka bezpośrednio, naruszając lub zagrażając w ten

sposób jego dobru prywatnemu, chronionemu przez naruszony przez sprawę przepis. O pokrzywdzeniu decyduje bezpośrednio naruszonego lub zagrożonego przestępstwem dobra”¹⁵. Ofiara przestępstwa została jednak zdefiniowana w *Polskiej Karcie Praw Ofiary*¹⁶. I w tym kontekście, w rozumieniu *Karty* (art. 1) ofiarą jest nie tylko osoba fizyczna, której dobro, chronione prawem, zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo, lecz także jej najbliżsi.

Jak już wspomniano, pojęcie ofiary jest terminem zaczerpniętym z języka prawniczego, a nie prawnego, stąd używa się go w sensie psychologicznym, kryminologicznym i wiktymologicznym¹⁷. Najbliżsi osoby fizycznej pokrzywdzonej przestępstwem również mogą być ofiarami przestępstwa – trauma nie ogranicza się wyłącznie do skrzywdzonego – ale nie będą oni mieć statusu osoby pokrzywdzonej.

W prawie kanonicznym nie występuje figura procesowa osoby pokrzywdzonej. Oskarżycielem publicznym jest promotor sprawiedliwości: on też ma inicjatywę dowodową, prawo sprzeciwów od decyzji częściowych i wreszcie prawo do apelacji. Wyłącznie w kanonicznym procesie karnym sądowym strona poszkodowana może interweniować poprzez wytoczenie powództwa o naprawienie szkód poniesionych w wyniku przestępstwa, jednakże musi to uczynić przed zamknięciem postępowania dowodowego w pierwszej instancji (kan. 1729 w związku z kan. 1598 § 3 KPK). Ta sama strona nie będzie jednak mogła wnieść apelacji od niekorzystnego dla niej wyroku, gdyż publiczno-prawny charakter procesu karnego w Kościele

15 Publikacja wyroku: OSNwSK 2005/1/2000.

16 Ministerstwo Sprawiedliwości, *Polska Karta Praw Ofiary. Tekst i komentarz*, Warszawa 1999.

17 Por. D. Romano, *Dalla parte della vittima: riflessioni sul quadro normativo e giurisprudenza italiana*, [w:] *Diritto penale canonico. Dottrina, prassi e giurisprudenza della Curia Romana*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican 2023, s. 331–343 (Anales, 15).

zezwała na apelację jedynie w zakresie subsydiarnego powództwa o naprawienia szkód (kan. 1729§ 3 i kanony 1730–1731 KPK). W sytuacji zdecydowanej większości spraw karnych administracyjnych nawet ta słaba proteza podmiotowości procesowej ofiary nie istnieje. Partycypacja osób skrzywdzonych w postępowaniu karnym w Kościele jest zawężona do roli świadka, choć jest to świadek „specjalnego traktowania”¹⁸.

Przy obserwowanych (do dziś) trudnościach w takiej nowelizacji procesowego prawa karnego, by nadać ofierze przestępstwa status aktywnego uczestnika postępowania¹⁹; w wymiarze tzw. *soft law*, dzieje się bardzo dużo. Można powiedzieć, że obecnie Kościół katolicki sprawnie i konsekwentnie tworzy oraz ulepsza powszechny system ochrony małoletnich i dorosłych bezradnych przed wykorzystaniem seksualnym w obrębie swojej Wspólnoty. Sprzyjają powstałe na całym świecie dokumenty lokalne episkopatów – w Polsce są to *Wytyczne Konferencji Episkopatu Polski dotyczące dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia*²⁰, oddolne ruchy wiernych – m.in. inicjatywa wiernych świeckich „Zranieni w Kościele” (najstarsza tego typu na terenie kraju)²¹ czy wspólnota modlitewna „Anastasis”²². Niemal łącznie z utworzeniem podobnych instytucji na poziomie powszechnym powstały poza Rzymem (Monachium, Waszyngton, Lozanna i inne) wyspecjalizowane instytucje naukowo-badawczo-dydaktyczne zajmujące się fenomenem ochrony dzieci i młodzieży, a także dorosłych bezbronnych przed przestępstwami seksualnymi

18 A. Beodato, *L'attenzione delle vittime*, [w:] *Il diritto penale al servizio della comunione della Chiesa*, Glossa, Milano 2021, s. 267–275 (Quaderni della Mendola, nr 29).

19 Por. Ch. Scicluna, *The right of victim in canonical penal process*, „Periodica” 109 (2020), s. 493–503.

20 „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 2019 nr 31, s. 261–270.

21 Por. Zranieni w Kościele, <https://zranieni.info> (dostęp: 19.11.2023).

22 Por. Sanktuarium Świętego Jana Pawła II Wielkiego, <http://sjanpawel2.pl/anastasis/> (dostęp: 19.11.2023).

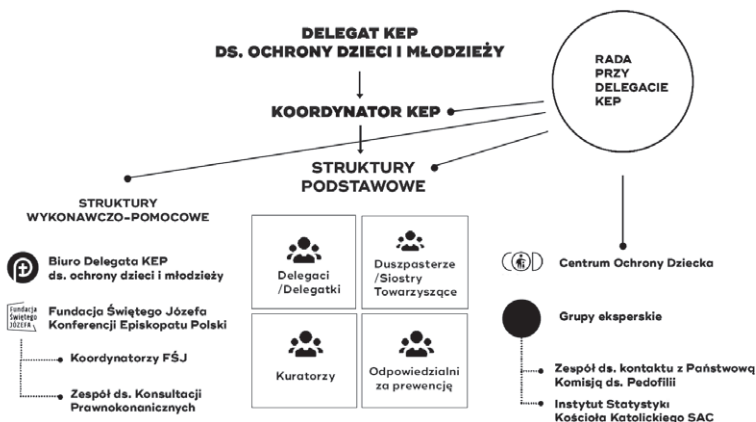
w Kościele (i innymi formami agresji: nadużyciem władzy, nadużyciami duchowymi) – w Polsce jest to Centrum Ochrony Dziecka (COD) przy Uniwersytecie Ignatianum w Krakowie, jednostka międzywydziałowa założona i kierowana przez o. dra Adama Żaka SJ od 2014 roku²³. Pomoc osobom skrzywdzonym wykorzystaniem seksualnym we wspólnocie Kościoła katolickiego (w tym wsparciu finansowym, terapeutycznym i rzeczowym), reagowanie na krzywdy i przeciwdziałanie im oraz wspieranie takich działań innych podmiotów realizowana jest również przez Fundację św. Józefa powstałą przy Konferencji Episkopatu Polski 9 października 2019 roku²⁴. Wreszcie w realizacji zasady *accountability* niezbędne są media katolickie: w Polsce w pierwszej kolejności tematem ochrony małoletnich zajął się zespół miesięcznika „Więź”, kierowany przez Zbigniewa Nosowskiego, nestora troski katolickich mediów o najsłabszych, zapomnianych i skrzywdzonych w Kościele; oraz dziennikarze wrażliwi na zagrożenie ochrony małoletnich w Kościele (spośród wielu wymienić należy redaktor dr Paulinę Guzik, redaktora Tomasza Krzyżaka – z wykształcenia również kanonistę – czy redaktora dra Tomasza Terlikowskiego). Na czele systemu ochrony dzieci i młodzieży w polskim Kościele stoi Delegat Konferencji Episkopatu Polski ds. Ochrony Dzieci i Młodzieży (aktualnie jest to abp Wojciech Polak, który zarządza tą wielką inicjatywą przy pomocy Biura Delegata, działającego pod kierownictwem ks. dra Piotra Studnickiego).

Strukturę całego systemu ochrony dzieci i młodzieży oraz instytucji powiązanych z tym dziełem ukazuje załączona grafika²⁵:

23 Centrum Ochrony Dziecka, <https://cod.ignatianum.edu.pl/misja-cod/> (dostęp: 19.11.2023).

24 Fundacja Świętego Józefa Konferencji Episkopatu Polski, <https://fsj.org.pl> (dostęp: 19.11.2023).

25 Zamieszczona za zgodą Biura Delegata Konferencji Episkopatu Polski ds. Dzieci i Młodzieży.

Jeśli uwzględnimy aktualne prawo powszechne Kościoła (*Vox estis lux mundi* z 2023 roku oraz wytyczne Konferencji Episkopatu Polski zrewidowane w 2019 roku), osoba zraniona w Kościele lub domniemana ofiara od momentu zgłoszenia:

- ma prawo oczekiwać, że zostanie życzliwie przyjęta i wysłuchana, potraktowana z godnością i szacunkiem, oraz może poprosić o spotkanie z delegatem w miejscu, w którym będzie czuła się bezpiecznie i komfortowo (wytyczne Konferencji Episkopatu Polski nr 3, Aneks nr 1, art. 4 § 2; Aneks nr 2, art. 5 § 2 pkt. 1–3; *Vox estis lux mundi*, art. 5 § 1, lit. a. Pierwszy kontakt jest bardzo ważny, stąd nie wolno go bagatelizować ani nie doceniać²⁶. Domniemana ofiara ma mieć możliwość

26 A może się on wydarzyć nie tylko w zaciszu biura delegata diecezjalnego ds. ochrony dzieci i młodzieży. Por. A. Brzemia-Bonarek, *Fumus delicti w sprawie o nieważność małżeństwa: podejmowanie denuncjacji prze sędziego kościelnego i dalsze procedowanie. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Wykorzystanie seksualne osób małoletnich. Ujęcie interdyscyplinarne*, cz. I, red. M. Cholewa, P. Studnicki, Scriptum, Kraków, 2021, s. 244–254.

wyboru płci i stanu rozmówcy, należy również zadbać o to, by osoba zgłaszająca nie musiała wyjaśniać celu swojego przybycia na portierni kurii lub przy furcie klasztornej. Kurię i prowincję winny rozważyć urządzenie pokoju rozmów w prosty, lecz nowoczesny sposób, dający wyglądem poczucie bezpieczeństwa, dyskrecji itp. Odnośnie do skrzywdzonych osób dorosłych jak dotąd brak jest regulacji w przepisach; zaleca się jednak, aby w ramach dobrej praktyki i postawy otwartości wobec wszystkich ofiar przestępstw w diecezjach i prowincjach zakonnych przełożeni zachowywali się analogicznie jak przy małoletnich. (Doświadczenie wskazuje, że często dotyczy to młodych – nominalnie pełnoletnich, lecz nadal w fazie rozwoju ku pełnej dorosłości – uwikłanych i uzależnionych od duchownego-przestępcy poprzez jego nadużycie władzy lub nadużycie duchowe i manipulacje psychologiczne).

- ma prawo żądać, by podczas zgłoszenia oraz w trakcie późniejszych czynności wyjaśniających i procesowych towarzyszyła jej wybrana osoba zaufana (wytyczne Konferencji Episkopatu Polski, Aneks nr 1, art. 5 § 2). To prawo nie wyklucza uprzedniego wyjaśnienia osobie towarzyszącej, że jej rola ogranicza się do wspierania domniemanej ofiary, aby uniknąć problemów, gdy osoba towarzysząca zechce odpowiadać za ofiarę lub poczuje się „głównodowodzącym” spotkania. W praktyce im lepiej delegat lub delegat biskupa w dochodzeniu wstępnym, postępowaniu karno-administracyjnym, czy wreszcie sędzia w procesie karnym, jest przygotowany do przeprowadzania takich rozmów (plan ogólny, plan pytań, użycie neutralnych słów, nieoperowanie żargonem prawniczym lub kościelnym niezrozumiałym dla przeciętnego wierzącego), tym lepiej uda mu się zrelaksować rozmówcę i obniżyć emocje, które w naturalny sposób mogą pojawić się w różnej formie i w różnym czasie. Stąd obowiązkiem przełożonych

kościelnych jest wybór audytora z talentem do przesłuchań w zakresie postępowań w sprawach *de sexto*.

- jeśli ma poniżej 15 lat, może być przesłuchana w dochodzeniu wewnątrzkościelnym (na każdym jego etapie) tylko za zgodą rodziców i w obecności psychologa; osoby małoletnie między 15 a 18 rokiem życia stają do przesłuchania w obecności psychologa (wytyczne Konferencji Episkopatu Polski, Aneks nr 2, art. 5 § 4).
- która twierdzi, że jest poszkodowana przestępstwem wykorzystania seksualnego w Kościele już od momentu zgłoszenia (albo powzięcia przez władze kościelne informacji o możliwym przestępstwie z innych źródeł), ma prawo ufnie oczekiwać, że zostanie jej zapewniona ochrona wizerunku i sfery prywatnej, a także tego, że zapewnione zostanie jej poczucie bezpieczeństwa (wytyczne Konferencji Episkopatu Polski, Aneks nr 1, art. 1 § 2, art. 4 § 2; motu proprio *Vox estis lux mundi*, art. 4, art. 5 § 2; kan. 1717 § 3 KPK). Należy respektować ochronę domniemanej ofiary przed kontaktem fizycznym i wzrokowym z domniemanym sprawcą oraz jego wpływem pośrednim (wiadomości, listy) na osobę skrzywdzoną.
- w sytuacji, gdy sprawa nie jest zgłoszona państwowym organom ścigania, ma prawo do otrzymania pomocy w jej zgłoszeniu. Gdy osoba, która składa *notitia criminis*, nie chce zgłosić przestępstwa państwowym organom ścigania, w sytuacji prawnego obowiązku zawiadomienia organów ścigania w obliczu przestępstw opisanych w art. 240 kk (wykorzystanie osoby małoletniej przed ukończeniem 15 roku życia albo osoby bezradnej, chorej psychicznie lub upośledzonej umysłowo), ma zostać powiadomiona, że przestępstwo zostanie (bo musi być) zgłoszone do organów ścigania z ramienia przedstawiciela Kościoła (wytyczne Konferencji Episkopatu Polski, nr 4; Aneks nr 1, art. 3 § 2; Aneks nr 2, art. 5 § 2, pkt. 1–3).

- ma prawo do informacji, na jakim etapie znajduje się wszczęte postępowanie i jak zakończyło się postępowanie karne; jednak musi ona wyrazić takie życzenie (*Vox estis lux mundi*, art 17§ 3). Zaburzeniem tego prawa jest niepoinformowanie jej wprost i w sposób komunikatywny (jasny, zrozumiały), że „automatycznie” nie będzie otrzymywała wiadomości o sprawie. Artykuł 5 Aneksu nr 1 *Wytycznych Konferencji Episkopatu Polski* jest jednak sformułowany w ten sposób, że informacja o środkach zapobiegawczych podjętych w odniesieniu do osoby oskarżanej o nadużycie seksualne nie wymaga uprzedniego wyrażenia woli o otrzymaniu tej wiadomości.

Dobłą praktyką jest przygotowanie w przejrzystej, pisemnej formie informacji o osobach i ośrodkach oferujących wskazane formy leczenia lub wsparcia dostępnych na terenie diecezji bądź prowincji (wraz z danymi kontaktowymi) oraz przekazanie ich osobie skrzywdzonej lub jej rodzinie. W tym zakresie pomocne są materiały i opracowania udostępniane przez Konferencję Episkopatu Polski²⁷.

Zakończenie

Bogini Temida przedstawiana jako kobieta w klasycznym chitonie z wagą i zawiązanymi oczami – od starożytności uosobienie prawa, sprawiedliwości i porządku – gości na biurkach wielu prawników w formie figur, a także widnieje na stronach internetowych różnych kancelarii. W prawie kanonicznym źródłem sprawiedliwości i prawa jest Bóg, który widzi i współodczuwa ból w stosunku do tych,

27 *ABC dobrych praktyk w zakresie ochrony dzieci, młodzieży, osób z niepełnosprawnościami i bezradnych przed wykorzystaniem seksualnym w Kościele katolickim w Polsce*, <https://fsj.org.pl/wp-content/uploads/sites/2/2023/12/ABC-Dobrych-Praktyk.pdf> (dostęp: 19.11.2023); T. Krzyżak, *Prawa osób pokrzywdzonych w sprawach contra sextum w aktualnym prawodawstwie Kościoła rzymskokatolickiego*, [w:] *Wykorzystanie seksualne osób małoletnich. Ujęcie interdyscyplinarne*, cz. IV, red. M. Cholewa, P. Studnicki, Scriptum, Kraków 2023, s. 143–147.

względem których popełniono przestępstwa przeciwko godności osoby ludzkiej. Kościół wybrał postawę aktywną w pomaganiu osobom, które zgłaszają krzywdę, opierając się na istnieniu *fumus delicti* w zgłoszeniu. Pomoc i uprzednie zadośćuczynienie za krzywdę wydają się przeważać nad myśleniem ściśle jurydycznym. Stąd prawnik kanonista, choć wypełnia swoje obowiązki *sine ira et studio*²⁸, postawą empatii względem ofiar przemocy realizuje prośbę ojca świętego Franciszka wyrażoną listem z 31 maja 2018 roku: „Dziś jako Lud Boży jesteśmy wezwani, by wziąć na siebie ból naszych braci zranionych na ciele i na duszy. Jeśli w przeszłości naszym sposobem reakcji mogło być zaniedbanie, to dzisiaj chcemy, aby solidarność, rozumiana w swoim najgłębszym i wymagającym znaczeniu stała się naszym sposobem tworzenia historii aktualnej i przyszłej, w środowisku, gdzie konflikty, napięcia a zwłaszcza ofiary nadużyć wszelkiego rodzaju mogłyby znaleźć pomocną dłoń, która chroniłaby ich i uwolniła od bólu”²⁹.

Literatura przedmiotu

- Astigueta D. G., *Lettura di „Vos estis lux mundi”*, „Periodica” 108 (2019), s. 471–516.
- Beodato A., *L'attenzione delle vittime*, [w:] *Il diritto penale al servizio della comunione della Chiesa*, ed. Glossa, Milano 2021, s. 267–275 (Quaderni della Mendola, 29).
- Bieńkowska E., *Wiktymologia*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
- Boheński M., *W kierunku sprawiedliwości naprawczej*, „Palestra” 3–4 (2012), s. 265–274.
- Brzemia-Bonarek A., *Artykuł 5 motu proprio papieża Franciszka „Vos estis lux mundi” jako przykład dowartościowania sfery metajurydycznej*

28 Czyli obiektywnie, bezstronnie.

29 *List papieża Franciszka do Ludu Bożego*, 31.05.2018, tłumaczenie polskie: „Biuletyn Radia Watykańskiego”, www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2018-08/list-papiez-franciszek-do-ludu-bozego.html (dostęp: 19.11.2023).

- w kanonicznym porządku prawnym, [w:] *Homini et Ecclesiae servientes. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. Henrykowi Stawniakowi SDB z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. A. Domaszk, R. Kamiński, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2022, s. 197–210.
- Brzemia-Bonarek A., *Care for person within article 5 of the motu proprio VELM as an example of the jurisdiction of morality in contemporary lawgiving in the Church*, [w:] *Personne, droit et justice. La contribution du droit canonique dans l'expérience juridique contemporaine*, dir. L. Danto, Edition di Cerf, Paris 2023, s. 490–500.
- Brzemia-Bonarek A., *Fumus delicti w sprawie o nieważność małżeństwa. Podejmowanie denuncjacji przez sędziego kościelnego i dalsze procedowanie. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Wykorzystanie seksualne osób małoletnich. Ujęcie interdyscyplinarne*, cz. I, red. M. Cholewa, P. Studnicki, Scriptum, Kraków 2021, s. 239–265.
- Dohnalik J., *Nowa wersja motu proprio „Vos estis lux mundi”. Znaczenie zmian wprowadzonych przez papieża Franciszka w 2023 roku*, „Annales Canonici” 19 (2023) nr 2, s. 57–73, <https://doi.org/10.15633/acan.19202>.
- Dykasteria Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich*, wer. 2.0, 5 czerwca 2022, tekst polski: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_pl.html (dostęp: 10.08.2023).
- Franciszek, *Address of His Holiness Pope Francis to the Members of the Pontifical Commission for the Protection of Minors*, 21 września 2017, www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2017/september/documents/papa-francesco_20170921_pontcommissione-tutela-minori.html (dostęp: 10.08.2023).
- Ghisoni L., *Communio: działać wspólnie*, [w:] *Świadomość i oczyszczenie. Ochrona małoletnich w Kościele*, Międzynarodowa Konferencja, Watykan 21–24 lutego 2019, Niepokalanów 2020, s. 97–112.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Wytoczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko*

- szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 2019, nr 31, s. 261–270.
- Kongregacja Doktryny Wiary, *Okólnik skierowany do Konferencji Episkopatów w sprawie opracowania „Wytucznych” dotyczących sposobów postępowania w przypadku nadużyć seksualnych popełnionych przez duchownych wobec osób niepełnoletnich*, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 2011, nr 1 (19), s. 45–48.
- Krzyżak T., *Prawa osób pokrzywdzonych w sprawach contra sextum w aktualnym prawodawstwie Kościoła rzymskokatolickiego*, [w:] *Wykorzystanie seksualne osób małoletnich. Ujęcie interdyscyplinarne*, cz. IV, red. M. Cholewa, P. Studnicki, Scriptum, Kraków 2023, s. 123–161.
- Pozo M. del, *I diritti e i doveri delle vittime nel processo canonico*, [w:] *Diritto penale canonico. Dottrina, prassi e giurisprudenza della Curia Romana*, Libreria Editrice Italiana, Vatican 2023, s. 345–393 (Annales, 15).
- Rogacka-Rzewnicka M., *Proces karny w perspektywie ewolucji naukowej i współczesnych trendów rozwojowych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021.
- Romano D., *Dalla parte della vittima. Riflessioni sul quadro normativo e giurisprudenza italiana*, [w:] *Diritto penale canonico. Dottrina, prassi e giurisprudenza della Curia Romana*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican 2023, s. 331–343 (Annales, 15).
- Sondel J., *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Universitas, Kraków 2009.
- Scicluna C., *The right of victim in canonical penal process*, „Periodica” 109 (2020), s. 493–503.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997 Nr 88 poz. 553 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 1997 Nr 89 poz. 555 z późn. zm.

Abstrakt

Od zasady „accountability” do kanonisty towarzyszącego osobom skrzywdzonym wykorzystaniem seksualnym w Kościele

Rozdział Aleksandry Brzemii-Bonarek analizuje, jak rozwój wikty-mologii i ochrony praw człowieka doprowadził do przekształcenia klasycznego, sprawco-centrycznego modelu prawa karnego w taki, który uznaje ofiarę za podmiot postępowania i domaga się szczególnej ochrony jej praw. Autorka omawia ewolucję dokumentów Stolicy Apostolskiej – od „Sacramentorum sanctitatis tutela” i „Normae de gravioribus delictis” po motu proprio „Vos estis lux mundi” – pokazując stopniowe wprowadzanie języka „ofiary” oraz norm nakazujących troskę duchową, medyczną, terapeutyczną i prawną wobec osób skrzywdzonych i ich rodzin. Centralnym wątkiem jest zasada „accountability”, rozumiana jako rozliczalność Kościoła w zakresie raportowania nadużyć, sprawiedliwego osądzania sprawców, kompensacji szkód i prewencji systemowej, angażującej strukturę powszechną i lokalną, a także ruchy świeckich i wyspecjalizowane ośrodki. W tym kontekście kanonista nie jest jedynie technicznym wykonawcą norm, lecz osobą towarzyszącą ofiarom, łączącą wymóg bezstronności procesowej z empatyczną postawą wobec zranionych, zgodnie z wezwaniami papieża Franciszka do solidarności z ofiarami nadużyć w Kościele.

Słowa kluczowe: accountability, wikty-mologia, prawa ofiar, nadużycia seksualne w Kościele, prawo kanoniczne

Abstract

From the principle of accountability to the canon lawyer accompanying victims of sexual abuse in the Church

In this chapter, Aleksandra Brzemia-Bonarek explores how the development of victimology and human-rights protection has transformed a traditional offender-centred criminal paradigm into one that recognises the victim as a subject of proceedings and calls for enhanced protection of his or her rights. The author traces the evolution of the Holy See’s documents – from “Sacramentorum sanctitatis tutela” and the “Normae de gravioribus delictis” to the motu proprio “Vos estis lux mundi” – showing the gradual introduction of the term “victim” and legal obligations to provide spiritual, medical, therapeutic, and legal assistance to abused persons and their relatives. At the heart of the reflection lies the principle of accountability, understood as the Church’s responsibility to report abuse, deliver just judgments, ensure compensation, and implement systemic prevention that involves universal and local structures, lay initiatives, and specialised centres. Within this framework, the canon lawyer is portrayed not merely as a technical expert but as one who accompanies victims, combining procedural impartiality with an attitude of empathy, in line with Pope Francis’s calls for solidarity with those harmed by abuse in the Church.

Keywords: accountability, victimology, victims’ rights, sexual abuse in the Church, canon law

DR ALEKSANDRA BRZEMIA-BONAREK – wykładowca na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie oraz sędzia kościelny w Sądzie Metropolitalnym w Katowicach. Wraz z mężem Piotrem od 2018 roku jest członkiem Dykasterii ds. Świeckich, Rodziny

i Życia. Od 2023 roku jest członkiem zespołu prawników kanonistów działającego przy Fundacji Świętego Józefa Konferencji Episkopatu Polski. Specjalizuje się w procesowym prawie małżeńskim, prawach świeckich do aktywnego uczestnictwa w życiu sakramentalnym Kościoła oraz ochrony małoletnich i bezbronnych przed wykorzystaniem seksualnym w Kościele.

ks. Daniel Klimkiewicz

 <https://orcid.org/0000-0002-4689-5984>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

 <https://ror.org/0583g9182>

 <https://doi.org/10.15633/9788383700755.02>

Procedura dochodzenia wstępnego

Prawodawca kościelny w kan. 1717 § 1 kodeksu prawa kanonicznego¹ stanowi: „Ilekcroć ordynariusz poweźmie przynajmniej prawdopodobną wiadomość o przestępstwie, powinien sam lub przez inną odpowiednią osobę ostrożnie zbadać fakty i okoliczności oraz poczytalność, chyba że takie dochodzenie wydaje się zupełnie zbędne”. Regulacja ta zobowiązuje kompetentny podmiot do przeprowadzenia dochodzenia wstępnego poprzedzającego ewentualny proces karny. Rzetelność tego postępowania przygotowawczego daje sprawiedliwe podstawy ordynariuszowi w celu podjęcia odpowiednich czynności prawnych. Dlatego też każde dochodzenie wstępne

1 *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983), pars II, s. 1–317; tekst polski: *Kodeks prawa kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK z 1983 roku]; tekst polski: *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski*, Pallottinum, Poznań 2022 [dalej cyt.: KPK z 2021 roku].

powinno być przeprowadzone bardzo roztropnie. Można jednak odważyć się na stwierdzenie, że w przypadku przestępstw zarezerwowanych Dykasterii Nauki Wiary, w sposób szczególny chodzi o nadużycia seksualne wobec nieletnich, ta rozważa w przeprowadzeniu dochodzenia wstępnego wymagana jest w stopniu najwyższym.

Przedmiotem niniejszego opracowania będzie problematyka dotycząca procedury dochodzenia wstępnego w przypadku duchownych podejrzanych o popełnienie przestępstwa przeciw VI przykazaniu Dekalogu z małoletnimi i z osobami prawnie zrównanymi z nimi w prawie kanonicznym. Temat zostanie ujęty w następujących punktach: (1) Charakterystyka przestępstwa przeciw VI przykazaniu Dekalogu z osobami prawnie ujętymi ochronie; (2) Pojęcie, cel i podmiot dochodzenia wstępnego; (3) Etapy dochodzenia wstępnego.

Należy nadmienić, że opracowanie to zostanie oparte przede wszystkim na interpretacji przepisów kodeksowych z 1983 roku, z uwzględnieniem reformy księgi VI KPK z 2021 roku², oraz na analizie aktualnie obowiązujących powszechnych i partykularnych regulacjach pozakodeksowych, zawartych w takich dokumentach, jak w motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* – normy znowelizowane w 2021 roku³, motu proprio *Vos estis lux mundi* z 2023 roku⁴, czy też w wytycznych Konferencji Episkopatu Polski z 2019 roku⁵. Trzeba również wspomnieć o *Vademecum... wer. 2.0*

2 Franciscus, Constitutio apostolica *Pascite gregem Dei* qua Liber VI *Codicis Iuris Canonici* reformatur, (23.05.2021), „L'Osservatore Romano. Edizione quotidiana” 161 (2021) nr 122, 1.06.2021, s. 2–4.

3 Congregatio pro Doctrina Fidei, *Norme sui delitti riservati della Congregazione per la Dottrina della Fede* (7.12.2021), https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20211011_norme-delittiriservati-cfaith_pl.html (dostęp: 01.01.2023) [dalej cyt.: SST z 2021 roku].

4 Francesco, Lettera apostolica in forma di motu proprio *Vos estis lux mundi*” (25.03.2023), https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/document-s/20230325-motu-proprio-vos-estis-lux-mundi-aggiornato.html (dostęp: 01.01.2023).

5 Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu*

z 2022 roku⁶, które – mimo że nie stanowi tekstu normatywnego – w sposób praktyczny objaśnia procedurę dochodzenia wstępnego.

1. Charakterystyka przestępstwa popełnionego przeciw VI przykazaniu Dekalogu z osobami prawnie objętymi ochroną

Mówiąc o *delictum contra sextum Decalogi praeceptum*, należy przede wszystkim wyjaśnić na podstawie aktualnie obowiązujących przepisów kanonicznych dwie kwestie, a mianowicie dotyczące podmiotu biernego i przedmiotu interesującego nas przestępstwa⁷.

Do osób pokrzywdzonych (podmiot bierny) należą, bez względu na płeć, zarówno małoletni, jak i osoby prawnie z nimi zrównane w prawie kanonicznym. Poprzez pojęcie „osoby małoletniej” należy rozumieć osobę nieletnią poniżej 18 roku życia (niewiedza lub błąd duchownego w określeniu wieku nie stanowi okoliczności łagodzącej ani uwalniającej). Druga kategoria pokrzywdzonych to zarówno osoby na stałe używające rozumu tylko w ograniczonym zakresie (osoby na stałe używające rozumu w sposób niedoskonały), jak i osoby, którym prawo przyznaje taką samą ochronę, czyli tzw. dorośli bezradni (bezbронni)⁸. Typ *adulti vulnerabili* został zdefiniowany w *Vox estis*

Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 2019 nr 31, s. 259–270.

- 6 Dicastero per la Dottrina Della Fede, *Vademecum su alcuni punti di procedura nel trattamento dei casi di abuso sessuale di minori commessi da chierici*. Ver. 2.0, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_it.html (dostęp: 01.01.2023).
- 7 Sprawcą przestępstwa może być duchowny, który przyjął przynajmniej święcenia diakonatu (por. kan. 266 § 1 KPK z 1983 roku), ale też pozostali wierni, którzy w Kościele posiadają jakąś godność albo pełnią urząd lub funkcję – członkowie instytutów życia konsekrowanego czy stowarzyszeń życia apostołskiego oraz moderatorzy międzynarodowych stowarzyszeń wiernych uznanych lub erygowanych przez Stolicę Apostolską (por. kan. 1398 § 2 KPK z 2021 roku; art. 1 § 1 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku).
- 8 Por. kan. 1398 § 1, 1° KPK z 2021 roku; art. 1 § 1a *Vox estis lux mundi* z 2023 roku.

lux mundi (2023) jako „każda osoba chora, z ułomnościami fizycznymi lub umysłowymi albo pozbawiona wolności osobistej, która faktycznie, nawet sporadycznie, ogranicza jej zdolność rozumienia lub chcenia, czy też w inny sposób przeciwstawienia się agresji”⁹.

Z kolei przedmiotem przestępstwa są czyny o charakterze seksualnym, naruszające VI przykazanie Dekalogu, w tym obcowanie płciowe (stosunek seksualny za zgodą lub bez zgody; w tym stosunki seksualne na podłożu pedofilii, efebofilii bądź homoseksualizmu) i inne czynności seksualne, do których należy zaliczyć np. ekshibicjonizm, zmuszanie pokrzywdzonego do masturbacji, onanizowanie się sprawcy, pocałunki i pieszczoty pokrzywdzonego (por. kan. 1398 § 1, 1° KPK z 2021 roku; *Vademecum... wer. 2.0*, nr 2 i 4; art. 1 § 1a *Vox estis lux mundi* z 2023 roku). Odpowiedzialności karnej podlega także sprawca, który uwodzi albo nakłania małoletniego lub osobę, której prawo przyznaje taką samą ochronę, do ukazywania się w sposób pornograficzny lub uczestniczenia w rzeczywistych bądź symulowanych przedstawieniach pornograficznych (por. kan. 1398 § 1, 2° KPK z 2021 roku; art. 1 § 1a *Vox estis lux mundi* z 2023 roku); albo też nabywa, przechowuje, prezentuje lub rozpowszechnia materiały pornograficzne (por. kan. 1398 § 1, 3° KPK z 2021 roku; art. 1 § 1a *Vox estis lux mundi* z 2023 roku)¹⁰.

9 Art. 1 § 2b *Vox estis lux mundi* z 2023 roku.

10 Por. D. Klimkiewicz, K. Mazur, *Ochrona małoletniego i dziecka w systemie prawnym Kościoła katolickiego*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 18 (2023) nr 20 (I), s. 153. Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu..., s. 262: „Natomiast

w rozumieniu prawa polskiego przestępstwo stanowi m.in. obcowanie seksualne z osobą małoletnią poniżej lat piętnastu (art. 200 § 1 kk), udostępnianie treści pornograficznych małoletniemu poniżej lat piętnastu (art. 200 § 3–5 kk), zgwałcenie osoby poniżej lat piętnastu (art. 197 § 3 ust. 2 kk), wykorzystanie seksualne osoby upośledzonej umysłowo (art. 198 kk), wytwarzanie, rozpowszechnianie i posiadanie treści pornograficznych z udziałem małoletniego poniżej lat piętnastu (art. 202 § 3–4c kk), nawiązywanie przy pomocy sieci teleinformatycznych kontaktu

Warto w tym miejscu nadmienić, że przestępstwem kanonicznym wobec osoby „dorosłej bezradnej” może być jej wykorzystanie seksualne, nawet w przejściowym stanie poważnego osłabienia możliwości decydowania o sobie, jak np. w trakcie hipnozy, po spożyciu substancji odurzających bądź z racji depresji, załamania nerwowego czy bycia poddanym psychomanipulacji w toksycznej grupie religijnej¹¹.

Uściślając, warto podkreślić, że dotychczas rozważane zagadnienia, czyli przestępstwa *contra sextum* względem osób „małoletnich” i osób „trwale nie posługujących się rozumem”, pozostają w kompetencji Dykasterii Nauki Wiary zgodnie ze zaktualizowanymi normami *de gravioribus delictis*¹². W przypadku osób *adulti vulnerabili* kompetentni do prowadzenia takich spraw karnych będą ordynariusze oraz sądy kościelne, a także inne dykasterie Stolicy Apostolskiej¹³. Należy również wyjaśnić, że skarga karna w odniesieniu do przestępstw osądzanych tylko przez Dykasterię Nauki Wiary wygasa na skutek przedawnienia po upływie dwudziestu lat. Co ważne, w przypadku przestępstw odnoszących się do „małoletnich” i osób „trwale nieposługujących się rozumem”, o których mowa w art. 6, 1° motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela*, przedawnienie zaczyna się liczyć od dnia, w którym podmioty te ukończyły 18 lat. Jednakże dykasteria ma prawo uchylić przedawnienie w odniesieniu do wszystkich przestępstw jej zastrzeżonych, bez względu na czas

z małoletnim poniżej lat piętnastu w celu wykorzystania seksualnego (art. 200a kk), a także nadużycie stosunku zależności lub zaufania wobec małoletniego albo w zamian za udzielenie lub obietnicę korzyści majątkowej lub osobistej wobec małoletniego w celu wykorzystania seksualnego (art. 199 kk). Przestępstwa tego typu ścigane są na wniosek osoby pokrzywdzonej bądź z urzędu i ulegają przedawnieniu nie wcześniej niż po ukończeniu przez ofiarę 30 roku życia”.

11 Por. J. Dohnalik, *Nowa wersja motu proprio „Vos estis lux mundi”*. Znaczenie zmian wprowadzonych przez papieża Franciszka w 2023 roku, „Annales Canonici” 19 (2023) nr 2, s. 62.

12 Por. art. 6 SST z 2021 roku.

13 Por. art. 7 § 1 *Vox estis lux mundi* z 2023.

wejścia w życie aktualnie obowiązujących norm (retroaktywność prawa)¹⁴.

2. Pojęcie, cel i podmiot dochodzenia wstępnego

W kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku nie znajdujemy definicji kanonicznego dochodzenia wstępnego, a jest ona niezbędna do zrozumienia tego postępowania. Możemy ją natomiast zaczerpnąć z *Vademecum... wer. 2.0*. Według wspomnianego podręcznika „dochodzenie wstępne nie jest procesem, a jego celem nie jest osiągnięcie pewności moralnej odnośnie do przebiegu zdarzeń, będących przedmiotem doniesienia. Ma ono służyć: (a) zebraniu danych potrzebnych do gruntowanego zbadania wiadomości o przestępstwie; oraz (b) ocenie jego prawdopodobieństwa, tj. ustaleniu tego, co nazywa się *fumus delicti*, czyli dostatecznej podstawy prawnej i faktycznej, w oparciu o którą oskarżenie można uznać za prawdopodobne”¹⁵.

Podjęcie próby zdefiniowania, czym jest kanoniczne dochodzenie wstępne, prowadzi jednocześnie do zrozumienia jego celu. Można zatem powiedzieć, że dążeniem tego postępowania jest zbadanie faktów i okoliczności oraz poczytalności oskarżonego, a także sporządzenie dokumentacji (por. kan. 1717 § 1 KPKz 1983 roku)¹⁶. Innymi słowy, dochodzenie wstępne dąży zarówno do zebrania oraz uporządkowania środków dowodowych, jak i ich sprawdzenia, utrwalenia oraz zabezpieczenia. Zwłaszcza dotyczy to tych, których

¹⁴ Por. art. 8 SST z 2021 roku.

¹⁵ *Vademecum... wer. 2.0*, nr 33. Szerzej na ten temat: M. Saj, *Obowiązki i uprawnienia ordynariusza podczas dochodzenia wstępnego w procesie karnym. Zarys problematyki*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 32 (2022) nr 35, s. 142–152.

¹⁶ Por. Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu, Aneks nr 2, art. 3.

odtworzenie w procesie sądowym lub administracyjnym byłoby albo bardzo trudne, albo wręcz niemożliwe¹⁷.

Podmiotami mogącymi przeprowadzić dochodzenie wstępne są:

- (a) ordynariusz (por. kan. 1717 § 1 KPK z 1983 roku) – zarówno ordynariusz własny domniemanego sprawcy, jak i ordynariusz miejsca, gdzie miało dojść do przestępstwa. Jeżeli obydwaj nie uzgodnią, który z nich ma wszcząć niniejsze dochodzenie, wówczas odpowiedzialnym za jego prowadzenie jest ordynariusz miejsca, w którym został popełniony czyn zabroniony (por. kan. 1412 KPK z 1983 roku). Ewentualne zaniechanie tego obowiązku przez wymienione podmioty może stanowić przestępstwo ścigane na podstawie prawa kościelnego¹⁸;
- (b) inna odpowiednia osoba delegowana przez ordynariusza według kryteriów wskazanych w kan. 1428 §§ 1–2 KPK z 1983 roku (por. kan. 1717 KPK z 1983 roku);
- (c) Dykasteria Nauki Wiary – taka sytuacja może zaistnieć, jeśli *notitia criminis* zostanie bezpośrednio skierowana do tegoż organu Kurii Rzymskiej¹⁹.

3. Etapy dochodzenia wstępnego

Kanoniczne dochodzenie wstępne obejmuje: po pierwsze, przyjęcie zgłoszenia o wiadomości o przestępstwie; po drugie, procedurę

17 Por. F. Lempa, *Kanoniczna ochrona karna małoletnich przed nadużyciami seksualnymi*, Białystok 2013, s. 96.

18 Por. art. 1 § 1b i 2 § 3 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku.

19 Por. art. 10 § 3 SST z 2021 roku; *Vademecum... ver. 2.0*, nr 24–25. Jeśli sprawa będzie skierowana bezpośrednio do Dykasterii Nauki Wiary, bez przeprowadzenia dochodzenia wstępnego, czynności wstępne procesu mogą zostać zlecone albo właściwemu ordynariuszowi, albo przeprowadzone przez samą dykasterię, która czyni to bezpośrednio lub przez swojego delegata. Dykasteria Nauki Wiary może także w takiej sytuacji, zgodnie z własnym osądem, na wyraźny wniosek lub też w razie konieczności, zwrócić się do innego ordynariusza o przeprowadzenie dochodzenia wstępnego.

związaną z badaniem faktów, okoliczności i zbieraniem dowodów wraz z gromadzeniem dokumentacji albo odmówienie wszczęcia postępowania; po trzecie, obowiązki związane z zakończeniem rozpoczętego dochodzenia.

3.1. Przyczyny wszczęcia dochodzenia wstępnego – *notitia criminis*
Notitia criminis, czyli „wiadomość o przestępstwie” różni się od „doniesienia o przestępstwie” (*denuntiatio*). Doniesienie to zawiadomienie władz o przestępstwie, zakłada działanie jakiegoś podmiotu, który powiadamia instytucję albo organ władzy o własnej wiedzy na temat czynu zabronionego. *Notitia criminis* jest z kolei pojęciem szerszym i wskazuje nie tyle na przekazanie czyjegós oświadczenia wiedzy, ile na efekt tego działania, a więc uzyskanie przez przedstawiciela władzy kościelnej wiedzy o możliwym przestępstwie. Co więcej, zakres znaczeniowy tego pojęcia nie ogranicza się jedynie do przyjęcia przez przełożonego kościelnego zawiadomienia o przestępstwie, ale obejmuje uzyskanie wiadomości w jakiejkolwiek drodze, także bez pośrednictwa innych osób. Słusznie się podkreśla, że *notitia criminis* stanowi punkt wyjścia i impuls do podjęcia dochodzenia wstępnego, w ramach którego weryfikuje się pozyskane informacje w celu potwierdzenia ich prawdziwości. Innymi słowy, wiadomość o przestępstwie jest konieczna, by jakiekolwiek postępowanie mogło zostać wszczęte. Nie inicjuje się bowiem ani nie prowadzi żadnego dochodzenia, jeżeli nie ma racjonalnego podejrzenia opierającego się na informacji o przestępstwie. Dochodzenie zawsze ma swój konkretny początek, a jest nim *notitia criminis*. Oczywiście jest to, że nigdy nie wszczyna się dochodzenia bez podstawy, czyli w celu wyszukiwania ewentualnych przestępstw, które mogłyby zostać przez kogoś popełnione²⁰.

20 Por. P. Majer, *Przełożony kościelny a „notitia criminis” w sprawie zastrzeżonego dla Kongregacji Nauki Wiary przestępstwa przeciwko VI przykazaniu Dekalogu*, „*Annales Canonici*” 17 (2021) nr 2, s. 51–53.

Wiadomość taka może mieć różne źródła: po pierwsze, może być przedstawiona ordynariuszowi formalnie, ustnie lub pisemnie przez domniemaną ofiarę, jej opiekunów lub inne osoby, które utrzymują, że mają wiedzę o zdarzeniach; po drugie, może dotrzeć do ordynariusza podczas wykonywania przez niego obowiązku nadzoru; po trzecie, może być przedstawiona ordynariuszowi przez władze państwowe w trybie przewidzianym lokalnie obowiązującym prawem; po czwarte, może być podana do wiadomości przez środki społecznego przekazu (w tym także media społecznościowe); po piąte, może dotrzeć do niego w postaci zasłyszanych pogłoszek; po szóste, wiadomość o przestępstwie może przyjść z anonimowego źródła, a więc od osób niezidentyfikowanych lub niemożliwych do zidentyfikowania – anonimowość osoby składającej zawiadomienie nie może sprawiać, że taki sygnał zostanie automatycznie uznany za fałszywą przesłankę, zwłaszcza gdy towarzyszy mu dokumentacja potwierdzająca prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa; po siódme, nie zaleca się odrzucania *a priori* wiadomości o przestępstwie pochodzącej ze źródeł, których wiarygodność na wstępie wydaje się wątpliwa; po ósme, *delictum gravius* powzięta w trakcie spowiedzi podlega najściślejszej tajemnicy spowiedzi (por. kan. 983 § 1 KPK z 1983 roku; art. 4 § 1, 5° motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela*). Zatem spowiednik, który w trakcie sprawowania sakramentu zostanie poinformowany o *delictum gravius*, powinien starać się przekonać penitenta do ujawnienia tej informacji inną drogą, aby tym samym umożliwić działanie powołanym do tego osobom²¹. Należy dodać, że od obowiązku zgłoszenia wyłączeni są nie tylko spowiednicy, lecz także każdy prezbiter, który powziął informację również na forum wewnętrznym – pozasakramentalnym (to nie dotyczy osób konsekrowanych i świeckich, które sprawują posługę kierownictwa duchowego)²².

21 Por. *Vademecum...* wer. 2.0, nr 10–14.

22 Por. art. 3 § 1 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku.

Wedle aktualnie obowiązujących przepisów diecezje muszą utworzyć „organy i biura” łatwo dostępne dla społeczeństwa, aby przyjmować zgłoszenia o przestępstwach seksualnych (por. art. 2 § 1 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku). Chodzi zatem o stworzenie „organizmu”, pewnej struktury czy biura. Taka komórka w każdej diecezji powinna być ustanowiona, a w jej skład może wejść nie tylko *sensu stricto* delegat (w niektórych diecezjach i zgromadzeniach zakonnych mianowano także delegatki, aby zapewnić możliwość wysłuchania przez kobiety), ale także duszpasterz skrzywdzonych i kurator osób oskarżanych i skazanych, a także inni specjaliści z różnych dziedzin, takich jak psychologia, prawo państwowe czy nauki o mediach. Otrzymaną informację wspomniane jednostki organizacyjne przekazują właściwemu przełożonemu kościelnemu, który podejmuje dalsze działania zgodnie z przepisami prawa²³.

Pierwszą informację na temat czynu zarzucanego duchownemu należy dokładnie zweryfikować z zachowaniem tajności. Otrzymywane w tego rodzaju sprawie listy, także korespondencje elektroniczne, a szczególnie informacje telefoniczne itp., powinny stanowić jednak podstawę do zaproszenia osoby oskarżającej na bezpośrednią

23 Por. J. Dohnalik, *Nowa wersja motu proprio „Vos estis lux mundi”*, s. 63. Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu..., nr 2a: „W każdej diecezji i w każdej prowincji kleryckiego instytutu życia konsekrowanego na prawie papieskim lub kleryckiego stowarzyszenia życia apostołskiego na prawie papieskim w Polsce należy ustanowić delegata ds. ochrony dzieci i młodzieży, odpowiedzialnego za przyjmowanie zgłoszeń o wykorzystaniu seksualnym małoletnich przez duchownego oraz zobowiązanego do wskazania możliwości pomocy psychologicznej, prawnej i duszpasterskiej. Dane kontaktowe delegata (imię i nazwisko, bezpośredni telefon, adres poczty elektronicznej, adres umożliwiający bezpośrednie spotkanie) mają być podane na stronie internetowej diecezji lub prowincji w sposób łatwo dostępny dla każdego zainteresowanego. Otrzymaną informację delegat przekazuje właściwemu przełożonemu kościelnemu, który podejmuje dalsze działania zgodnie z przepisami prawa”.

rozmowę²⁴. Wówczas przyjmujący zgłoszenie powinien zapytać osobę skarżącą o to, czy złożyła zawiadomienie do państwowych organów ścigania o czynie zabronionym, i poinformować ją o takim obowiązku, winien jej również wyjaśnić, że postępowanie kanoniczne ma charakter wewnętrzkościelny²⁵. Po uzyskaniu powyższych informacji osoba składająca zgłoszenie ustnie powinna sformułować je na piśmie. Jeżeli tego nie uczyni, podstawą do podjęcia dalszych czynności staje się protokół odbytej rozmowy, podpisany w miarę możliwości przez wszystkich jej uczestników²⁶.

Warto w tym miejscu podkreślić, że chociaż władza kościelna, nawet jeżeli nie ma wyraźnego obowiązku prawnego, powinna zawiadomić właściwe władze państwowe o każdym przypadku, w którym uzna to za niezbędne dla ochrony osoby pokrzywdzonej lub innych osób małoletnich przed ryzykiem narażenia na kolejne przestępstwa²⁷. Wytyczne Konferencji Episkopatu Polski uściślają powyższe wskazania, wynikające z powszechnego prawa kanonicznego,

24 Por. Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu..., nr 5.

25 Należy powiadomić stronę skarżącą, że podczas ewentualnego przeprowadzania dochodzenia wstępnego obowiązuje tajemnica urzędowa. Jednakże ani osobie zgłaszającej zdarzenie, ani osobie, która twierdzi, że jest pokrzywdzona, ani świadkom nie wolno narzucać żadnego obowiązku milczenia w sprawie znanych faktów (por. *Vademecum...* wer. 2.0, nr 30).

26 Por. Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu..., Aneks, nr 2, art. 5. W przypadku, gdy zgłoszenie dotyczy osoby poniżej 15. roku życia, osoba pokrzywdzona może być przesłuchiwana tylko za zgodą rodziców i to w obecności psychologa. Jeżeli zaś zgłoszenie odnosi się do osoby pomiędzy 15. a 18. rokiem życia, osoba pokrzywdzona powinna być przesłuchiwana tylko w obecności psychologa.

27 Por. *Vademecum...* wer. 2.0, nr 17 i 48–49; art. 20 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku. Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu..., s. 262: „Na podstawie art. 240 kk, każdy mając wiarygodną wiadomość o usiłowaniu lub dokonaniu czynu zabronionego, określonego w art. 197 § 3 lub 4 kk, art. 198 kk, art. 200 kk ma obowiązek zawiadomienia organów ścigania. Niewypełnienie takiego obowiązku jest zagrożone karą pozbawienia wolności do lat trzech”.

nakazując wyraźnie przypomnieć osobie oskarżającej o jej obowiązku złożenia doniesienia o rzekomym przestępstwie do organów ścigania, zgodnie ze wszystkimi przepisami prawa polskiego. Gdyby jednak osoba oskarżająca tego jeszcze nie uczyniła, wówczas zobowiązanie to ciąży także na przyjmującym zgłoszenie²⁸. Zatem jeżeli doniesienie można uznać za wiarygodne, delegat niezwłocznie musi dokonać zawiadomienia (z potwierdzeniem urzędowym zgłoszenia) o czynie przestępczym określonym w art. 197 § 3 lub 4 kk, art. 198 kk, art. 200 kk, podając dane domniemanego sprawcy, ogólny opis czynu zabronionego, imię i nazwisko domniemanego pokrzywdzonego oraz dane osoby, od której uzyskano informacje na ten temat. Warto jednak zaznaczyć, że strona kościelna nie ma takiego obowiązku zgłoszenia, jeśli posiada wiedzę, że organy ścigania zostały już powiadomione o czynie zabronionym²⁹.

Ordynariusz, po zbadaniu *notitia criminis* i po sprawdzeniu, czy jest kompetentny do prowadzenia dochodzenia wstępnego w sprawie możliwości popełnienia przez duchownego czynu zakazanego z osobą nieletnią (art. 2 § 3 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku), może wszcząć postępowanie lub odmówić jego prowadzenia (por. kan. 1717 KPK z 1983 roku; *Vademecum... ver. 2.0*, nr 18), może również zwrócić się do Dykasterii Nauki Wiary z prośbą o przekazanie instrukcji dalszego sposobu działania (*Vademecum... ver. 2.0*, nr 23).

3.2. Wszczęcie i przebieg dochodzenia wstępnego

W każdym przypadku, jak już wiadomo na podstawie kan. 1717 § 1 KPK z 1983 roku (por. art. 10 § 1 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela*), jeśli zostanie przekazana „przynajmniej prawdopodobna” (*saltem veri similis*) wiadomość o przestępstwie, należy

28 Por. Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu..., nr 4.

29 Por. Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu..., Aneks nr 2, art. 1a.

przeprowadzić kanoniczne dochodzenie wstępne. Wówczas muszą zostać dokonane czynności prawne przewidziane przez ustawodawcę kościelnego, które w sposób formalny zainicjują niniejsze postępowanie. Wobec tego właściwy ordynariusz jest zobowiązany przede wszystkim do wydania dekretu o jego rozpoczęciu (por. kan. 1719 KPK z 1983 roku). Warto jednak pokreślić, że na tym etapie nie jest konieczne mianowanie notariusza czy rzecznika sprawiedliwości³⁰. Ponadto należy pamiętać, że kanoniczne dochodzenie wstępne winno się przeprowadzić, przestrzegając przepisów prawa państwowego obowiązujących w danym państwie³¹, jednakże w tych delikatnych czynnościach wstępnych, w razie jakichkolwiek problemów merytorycznych i formalnych, zawsze można zasięgnąć rady Dykasterii Nauki Wiary bądź też skonsultować się z ekspertami w dziedzinie prawa kanonicznego³².

Precyzyjniej rzecz ujmując, jak wskazuje kan. 1717 § 1 KPK z 1983 roku, dochodzenie wstępne powinno zebrać bardziej szczegółowe informacje o przestępstwie – na temat faktów, okoliczności i poczytalności – niż te przedstawione w wiadomości. Nie ma konieczności, by już na tym etapie skrupulatnie gromadzić dowody (zeznania, ekspertyzy), jest to bowiem zadanie, które będzie konieczne na ewentualnym późniejszym etapie procedury karnej. Ważne, aby w miarę możliwości odtworzyć fakty, na których oparte jest oskarżenie, ustalić liczbę czynów przestępczych i czas ich popełnienia,

30 Por. *Vademecum...* wer. 2.0, nr 42–43.

31 Por. art. 20 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku; *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu...*, nr 13 i 15. Wstępne dochodzenie kanoniczne różni się od postępowania prowadzonego według prawa polskiego. Dlatego też, gdy toczy się postępowanie prowadzone przez organy państwowe, wstępne dochodzenie kanoniczne winno być prowadzone w zakresie, w jakim to będzie możliwe z uwagi na ograniczenia prawne, wynikające z postępowania organów państwowych. Zatem przełożony kościelny ma obowiązek zapoznania się z rozstrzygnięciami organów państwowych i uwzględnić je w swoich decyzjach.

32 Por. *Vademecum...* wer. 2.0, nr 23 i 29.

okoliczności, dane osobowe domniemyanych ofiar, a także uzupełnić to wszystko pierwszą oceną ewentualnie wyrządzonej krzywdy fizycznej, psychicznej i moralnej. W celu uzyskania takich niezbędnych informacji przełożony kościelny osobiście – bądź najczęściej działając poprzez osobę lub komisję – powinien podjąć np. następujące czynności: wezwać duchownego i przesłuchać go w siedzibie kurii; przesłuchać osoby mające wiedzę na temat domniemanego przestępstwa; przeprowadzić wizję lokalną³³.

Bardzo istotnym, a jednocześnie szczególnie delikatnym zadaniem ordynariusza na etapie dochodzenia wstępnego jest zdecydowanie, kiedy powiadomić o domniemanym przestępstwie oskarżonego. W tym zakresie nie ma jednego, wspólnego kryterium, nie istnieją też przepisy prawa, które regulowałyby to w sposób jednoznaczny. Zatem w takiej sytuacji trzeba mieć na uwadze wszystkie dobra związane z ochroną praw i dobrego imienia osób zainteresowanych (por. kan. 50 i kan. 220 KPK z 1983 roku). Gdy zapadnie decyzja o wysłuchaniu osoby, której zgłoszenie dotyczy, z racji, że jest to etap poprzedzający rozstrzygnięcie sprawy, nie istnieje żaden obowiązek powoływania dla niej adwokata z urzędu. Jeżeli jednak sam zainteresowany uzna to za stosowne, może skorzystać z pomocy wybranego przez siebie obrońcy. W tym miejscu warto podkreślić, że osobie, której zgłoszenie dotyczy, zgodnie z kan. 1728 § 2 KPK z 1983 roku nie wolno nakazywać składania przysięgi³⁴.

W prowadzonych rozważaniach należy nieco szerzej podjąć kwestię wspomnianej już ochrony dobrego imienia zarówno osoby podejrzanej o popełnienie przestępstwa, domniemyanych ofiar, jak i innych osób, np. świadków (por. kan. 1717 § 2 KPK z 1983 roku). Z uwagi na to dochodzenie wstępne musi zostać przeprowadzone wedle właściwych w tej sprawie środków ostrożności, jako że dobre imię jest

33 Por. *Vademecum... wer. 2.0*, nr 34; *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu...*, nr 10; Aneks nr 2, art. 6.

34 Por. *Vademecum... wer. 2.0*, nr 52–54.

prawem wiernych, zagwarantowanym im na mocy kan. 220 KPK z 1983 roku. Jednak jeżeli zagrożone jest dobro wspólne, to rozpowszechnianie informacji o zaistnieniu oskarżeń niekoniecznie musi stanowić naruszenie dobra jednostkowego. Ponadto trzeba podkreślić, że ochrona dobrego imienia zainteresowanych osób nie może przynieść skutku przeciwnego w postaci ryzyka mataczenia dochodzenia wstępnego, zgorszenia wiernych, braku możliwości wcześniejszego zebrania wszystkich poszlak, które następnie mogą okazać się przydatne lub niezbędne³⁵.

Zgodnie z aktualnie obowiązującym kan. 1321 § 1 KPK z 2021 roku oskarżony duchowny aż do momentu udowodnienia mu winy korzysta z zasady domniemania niewinności. Zatem w żadnym wypadku nie może być pozbawiony prawa do obrony. Należy mu zarówno ułatwić uzyskanie pomocy psychologicznej oraz prawnej, jak i wskazać mu miejsce przebywania wraz z zapewnieniem niezbędnych środków materialnych. Nadto, jeśliby podejrzenia o popełnieniu przestępstwa nie zostały potwierdzone wobec podejrzanego, powinno się uczynić wszystko, aby zostało przywrócone jego dobre imię, które ucierpiało na skutek bezpodstawnego oskarżenia³⁶. Z kolei w przypadku osób, które twierdzą, że są poszkodowane wraz ze swoimi rodzinami, winny być traktowane przez władze kościelne z godnością i szacunkiem, oferując im w szczególności następującą „troskę”: przyjęcie, wysłuchanie i wsparcie, również za pośrednictwem właściwych służb; pomoc duchową oraz pomoc medyczną, terapeutyczną i psychologiczną w zależności od konkretnego przypadku³⁷. Ponadto należy poinformować o wyniku kanonicznego do-

35 Por. *Vademecum...* wer. 2.0, nr 44 i 53; art. 5 § 2 i 13 § 7 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku.

36 Por. *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu...*, nr 9; *Aneks nr 2*, art. 2.

37 Por. art. 5 § 1 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku; *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu...*, nr 3. Gdyby zaistniała potrzeba wysłuchania osoby małoletniej lub innej osoby zrównanej z małoletnią, należy stosować się

chodzenia wstępnego nie tylko domniemaną osobę skrzywdzoną, na jej wniosek, lecz także w stosownych przypadkach osobę, która złożyła zawiadomienie o przestępstwie³⁸.

Aby ochronić dobre imię osób zaangażowanych w sprawę oraz zabezpieczyć dobro publiczne i nie dopuścić do zaistnienia innych zdarzeń – np. wywołanie zgorszenia, ryzyko ukrycia przyszłych dowodów, grożenie lub w inny sposób zniechęcanie domniemanej ofiary od dochodzenia swoich praw, ochrona innych potencjalnych ofiar – na mocy art. 10 § 2 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* ordynariuszowi od początku dochodzenia wstępnego przysługuje prawo do nałożenia środków zapobiegawczych, wyszczególnionych taksatywnie w kan. 1722 KPK z 1983 roku. Nie oznacza to, że ordynariusz nie może zastosować innych środków dyscyplinarnych, zgodnie z przysługującą mu władzą. Te jednak, dla ścisłości terminologii, nie mogą być określane jako „środki zapobiegawcze”³⁹.

do przepisów państwowych danego kraju i postępować w sposób dostosowany do wieku i stanu tej osoby, umożliwiając np. towarzystwo osoby pełnoletniej, którą darzy ona zaufaniem, oraz unikając jej bezpośredniego kontaktu z oskarżonym (*Vademecum... ver. 2.0*, nr 51).

38 Por. 18 § 3 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku.

39 Por. *Vademecum... ver. 2.0*, nr 58–60. Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu..., nr 7: „Jeśli ujawnione fakty dotyczyłyby bieżących wydarzeń i wydawały się prawdopodobne, ordynariusz ma prawo do nakazania tego, co jest postanowione w kan. 1722 Kodeksu Prawa Kanonicznego. Jeżeli natomiast ujawnione fakty dotyczyłyby niedalekiej przeszłości i wydawałyby się prawdopodobne, lecz obecnie nie ma bezpośredniego zagrożenia, przełożony rozstrzyga, czy zastosować wobec duchownego środki zapobiegawcze czy odsunąć go od pracy z dziećmi i młodzieżą do czasu wyjaśnienia sprawy. Jeśli chodzi o oskarżenia o czyny sprzed wielu lat zasada ta powinna być stosowana z zachowaniem odpowiedniej słuszności. W przypadkach tych przełożony powinien zachęcić duchownego do wyrażenia uprzedniej, wyraźnej, świadomej i wolnej zgody na poddanie się specjalistycznej diagnozie, czy też, jeśli byłoby to konieczne, także terapii. Do czasu wyjaśnienia zarzutów duchowny nie może być dopuszczony do posługi ani nie może zostać przeniesiony do pracy w innej diecezji”. Szerzej na ten temat: D. Mazurkiewicz, *Kanoniczne środki zapobiegawcze w przypadku oskarżeń o czyny contra sextum Decalogi praeceptum z osobami małoletnimi*, „Studia Paradyskie” 31 (2021), s. 143–161.

Końcowym celem przeprowadzenia procedury kanonicznej dochodzenia wstępnego jest zgromadzenie i opracowanie następujących istotnych dokumentów: sporządzonego na piśmie zgłoszenia lub protokołu osobiście odbytej rozmowy ze stroną pokrzywdzoną lub rozmowy z nią w obecności jej opiekunów prawnych i psychologa; protokołów przeprowadzonej rozmowy z duchownym oraz z osobami posiadającymi wiedzę na temat ewentualnego przestępstwa; protokołu przeprowadzonej wizji lokalnej; opinii biegłego i wszelkich innych dokumentów, zarówno publicznych, jak i prywatnych, które wydają się pożyteczne do rozpoznania sprawy. Wszystkie te dokumenty opracowane w związku z prowadzoną procedurą kanoniczną należy przechowywać w archiwum tajnym kurii biskupiej (por. kan. 1719 KPK z 1983 roku)⁴⁰.

Warto nadmienić, że wszelka dokumentacja wstępnego dochodzenia kanonicznego z zasady przeznaczona jest jedynie do wewnętrznego użytku Kościoła⁴¹. Jeśli jednak władze państwowe wydadzą zgodne z prawem postanowienie podlegające wykonaniu z żądaniem wydania dokumentów dotyczących spraw lub postanowienie o ich zabezpieczeniu (zajęciu), ordynariusz powinien współpracować z władzami państwowymi, zawsze przestrzegając ewentualnych, obowiązujących porozumień tam, gdzie istnieją. Jeżeli są wątpliwości co do zgodności z prawem takiego żądania lub zajęcia, ordynariusz może skonsultować się z prawnikami w sprawie środków odwoławczych przewidzianych w obowiązujących na danym terenie przepisach prawa. W każdym przypadku zawsze wskazane jest bezzwłoczne powiadomienie przedstawiciela Stolicy Apostolskiej⁴².

40 Por. Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu..., Aneks nr 2, art. 7.

41 Por. Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu..., nr 16.

42 Por. *Vademecum*... ver. 2.0, nr 50.

3.3. Odmówienie wszczęcia dochodzenia wstępnego

Prawodawca kościelny przewiduje również bezzasadność rozpoczynania kanonicznego dochodzenia wstępnego⁴³ przede wszystkim wobec zmarłego duchownego⁴⁴ (chyba że zasadne wydałoby się wyjaśnienie takiej sprawy dla dobra Kościoła) – o powyższej kwestii należy jednak powiadomić osobę zawiadamiającą o przestępstwie⁴⁵ – a także w przypadku przyznania się duchownego do zarzucanego mu czynu przestępczego bądź gdyby tenże czyn był notoryjny i niebudzący wątpliwości (np. w przypadku pozyskania akt postępowania państwowego)⁴⁶.

Mogą również zaistnieć sytuacje, w których stwierdza się oczywistą niemożność popełnienia przestępstwa według norm prawa kanonicznego, a to również powoduje, że postępowanie stałoby się zbyteczne – np. jeśli okazałoby się, że w czasie dokonywania czynu domniemany przestępca nie byłby jeszcze duchownym; jeżeli byłoby oczywiste, że domniemana osoba poszkodowana nie była małoletnia; jeśliby niewątpliwe było to, że osoba, której dotyczy zawiadomienie, nie mogła być obecna na miejscu przestępstwa w chwili, gdy miało dojść do zarzucanego jej czynu; gdyby okazało się, że pozyskane wyniki przeprowadzonego dochodzenia państwowego (lub pełnego procesu przed sądem państwowym) spowodowałyby, że dochodzenie wstępne stałoby się zbędne. Jednakże we wszystkich wyżej wymienionych przypadkach zaleca się, by ordynariusz powiadomił Dykasterię Nauki Wiary o otrzymaniu wiadomości o przestępstwie i decyzji o niewszczygnięciu dochodzenia wstępnego ze względu na jawny brak prawdopodobieństwa⁴⁷. Musi on także pamiętać

43 Por. D. Mazurkiewicz, *Przyczyny odmowy wszczęcia dochodzenia wstępnego w przypadkach oskarżeń wobec duchownych o czyny contra sextum z osobami małoletnimi*, „Studia Paradyskie” 32 (2022), s. 121–143.

44 Por. *Vademecum...* ver. 2.0, nr 160.

45 Por. *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu...*, nr 8.

46 Por. *Vademecum...* ver. 2.0, nr 37.

47 Por. *Vademecum...* ver. 2.0, nr 18–19 i 36.

o zachowaniu dokumentacji i sporządzeniu noty, w której zostaną przedstawione podstawy takiej decyzji⁴⁸.

Warto dodać, że w sytuacjach, w których przesłanki przestępstwa przeciwko osobie małoletniej nie miałyby żadnych podstaw prawnych, ale miałyby miejsce tzw. zachowanie niewłaściwe bądź też nie-roztropne, to gdyby było to konieczne dla ochrony dobra wspólnego oraz uniknięcia zgorszenia, ordynariuszowi przysługuje prawo do podjęcia innych postanowień o charakterze administracyjnym wobec osoby, której zgłoszenie dotyczy (np. ograniczenie posługi duszpasterskiej), lub nałożenia na nią karnego środka zaradczego, o którym mowa w kan. 1339 KPK z 2021 roku, w celu niedopuszczenia do popełnienia przestępstwa (por. kan. 1312 § 3 KPK z 2021 roku)⁴⁹.

Reasumując, należy zauważyć – i po części przypomnieć – że po zakończeniu kanonicznego dochodzenia wstępnego, w wyniku którego nie stwierdzono wiarygodności *notitia criminis*, przełożony kościelny zobowiązany jest przywrócić niesłusznie podejrzanego duchownego w obowiązkach i czynnościach, w których został zawieszony, i uczynić wszystko, by przywrócić mu utracone dobre imię⁵⁰.

3.4. Zakończenie dochodzenia wstępnego

Ustawodawca kościelny nie określa, ile powinno trwać kanoniczne dochodzenie wstępne, tzn. w jakim terminie ma być przeprowadzone. Nade wszystko ma ono być dostosowane do przyświecającego mu celu, czyli stwierdzenia uzasadnionego prawdopodobieństwa pozyskanej wiadomości o przestępstwie i tego, czy w związku z tym istnieje *fumus delicti*. Dykasteria Nauki Wiary mówi wprost, że nieuzasadnione przedłużanie dochodzenia wstępnego może stanowić zaniedbanie ze strony władzy kościelnej (por. *Vademecum... ver. 2.0*,

48 Por. *Vademecum... ver. 2.0*, nr 16.

49 Por. *Vademecum... ver. 2.0*, nr 20.

50 Por. Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu..., Aneks nr 2, art. 8.2.

nr 66)⁵¹. Z kolei z motu proprio *Vox estis lux mundi* z 2023 roku wynika, że dochodzenia powinny być zakończone w krótkim czasie, a w każdym razie w terminie wskazanym w instrukcjach przez Dykasterię Nauki Wiary i inne kompetentne dykasterie (por. art. 7 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku)⁵².

Po przeprowadzeniu postępowania osoba powołana przez ordynariusza do poprowadzenia dochodzenia wstępnego przekazuje mu wszelkie zgromadzone akta wraz z opinią na temat sprawy. Zgodnie z kan. 1719 KPK z 1983 roku ordynariusz wydaje wówczas dekret o zamknięciu dochodzenia. Do odpisu tych dokumentów i zbiorczego zestawienia w formie tabeli (załącznik nr 1) ordynariusz dołącza ocenę wyników dochodzenia, czyli tzw. *votum*. Dodaje także ewentualne sugestie dotyczące trybu dalszego postępowania, np. czy uważa za stosowne wszczęcie postępowania karnego, a jeżeli tak, to jakiego rodzaju; czy można uznać za wystarczającą karę nałożoną przez władze państwowe; czy w danym przypadku ordynariusz powinien zastosować środki administracyjne; czy należy podtrzymać przedawnienie, czy też je uchylić (por. art. 8 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela*). Jeśli ordynariuszem byłby wyższy przełożony danego instytutu życia konsekrowanego lub stowarzyszenia życia apostołskiego, to kopię akt powinien przekazać również swojemu najwyższemu przełożonemu. Tenże ze swojej strony winien wysłać własne *votum* do Dykasterii Nauki Wiary⁵³.

Kolejną czynnością ordynariusza jest jak najszybsze przesłanie owego uwierzytelnionego odpisu zgromadzonej dokumentacji do Dykasterii Nauki Wiary i to bez względu na wynik dochodzenia wstępnego. Po przekazaniu akt ordynariusz oczekuje od właściwej

51 Por. M. Saj, *Obowiązki i uprawnienia ordynariusza podczas dochodzenia wstępnego w procesie karnym*, dz. cyt., s. 156.

52 Por. art. 14 § 1 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku.

53 Por. *Vademecum...* wer. 2.0, nr 67–70.

dykasterii udzielenia wskazań dotyczących dalszego procedowania⁵⁴. „Oczywiście, jeżeli w tym czasie pojawiłyby się nowe okoliczności związane z dochodzeniem wstępnym lub nowe oskarżenia, należy jak najszybciej przekazać je do Dykasterii Nauki Wiary, w celu uzupełnienia materiału będącego już w jej posiadaniu. Jeżeli zaś uznano by za stosowne ponowne otwarcie dochodzenia wstępnego z uwagi na te nowe okoliczności, należy bezzwłocznie powiadomić o tym Dykasterię Nauki Wiary”⁵⁵.

Podsumowanie

Reasumując rozważania dotyczące analizy procedury kanonicznego dochodzenia wstępnego w przypadku duchownych podejrzanych o popełnienie przestępstwa przeciw VI przykazaniu Dekalogu z osobami prawnie chronionymi, należy stwierdzić, że:

- (a) prawodawca kościelny precyzyjnie określił zarówno podmiot bierny, jak i przedmiot przestępstwa *contra sextum Decalogi praeceptum* (por. kan. 1398 KPK z 2021 roku; art. 1 § 1a *Vox estis lux mundi* z 2023 roku);
- (b) kanoniczne dochodzenie wstępne nie jest procesem karnym sądowym bądź administracyjnym, a jego celem nie jest osiągnięcie pewności moralnej na temat przebiegu zdarzeń będących przedmiotem doniesienia o popełnionym przestępstwie (por. *Vademecum... wer. 2.0*, nr 33);
- (c) celem dochodzenia wstępnego jest stwierdzenie uzasadnionego prawdopodobieństwa pozyskanej wiadomości o przestępstwie i tego, czy w związku z tym istnieje *fumus delicti* (por. kan. 1717 § 1 KPK z 1983 roku; *Vademecum... wer. 2.0*, nr 66);

54 Por. art. 10 § 1 SST z 2021 roku; *Wytoczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu...*, Aneks nr 2, art. 8.1.

55 *Vademecum... wer. 2.0*, nr 75.

- (d) motywem wszczęcia postępowania przygotowawczego jest informacja prawdopodobna o przestępstwie (*notitia criminis*), którą w praktyce ordynariusz ma otrzymywać za pośrednictwem diecezjalnych „organów i biur” (por. art. 2 § 1 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku);
- (e) prawodawca kościelny przewiduje również w niektórych przypadkach bezzasadność rozpoczynania dochodzenia wstępnego (por. *Vademecum... ver.* 2.0, nr 18–19; 36–37 i 160);
- (f) dochodzenie prowadzi ordynariusz lub wyznaczona przez niego odpowiednia osoba;
- (g) w celu uzyskania szczegółowych informacji na temat ewentualnego popełnienia przestępstwa (*fumus delicti*), które muszą zostać udokumentowane, należy podjąć następujące czynności: wezwać duchownego i przesłuchać go w siedzibie kurii; przesłuchać osobę posiadającą wiedzę na temat domniemanego przestępstwa; przeprowadzić wizję lokalną (por. wytyczne Konferencji Episkopatu Polski, Aneks nr 2, art. 6);
- (h) prowadzenie postępowania ma charakteryzować się ostrożnością i roztropnością z zachowaniem dobrego imienia osób zainteresowanych (por. kan. 220 KPK z 1983 roku);
- (i) zgodnie z aktualnie obowiązującym kan. 1321 § 1 KPK z 2021 roku, oskarżony duchowny aż do momentu udowodnienia mu winy korzysta z zasady domniemania niewinności;
- (j) wszelka dokumentacja wstępnego dochodzenia kanonicznego z zasady przeznaczona jest jedynie do wewnętrznego użytku Kościoła (por. wytyczne Konferencji Episkopatu Polski, nr 16);
- (k) po zakończeniu dochodzenia ordynariusz jak najszybciej przesyła uwierzytelniony odpis zgromadzonej dokumentacji do Dykasterii Nauki Wiary (por. art. 10 § 1 *motu proprio Sacramentorum sanctitatis tutela*).

Literatura przedmiotu

Źródła

- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983), pars II, s. 1–317; tekst polski: *Kodeks prawa kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984; tekst polski: *Kodeks prawa kanonicznego promulgowany 25 stycznia 1983 roku przez papieża Jana Pawła II. Stan prawny na 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski*, Pallottinum, Poznań 2022.
- Congregatio pro Doctrina Fidei, *Norme sui delitti riservati della Congregazione per la Dottrina della Fede* (7.12.2021), https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20211011_norme-delittiriservati-cfaith_pl.html (dostęp: 01.01.2023).
- Dicastero per la Dottrina Della Fede, *Vademecum su alcuni punti di procedura nel trattamento dei casi di abuso sessuale di minori commessi da chierici. Ver. 2.0* (05.06.2022), https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_it.html (dostęp: 01.01.2024).
- Francesco, Lettera apostolica in forma di motu proprio *Vos estis lux mundi* (25.03.2023), https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/20230325-motu-proprio-vos-estis-lux-mundi-aggiornato.html (dostęp: 01.01.2024).
- Franciscus PP, Constitutio apostolica *Pascite gregem Dei* qua Liber VI Codicis Iuris Canonici reformatur, (23.05.2021), „L’Osservatore Romano. Edizione quotidiana” 161 (2021) nr 122, 1.06.2021, s. 2–4.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia*, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 2019, nr 31, s. 259–270.

Opracowania

- Dohnalik J., *Nowa wersja motu proprio „Vos estis lux mundi”. Znaczenie zmian wprowadzonych przez papieża Franciszka w 2023 roku*, „Annales Canonici” 19 (2023) nr 2, s. 57–73, <https://doi.org/10.15633/acan.19202>.
- Klimkiewicz D., Mazur K., *Ochrona małoletniego i dziecka w systemie prawnym Kościoła katolickiego*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” XVIII (2023) nr 20 (1), s. 137–156.
- Lempa F., *Kanoniczna ochrona karna małoletnich przed nadużyciami seksualnymi*, Białystok 2013.
- Majer P., *Przełożony kościelny a „notitia criminis” w sprawie zastrzeżonego dla Kongregacji Nauki Wiary przestępstwa przeciwko VI przykazaniu Dekalogu*, „Annales Canonici” 17 (2021) nr 2, s. 49–81, <https://doi.org/10.15633/acan.4159>.
- Mazurkiewicz D., *Kanoniczne środki zapobiegawcze w przypadku oskarżeń o czyny contra sextum Decalogi praeceptum z osobami małoletnimi*, „Studia Paradyskie” 31 (2021), s. 143–161.
- Mazurkiewicz D., *Przyczyny odmowy wszczęcia dochodzenia wstępnego w przypadkach oskarżeń wobec duchownych o czyny contra sextum z osobami małoletnimi*, „Studia Paradyskie” 32 (2022), s. 121–143.
- Saj M., *Obowiązki i uprawnienia ordynariusza podczas dochodzenia wstępnego w procesie karnym. Zarys problematyki*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” XXXII (2022) nr 35, s. 141–162.

**Załącznik nr 1. Tabela w sprawach *delicta reservata*
(*Vademecum...* wer. 2.0)**

DIECEZJA / INSTYTUT INKARDYNACJI	
Kościół <i>SUI IURIS</i> (jeśli należy do Katolickiego Kościoła Wschodniego)	
ORDYNARIUSZ	
DDF PROT. N° (jeśli jest znany)	
NAZWISKO DUCHOWNEGO	
IMIĘ (IMIONA) DUCHOWNEGO	
DOKUMENT TOŻSAMOŚCI (fotokopia, jeśli to możliwe)	

DANE PERSONALNE DUCHOWNEGO			
data urodzenia	święcenia diakonatu		wiek
śluby wieczyste	święcenia kapłańskie		lata posługi
EWENTUALNE MIEJSCE POPRZEDNIEJ INKARDYNACJI			
POSŁUGA POZA DIECEZJĄ LUB POZA INSTYTUTEM INKARDYNACJI			
AKTUALNY ADRES DUCHOWNEGO			
ADWOKAT/PEŁNOMOCNIK (kopia podpisanego pełnomocnictwa)			
ADRES ADWOKATA/PEŁNOMOCNIKA			
POSŁUGA			
rok	parafia/ instytucja	miejsce	urząd

OSKARŻENIA <i>DELICTA RESERVATA</i> PRZECIWKO DUCHOWNEMU				
data aktów przestępczych	imię i nazwisko domniemanej ofiary	data urodzenia	miejsce, częstotliwość i szczegóły aktów przestępczych	autor i data złożenia doniesienia do władz kościelnych
INNE KWESTIE PROBLEMATYCZNE/INNE OSKARŻENIA				
rok	opis			
POSTĘPOWANIE CYWILNE PRZECIWK DUCHOWNEMU				
rok	rodzaj	rezultat/wyrok (fotokopia, jeśli to możliwe)		

ŚRODKI NAŁOŻONE PRZEZ WŁADZĘ KOŚCIELNĄ	
rok	opis
UTRZYMANIE ZAPEWNIONE DUCHOWNEMU	
ODPOWIEDŹ DUCHOWNEGO NA OSKARŻENIA	
rok	odpowiedź (potwierdzenie, zanegowanie, odmowa współpracy etc.)
OCENA/VOTUM ORDYNARIUSZA	
data	

W krajach, w których nie istnieje nazwisko, należy wskazać imię ojca duchownego.

Powyższa tabela jest rodzajem przewodnika krok po kroku prowadzącego do dokonania streszczenia sprawy, ale nie zastępuje akt dochodzenia wstępnego. Należy ją dołączyć do akt dochodzenia.

Jeśli to możliwe, należy wysłać tabelę także w formacie Word na adres: disciplinaryoffice@cfaith.va.

Abstrakt

Procedura dochodzenia wstępnego

Rozdział ks. dr. Daniela Klimkiewicza przedstawia w sposób syntetyczny procedurę dochodzenia wstępnego w prawie kanonicznym w sprawach duchownych podejrzanych o przestępstwa przeciw VI przykazaniu Dekalogu popełnione z małoletnimi i osobami prawnie z nimi zrównanymi. Punktem wyjścia jest analiza kan. 1717 § 1 KPK, który nakłada na ordynariusza obowiązek wszczęcia i przeprowadzenia ostrożnego badania faktów, okoliczności oraz poczytalności, gdy tylko pojawi się prawdopodobna wiadomość o przestępstwie, przy czym dochodzenie to stanowi etap przygotowawczy wobec ewentualnego procesu karnego. Autor omawia cel dochodzenia wstępnego jako postępowania mającego zapewnić ordynariuszowi rzetelne podstawy do podjęcia dalszych decyzji prawnych, zwłaszcza w sprawach zarezerwowanych dla Dykasterii Nauki Wia-ry, gdzie chodzi głównie o nadużycia seksualne wobec nieletnich i wymagana jest szczególna rozwaga. Zarysowana zostaje struktura opracowania: charakterystyka przestępstwa „contra sextum” z osobami objętymi ochroną, definicja i cel dochodzenia wstępnego, określenie podmiotu kompetentnego oraz opis kolejnych etapów postępowania, z odniesieniem do zaktualizowanego brzmienia kodeksu prawa kanonicznego i nowszych dokumentów normatywnych.

Słowa kluczowe: dochodzenie wstępne, kan. 1717 KPK, delictum contra sextum, Dykasteria Nauki Wiary, prawo kanoniczne karne

Abstract

The procedure of the preliminary investigation

Rev. Daniel Klimkiewicz's chapter offers a concise overview of the canonical preliminary investigation in cases of clerics suspected of offences against the sixth commandment with minors and persons legally equated with them. It takes as its starting point canon 1717 § 1 CIC, which obliges the ordinary, once he has at least a probable indication of a delict, to conduct or delegate a careful inquiry into the facts, circumstances, and imputability, with this investigation functioning as a preparatory stage prior to any eventual penal process. The author explains that the purpose of the preliminary investigation is to provide the ordinary with a reliable basis for subsequent legal decisions, especially in matters reserved to the Dicastery for the Doctrine of the Faith, where sexual abuse of minors is at stake and the highest degree of prudence is required. The structure of the study is outlined: a characterisation of the offence contra sextum involving protected persons, a definition of the nature and aims of the preliminary investigation, clarification of the competent authority, and a description of the successive stages of the procedure, all presented with reference to the updated Code of Canon Law and pertinent normative documents.

Keywords: preliminary investigation, canon 1717 CIC, delictum contra sextum, Dicastery for the Doctrine of the Faith, canonical criminal law

KS. DR DANIEL KLIMKIEWICZ – kapłan Diecezji Gliwickiej, pracownik naukowo-dydaktyczny (adiunkt) na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Sędzia Sądu Biskupiego w Gliwicach.

ks. Marcin Wolczko

 <https://orcid.org/0000-0003-0485-3003>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

 <https://ror.org/0583g9182>

 <https://doi.org/10.15633/9788383700755.03>

Sądowny i pozasądowny proces karny

Proces karny – czy to sądowny, czy pozasądowny – ma z jednej strony „przywrócić naruszoną sprawiedliwość, doprowadzić do poprawy sprawcy i naprawić zgorszenie”¹, a z drugiej zapewnić oskarżonemu prawo do obrony oraz zgodny z prawem i sprawiedliwy wyrok. Reforma kanonicznego prawa karnego, wprowadzona przez papieża Franciszka, zmieniła brzmienie kan. 1341, wyraźnie zwiększając znaczenie procesu karnego, który w poprzednim prawie miał być niejako ostatecznością w sytuacji zaistnienia przestępstwa, a obecnie staje się zwyczajnym i pierwszym do wyboru środkiem do zastosowania wobec przestępcy.

1 Kan. 1341 KPK.

1. Decyzja dykasterii

Pierwszym etapem każdego procesu karnego jest dochodzenie wstępne, które ordynariusz ma obowiązek wszcząć za każdym razem, gdy trzyma wiarygodną informację o popełnieniu przestępstwa². Po zakończeniu dochodzenia wstępnego ordynariusz musi zdecydować, czy istnieją podstawy do wszczęcia procesu karnego, a następnie określić jego formę – sądową lub administracyjną³. W przypadku przestępstwa przeciwko VI przykazaniu Dekalogu popełnionego przez duchownego wobec małoletniego, które jest zastrzeżone dla Dykasterii Nauki Wiary, dochodzenie wstępne kończy się przesłaniem wszystkich akt sprawy wraz z *votum* ordynariusza do tejże dykasterii, do której należy też decyzja o wszczęciu procesu i jego rodzaju.

Normy dotyczące najcięższych przestępstw, wydane przez Kongregację Nauki Wiary i promulgowane w motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* przez papieża Jana Pawła II w 2001 roku⁴, a następnie modyfikowane w latach 2010 i 2021⁵, zastrzegają Dykasterii Nauki Wiary osądzanie przestępstw seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich. Dlatego to dykasteria podejmuje decyzję o wszczęciu procesu, jego rodzaju i tego, kto będzie prowadził⁶. Jak podaje *Vademecum...* *wer. 2.0*, pierwszym

2 Por. kan. 1717 § 1 KPK. Przebieg i przepisy odnośnie do dochodzenia wstępnego zostały omówione w wcześniejszym rozdziale niniejszego *Vademecum*.

3 Por. kan. 1720 i 1721 KPK.

4 Ioannes Paulus PP. II, *Litterae apostolicae motu proprio Sacramentorum sanctitatis tutela*, 30.04.2001, „Acta Apostolicae Sedis” 93 (2001), s. 737–739 (dalej: SST).

5 Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis*, 11.10.2021, „Acta Apostolicae Sedis” 114 (2022), s. 113–122; tekst polski: Kongregacja Nauki Wiary, *Normy o przestępstwach zarezerwowanych dla Kongregacji Nauki Wiary*, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20211011_norme-delittiservati-cfaith_pl.html (dostęp: 14.06.2023) (dalej: *Normy*).

6 Por. *Normy*, art. 10 § 1: „Za każdym razem, gdy ordynariusz lub hierarcha otrzymuje wiadomość, przynajmniej prawdopodobną, o najcięższym przestępstwie,

krokiem, który podejmuje Stolica Apostolska, jest potwierdzenie ordynariuszowi, że otrzymali akta i że nadano im numer, na który trzeba się powoływać w późniejszej korespondencji⁷. Jeżeli w trakcie oczekiwania na decyzję dykasterii (co, jak pokazuje doświadczenie, może trwać nawet kilkanaście miesięcy) pojawią się nowe okoliczności dotyczące dochodzenia wstępnego albo nowe oskarżenia, należy powiadomić o tym dykasterię⁸, która również zachęca do kontaktu z nią w celu udzielenia porady, gdy pojawią się wątpliwości dotyczące sposobu postępowania⁹.

W tym czasie dykasteria zapoznaje się z aktami sprawy i po ich analizie podejmuje decyzję, o której zawiadamia ordynariusza. Istnieje kilka możliwości procedowania sprawy. Dykasteria może zastrzec sobie prowadzenie procesu, co zdarza się jednak bardzo rzadko. Postępowanie prowadzone przez dykasterię może mieć charakter administracyjny bądź sądowy lub może zostać przeprowadzona procedura przewidziana dla najcięższych przypadków – polega ona na przekazaniu sprawy bezpośrednio do papieża, aby zdecydował o wydaleniu ze stanu duchownego wraz z dyspensą od celibatu. Od takiej decyzji nie ma możliwości odwołania, dlatego stosuje się ją bardzo rzadko i tylko w wypadkach oczywistych przestępstw¹⁰. Najczę-

po przeprowadzeniu dochodzenia wstępnego zgodnie z kan. 1717 KPK i kan. 1468 kkKW, powiadamia o tym Kongregację Nauki Wiary, która, jeśli nie zastrzeżenie sprawy z powodu szczególnych okoliczności, zleca ordynariuszowi lub hierarchom dalsze postępowanie”.

7 Dicasterium pro Doctrina Fidei, *Libellus Vademecum de quibusdam articulis proceduræ tractationis casuum abusuum sexualium super minores a clericis commissorum*. Ver 2.0, 5.06.2022, „Acta Apostolicae Sedis” 114 (2022), s. 918–954, 76; tekst polski: Dykasteria Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich*. ver. 2.0, 05.06.2022, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_pl.html (dostęp: 27.07.2023).

8 Por. *Vademecum...* ver. 2.0, s. 75.

9 Por. *Vademecum...* ver. 2.0, s. 29.

10 Por. *Normy*, art. 26.

ściej jednak dykasteria zleca dalsze postępowanie ordynariuszowi, przekazując szczegółowe wskazówki, czy należy uzupełnić dochodzenie wstępne, umorzyć postępowanie lub zastosować środki karne albo nakaz karny, czy może podjąć jeszcze inne drogi pasterkiej troski. Określa też, czy ostatecznie należy przeprowadzić proces karny i jaki ma być jego charakter – sądowy czy administracyjny.

Doświadczenie pokazuje, że najczęstszą decyzją dykasterii, kiedy nakazuje dalsze postępowanie karne, jest zlecenie ordynariuszowi przeprowadzenia administracyjnego procesu karnego¹¹. Potwierdza to też treść *Vademecum... ver. 2.0* wydanego przez Kongregację, które głównie zawiera wskazówki, jak przeprowadzić poprawne dochodzenie wstępne i administracyjny proces karny. Procesowi sądowemu poświęca zaś jedynie trzy punkty. Dlatego też również w tym opracowaniu sądowy proces karny zostanie omówiony w sposób bardziej ogólny niż proces administracyjny.

2. Sądowy proces karny

Dykasteria w swoim piśmie nakazującym przeprowadzenie sądowego procesu karnego wskazuje trybunał, w którym tenże proces ma się odbyć. Najczęściej oczywiście będzie to sąd diecezjalny miejsca, gdzie zostało przeprowadzone dochodzenie wstępne, ale nic nie stoi na przeszkodzie, aby dykasteria wybrała inny sąd, np. na podstawie miejsca zamieszkania oskarżonego albo lokalizacji popełnionego przestępstwa.

Pierwszym krokiem w tym przypadku będzie przekazanie przez ordynariusza decyzji dykasterii odpowiedniemu wikariuszowi sądowemu. Ponieważ przestępstwo przeciwko VI przykazaniu Dekalogu, popełnione przez duchownego z małoletnim, jest zagrożone karą

11 Por. J. Dohnalik, *Procedury kanoniczne w przypadku przestępstw seksualnych duchownych wobec małoletnich*, s. 135, [w:] *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich. Aspekt prawny*, red. P. Studnicki, M. Dalgiewicz, Zabki 2020, s. 131–139.

usunięcia ze stanu duchownego zgodnie z kan. 1425 § 1, nr 2 KPK, oficjał powołuje trybunał kolegialny składający się z trzech sędziów i wyznacza notariusza. Funkcję sędziów w sprawach zleconych przez dykasterię mogą pełnić jedynie kapłani z doktoratem lub przynajmniej licencjatem z prawa kanonicznego, cieszący się dobrą opinią i mający doświadczenie. Te same wymagania odnoszą się do rzecznika sprawiedliwości. Notariusz natomiast ma być kapłanem o nieposzlakowanej opinii¹².

Ordynariusz następnie przekazuje akta sprawy rzecznikowi sprawiedliwości, którego zadaniem jest sporządzenie aktu oskarżenia i przedstawienie go trybunałowi. W akcie oskarżenia należy precyzyjnie określić przestępstwo, o które podejrzewa się oskarżonego, oraz sumarycznie przedstawić dowody, na których opiera się oskarżenie. Następnie sędzia przewodniczący wzywa oskarżonego, aby przedstawić mu akt oskarżenia. W wezwaniu tym powinien go zachęcić do ustanowienia adwokata, którym może zostać jedynie osoba posiadająca stopień doktora lub przynajmniej licencjata z prawa kanonicznego. Jeśliby oskarżony nie powołał obrońcy, należy przed związaniem sporu (czyli przed przedstawieniem oskarżenia) ustanowić mu obrońcę z urzędu¹³.

Po związaniu sporu następuje instrukcja sprawy, czyli gromadzenie dowodów. Odbywa się to z inicjatywy sędziego instruktora, ale wnioski dowodowe mogą również składać oskarżony i jego obrońca. Dowodami w procesie karnym (zarówno sądowym, jak i administracyjnym) mogą być: oświadczenia pokrzywdzonych i oskarżonego, przesłuchania świadków, dokumenty, opinie biegłych. Wszystkie dowody muszą być dopuszczone za pomocą dekretu sędziego¹⁴.

12 Por. *Normy*, art. 13. W kolejnym artykule *Norm* dykasteria wskazuje, że można uzyskać dyspensę od wymogu kapłaństwa dla sędziego, rzecznika sprawiedliwości i notariusza.

13 Por. kan. 1723 KPK.

14 Problematyka dowodów została omówiona w osobnym rozdziale niniejszego *Vademecum*.

Po zakończeniu gromadzenia dowodów następuje publikacja akt sprawy, czyli sędzia dekretem zezwala stronom (rzecznikowi sprawiedliwości oraz oskarżonemu i jego adwokatowi) przejrzeć wszystkie akta sprawy w siedzibie sądu. Adwokat może też poprosić o przekazanie mu kopii akt. Po zapoznaniu się z aktami strony mogą zgłosić sędziemu kolejne dowody, a po ich zebraniu ponownie następuje publikacja akt¹⁵. Po tym sędzia przewodniczący wydaje dekret o zamknięciu postępowania dowodowego i następuje dyskusja sprawy: rzecznik sprawiedliwości zbiera swoje uwagi, a oskarżony lub jego adwokat przygotowuje głos obrończy.

Po zakończeniu dyskusji sprawy akta przekazuje się sędziom, którzy po zapoznaniu się z nimi sporządzają na piśmie swoje wnioski na temat rozstrzygnięcia sprawy wraz z uzasadnieniem. Po sporządzeniu wniosków przewodniczący zwołuje sesję trybunału, podczas której sędziowie przedstawiają swoje wnioski i podejmują dyskusję w celu ustalenia rozstrzygnięcia sprawy. Z kolei w przypadku stwierdzenia, że udowodniono przestępstwo oskarżonemu, sędziowie wspólnie ustalają, jaką karę należy wymierzyć¹⁶.

Następnie przewodniczący trybunału kolegiального, na podstawie wniosków sędziów, sporządza wyrok, w którym oprócz wskazania osób występujących w sprawie, sumarycznego opisu jej przebiegu i przedmiotu oskarżenia należy przedstawić motywy prawne i faktyczne oraz rozstrzygnięcie – określenie winy i ewentualnie nałożonej kary¹⁷. W wyroku powinien być też wskazany sposób jego zaskarżenia.

Wyrok jak najszybciej powinien być ogłoszony stronom poprzez wręczenie jego odpisu bądź przesłanie go pocztą.

Zgodnie z art. 16 *Norm* po zakończeniu procesu wszystkie akta powinny być przesłane do Dykasterii Nauki Wiary. Apelację od

¹⁵ Por. kan. 1598 KPK.

¹⁶ Por. kan. 1609 KPK.

¹⁷ Por. kan. 1612 KPK.

wyroku mogą zaś wnieść do Najwyższego Trybunału Dykasterii Nauki Wiary albo oskarżony, albo rzecznik sprawiedliwości tejże dykasterii w terminie sześćdziesięciu dni od ogłoszenia wyroku pierwszej instancji. Złożenie apelacji powoduje zawieszenie wykonania kary¹⁸. Dykasteria podejmuje decyzję o przyjęciu lub odrzuceniu apelacji, a gdy postanawia ją przyjąć, rozpatruje ją albo sama, albo zleca to innemu trybunałowi. Samo postępowanie na stopniu apelacyjnym odbywa się analogicznie do tego w pierwszej instancji, choć zazwyczaj z pominięciem etapu zbierania nowych dowodów.

Wyrok wydany w drugiej instancji jest ostateczny. Podobny skutek ma wyrok pierwszej instancji, jeżeli nie wniesiono apelacji w terminie lub z niej zrezygnowano¹⁹.

3. Pozasądowy proces karny

Pozasądowy proces karny, nazywany także procesem karno-administracyjnym, jest zdecydowanie najczęstszym sposobem procedowania, które wybiera Dykasteria Nauki Wiary, gdy dochodzenie wstępne wskazuje na konieczność wszczęcia procesu w celu wymierzenia kary. Proces karno-administracyjny wymaga zaangażowania mniejszej liczby kapłanów posiadających wykształcenie prawnicze, można go przeprowadzić szybciej i prościej niż proces sądowy. Ponieważ jednak przebieg wymierzania kary na drodze dekretu pozasądowego opisany jest tylko w kan. 1720 KPK, a w kodeksie znajdujemy dodatkowo tylko jedno ogólne stwierdzenie, że przełożonego wydającego dekret karny obowiązują te same przepisy co sędziego wydającego wyrok (z pominięciem przepisów jedynie proceduralnych), Dykasteria Nauki Wiary postanowiła wydać wademekum, w którym bardziej szczegółowo wyjaśnia, jak taki proces należy przeprowadzić. Poszczególne jego etapy zostaną opisane poniżej.

¹⁸ Por. kan. 1638 KPK.

¹⁹ Por. *Normy*, art. 18.

3.1. Pismo Dykasterii Nauki Wiary

W piśmie, w którym dykasteria zleca ordynariuszowi przeprowadzenie karnego procesu administracyjnego, umieszcza kilka kluczowych zasad, które muszą być przestrzegane w tego typu procesie. Oprócz ogólnego przypomnienia wszystkich etapów postępowania, czyli przedstawienie oskarżenia i dowodów, zapewnienie możliwości obrony przez oskarżonego, analiza dowodów przez ordynariusza lub jego delegata z pomocą dwóch asesorów i w końcu wydanie dekretu końcowego, dykasteria przypomina o obowiązku przesłania do niej wszystkich akt po zakończeniu sprawy.

W piśmie tym zawsze pojawia się też przypomnienie, że jeśli na zakończenie procesu przełożony dojdzie do wniosku, że należy nałożyć na oskarżonego karę wiążącą na stałe (jak np. usunięcie ze stanu duchownego lub nieograniczony czasowo zakaz), należy wcześniej poprosić dykasterię o upoważnienie, które jest wyjątkiem od przepisu z kan. 1342 § 2 KPK, zabraniającego dekretem nakładania kar ekspiacyjnych wiążących na stałe. W poważniejszych przypadkach może się zdarzyć, że dykasteria już w tym pierwszym piśmie udzieli ordynariuszowi takiego upoważnienia.

Innym specjalnym uprawnieniem Dykasterii Nauki Wiary odnośnie do przestępstw jej zastrzeżonych jest możliwość uchylenia przedawnienia²⁰. Jeśli dykasteria postanawia skorzystać z tego uprawnienia, informuje o tym ordynariusza w piśmie zlecającym przeprowadzenie procesu.

Kolejną ważną sprawą, która została wspomniana w tym piśmie, jest polecenie ordynariuszowi, że ma poinformować oskarżonego duchownego o możliwości zwrócenia się do ojca świętego za pośrednictwem Dykasterii Nauki Wiary z prośbą o usunięcie ze stanu duchownego i zwolnienie z celibatu, a w razie potrzeby także ze służb zakonnych²¹.

²⁰ Por. *Normy* art. 8 § 3.

²¹ Por. *Normy*, art. 27.

3.2. Dekret rozpoczynający proces – nominacja delegata i asesorów

Po otrzymaniu pisma z dykasterii ordynariusz musi postanowić, czy będzie prowadził proces sam, czy wyznaczy do tego swojego delegata, któremu może zlecić przeprowadzenie procesu i wydanie dekretu bądź zastrzec sobie końcowe rozstrzygnięcie. Wymagania wobec delegata są takie same jak dla sędziów, musi to być duchowny z doktoratem lub przynajmniej licencjatem z prawa kanonicznego. Funkcji delegata nie może pełnić osoba, która prowadziła dochodzenie wstępne w tej sprawie²².

Ordynariusz wydaje więc dekret, w którym powołuje delegata, a także dwóch asesorów oraz notariusza. Od asesorów, zgodnie z kan. 1424 KPK, wymaga się, aby byli kapłanami cieszącymi się dobrą opinią i nie ma obowiązku, by posiadali wykształcenie prawnicze²³. Te same wymagania ma spełniać również notariusz²⁴. Dykasteria ma jednak prawo udzielić dyspensy wszystkim występującym w procesie zarówno od wymogu kapłaństwa, jak i wykształcenia²⁵. Wszyscy nominowani przez ordynariusza zobowiązani są do złożenia przysięgi, że wypełnią wiernie swoje zadanie i dochowają tajemnicy²⁶.

3.3. Wezwanie

Pierwszym krokiem w administracyjnym procesie karnym jest wezwanie oskarżonego w celu przedstawienia mu oskarżenia,

22 Por. *Vademecum...* wer. 2.0, s. 95.

23 Doświadczenie jednak pokazuje, że asesorzy będący prawnikami stanowią dużo większą pomoc dla delegata w podjęciu ostatecznej decyzji w kontekście rozstrzygnięcia i nałożenia kary, a także w zredagowaniu dekretu końcowego. Wymaganie posiadania święceń nie wynika z kan. 1424 KPK, który wprost dopuszcza świeckich do tej funkcji, ale z kan. 483 § 1 KPK, który nakazuje, aby w sprawach „gdzie mogłoby ucierpieć dobre imię kapłana”, a więc także w tych dotyczących przestępstw duchownych, notariuszem był kapłan.

24 Por. *Normy*, art. 20 § 6.

25 Por. *Normy*, art. 21.

26 Por. *Vademecum...* wer. 2.0, s. 96.

zaprezentowania dowodów i zapewnienia możliwości obrony. Tutaj jednak wezwanie sporządza ordynariusz lub powołany przez niego delegat. Wezwanie to powinno zawierać kilka istotnych elementów: po pierwsze, powinno jasno informować, że stanowi rozpoczęcie procesu, który jest wszczęty na polecenie Dykasterii Nauki Wiary. Po drugie, trzeba poinformować, komu zostało powierzone prowadzenie procesu, a także przedstawić powołanych asesorów i notariusza. Po trzecie, wezwanie powinno jasno wskazywać wybraną osobę i określać czas oraz miejsce stawienia²⁷. Po czwarte, istotnym elementem jest ogólne przedstawienie, o jakie przestępstwo jest oskarżany wzywany duchowny; tę informację najlepiej zaczerpnąć bezpośrednio z pisma dykasterii nakazującego przeprowadzenie procesu administracyjnego. Należy w tym miejscu opisać też to, na jakiej podstawie bazuje oskarżenie, zwłaszcza jeżeli oskarżony nie był przesłuchiwany w trakcie dochodzenia wstępnego lub o nim nie wiedział.

Ponieważ wezwanie dotyczy spotkania, na którym oskarżonemu mają zostać przedstawione zarzuty i zaprezentowane dowody, oraz ma być mu dana możliwość obrony, bardzo istotne jest, by w wezwaniu poinformować go o konieczności występowania z adwokatem, którego sam może powołać. Należy również go pouczyć, że jeśli tego nie zrobi, zostanie mu wyznaczony obrońca z urzędu²⁸. Dobrze jest też w tym miejscu przedstawić wymagania, które musi spełnić adwokat, żeby w wypadku powołania go przez oskarżonego poinformować o tym prowadzącego proces oraz przedstawić mu pełnomocnictwo, najlepiej jeszcze przed pierwszym posiedzeniem²⁹.

W wezwaniu powinno znaleźć się też jasne pouczenie, że gdy oskarżony nie stawia się na wezwanie, proces będzie kontynuowany bez jego udziału.

27 Por. *Vademecum...* *wer. 2.0*, s. 97.

28 *Normy*, art. 20 § 7.

29 *Vademecum...* *wer. 2.0*, s. 98.

W końcu należy już w tym piśmie spełnić polecenie dykasterii i poinformować oskarżonego, że w każdym momencie procesu może zwrócić się do ojca świętego z prośbą o usunięcie ze stanu duchownego wraz z dyspensą od celibatu.

3.4. Przedstawienie zarzutów

W posiedzeniu, podczas którego mają być przedstawione zarzuty i dowody, uczestniczy delegat, oskarżony wraz z obrońcą (wybranym przez siebie lub mianowanym z urzędu) oraz notariusz. Nie ma obowiązku, aby asesory uczestniczyli w tym spotkaniu i zazwyczaj się ich nie wzywa.

W celu przedstawienia zarzutów preferowanym sposobem jest przedstawienie ich w piśmie analogicznym do aktu oskarżenia, które sporządza rzecznik sprawiedliwości w procesie sądowym. Powinny być w nim szczegółowo wymienione przestępstwa zarzucane oskarżonemu na podstawie dochodzenia wstępnego. Należy dokładnie określić rodzaj przestępstwa, wskazując na odpowiednią ustawę, która go sankcjonuje, a także go opisać, wskazując miejsce i czas dokonania, okoliczności oraz imiona i nazwiska domniemanych ofiar³⁰. Jedyną sytuacją, w której nie można podać oskarżonemu ani jego obrońcy imienia i nazwiska ofiary lub osoby zgłaszającej, jest przypadek obejmujący sakrament pokuty, chyba że penitent lub osoba oskarżająca udzielili na to zgody. Jednak również w tym wypadku należy zapewnić możliwość obrony oskarżonemu.

Podczas przedstawienia oskarżenia należy wziąć pod uwagę zapis kan. 1313 § 1 KPK: „Jeżeli po popełnieniu przestępstwa zmienia się ustawa, należy stosować ustawę korzystniejszą dla sprawcy”. Ponieważ w ostatnich dekadach prawo karne Kościoła odnośnie do przestępstw seksualnych przeciwko małoletnim było wielokrotnie nowelizowane i zaostrzane, trzeba dokładnie określić czas popełnienia osądzanego czynu oraz wiek domniemanej ofiary i zastosować

30 *Vademecum... ver. 2.0*, s. 105.

ówcześnie obowiązujące przepisy. Na przestrzeni lat zmieniały się przepisy dotyczące wieku małoletniego jako ofiary przestępstwa, rozszerzając katalog osób zrównanych z małoletnimi oraz wprowadzając nowe typy przestępstw. Zmieniały się również kary grożące za ich popełnienie. Zobaczmy zatem, o jakie przestępstwa łamiące VI przykazanie Dekalogu z udziałem osoby małoletniej może zostać oskarżony duchowny w zależności od terminu, w którym dany czyn został popełniony.

3.4.1. Przed 27 listopada 1983

Jeżeli przestępstwo zostało popełnione przed datą promulgacji kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku przez Jana Pawła II, to obowiązującą wtedy ustawą był kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku. W paragrafie drugim kan. 2359 CIC z 1917 roku obok różnych przestępstw duchownego przeciwko VI przykazaniu Dekalogu znajduje się również to popełnione z osobą małoletnią poniżej 16. roku życia³¹. Poprzedni kodeks za to przestępstwo przewidywał szereg kar, w tym takie, które nie występują już w obecnie obowiązującym prawie, a mianowicie: suspensę, ogłoszenie popadnięcia w infamię, pozbawienie wszystkich urzędów, beneficjów, godności i zadań, a w poważniejszych wypadkach usunięcie ze stanu duchownego.

3.4.2. Po 27 listopada 1983, ale przed 30 kwietnia 2001

Powyższy zakres dat to czas pomiędzy wejściem w życie kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku, a promulgacją w motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* Jana Pawła II pierwszych *Norm postępowania w wypadkach ciężkich przestępstw zarezerwowanych*

31 CIC z 1917 roku, kan. 2359 § 2: „[Clericis] Si delictum admiserint contra sextum decalogi praeceptum cum minoribus infra aetatem sexdecim annorum, vel adulterium, stuprum, bestialitatem, sodomiam, lenocinium, incestum cum consanguineis aut affinibus in primo gradu exercuerint, suspendantur, infames declarentur, quolibet officio, beneficio, dignitate, munere, si quod habeant, priventur, et in casibus gravioribus deponantur”.

do osądu przez Kongregację Nauki Wiary. W tym czasie obowiązującym prawem karnym obejmującym interesujące nas przestępstwo był kan. 1395 §2 KPK, który miał analogiczne brzmienie do poprzedniego kodeksu, czyli definiował ofiarę przestępstwa jako małoletniego poniżej 16 roku życia³². Kodeks z 1983 roku nie ustanawiał kar obligatoryjnych tak jak poprzedni, ale nakazywał ukaranie winnego sprawiedliwymi karami, nie wyłączając również wydalenia ze stanu duchownego.

3.4.3. Po 30 kwietnia 2001, ale przed 21 maja 2010

W 2001 roku wraz z wydaniem *Norm* przez Dykasterię Nauki Wiary nastąpiły dwie kluczowe zmiany, jeśli chodzi o przestępstwo łamiące VI przykazanie Dekalogu, popełniane przez duchownego na osobie małoletniej. Pierwszą kluczową zmianą było włączenie tego przestępstwa do grupy najcięższych przewinień (*delicta graviora*) i przez to zastrzeżenie ich osądowi Kongregacji Nauki Wiary. Odtąd każdy ordynariusz był zobowiązany przekazywać wszystkie sprawy dotyczące tego typu przestępstw do Kongregacji.

Drugą ważną zmianą było podniesienie wieku małoletniej ofiary, od którego konstatuje się przestępstwo. Dotychczasowym wiekiem ofiary, który definiował ten specjalny typ przestępstwa przeciwko VI przykazaniu określonym w kan. 1395 § 2 KPK, było „poniżej lat szesnastu”. W *Normach* Kongregacji w 2001 roku został on podniesiony i od tamtego czasu do dziś mowa jest o „małoletnim poniżej osiemnastego roku życia”³³.

32 KPK z 1983 roku, kan. 1395 § 2: „Duchowny, który w inny sposób wykroczył przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu, jeśli jest to połączone z użyciem przymusu lub gróźb, albo publicznie lub z osobą małoletnią poniżej lat szesnastu, powinien być ukarany sprawiedliwymi karami, nie wyłączając w razie potrzeby wydalenia ze stanu duchownego”.

33 *Normy* Kongregacji z 2001 roku promulgowane przez SST nie zostały upublicznione, ale przesłane wszystkim ordynariuszom. Interesujące nas przestępstwo zostało opisane w art. 4 tych *Norm*: „§ 1 Reservatio Congregationi pro Doctrina Fidei extenditur quoque ad delictum contra sextum Decalogi praeceptum cum minore

Ta zmiana prawa powoduje, że gdy mamy do czynienia z przypadkiem, gdy małoletnia ofiara w momencie przestępstwa miała powyżej 16 lat, konieczne jest dokładne określenie, kiedy miały miejsce czyny, o które oskarżany jest duchowny, aby stwierdzić, czy w ogóle możemy mówić o przestępstwie. W każdym przypadku jednak sprawę i tak należy skierować do Dykasterii Nauki Wiary, gdyż zasada z kan. 1313 § 1 KPK nie dotyczy właściwości trybunału, który może osądzać dane przestępstwo.

Normy wprowadzone przez Kongregację Nauki Wiary nic nie zmieniły, jeśli chodzi o kary przewidziane za to przestępstwo: nadal jest ona nieokreślona, powinna odpowiadać ciężkości przestępstwa, nie wykluczając usunięcia ze stanu duchownego.

3.4.4. Po 21 maja 2010, ale przed 11 października 2021

Normy Kongregacji Nauki Wiary były do tej pory dwukrotnie nowelizowane. Pierwsza zmiana przepisów miała miejsce po dziewięciu latach ich obowiązywania. Również ta zmiana prawa niosła za sobą dwie kluczowe zmiany w odniesieniu do przestępstw popełnianych wobec małoletnich.

Pierwsza z nich polegała na zrównaniu z nieletnimi także osób trwale niezdolnych do posługiwania się rozumem niezależnie od ich wieku³⁴. Druga zmiana to wprowadzenie nowego przestępstwa

infra aetatem duodeviginti annorum a clerico commissum. § 2 Qui delictum de quo in § 1 patrauerit, Pro gravitate criminis puniatur, non exclusa dimissione vel depositione”. O tej zmianie prawa informował także opublikowany w „Acta Apostolicae Sedis” list Kongregacji Nauki Wiary do wszystkich biskupów, hierarchów i ordynariuszy: „Delictum contra mores, videlicet: delictum contra sextum Decalogi praeceptum cum minore infra aetatem duodeviginti annorum a clerico commissum”. Congregatio pro Doctrina Fidei, *Epistula a Congregatione pro Doctrina Fidei missa ad totius Catholicae Ecclesiae Episcopos aliosque Ordinarios et Hierarchos interesse habentes: de delictis gravioribus eidem Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis*, 18.05.2001, „Acta Apostolicae Sedis” 93 (2001), s. 785–786.

34 Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis seu Normae de delictis contra fidem necnon de gravioribus delictis*, 21.05.2010, „Acta Apostolicae Sedis” 102 (2010), s. 419–434. Tekst polski:

zastrzeżonego Kongregacji polegającego na nabywaniu, przechowywaniu lub rozpowszechnianiu w celach lubieżnych przez duchownego materiałów pornograficznych przedstawiających nieletnich poniżej 14 roku życia³⁵.

Wcześniej to przestępstwo, gdyż niewątpliwie jest przekroczeniem VI przykazania Dekalogu i jest związane z małoletnimi, było karane na mocy art. 4 *Norm* z 2001 roku³⁶.

3.4.5. Po 11 października 2021

Najnowsza nowelizacja *Norm* Kongregacji Nauki Wiary wprowadziła kolejne zmiany w określeniu przestępstw przeciw obyczajom, które są jej zastrzeżone. Pierwsza z nich nie dotyczy samego opisu przestępstwa, a jedynie uchylecia ogólnej zasady, że w określonych okolicznościach, zgodnie z kan. 1323 i 1324 KPK niewiedza lub błąd mogą stanowić okoliczność łagodzącą albo nawet uwalniającą od kary. *Normy* stwierdzają, że gdy błąd lub niewiedza dotyczą wieku ofiary, to nie mogą być uznane za taką okoliczność³⁷.

„L'Osservatore Romano”, ed. polacca, 10 (2010), s. 53–56: „Art. 6. Najcięższymi przestępstwami przeciw obyczajom, które osądza tylko Kongregacja Nauki Wiary, są: 1° przestępstwo przeciw szóstemu przykazaniu Dekalogu, popełnione przez duchownego z nieletnim poniżej osiemnastego roku życia; w tym numerze zrównana jest z nieletnim osoba, która trwale jest niezdolna posługiwać się rozumem”.

35 Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis seu Normae de delictis contra fidem necnon de gravioribus delictis*, 21.05.2010, „Acta Apostolicae Sedis” 102 (2010), s. 419–434. Tekst polski w: „L'Osservatore Romano”, ed. polacca, 10 (2010), s. 53–56: „Art. 6. 2° nabywanie albo przechowywanie, lub rozpowszechnianie w celach lubieżnych materiałów pornograficznych, przedstawiających nieletnich poniżej czternastego roku życia, przez duchownego – w jakikolwiek sposób i za pomocą jakiegokolwiek urządzenia”.

36 Por. P. Skonieczny, *Przestępstwo cięższe pornografii dziecięcej. Komentarz do art. 6 § 1 n. 2 Sacramentorum sanctitatis tutela z 2010 roku*, „Prawo Kanoniczne” 60 (2017) nr 2, s. 1014–1115, <https://doi.org/10.21697/pk.2017.60.2.06>.

37 *Normy*, art. 6: „Najcięższymi przestępstwami przeciw obyczajom, które osądza tylko Kongregacja Nauki Wiary, są: 1° przestępstwo przeciw szóstemu przykazaniu Dekalogu popełnione przez duchownego z małoletnim poniżej osiemnastego roku życia lub z osobą, która trwale jest niezdolna posługiwać się rozumem; niewiedza

Druga zmiana dotyczy przestępstwa związanego z pornografią dziecięcą, wprowadzonego wcześniejszą nowelizacją. Kongregacja dodała do „nabywania, przechowywania i rozpowszechniania” jako czynności przestępczej także „prezentowanie” materiałów pornograficznych. Zmieniło się także określenie materiałów pornograficznych, których dotyczy przestępstwo, na „przedstawiające małoletnich poniżej osiemnastego roku życia”. Ostatnią zmianą w tym artykule norm jest dodanie nowej motywacji przestępczego działania. Do zawartego we wcześniejszych normach określenia „w celach lubieżnych” dodano drugi motyw: „lub dla zysku”³⁸.

3.4.6. Po 8 grudnia 2021

Papież Franciszek konstytucją apostolską *Pascite gregem Dei* promulgował zmiany w kodeksie prawa kanonicznego, nowelizując Księgę VI – Sankcje karne w Kościele³⁹. W nowym prawie karnym przestępstwa duchownych wobec małoletnich i osób z nimi zrównanych, związanych z przekroczeniem VI przykazania Dekalogu, zostały wpisane w kan. 1398 KPK⁴⁰.

lub błąd duchownego co do wieku małoletniego nie stanowi okoliczności łagodzącej lub uwalniającej”.

38 Normy, art. 6: „2° nabywanie, przechowywanie, prezentowanie lub rozpowszechnianie, w celach lubieżnych lub dla zysku, materiałów pornograficznych przedstawiających małoletnich poniżej osiemnastego roku życia, przez duchownego w jakikolwiek sposób i za pomocą jakiegokolwiek urządzenia”.

39 Franciscus PP., *Constitutio Apostolica Pascite gregem Dei qua Liber VI Codicis Iuris Canonici reformatur*, „Acta Apostolicae Sedis” 113 (2021), s. 534–555; tekst polski: <https://episkopat.pl/papiez-reformuje-sankcje-karne-w-kosciele/> (dostęp: 1.07.2024).

40 Kan. 1398 – § 1. „Pozbawieniem urzędu i innymi sprawiedliwymi karami, nie wyłączając wydalenia ze stanu duchownego, jeżeli na to wskazuje dany przypadek, powinien być ukarany duchowny:

1° który popełnił przestępstwo przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z małoletnim lub z osobą, która na stałe używa rozumu tylko w ograniczonym zakresie, lub z osobą, której prawo przyznaje taką samą ochronę;

2° który uwodzi albo nakłania małoletniego albo osobę, która na stałe używa rozumu tylko w ograniczonym zakresie, albo osobę, której prawo przyznaje taką samą

Kanon najpierw opisuje przestępstwo sankcjonowane wcześniej w kan. 1395 § 2 KPK, czyli przestępstwo przeciwko VI przykazaniu Dekalogu popełnione z osobą małoletnią. Nowe brzmienie przepisu jest już jednak zgodne z *Normami* i przez osobę małoletnią należy tu rozumieć tę poniżej 18 roku życia. Z nią zrównane są w kanonie również osoby, które na stałe używają rozumu tylko w ograniczonym zakresie, i te, którym prawo przyznaje tę samą ochronę.

W nowym prawie karnym pojawił się opis przestępstwa nakłaniania małoletnich i z nimi zrównanych do ukazywania się w sposób pornograficzny bądź do uczestnictwa w takich przedstawieniach. To przestępstwo wcześniej mogło być wywodzone z ogólnego opisu przestępstwa przeciw VI przykazaniu Dekalogu z osobą małoletnią.

Reforma prawa karnego zawiera też wprowadzone wcześniej przez Kongregację Nauki Wiary przestępstwo nabywania, przechowywania, prezentowania i rozpowszechniania materiałów pornograficznych przedstawiających nieletnich i z nimi zrównanych⁴¹.

Kan. 1398 wprowadza też inne nowe elementy, nieobecne wcześniej w prawie karnym. Po pierwsze oprócz kary nieokreślonej, zależnej od ciężkości przypadku, wprowadza karę obligatoryjną – pozbawienie urzędu. Drugą nowością jest ustanowienie przestępstwa,

ochronę, do ukazywania się w sposób pornograficzny lub do uczestniczenia w rzeczywistych bądź symulowanych przedstawieniach pornograficznych;

3° który, wbrew dobrym obyczajom, nabywa, przechowuje, prezentuje lub rozpowszechnia, w jakikolwiek sposób i przy użyciu jakiegokolwiek narzędzia, pornograficzne wizerunki małoletnich lub osób, które na stałe używają rozumu tylko w ograniczonym zakresie”.

- 41 Należy zaznaczyć, że nadal nie można mówić o przestępstwie, jeżeli mamy do czynienia z tzw. dziecięcą pornografią wirtualną, tzn. tworzoną przez ludzi lub sztuczną inteligencję, ale nieprzedstawiającą rzeczywistych osób małoletnich. Por. D. Borek, *Delicta graviora contra mores in normach De delictis reservatis z 2010 roku*, „Prawo Kanoniczne” 57 (2014) nr 2, s. 65, <https://doi.org/10.21697/pk.2014.57.2.03>; P. Skonieczny, *Grzech przeciwko VI przykazaniu Dekalogu popełniony z małoletnimi – aktualne wyzwanie kanonicznego prawa karnego Uwagi de lege ferenda w związku ze spotkaniem na szczycie w Watykanie w dniach 21–24 lutego 2019 roku*, „Annales Canonici” 15 (2019) nr 1, s. 88–89, <https://doi.org/10.15633/acan.3396>.

gdy czynów opisanych w kan. 1398 wobec małoletnich i osób z nimi zrównanych dopuszcza się świecki członek instytutu życia konsekrowanego lub stowarzyszenia życia apostołskiego albo dowolny wierny, który w kościele ma jakiś urząd, funkcję lub godność.

Zgodnie z art. 9 § 2 *Norm* Dykasteria Nauki Wiary oprócz przestępstw sobie zastrzeżonych osądza także inne przestępstwa, o które sprawca jest oskarżony⁴². Oznacza to, że gdy w wyniku dochodzenia wstępnego lub w czasie oczekiwania na decyzję dykasterii, albo dopiero w trakcie procesu, wyjdą na jaw oskarżenia o przestępstwa innego rodzaju, nawet niezastrzeżone dykasterii, należy ją o tym powiadomić, a dykasteria w swojej decyzji zlecającej przeprowadzenie procesu może zlecić osądzenie także tego przestępstwa. W takim wypadku, przedstawiając oskarżonemu zarzuty, również należy uwzględnić datę dokonanego czynu i obowiązujące wtedy przepisy prawa karnego.

3.5. Okazanie dowodów

Podczas spotkania z oskarżonym w celu przedstawienia mu zarzutów należy przedstawić mu zebrane dowody. Tymi dowodami są wszystkie akta dochodzenia wstępnego wraz z dokumentami pozyskanymi do czasu rozpoczęcia procesu. Aby zapewnić pełne prawo do obrony, najlepszym rozwiązaniem jest przekazanie kopii akt adwokatowi oskarżonego, o czym mówi kan. 1598 § 2 KPK. W aktach tych powinno znaleźć się zlecenie dykasterii i dekret ordynariusza wszczynający proces.

Należy zwrócić uwagę, że gdy sprawa dotyczy sakramentu pokuty, to zgodnie z art. 4 § 2 *Norm* nie można ujawnić oskarżonemu lub jego adwokatowi tożsamości osoby zgłaszającej i penitenta, chyba że sami wyrażą na to zgodę. Dykasteria podkreśla tutaj jednak,

42 *Normy*, art. 9 § 2: „Ten Najwyższy Trybunał, tylko w łączności z przestępstwami dla niego zastrzeżonymi, osądza także inne przestępstwa, o które sprawca jest oskarżony ze względu na powiązania osoby i współnictwo”.

że w takim wypadku nie może uciepieć prawo do obrony oskarżonego⁴³. Przekazując akta adwokatowi oskarżonego, należy wyznaczyć mu odpowiedni czas na zapoznanie się z nimi i wyznaczyć termin złożenia ewentualnych wniosków dowodowych.

3.6. Instrukcja sprawy

Choć w wypadku karnego procesu administracyjnego przepisy przewidują sytuację, gdy w trakcie procesu nie zbiera się nowych dowodów i przystępuje się od razu do sporządzenia pisma obrończego przez adwokata oraz oceny dowodów przez asesora i delegata, wydaje się słuszne przynajmniej powtórne przesłuchanie oskarżonego, chyba że on sam tego odmawia. Należy pamiętać, że jeśli oskarżony był przesłuchiwany już w trakcie dochodzenia wstępnego, to nie korzystał wtedy z pomocy profesjonalnego obrońcy. Aby zagwarantować mu prawo do obrony, należy powtórnie go przesłuchać już w obecności adwokata.

Najczęściej jednak w trakcie dochodzenia wstępnego nie zbiera się wszystkich dowodów, o czym przypomina *Vademecum... wer. 2.0* w punkcie 34. Dlatego też prowadzący proces powinien przedstawić instrukcję dowodową na wzór tej z procesu sądowego. Również oskarżony i jego obrońca mogą zgłaszać wnioski dowodowe, jednak to do prowadzącego proces należy decyzja o ich uwzględnieniu, zwłaszcza jeśli chodzi o dowód z przesłuchania świadków⁴⁴.

Po zakończeniu instrukcji sprawy należy ponownie okazać dowody oskarżonemu i jego obrońcy. Również tutaj najlepszym sposobem

43 *Normy*, art. 9 § 2: „W sprawach dotyczących przestępstw, o których mowa w § 1, nie wolno nikomu ujawniać tożsamości oskarżyciela lub penitenta, ani oskarżonemu, ani jego obrońcy, jeśli oskarżyciel lub penitent nie dał na to wyraźnej zgody; należy szczególnie uważnie ocenić wiarygodność oskarżyciela i bezwzględnie unikać jakiegokolwiek niebezpieczeństwa naruszenia sakramentalnej tajemnicy spowiedzi, zapewniając oskarżonemu prawo do obrony”.

44 Por. *Vademecum... wer. 2.0*, s. 112.

będzie przekazanie kopii akt adwokatowi oskarżonego i wyznaczenie mu terminu na przedstawienie linii obrony.

3.7. Zakończenie procesu

W procesie administracyjnym nie ma analogicznego etapu do dyskusji sprawy w procesie sądowym. Nie występuje tu rzecznik sprawiedliwości, który prowadzi przed sędzią spór z oskarżonym i jego obrońcą. Również sama osoba pokrzywdzona nie bierze udziału w procesie, zwłaszcza jeśli była już przesłuchiwana podczas dochodzenia wstępnego⁴⁵.

Gdy adwokat przedstawi obronę oskarżonego, ordynariusz lub delegat przekazuje akta asesorum, wyznaczając im czas na zapoznanie się z nimi i ocenienie dowodów oraz argumentów obrony. Preferowaną formą jest sporządzenie na piśmie przez asesorów *votum*, w którym przeprowadzą analizę akt i opowiedzą się za konkretną konkluzją oraz ewentualną karą. *Vademecum... wer. 2.0* zaleca też, aby prowadzący proces spotkał się z asesorami po przeanalizowaniu przez nich akt, aby ułatwić dyskusję i konfrontację poglądów. Spotkanie takie jest szczególnie cenne, gdy z przedstawionych *votów* wynika duża różnica w ocenie sprawy. Należy jednak podkreślić, że nie mamy tu do czynienia z trybunałem kolegiальnym, nie jest więc wymagane ustalenie jednego stanowiska. To delegat lub ordynariusz sam podejmuje decyzję o rozstrzygnięciu procesu i nałożeniu kary. *Vota* asesorów mają mu pomóc w podjęciu tej decyzji i w zredagowaniu dekretu końcowego⁴⁶.

Delegat po zapoznaniu się z opiniami asesorów i ewentualnej dyskusji, gdy ordynariusz zastrzegł sobie wydanie dekretu końcowego, sporządza sprawozdanie z procesu wraz ze swoją oceną dowodów oraz propozycją rozstrzygnięcia sprawy i ewentualnych kar. Następnie ordynariusz podejmuje decyzję i wydaje dekret kończący

45 Por. *Vademecum... wer. 2.0*, s. 114.

46 Por. *Vademecum... wer. 2.0*, s. 115–118.

proces. W przeciwnym wypadku to delegat samodzielnie orzeka o winie i sporządza dekret.

3.8. Dekret zamykający proces

Dekret końcowy procesu karno-administracyjnego powinien mieć taką samą strukturę jak wyrok sądowy, a zatem najpierw opisywać przebieg procesu, następnie motywy prawne i faktyczne, na końcu konkluzję rozstrzygającą o winie oskarżonego i o ewentualnej karze⁴⁷.

3.8.1. Przebieg sprawy

W tej części należy w skrócie przedstawić przebieg sprawy od momentu otrzymania wiadomości przez przełożonego, poprzez przebieg dochodzenia wstępnego, decyzję Dykasterii Nauki Wiary, aż do samego procesu. Należy wskazać osoby, które zostały mianowane do przeprowadzenia procesu, podać daty kluczowych momentów procesu, jak wydanie dekretu rozpoczynającego sprawę czy przedstawienie zarzutów. W tym miejscu można również wskazać, jakie dowody zostały zebrane (dokumenty, zeznania pokrzywdzonych i świadków, przesłuchanie oskarżonego), jednak można to uczynić także na początku przedstawiania motywów faktycznych.

3.8.2. Motywy prawne

W tej części należy przedstawić przepisy prawne, na podstawie których ocenia się czyny oskarżonego i wszystkie okoliczności wskazane w dowodach. Przede wszystkim należy wskazać kanony lub przepisy z *Norm* opisujące przestępstwa, o które jest on oskarżany. Trzeba tu uwzględnić opisywany wcześniej kan. 1313 § 1 KPK i przedstawić stan prawny odpowiadający dacie popełnienia przestępstwa.

Oprócz przepisów definiujących przestępstwo należy wskazać kanony opisujące okoliczności łagodzące lub obciążające. Oczywiście

47 Por. kan. 1720 n. 3 KPK.

trzeba to zrobić tylko wtedy, gdy taka okoliczność faktycznie zaistniała i autor dekretu zamierza ją uwzględnić⁴⁸.

W wyjątkowych sytuacjach może zaistnieć konieczność wskazania w tej części przepisów procesowych czy też dotyczących przedawnienia, ale tylko wtedy, gdy potrzeba odpowiedzieć na argumenty obrony opierające się na tego typu przepisach lub gdy chcemy uchylić oskarżenie ze względu na przedawnienie.

Zasadniczo przedawnienie powinno zostać stwierdzone już na etapie dochodzenia wstępnego, gdy określa się czas popełnienia czynów, o które jest oskarżany duchowny. Jednak może się zdarzyć, że dopiero podczas procesu karno-administracyjnego udaje się dokładnie ustalić datę popełnienia przestępstwa i sprawdzić, czy nie nastąpiło przedawnienie. Oczywiście nie trzeba tego kontrolować w sytuacji, gdy Dykasteria Nauki Wiary w piśmie zlecającym przeprowadzenie procesu informuje, że skorzystała ze specjalnego uprawnienia o uchyleniu przedawnienia.

W badaniu, czy osądzane przestępstwo nie podlega już przedawnieniu, również trzeba uwzględnić przepis z kan. 1313 § 1 KPK i wziąć pod uwagę okres przedawnienia odpowiedni do daty popełnienia czynu. Do 2001 roku, do czasu ogłoszenia pierwszych norm w motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* obowiązywał przepis z ówczesnego kan. 1362 § 1 n. 2 KPK przewidujący, że przestępstwo opisane w starym kan. 1395 § 2 KPK przedawnia się po upływie pięciu lat. Normy motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2001 roku, zastrzegając osądzanie tych przestępstw Kongregacji Nauki Wiary, ustanowiły okres przedawnienia na 10 lat i wprowadziły zasadę, że zaczyna się je liczyć od dnia, w którym pokrzywdzony małoletni ukończył osiemnasty rok życia. Kolejna wersja *Norm* z 2010 roku przedłużyła ten okres do 20 lat, pozostawiając tę samą zasadę odnośnie do momentu rozpoczęcia liczenia przedawnienia. Obecnie obowiązujące *Normy* nie zmieniły tego przepisu, ale znowelizowany

48 Por. *Vademecum...* wer. 2.0, s. 124.

kan. 1362 KPK, do którego dodano § 3, przewiduje, że bieg przedawnienia zostaje wstrzymany na 3 lata przez rozpoczęcie sądowego procesu karnego lub procesu karno-administracyjnego⁴⁹.

3.8.3. Motywy faktyczne

W uzasadnieniu faktycznym należy przedstawić drogę rozumowania, która prowadzi autora do konkluzji na temat faktu popełnienia przestępstwa. Rozumowanie to powinno najpierw uwzględnić wagę i wiarygodność zebranych dowodów, zwłaszcza gdy chodzi o zeznania pokrzywdzonych, świadków i samego oskarżonego. Na tej podstawie autor powinien ocenić, które wydarzenia i okoliczności można uznać za pewne, które faktycznie miały miejsce, a które są tylko mniej lub bardziej prawdopodobne albo całkowicie nieprawdziwe. Na tej podstawie należy zrekonstruować, o ile to możliwe, faktyczny przebieg zdarzeń, a następnie ocenić, czy wypełniają one znamiona przestępstwa.

Ponieważ przepisy prawa kanonicznego za przestępstwo natury seksualnej z osobą małoletnią przewidują karę adekwatną do ciężkości tego przestępstwa, ustalenie przebiegu zdarzeń i towarzyszących im okoliczności ma służyć także ocenie ciężkości popełnionych przestępstw. Wpływa na to nie tylko sama materia grzechu spowodowana złamaniem VI przykazaniu Dekalogu, co stanowi przestępstwo, ale także towarzyszące mu okoliczności, które mogą zwiększać lub pomniejszać tę ciężkość.

49 Por. kan. 1362 § 3 KPK: „Po tym, gdy sprawca został wezwany zgodnie z przepisem kan. 1723 lub zawiadomiony w sposób przewidziany w kan. 1507 § 3 o przedstawieniu aktu oskarżenia zgodnie z przepisem kan. 1721 § 1, przedawnienie skargi karnej ulega zawieszeniu na trzy lata; po upływie tego terminu lub z chwilą przerwania zawieszenia z racji zakończenia procesu karnego biegnie na nowo, z dodaniem tego okresu przedawnienia, który już upłynął. To samo zawieszenie ma również miejsce, gdy zgodnie z kan. 1720, 1° prowadzi się postępowanie w celu wymierzenia lub deklarowania kary dekretem pozasądowym”.

3.8.4. Konkluzja

Kończącą częścią dekretu jest konkluzja, w której ordynariusz lub jego delegat wypowiada się odnośnie do samego faktu popełnienia przestępstwa oraz postanawia o konsekwencjach. Istnieją trzy możliwości rozstrzygnięcia procesu karnego: skazanie (*constat*), czyli stwierdzenie, że udowodniono oskarżonemu popełnienie przestępstwa, uwolnienie (*non constat*), czyli stwierdzenie, że nie udowodniono popełnienia przestępstwa przez oskarżonego oraz uniewinnienie (*constat de non*), czyli stwierdzenie, że oskarżony nie popełnił przestępstwa⁵⁰. Jeżeli oskarżenie dotyczy więcej niż jednego przestępstwa, należy udzielić jednej z powyższych odpowiedzi odnośnie do każdego z nich.

Pierwsza możliwość, czyli skazanie oskarżonego, możliwe jest tylko wtedy, gdy ordynariusz lub jego delegat po analizie i ocenie dowodów w sprawie osiągnie pewność moralną⁵¹, że oskarżony popełnił zarzucane mu przestępstwo. Nie wystarczy zatem, aby większość dowodów przemawiała za winą, ale zgodnie z zasadą *in dubio pro reo* (wątpliwości rozstrzyga się na korzyść oskarżonego) należy wykluczyć wszelkie rozumne wątpliwości popełnienia błędu co do faktu popełnienia przestępstwa przez oskarżonego⁵².

Gdy takiej pewności nie można osiągnąć, należy stwierdzić, że nie udowodniono popełnienia przestępstwa (*non constat*).

50 Por. *Vademecum... wer.* 2.0, s. 84.

51 Por. kan. 1608 §§ 1–3 KPK.

52 Por. Pontificium Consilium pro Legum Textibus, „*Dignitas connubii*”. *Istruzione da osservarsi nei tribunali diocesani e interdiocesani nella trattazione delle cause di nullità del matrimonio. Testo ufficiale latino con traduzione italiana*, art. 247 § 2, Libreria Editrice Vaticana, Roma 2005; tekst polski: *Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Warszawa 2023, s. 1208–1290: „Dla uzyskania tej wymaganej przez prawo pewności moralnej nie wystarcza przeważająca siła dowodów i poszlak, lecz wymaga się wykluczenia wszelkiej roztropnej i pozytywnej wątpliwości popełnienia błędu, tak co do stanu prawnego jak i faktycznego, chociaż nie wyklucza się czystej możliwości czegoś przeciwnego”.

W takim wypadku należy uwolnić oskarżonego od zarzutów. Zgodnie z kan. 1321 § 1 KPK taka osoba jest uznawana za niewinną.

Trzecia możliwość zachodzi, gdy z materiału dowodowego wynika, że oskarżony nie popełnił przestępstwa albo że przekroczenie ustawy nie było ciężko poczytalne⁵³. Taka sytuacja zachodzi, np. gdy stwierdza się, że do czynu w ogóle nie doszło, albo popełnił go ktoś inny, bądź gdy czyn nie spełnia znamion przestępstwa lub został popełniony pod przymusem⁵⁴. W takim wypadku w dekreście należy stwierdzić, że udowodniono brak winy oskarżonego (*constat de non*).

W drugiej części konkluzji należy określić konsekwencje pierwszego stwierdzenia odnoszącego się do rozstrzygnięcia o winie oskarżonego. W wypadku stwierdzenia winy i skazania oskarżonego ordynariusz lub delegat ma kilka możliwości. Pierwszą z nich jest oczywiście nałożenie kary. W wypadku przestępstw przeciwko VI przykazaniu Dekalogu – opisanych w obecnym kan. 1398 KPK, a także w *Normach* – jedyną określoną karą obligatoryjną jest kara ekspiacyjna pozbawienia urzędu, do której mogą być dołączone inne nieokreślone kary w zależności od ciężkości przypadku, nie wyłączając wydalenia ze stanu duchownego. Wymierzając zatem karę, należy wziąć pod uwagę ciężkość udowodnionego przestępstwa oraz ewentualne okoliczności łagodzące⁵⁵ bądź obciążające.

Zgodnie z *Normami* karę obowiązującą na stałe (nie tylko wydalenia ze stanu duchownego, ale także każdy inny nieokreślony czasowo zakaz czy nakaz lub pozbawienie) można nałożyć za pomocą dekretu pozasądowego tylko po uprzednim upoważnieniu ze strony Dykasterii Nauki Wiary. Takie upoważnienie może zostać

53 W jednym z komentarzy pod. red. ks. Piotra Majera poczytalność określono jako: „ogół właściwości, które sprawiają, że konkretne działanie może zostać przypisane określonej podmiotowi jako jego sprawcy” i stwierdza, że właściwszym określeniem jest „zarzucalność” czynu. Por. *Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Warszawa 2023, s. 803.

54 Inne okoliczności wyłączające zarzucalność wymienia kan. 1323 KPK.

55 Wyjątkiem jest okoliczność polegająca na błędzie lub niewiedzy w kontekście wieku ofiary. Por. *Normy*, art. 6 n. 1.

udzielone już w piśmie nakazującym ordynariuszowi przeprowadzenie karnego procesu administracyjnego. Gdy jednak tak się nie stało, w przypadku, gdy ordynariusz lub delegat uważa za konieczne nałożenie takiej kary, musi wystąpić o to upoważnienie. Redagując dekret, zawsze należy wspomnieć o udzielonym przez dykasterię upoważnieniu⁵⁶.

Gdy dekret stwierdza winę popełnienia wielu przestępstw, zgodnie z kan. 1346 § 1 KPK, obowiązuje zasada, że za każde z nich powinna być orzeczona osobna kara. § 2 tego kanonu pozwala jednak – w sytuacji, gdy suma kar byłaby zbyt wielka – złagodzić wyrok i poddać oskarżonego nadzorowi⁵⁷.

Przy wymierzaniu kary ordynariusz lub delegat mogą wziąć też pod uwagę przepisy kan. 1344 KPK. Kanon ten w pierwszym numerze przewiduje możliwość odroczenia wymierzenia kary, jeżeli stwierdzi, że może to doprowadzić do jeszcze większego zła. Sytuacja taka może mieć miejsce, np. gdy wobec oskarżonego toczy się jakieś postępowanie państwowe albo odbywa on już karę zasądzoną przez sąd państwowy. Zastosowanie tej możliwości jest wykluczone, gdy zachodzi „nagła konieczność naprawienia zgorzenia”.

Drugą możliwością, którą daje ten kanon, jest złagodzenie lub nawet powstrzymanie się od wymierzenia kary lub zastąpienie jej pokutą. Można ją zastosować, gdy oskarżony poprawił się i naprawił zgorzenie lub gdy będzie (albo już został) wystarczająco ukarany przez władzę państwową⁵⁸.

56 Por. *Vademecum...* wer. 2.0, s. 120.

57 Kan. 1346 KPK: „§ 1 Co do zasady powinno być tyle kar, ile jest przestępstw. § 2. Jednak, ilekroć sprawca popełnił wiele przestępstw i zbyt wielka byłaby suma kar *ferendae sententiae*, pozostawia się roztropnemu uznaniu sędziego złagodzenie kar w słusznych granicach i poddanie sprawcy nadzorowi”. Poddanie nadzorowi powinno też być dołączone do wymierzonych kar, jeżeli ciężkość przypadku tego wymaga. Por. kan. 1339 § 5.

58 Często się zdarza, że sądy państwowe zasądzają duchownemu dożywotni zakaz pracy z osobami niepełnoletnimi. W takim wypadku stosowne jest, aby również w postępowaniu kościelnym nałożyć tą samą sankcję. Ponieważ jednak mowa tu o karze

Trzecia możliwość mówi o czasowym warunkowym zawieszeniu kary. Można ją zastosować, gdy sprawca dopuścił się przestępstwa po raz pierwszy, mając wcześniej przez lata nienaganną opinię. Gdy jednak podczas tego okresu, wyznaczonego w dekrete, duchowny popełni przestępstwo, zostanie ukarany za oba.

W wypadku, gdy oskarżony zostaje uwolniony od oskarżenia, czy to poprzez stwierdzenie niewinności czy też nieosiągnięcia pewności moralnej odnośnie do winy, ordynariusz może dla pożytku oskarżonego lub dla dobra publicznego zastosować upomnienie lub inne karne środki zaradcze oraz dołączyć do nich pokutę, jeżeli sprawa tego wymaga⁵⁹.

Dekret powinien kończyć się wskazaniem środków do jego zażalenia. W wypadku administracyjnego dekretu karnego tym środkiem jest rekurs hierarchiczny opisany w kan. 1734 i następnych kodeksu prawa kanonicznego.

3.9. Notyfikacja dekretu

Aby dekret kończący mógł wejść w życie, musi być zgodnie z prawem notyfikowany oskarżonemu, a gdy ten miał ustanowionego pełnomocnika – również jemu. Zasady notyfikacji dekretu zostały opisane w kan. 54–56 KPK. Zwyczajną drogą notyfikacji dekretu jest dostarczenie go w całości oskarżonemu w formie papierowej. Najlepiej zrobić to bezpośrednio, wzywając oskarżonego na spotkanie, podczas którego osobiście odbierze dekret i poświadczy fakt notyfikacji. Możliwe jest też przesłanie dekretu pocztą za potwierdzeniem odbioru, jednak ze względu na tajemnicę urzędową, którą objęty jest proces, powinno się stosować tę możliwość tylko w wypadku niemożności osobistego odbioru dekretu przez oskarżonego.

wiążące na stałe, należy wcześniej uzyskać upoważnienie od Dykasterii Nauki Wiary.

59 Por. kan. 1348.

Kan. 55 KPK przewiduje nadzwyczajną formę notyfikacji, którą można zastosować, gdy poważna przyczyna uniemożliwia dostarczenie papierowej wersji dekretu. Może to być np. sytuacja, gdy oskarżony odbywa karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym. W takiej sytuacji notyfikacja dekretu polega na odczytaniu oskarżonemu treści dekretu w obecności notariusza lub dwóch świadków. Z takiego odczytania sporządza się protokół, który podpisują wszyscy obecni.

Kan. 56 KPK przewiduje sytuację, gdy oskarżony bez słusznej przyczyny nie stawia się po odbiór dekretu lub do wysłuchania jego treści albo gdy odmawia złożenia podpisu. W takim wypadku prawo uznaje dekret za doręczony i zaczyna on obowiązywać.

3.10. Rekurs hierarchiczny

Drogą zaskarżenia dekretu pozasądowego jest rekurs hierarchiczny, którego wniesienie zawiesza wykonanie kary. Pierwszym krokiem tej procedury jest zwrócenie się do autora dekretu, czyli do ordynariusza lub jego delegata o odwołanie lub zmianę dekretu. Należy to uczynić w ciągu 10 dni od daty notyfikacji dekretu.

Autor dekretu ma 30 dni na udzielenie odpowiedzi. Gdy w tym czasie powiadomi o nowym dekrete lub odrzuceniu prośby, zaczyna płynąć czas na złożenie rekursu do Dykasterii Nauki Wiary, należy to zrobić w ciągu 15 dni. Jeżeli ordynariusz lub delegat nie odpowiedzą w ciągu 30 dni, to czas na złożenie rekursu zaczyna płynąć po ich upływie. Rekurs może być złożony bezpośrednio do dykasterii lub za pośrednictwem ordynariusza, który w takim wypadku ma natychmiast przesłać go do dykasterii i czekać na jej instrukcje oraz rozstrzygnięcie rekursu. Oskarżony może złożyć rekurs osobiście lub przez pełnomocnika. Należy podkreślić, że adwokat z urzędu, mianowany przez ordynariusza, nie może w imieniu oskarżonego odwoływać się od dekretu, chyba że wcześniej uzyskał stosowne pełnomocnictwo.

3.11. Przesłanie akt do Dykasterii Nauki Wiary

Podobnie jak w przypadku sądowego procesu karnego po zakończeniu procesu administracyjnego należy wszystkie akta wraz z wyrokiem i ewentualnym rekuresem przesłać do Dykasterii Nauki Wiary. Oprócz oskarżonego również promotor sprawiedliwości może wnieść rekurs przeciwko wydanemu dekretowi. Należy pamiętać, że w momencie zakończenia procesu ustają wszystkie środki zaradcze nałożone na oskarżonego na czas trwania procesu.

Zakończenie

Sprawne i zgodne z prawem przeprowadzenie sprawiedliwego procesu karnego – czy to sądowego, czy administracyjnego – jest bardzo ważną reakcją Kościoła na krzywdę doznaną przez małoletnich z rąk duchownych. Z jednej strony ma służyć przywróceniu sprawiedliwości poprzez nałożenie kary za popełnione przestępstwo, a z drugiej ma naprawić zaistniałe zgorzenie. Praktyka Dykasterii Nauki Wiary, która najczęściej wybiera proces administracyjny jako szybszy i prostszy do przeprowadzenia, wskazuje, że zależy jej na szybkiej i adekwatnej reakcji na krzywdę wykorzystania seksualnego nieletnich. Należy jednak zawsze pamiętać, że tylko rzetelnie przeprowadzony proces, który służy prawdzie i zapewnia należyte prawo do obrony oskarżonemu, może rzeczywiście przywrócić naruszoną sprawiedliwość i zaufanie do hierarchicznych struktur Kościoła katolickiego.

Literatura przedmiotu

Źródła

Congregatio pro Doctrina Fidei, *Epistula a Congregatione pro Doctrina Fidei missa ad totius Catholicae Ecclesiae Episcopos aliosquae Ordinarios et Hierarchos interesse habentes. De delictis gravioribus eidem Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis*, 18.05.2001, „Acta Apostolicae Sedis” 93 (2001), s. 785–786.

- Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis seu Normae de delictis contra fidem necnon de gravioribus delictis*, 21.05.2010, „Acta Apostolicae Sedis” 102 (2010), s. 419–434; tekst polski: „L’Osservatore Romano” 10 (2010), ed. polacca, s. 53–56.
- Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis*, 11.10.2021, „Acta Apostolicae Sedis” 114 (2022), s. 113–122; tekst polski: Kongregacja Nauki Wiary, *Normy o przestępstwach zarezerwowanych dla Kongregacji Nauki Wiary*, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20211011_norme-delittiservati-cfaith_pl.html (14.06.2023).
- Dicasterium pro Doctrina Fidei, *Libellus Vademecum de quibusdam articulis proceduræ tractationis casuum abusuum sexualium super minores a clericis commissorum. Ver 2.0*, 5.06.2022, „Acta Apostolicae Sedis” 114 (2022), s. 918–954, 76; tekst polski: Dykasteria Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich. Wer. 2.0*, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_pl.html (dostęp: 17.06.2024).
- Franciscus PP., *Constitutio Apostolica Pascite gregem Dei qua Liber VI Codicis Iuris Canonici reformatur*, „Acta Apostolicae Sedis” 113 (2021), s. 534–555; tekst polski: <https://episkopat.pl/papiez-reformuje-sankcje-karne-w-kosciele/> (dostęp: 1.07.2024).
- Ioannes Paulus PP. II, *Litterae apostolicae motu proprio Sacramentorum sanctitatis tutela*, 30.04.2001, „Acta Apostolicae Sedis” 93 (2001), s. 737–739.
- Pontificium Consilium pro Legum Textibus, *„Dignitas connubii”. Istruzione da osservarsi nei tribunali diocesani e interdiocesani nella trattazione delle cause di nullità del matrimonio. Testo ufficiale latino con traduzione italiana*, art. 247 §2, Libreria Editrice Vaticana, Roma 2005; tekst polski: *Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Warszawa 2023, s. 1208–1290.

Opracowania

- Borek D., *Delicta graviora contra mores w normach De delictis reservatis z 2010 roku*, „Prawo Kanoniczne” 57 (2014) nr 2, s. 53–69, <https://doi.org/10.21697/pk.2014.57.2.03>.
- Dohnalik J., *Procedury kanoniczne w przypadku przestępstw seksualnych duchownych wobec małoletnich*, s. 135, [w:] *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich. Aspekt prawny*, red. P. Studnicki, M. Dalgiewicz, Ząbki 2020, s. 131–139.
- Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Warszawa 2023.
- Skonieczny P., *Przestępstwo cięższe pornografii dziecięcej. Komentarz do art. 6 § 1 n. 2 Sacramentorum sanctitatis tutela z 2010 roku*, „Prawo Kanoniczne” 60 (2017) nr 2, s. 109–138, <https://doi.org/10.21697/pk.2017.60.2.06>.
- Skonieczny P., *Grzech przeciwko VI przykazaniu Dekalogu popełniony z małoletnimi – aktualne wyzwanie kanonicznego prawa karnego Uwagi de lege ferenda w związku ze spotkaniem na szczycie w Watykanie w dniach 21–24 lutego 2019 roku*, „Annales Canonici” 15 (2019) nr 1, s. 88–89, <https://doi.org/10.15633/acan.3396>.

Abstrakt

Sądowy i pozasądowy proces karny

Rozdział ks. Marcina Wolczki przedstawia zarys sądowego i pozasądowego (administracyjnego) procesu karnego w Kościele, ze szczególnym uwzględnieniem przestępstw przeciw VI przykazaniu Dekalogu popełnionych przez duchownych wobec małoletnich. Autor wychodzi od wskazania celów procesu karnego, jakimi są przywrócenie naruszonej sprawiedliwości, poprawa sprawcy, naprawienie zgorzelenia oraz zapewnienie oskarżonemu prawa do obrony i sprawiedliwego wyroku, a następnie omawia znaczenie reformy kan. 1341 KPK dokonanej przez papieża Franciszka, która uczyniła proces karny zwyczajnym, a nie wyjątkowym środkiem reakcji na

przestępstwo. Opisany zostaje przebieg postępowania od zakończenia dochodzenia wstępnego, przez decyzję ordynariusza co do istnienia podstaw do procesu i wyboru formy (sądowej lub administracyjnej), aż po rolę Dykasterii Nauki Wiary w sprawach zastrzeżonych, w których to ona decyduje o wszczęciu procesu i jego rodzaju po otrzymaniu akt wraz z votum ordynariusza. Rozdział odwołuje się do norm dotyczących najcięższych przestępstw zawartych w motu proprio „Sacramentorum sanctitatis tutela” oraz do kanonów 1717, 1720 i 1721 KPK, ukazując praktyczne kryteria wyboru trybu postępowania i podkreślając konieczność zachowania równowagi między troską o dobro wspólnoty a ochroną praw oskarżonego.

Słowa kluczowe: sądowy proces karny, proces administracyjny, kan. 1341 KPK, Dykasteria Nauki Wiary, najcięższe przestępstwa

Abstract

The judicial and extrajudicial penal process

Rev. Marcin Wolczko's chapter outlines the judicial and extrajudicial (administrative) penal processes in the Church, with particular focus on offences against the sixth commandment committed by clerics with minors. The author begins by recalling the aims of penal proceedings – restoring violated justice, fostering the amendment of the offender, repairing scandal, and at the same time guaranteeing the accused the right of defence and a lawful, just judgment – and then discusses the significance of Pope Francis's reform of canon 1341 CIC, which has made the penal process the ordinary, rather than exceptional, response to crime. The chapter describes the course of proceedings from the completion of the preliminary investigation, through the ordinary's decision on whether there are grounds to open a penal process and which form to choose (judicial or administrative), to the role of the Dicastery for the Doctrine of the Faith in

reserved cases, where it decides on the initiation and type of process after receiving the acts accompanied by the ordinary's votum. Reference is made to the norms on the most serious delicts in the *motu proprio Sacramentorum sanctitatis tutela* and to canons 1717, 1720, and 1721 CIC, which provide the legal framework for these procedures and help define practical criteria for choosing the appropriate form of process while balancing the good of the community with the protection of the accused's rights.

Keywords: judicial penal process, administrative process, canon 1341 CIC, Dicastery for the Doctrine of the Faith, most serious delicts

KS. DR MARCIN WOLCZKO – kapłan archidiecezji krakowskiej, uzyskał stopień doktora prawa kanonicznego na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie. Jest pracownikiem Wydziału Prawa Kanonicznego na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie. Od 2013 roku jest sędzią Sądu Metropolitalnego w Krakowie. Jako delegat prowadził wielokrotnie karne procesy w sprawach dotyczących przestępstw zastrzeżonych Dykasterii Nauki Wiary. Pełnił również funkcję asesora i adwokata w tego typu procesach.

Piotr Skonieczny OP

 <https://orcid.org/0000-0002-6407-715X>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

 <https://ror.org/0583g9182>

 <https://doi.org/10.15633/9788383700755.04>

Podstawy kanonicznego prawa karnego materialnego. Zarys wykładu na podstawie części I księgi VI kodeksu prawa kanonicznego papieża Franciszka

Celem niniejszego wprowadzenia w naukę kanonicznego prawa karnego materialnego nie jest przedstawienie całości wykładu i komentowanie poszczególnych przepisów CIC z 2021 roku. Byłoby to bowiem niemożliwe przy założeniach tejszej publikacji. Chodzi natomiast o wskazanie najważniejszych założeń, zasad konstytuujących i istoty instytucji szczególnie ważnych w świetle Franciszkowej reformy tego prawa, dokonanej konstytucją apostolską *Pascite gregem Dei* z 23 maja 2021 roku¹. Siłą rzeczy należało

1 Francisziskus PP., Constitutio apostolica *Pascite gregem Dei* qua Liber VI Codicis iuris canonici reformatur, 23.05.2021, „Acta Apostolicae Sedis” 113 (2021), s. 534–537; Liber VI, s. 537–555 [po tej noweli: CIC z 2021 roku].

w tym krótkim zarysie zrezygnować z wielu mniej lub bardziej ważnych wymiarów odnowionego prawa karnego kanonicznego na rzecz dyskursu ogólnego, żeby przekazać wizję w miarę spójną, pozwalającą na dalsze, indywidualne studium. Dlatego też ów zarys nie dotyczy części szczególnej prawa karnego kanonicznego. A żeby wstęp ten był przydatny lub bardziej zrozumiały także dla prawników świeckich, niejednokrotnie zawarto w nim uwagi prawno-porównawcze.

Z powyższych względów odsyłacze bibliograficzne mają charakter bardzo skrócony, wręcz telegraficzny. Zaznaczyć trzeba, że przywołana literatura jest wyborem subiektywnym, autor odsyła do poglądów, które podziela. W doborze kierował się także czterema kryteriami: wydania w języku polskim; literatura podstawowa dla zagadnienia, która umożliwia dalsze poszukiwania poprzez odwołania; literatura powstała pod rządem już CIC z 2021 roku; w końcu, skoro chodzi o dość subiektywną wizję założeń prawa karnego kanonicznego „w pigułce”, nawiązania do pozycji, które wyszły spod pióra autora tego rozdziału.

Powyższe rudymenty prawa karnego kanonicznego przedstawiono w porządku klasycznym:

- (1) nauka o źródłach prawa karnego kanonicznego;
- (2) nauka o przestępstwie kanonicznym;
- (3) nauka o karze kanonicznej – w ogólności i w szczególności.

1. Nauka o źródłach prawa karnego kanonicznego

1.1. Ogólna charakterystyka prawa karnego kanonicznego

Definicja. Prawo karne kanoniczne to zbiór norm prawno-kanonicznych, za pomocą których Kościół poprzez zagrożenie karą kanoniczną zakazuje wiernym pewnych zachowań uważanych za sprzeczne z celami Kościoła i dla zachowania dyscypliny kościelnej. Jest to zatem regulacja przestępstw kanonicznych (*delicta*) i kar (*poenae*).

Działy. Prawo karne kanoniczne dzieli się na prawo materialne (księga VI CIC z 2021 roku, tytuł XXVII CCEO z 2023 roku² wraz z kan. 1152 CCEO z 2023 roku, art. 1–8 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku³) oraz prawo formalne, czyli procesowe (por. kan. 1717–1731 CIC z 1983 roku⁴, kan. 1468–1487 CCEO⁵, art. 9–29 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku; *Vox estis lux mundi* z 2023 roku). Prawo karne materialne obejmuje część ogólną (kan. 1311–1363 i kan. 1399 CIC z 2021 roku, kan. 1401–1435 CCEO z 2023 roku) oraz część szczególną (kan. 1364–1398 CIC z 2021 roku, kan. 1436–1467 CCEO z 2023 roku, art. 1–8 i art. 28 § 2 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku z innymi regulacjami w poszczególnych ustawach kościelnych pozakodeksowych, także w ustawach partykularnych).

Duszpasterskość. W odróżnieniu od prawa karnego świeckiego, ze względu na dobro dusz (por. kan. 1752 CIC z 1983 roku), Kościół niekiedy reaguje niezależnie od zaistnienia przestępstwa, np. prewencyjnie, zanim się ono dokonało, stosując wówczas karne środki zaradcze, niebędące karami (por. kan. 1312 § 3, kan. 1339, kan. 1349 CIC z 2021 roku). Biorąc pod uwagę zaś duszpasterski charakter

2 Franciscus PP., *Litterae apostolicae motu proprio datae Vocare peccatores, quibus nonnulli canones tituli XXVII et canon 1152 Codicis Canonum Ecclesiarum Orientalium immutantur*, 20.03.2023, „Acta Apostolicae Sedis” 115 (2023), s. 383–393 (po tej noweli kodeks wschodni okreśłany jako CCEO z 2023 roku).

3 Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis*, 11.10.2021, „L'Osservatore Romano” z 7.12.2021, s. 6; „Acta Apostolicae Sedis” 114 (2022), s. 113–122 [nowelizacja okreśłana jako: *Sacramentorum sanctitatis tutela* z roku 2021].

4 *Codex Iuris Canonici, auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983) nr 2, s. III–XXX; s. 1–317. Przekład polski: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 2022 [w skrócie: CIC z 1983 roku].

5 *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 18.10.1990, „Acta Apostolicae Sedis” 82 (1990), s. 1045–1364. Przekład polski: *Kodeks kanonów Kościołów wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, przekład z łaciny L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Lublin 2002 [w skrócie: CCEO].

prawa karnego w Kościele, stanowienie i zastosowanie kary kanonicznej są zawsze *ultima ratio* (por. kan. 1311 § 2, kan. 1317, kan. 1341 i kan. 1349 CIC z 2021 roku). Dlatego Kościół w pewnych sytuacjach woli zastosować środki duszpasterskie lub pokuty zamiast kar (por. kan. 1311 § 2, kan. 1312 § 3 i kan. 1341 CIC z 2021 roku). Te ostatnie, nie będąc w prawie łacińskim karą kanoniczną, są obowiązkiem wykonania jakiegoś aktu religijności, pobożności lub miłości, np. określonej modlitwy, pielgrzymki, postu, posługiwania w hospicjum (por. kan. 1340 § 1 CIC z 2021 roku; kan. 1426 CCEO).

Sankcje karne. Reakcja kanoniczno-karna obejmuje nie tylko kary kanoniczne, lecz także karne środki zaradcze i pokuty. Karne środki zaradcze i pokuty nie są co prawda karami, ale są w określonej ustawą karno-kanoniczną relacji do przestępstwa i dlatego nazywane są „sankcjami *karnymi*” (por. kan. 1312 CIC z 2021 roku). Z tego względu zatytułowanie księgi VI CIC z 2021 roku brzmi: „Sankcje *karne* w Kościele” (*De sanctionibus poenalibus in Ecclesia*), podkreślając także charakter karny i dolegliwościowy tychże sankcji, które nie są karami.

Sankcje dyscyplinarne. Dla ochrony wspólnoty kościelnej Kościół ma do dyspozycji nie tylko środki reakcji prawnokarnej, lecz także dyscyplinarnej. Na podstawie swojej władzy ordynariusze (por. kan. 134 CIC z 1983 roku) lub nawet przełożeni wyżsi w instytutach życia konsekrowanego i stowarzyszeniach życia apostołskiego (por. kan. 620, kan. 717 i kan. 734 CIC z 1983 roku), mogą stosować – w ramach odpowiednich postępowań administracyjnych niebędących postępowaniami karnymi – sankcje dyscyplinarne. Te sankcje nie są karami kanonicznymi w sensie technicznoprawnym, np. wydalenie z instytutu życia konsekrowanego lub stowarzyszenia życia apostołskiego (por. kan. 694–704, kan. 729, kan. 742, kan. 746 CIC z 1983 roku) lub odwołanie upoważnienia do spowiadania (por. kan. 974 CIC z 1983 roku). W przestępstwach zarezerwowanych Dykasterii Nauki Wiary taką rolę karną pełni dyspensa od celibatu kościelnego (*in poenam pro bono Ecclesiae*; por. art. 27 motu

proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku, *Vademecum...* wer. 2.0, n. 157, 163). Dlatego od prawa karnego kanonicznego należy odróżnić prawo dyscyplinarne⁶.

Funkcje prawa karnego kanonicznego. Prawo karne kanoniczne – podobnie jak prawo karne w państwie – ma do wypełnienia różne zadania w Kościele, zwane jego funkcjami. Na podstawie kan. 1311 § 2 CIC z 2021 roku *in fine*, kan. 1341 CIC z 2021 roku *in fine* i części pierwszej kan. 1343 CIC z 2021 roku należy wskazać następujące funkcje prawa karnego kanonicznego, uzupełniając je ogólną funkcją prawa kanonicznego – zbawieniem dusz (*salus animarum*; kan. 1752 CIC z 1983 roku):

- (1) przywrócenie sprawiedliwości;
- (2) poprawa przestępcy, czyli nawrócenie wiernego, który popełnił przestępstwo;
- (3) naprawienie zgrzeszenia⁷.

1.2. Prawo Kościoła do karania

Zakres podmiotowy bierny. Zgodnie z kan. 1311 § 1 CIC z 2021 roku Kościół ma prawo (*ius*) karcenia sankcjami karnymi (zatem również karami kanonicznymi) tych wiernych katolików w rozumieniu kan. 11 CIC z 1983 roku (zakres podmiotowy bierny prawa karnego kanonicznego), którzy popełnili przestępstwo kanoniczne (*delictum*).

6 Co do sankcji dyscyplinarnych por. F. Perez-Madrid, *Derecho administrativo sancionador en el ordenamiento canónico*, [w:] *Il processo penale canonico*, a cura di Z. Suchecki, Roma 2003, s. 383–412; J. Canosa, *Il procedimento amministrativo disciplinare previsto in alcuni regolamenti vigenti nella Curia Romana*, [w:] *Processo penale e tutela dei diritti nell'ordinamento canonico*, a cura di D. Cito, Milano 2005, s. 433–448; J. Canosa, *L'articolazione dinamica della distinzione fra diritto penale e diritto amministrativo nella Chiesa*, „*Ius Ecclesiae*” 32 (2020), s. 198–209; P. Skonieczny, *Przestępstwo kanoniczne naruszenia przepisów Kościoła w Polsce o ochronie danych osobowych. Komentarz do art. 42 ust. 2–4 dekretu Konferencji Episkopatu Polski z 13 marca 2018 roku*, „*Annales Canonici*” 16 (2020), s. 94–98.

7 Szczegółowy komentarz do kan. 1311 § 2 CIC z 2021 roku por. P. Skonieczny, *Kanon 1311 § 2 kodeksu prawa kanonicznego jako program odnowionego prawa karnego kanonicznego. Pierwsze uwagi*, „*Annales Canonici*” 17 (2021), s. 101–142.

Zakres przedmiotowy: sankcja karna. Zakres przedmiotowy tego prawa wyznaczają w kan. 1311 § 1 CIC z 2021 roku pojęcia sankcji karnej i przestępstwa kanonicznego. Nie stanowi się o karze (*poena*), lecz o sankcji karnej (*sanctio poenalis*), gdyż ze swojej natury Kościół prowadzi wszystkich do zbawienia i niekoniecznie musi używać kar, aby osiągnąć cel karania. Ponadto przełożeni w Kościele jako dobrzy pasterze, mając na celu ochronę wspólnoty wiernych i zbawienie samego wiernego, powinni reagować również wtedy, kiedy nie ma jeszcze przestępstwa (por. kan. 1312 § 3 i kan. 1339 CIC z 2021 roku).

Zakres przedmiotowy: przestępstwo kanoniczne; zasada *nulla poena sine crimine*. Prawo Kościoła do karania dotyczy tylko *delicta*, czyli przestępstw. Zatem nie ma mowy o karaniu za przekroczenie będące jedynie grzechem, nawet ciężkim, czy też za samo wywołane zgorszenie. Wierny ma popełnić przestępstwo kanoniczne, aby władza Kościoła mogła zainterweniować z karą kanoniczną. Zasada *nulla poena sine crimine* („nie ma kary bez przestępstwa”) ma pełne zastosowanie w Kościele, nawet w przypadku kan. 1399 CIC z 2021 roku.

Prawo przyrodzone i zasada grzechu ciężkiego. To prawo karania Kościoła jest przyrodzone (*nativum*), gdyż wynika z jego nadprzyrodzonej misji prowadzenia grzesznych ludzi do zbawienia (*salus animarum* – kan. 1752 CIC z 1983 roku). Grzech ciężki blokuje tę misję. Stąd papież Innocenty III (1198–1216) w dekretale *Novit ille* z 1204 (X, II, 1, 13) nauczał, że Biskup Rzymski może i powinien karać jakikolwiek grzech ciężki, popełniony przez chrześcijanina. Stąd to prawo karania wywodzi się z prawa Bożego. Zasada grzechu ciężkiego nadal obowiązuje w prawie kanonicznym i stanowi ją kan. 1401 n. 2 CIC z 1983 roku. Przepis ten deklaruje własne i wyłączne prawo Kościoła do rozpoznawania wszystkich spraw karnych, w których wchodzi w grę grzech (*ratione peccati*).

Prawo własne. Ponadto prawo Kościoła do karania wiernych jest własne (*proprium*), czyli wolne i niezależne od jakiejkolwiek władzy ludzkiej (państwowej). Kościół realizuje to prawo we własnym i tylko własnym imieniu. Zostało ono bowiem przyznane Kościołowi przez

samego Założyciela, Chrystusa Pana. Poza tym przysługuje ono Kościołowi *uti societas* (por. kan. 204 § 2 CIC z 1983 roku) z prawa naturalnego: jak każda społeczność także wspólnota Kościoła ma prawo do dyscyplinowania swoich członków.

Niezbawalność w ramach misji. Kościół nie może nigdy zrezygnować z tej władzy karania i prawa karnego w Kościele, jak też nigdy nie może zrezygnować ze swojej misji prowadzenia wszystkich ludzi do zbawienia. Magisterium Kościoła wielokrotnie deklarowało to własne prawo do karania⁸.

Zakres podmiotowy czynny: uwaga ogólna. To prawo do karania realizują w Kościele jego przełożeni (por. kan. 1311 § 2 CIC z 2021 roku). Skoro zaś chodzi o stosowanie różnorodnych sankcji, niekiedy karnych, ale dyscyplinarnych czy duszpasterskich, to nie tylko ordynariusze w rozumieniu kan. 134 CIC z 1983 roku mogą je stosować i dlatego kan. 1311 § 2 CIC z 2021 roku używa ogólnego wyrażenia: „każdy, kto jest przełożonym w Kościele”.

1.3. Ustawa karna i nakaz karny jako dwa źródła prawa karnego kanonicznego

Odrzucenie zasady *nullum crimen (nulla poena) sine lege*. W prawie karnym kanonicznym została odrzucona zasada wyłączności ustawy, znana ustawodawstwu świeckim: *nullum crimen (nulla poena) sine lege* („nie ma przestępstwa [kary] bez ustawy”). Są bowiem dwa źródła prawa karnego kanonicznego: nie tylko ustawa karna, jak w systemach prawa świeckiego, lecz także nakaz karny (por. zatytułowanie tytułu II księgi VI CIC z 2021 roku, kan. 1315 § 1 i kan. 1319 § 2 CIC z 2021 roku)⁹.

Uzasadnienie nakazu karnego jako źródła prawa karnego kanonicznego. Rozszerzenie źródeł prawa karnego kanonicznego

8 Wykaz tych dokumentów Kościoła por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 39–41.

9 Odnośnie do źródeł prawa karnego kanonicznego por. J. Sanchis, *La legge penale e il precetto penale*, Milano 1993; J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 61–96.

jest zgodne z założeniami konstytucyjnymi porządku kanonicznego, a przede wszystkim z zasadą jedności władzy w Kościele (por. kan. 129 i kan. 135 oraz kan. 596 CIC z 1983 roku). W osobie ordynariusza skupia się cała władza kościelna. Stąd wynika wielka elastyczność prawa karnego kanonicznego, zgodnie z jego duchem duszpasterskim, w tym zasadą słuszności kanonicznej, żeby reakcja na przekroczenie była sprawiedliwa (por. kan. 1311 § 2 CIC z 2021 roku). Ta elastyczność i wyjątkowa wrażliwość duszpasterska reakcji kanoniczno-karnej przejawia się zwłaszcza w instytucji nakuzy karnego, w którym dostosowuje się reakcję prawnokarną do sytuacji wiernego, zgodnie z zasadą indywidualizmu, dając pierwszeństwo prewencji indywidualnej.

Prawo Boże i prawo czysto kościelne w ustawodawstwie karnym. Norma prawnokarna ma strukturę dwuczęściową – normy sankcjonowanej i normy sankcjonującej. Norma sankcjonowana może być zarówno z prawa Bożego, pozytywnego i naturalnego (por. kan. 1315 § 1 i kan. 1399 CIC z 2021 roku), jak i z prawa kościelnego. Natomiast z natury swojej norma sankcjonująca zawsze jest z prawa kościelnego pozytywnego.

Ustawodawca karny. Ustawodawca kościelny co do ustaw karnych jest wskazany w ogólnych przepisach prawa kanonicznego: musi mieć władzę rządzenia w funkcji ustawodawczej zgodnie z rygorami kan. 135 § 2 CIC z 1983 roku. Może on wydawać nowe ustawy karne oraz dołączać sankcje karne do istniejących już ustaw, do tej pory niekarnych, albo też dookreślać sankcje karne już przewidziane w ustawie karnej (por. kan. 1315 CIC z 2021 roku).

Ustawodawstwo powszechne i partykularne w prawie karnym. Jak już o tym wspomniano (por. 1.1. Ogólna charakterystyka prawa karnego kanonicznego – Działy), prawo karne kanoniczne, zarówno materialne, jak i procesowe, jest regulowane ustawami powszechnymi Kościoła (por. kan. 12 CIC z 1983 roku). Od ustaw karnych materialno- i formalnoprawnych nie można zwyczajnie dyspensować (por. kan. 86 i kan. 87 § 1 CIC z 1983 roku). Dlatego też, analizując

systemowo wszystkie przepisy prawa karnego kanonicznego, można sformułować zasadę, że część ogólna kanonicznego prawa karnego materialnego oraz prawo karne procesowe są wyłącznym przedmiotem regulacji ustawodawcy powszechnego (zasada centralizacji). Natomiast – stosując zasadę decentralizacji – karne ustawodawstwo partykularne dotyczyć może tylko części szczególnej prawa karnego kanonicznego (por. kan. 1315, kan. 1317 i kan. 1318 CIC z 2021 roku). Wyjątkowo zaś ustawodawstwo partykularne obejmuje również niektóre instytucje części ogólnej prawa karnego kanonicznego, raczej dla ich uszczegółowienia w kontekście społeczno-prawnym danego Kościoła partykularnego (por. kan. 1327, kan. 1312 § 2 w związku z kan. 1336 § 1 CIC z 2021 roku, różnego rodzaju wytyczne konferencji biskupów, np. Konferencji Episkopatu Polski dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko VI przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia z 8 października 2019 roku czy prawo własne poszczególnych instytutów życia konsekrowanego).

Wykładnia ścisła i zakaz analogii. Ustawy karne podlegają ścisłej interpretacji (por. kan. 18 CIC z 1983 roku). W prawie karnym kanonicznym zakazana jest analogia (por. kan. 19 CIC z 1983 roku, kan. 1404 § 2 CCEO). Jakakolwiek wątpliwość co do treści ustawy karnej, zwłaszcza zagrażającej karą *latae sententiae*, powoduje, że ustawa taka nie obowiązuje (por. kan. 14 CIC z 1983 roku). Wątpliwości interpretacyjne ustawy karnej należy rozstrzygać na korzyść oskarżonego (*favor rei, in dubio pro reo*).

Stosowanie ustawy karnej w czasie I: zasada nieretroakcji. Podobnie jak w prawie karnym świeckim (por. art. 4 § 1 i 4 kk), zgodnie z zasadą legalności (por. kan. 1311 § 2 CIC z 2021 roku i kan. 221 § 3 CIC z 1983 roku), w myśl kan. 9 CIC z 1983 roku, do przestępstwa należy stosować tę ustawę, która obowiązywała w czasie jego popełnienia (zasada niedziałania prawa wstecz: *lex retro non agit*).

Stosowanie ustawy karnej w czasie II: zasada ustawy względniejszej dla sprawcy (*favor rei*). Jednakże zgodnie z kan. 1313 CIC

z 2021 roku należy stosować ustawę względniejszą (korzystniejszą) dla sprawcy, niekoniecznie ustawę nową (*applicanda est lex reo favorabilior*). Chodzi o ustawę (*lex*), a nie jedynie o karę korzystniejszą. Zatem należy brać pod uwagę – zawsze *in concreto*, nigdy *in abstracto* – cały kompleks różnych instytucji i postanowień (np. o przedawnieniu) do zastosowania w danym przypadku.

Nakaz karny I: pojęcie. Zgodnie z kan. 48, kan. 49 CIC z 1983 roku i kan. 1319 CIC z 2021 roku nakazem karnym jest poszczególny dekret (por. kan. 48 CIC z 1983 roku), wydany na forum zewnętrznym, na mocy władzy rządzenia, którym to dekretem nakazuje się jednej lub więcej konkretnym osobom, pewne określone działanie (nałożenie obowiązku) lub zaniechanie (zakaz), w szczególności mające na celu przestrzeganie prawa; zagrażając karami oznaczonymi, które znajdą zastosowanie w przypadku naruszenia porządku, wyznaczonego nakazem (por. kan. 1319 i kan. 1339 § 4 CIC z 2021 roku).

Nakaz karny II: różnice z ustawą karną. Nakaz karny zatem tworzy normę prawnokarną indywidualną (zasada indywidualizmu) i konkretną, do zastosowania w danym przypadku, na pewien czas (zasadę przejściowości lub czasowości). Tymczasem ustawa karna zawiera normy generalne (skierowane do wszystkich wiernych) i ogólne o charakterze abstrakcyjnym (do jakichkolwiek przypadków, z zagrożeniem karami oznaczonymi lub nieoznaczonymi), bez ograniczenia czasowego (tzw. *praeceptum perpetuum*)¹⁰.

2. Nauka o przestępstwie kanonicznym

2.1. Struktura przestępstwa kanonicznego

Brak definicji legalnej. Ani odnowiona księga VI CIC z 2021 roku, ani CCEO z 2023 roku nie zawierają definicji legalnej przestępstwa

¹⁰ Szczegółowe uwagi o nakazie karnym w tym tomie por. P. Skonieczny, *Sankcje karne i środki zapobiegawcze w kontekście kan. 1398 CIC z 2021 roku*, s. 163–198.

kanonicznego (*delictum*) na wzór kan. 2195 § 1 CIC z 1917 roku¹¹, który w ten sposób realizował zasadę legalności *nullum crimen, nulla poena sine lege poenali praevia* („nie ma przestępstwa, nie ma kary bez wcześniejszej ustawy karnej”). Nie oznacza to jednak, że nie można wydobyć ogólnych znamion przestępstwa kanonicznego z obowiązujących przepisów, czyli kan. 1321 § 2, kan. 1399 CIC z 2021 roku i kan. 1401 n. 2 CIC z 1983 roku.

Znamiona ogólne przestępstwa kanonicznego. Dlatego można wskazać – zgodnie z trzyczęściową teorią struktury przestępstwa w wersji kanonicznej – na następujące znamiona ogólne¹².

Zatem przestępstwo kanoniczne jest:

[I. Znamiona przedmiotowe:]

- (1) czynem ludzkim zewnętrznym (kan. 1321 § 2, 1399 CIC z 2021 roku);
- (2) antykościelnym, czyli karygodnym z punktu widzenia wspólnoty Kościoła (kan. 1399 CIC z 2021 roku, 1401 n. 2 CIC z 1983 roku);
- (3) bezprawnym (kan. 1321 § 2 CIC z 2021 roku);

[II. Znamiona podmiotowe:]

- (4) przypisywalnym (poczytalnym) sprawcy moralnie jako grzech ciężki, czyli czynem zawinionym w sensie moralnym (kan. 1401 n. 2 CIC z 1983 roku);
- (5) przypisywalnym (poczytalnym) sprawcy prawnie, tj. z zamiaru bezpośredniego lub winy nieumyślnej (*ex dolo vel ex culpa*), czyli czynem zawinionym w sensie prawnym (kan. 1321 § 2 i 3 CIC z 2021 roku);

11 *Codex Iuris Canonici*, Pii X P. M. iussu digestus, Benedicti PP. XV auctoritate promulgatus, 27.05.1917, „Acta Apostolicae Sedis” 9 (1917) nr 2, s. 1–521 [w skrócie: CIC z 1917 roku].

12 Szczegółowo por. P. Skonieczny, *Le teorie del delitto canonico: un tentativo di classificare il pensiero di Valesio De Paolis in proposito*, [w:] *Opus Humilitatis Iustitiae. Studi in memoria del cardinal Velasio De Paolis*, t. 3, Roma 2020, s. 29–41; J. Syryjczyk, *Pojęcie przestępstwa w świetle Kodeksu prawa kanonicznego Jana Pawła II*, „Prawo Kanoniczne” 28 (1985) nr 1–2, s. 85–96.

[III. Znamię tzw. legalne:]

(6) karalnym – sankcją karną, przynajmniej nieoznaczoną (kan. 1321 § 3, kan. 1399 CIC z 2021 roku i kan. 1401 n. 2 CIC z 1983 roku).

Znamiona te zostały omówione poniżej (por. 2.2, 2.3), z tym że znamieniu legalnemu poświęcona jest nauka o karze kanonicznej (por. 3).

Charakter prawnonaturalny. Na poziomie fundamentalnym – prawnonaturalnym czy teologicznym – znamiona przedmiotowe (I) i podmiotowe (II) są niezbędne, żeby mówić o jakimkolwiek przestępstwie. Te wymogi z prawa naturalnego dotyczą także przestępstwa w prawie świeckim, zwłaszcza wymóg czynu (1), karygodnego (2), bezprawnego (3), zawinionego (5). W tym zakresie uwagi są bardzo ograniczone, odsyłają do dostępnej literatury przedmiotu i przypominają najważniejsze pojęcia.

Charakter teologiczny znamion przestępstwa kanonicznego. Nawet znamiona o charakterze prawnonaturalnym przestępstwa kanonicznego cechują się pewnymi zmianami, wynikającymi z podstaw teologii moralnej w prawie karnym kanonicznym. W szczególności dotyczy to moralnej przypisywalności czynu (5) i przekształcenia bezprawności materialnej w antykościelność (2).

Problem znamienia legalnego (6). W każdym razie warto przypomnieć, że opierając się na tych założeniach teologicznych, znamię zagrożenia karą (6) nie ma znaczenia, ponieważ władza Kościoła do karania wiernych wywodzi się z prawa naturalnego i z nadania nadprzyrodzonego Założyciela Kościoła (por. kan. 1311 § 1 CIC z 2021 roku; por. 1.2. Prawo Kościoła do karania – Prawo przyrodzone i zasada grzechu ciężkiego, Prawo własne). Stąd nawet bez obecności kan. 1399 CIC z 2021 roku – jak w CCEO z 2023 roku – każdy grzech ciężki wiernego może zostać ukarany w Kościele (por. kan. 1401, n. 2 CIC z 1983 roku). Wszystko to nie oznacza, że element legalny (6) jest nieprzydatny, jak uważa część doktryny kanonistycznej. Należy bowiem wskazać inny – teoretycznoprawny – poziom przestępstwa, który z kolei domaga się sankcji dla budowy

normy karnej. Znamię legalne jawi się zatem jako niezbędne z punktu widzenia teorii prawa, choć jest rozumiane specyficznie w porządku kościelnym (nieoznaczoność sankcji) i uznawane za zewnętrzne, drugorzędne, pozytywno-prawne, w porównaniu z pozostałymi znamionami o korzeniach prawnonaturalnych czy teologicznych.

2.2. Znamiona przedmiotowe przestępstwa kanonicznego

2.2.1. Czyn ludzki zewnętrzny

Zasada materialna. Podobnie jak w prawie karnym świeckim przestępstwo kanoniczne ma być uzewnętrznionym czynem ludzkim (*externa violatio* – kan. 1321 § 2 i kan. 1399 CIC z 2021 roku); bez realizacji tego znamienia nie ma mowy o przestępstwie kanonicznym. Jest to tzw. zasada materialna wyrażana po łacinie jako: *nullum crimen sine actione* („nie ma przestępstwa bez czynu”) albo *cogitationis poenam nemo patitur* („za myśli się nie karze”) bądź *de internis non iudicat Ecclesia* („Kościół nie osądza [na forum zewnętrznym] kwestii sumienia”). Czynem zewnętrznym ludzkim jest takie zachowanie człowieka, które wyraża się i jest dostrzegalne zmysłami w rzeczywistości zewnętrznej przez każdego. Przeciwnieństwem czynów zewnętrznych są *czyny wewnętrzne*, ale nie tajne, *in occulto*. Takimi czynami wewnętrznymi są poruszenia wewnętrzne (myśli, intencje, projekty niewyrażone na zewnątrz), żeby naruszyć ustawę karną lub nakaz karny. Jako czyny wewnętrzne nie mogą być one ukarane, chociaż mogą stanowić grzech ciężki.

Czyn tajny lub publiczny. Jednakże czyny zewnętrzne mogą być czynami tajnymi, np. przestępstwo *contra sextum* popełnione w trakcie spowiedzi. Dlatego prawo karne kanoniczne (por. kan. 2197 n. 1 i 4 CIC z 1917 roku) zna podział czynów (przestępstw) zewnętrznych na publiczne (*delictum publicum*) i tajne (*delictum occultum*).

Czyn z działania i z zaniechania; skutek czynu – odesłanie. Zewnętrzność czynu może się przejawiać w kategoriach znanych także prawu karnemu świeckiemu, jak przestępstwa z działania

(np. por. kan. 1397 § 2 CIC z 2021 roku) albo z zaniechania (por. kan. 1378 § 2 CIC z 2021 roku); przestępstwa skutkowe, zwane też materialnymi, które realizuje się dopiero z chwilą wystąpienia skutku (np. por. kan. 1397 § 2 CIC z 2021 roku), bądź nie, czyli tzw. przestępstwa formalne, bezskutkowe.

Niekaralny czyn zewnętrzny. Ustawodawca kościelny stanowi niekiedy, że czyn ludzki zewnętrzny, mimo że realizuje wszystkie znamiona ogólne przestępstwa, nie jest karalny. Dzieje się tak ze względu na niski stopień zawinienia czynu (por. kan. 1328 § 2 CIC z 2021 roku) albo ze względów kryminalnych (por. kan. 1330 CIC z 2021 roku).

„Uzewewnętrznienie” czynu, czyli formy popełnienia przestępstwa kanonicznego – odesłanie. Przestępstwo kanoniczne może w różny sposób przejawiać się na zewnątrz (*manifestatio delicti*). Mogą to być z jednej strony formy dynamiczne (w tzw. drodze przestępstwa – *iter delicti*, por. kan. 1328 i kan. 1330 CIC z 2021 roku) albo formy statyczne (w tzw. zbiegu osób – *concursum in delicto* – czy współudziale w popełnieniu jednego przestępstwa kanonicznego; por. kan. 1329 CIC z 2021 roku). Formy popełnienia przestępstwa kanonicznego są omówione w punkcie 2.2.3.2.

Jedność i wielość czynów – odesłanie. Czyny ludzkie trwają w czasie. Stąd pojawia się problem, od jakiej chwili można mówić o nowym już czynie ludzkim, a zatem również o nowym przestępstwie kanonicznym z kolejną karą kanoniczną. W każdym razie niejednokrotnie konieczne jest zastosowanie kryterium prawnego (normatywnego), zwłaszcza jeśli chodzi o przestępstwa trwałe lub złożone, żeby uznać, że doszło do popełnienia jednego przestępstwa. Pomimo bowiem wielości zachowań przestępnych w tych przypadkach uznaje się jedność (prawną) przestępstwa (por. 2.2.3.3).

Czyn ludzki. Nie wystarczy, że w przestępstwie chodzi o czyn popełniany przez człowieka (*actus hominis*); ten czyn ma być prawdziwie ludzki (*actus vere humanus*). Są trzy konsekwencje założenia, że w przestępstwie chodzi jedynie o czyn ludzki:

- (1) osoba prawna nie może popełnić przestępstwa kanonicznego (inaczej niż w CIC z 1917 roku);
- (2) czyn jest zachowaniem, którym sprawca kieruje psychicznie. Takim zaś nie jest: z przymusu fizycznego skierowanego na sprawcę (kan. 1323 n. 3 CIC z 2021 roku)¹³ czy z zachowania w stanie nieświadomości, czyli tzw. aktualne pozbawienie używania rozumu, np. sen, atak epileptyczny, narkoza, hipnoza, somnambulizm (por. kan. 1323 n. 6 CIC z 2021 roku)¹⁴;
- (3) czyn jest zachowaniem intencjonalnym: cel takiego zachowania jest znany i chciany przez sprawcę, co obejmuje również skutek przestępny. Czynem nie jest przypadek ani zdarzenie losowe nie do przewidzenia przez wiernego (*casus fortuitus*; por kan. 1323 n. 3 CIC z 2021 roku)¹⁵.

2.2.2. Czyn antykościelny

Ciężkość kanoniczna w znaczeniu minimum antykościelności.

W teorii ogólnej prawa karnego bierze się pod uwagę ciężkość przestępstwa – jego szkodliwość czy niebezpieczeństwo społeczne – jako element materialny w jego strukturze (por. art. 1 § 2 kk). Pozwala to nie reagować karnie na czyny bagatelne i kształtować politykę kryminalną (tzw. znamię materialne przestępstwa z zasadą oportuizmu, czyli *de minimis non curat praetor*: „pretor odmawia rozpoznawania spraw błahych”). Również w prawie karnym kanonicznym w ten sposób rozumie się to znamię materialne jako pewne minimum karygodności (por. kan. 1311 § 2, kan. 1341 CIC z 2021 roku).

Ciężkość kanoniczna w znaczeniu maksimum antykościelności.

Jednakże to znamię karygodności w koncepcji kanonicznej ma również swój wymiar maksimum, nieobecny z prawie karnym świeckim ze względu na obowiązującą tam zasadę określoności opisu

¹³ Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 134–136.

¹⁴ Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 149–150.

¹⁵ Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 136.

czynu w ustawie (*nullum crimen, nulla poena sine lege certa*). Natomiast w prawie karnym kanonicznym nie można zareagować kanoniczno-karnie na poważny grzech ciężki, który atakuje wspólnotę Kościoła, chociażby tak intensywny antykościelnie czyn nie był stypizowany w jego prawie karnym. Chodzi bowiem, ażeby reagować zawsze na „zachowanie antykościelne, przestępne i gorszące członków Ludu Bożego” (por. przemówienie św. Jana Pawła do Roty Rzymskiej z 17 lutego 1979 roku, n. 3,2). Tę antykościelność czynu wywodzić można z kan. 1321 § 2 CIC z 2021 roku (*graviter imputabilis*), kan. 1399 CIC z 2021 roku (*specialis gravitas*) i kan. 1401 n. 2 CIC z 1983 roku (grzech, w domyśle: ciężki).

Niezamknięte stypizowanie przestępstw kanonicznych. Reguła z kan. 1399 CIC z 2021 roku ma swoje uzasadnienie w zasadzie *ratione peccati* (por. kan. 1401 n. 2 CIC z 1983 roku). Przepis kan. 1399 CIC z 2021 roku dopełnia system prawa karnego kanonicznego. Stypizowanie bowiem przestępstw kanonicznych (por. 2.2.3.1. Stypizowanie – Stypizowanie przestępstw kanonicznych) nie jest zamknięte, lecz – jak na to wskazuje postanowienie kan. 1399 CIC z 2021 roku – otwarte. Ze względów teologicznych Kościół odrzuca zasadę nakazującą dostateczną określoność znamion przestępstwa (*nullum crimen sine lege certa*), którą przyjęły współczesne systemy prawne.

2.2.3. Czyn bezprawny

2.2.3.1. Stypizowanie

Zasady legalności i sprawiedliwości bezwzględnej w prawie karnym kanonicznym. Zgodnie z kan. 221 § 3 CIC z 1983 roku wierni mają prawo, żeby nie nakładano na nich kar kanonicznych niezgodnie z przepisami ustawy (*ad normam legis*), a mają być sądzeni zgodnie ze słuszością (*cum aequitate*; por. kan. 221 § 2 CIC z 1983 roku). Tę zasadę legalności potwierdza kan. 1311 § 2 CIC z 2021 roku, stanowiąc, że wymierzanie i deklarowanie kar kanonicznych ma się

odbywać zgodnie z przepisami ustawy (*iuxta legis praecepta*), ale zawsze z koniecznym zastosowaniem słuszności kanonicznej (*semper cum aequitate canonica applicanda*). Oznacza to, że zasada legalności – nawet tak rozumiana, niepozytywistycznie, jak w porządku kanonicznym (por. kan. 1399 CIC z 2021 roku), od którego bierze ona swoje historyczne początki – nie jest najwyższą zasadą w prawie kanonicznym. Nie jest to bowiem zasada z prawa naturalnego. Ponad tę zasadę należy postawić zasadę sprawiedliwości bezwzględnej, czyli słuszności kanonicznej, która *sięga dalej* niż sama praworządność. Z prawa naturalnego zaś wywodzi się zasada, zgodnie z którą zakazane jest karanie niewinnego, a której wyraz daje nowy kan. 1321 § 1 CIC z 2021 roku (domniemanie niewinności).

Bezprawność. Podobnie jak w ogólnej doktrynie prawa karnego, bezprawność czynu polega na stwierdzeniu, że jest on sprzeczny z normą prawno-kanoniczną, a tym samym narusza dobro prawnie chronione. Aby ustalić, jakie dobro zostało naruszone przestępstwem kanonicznym, należy odwołać się do tytułów części II księgi VI CIC z 2021 roku. Na przykład w kan. 1382 CIC z 2021 roku chroniony jest sakrament Najświętszej Eucharystii. W tym obszarze reforma prawa karnego dokonana przez papieża Franciszka wprowadziła wiele istotnych zmian.

Stypizowanie przestępstw kanonicznych. Podobnie jak w prawie karnym świeckim – jednak z pewnym zastrzeżeniem, o którym już była mowa (por. 2.2.2. Czyn antykościelny – Niezamknięte stypizowanie przestępstw kanonicznych) – przestępstwo kanoniczne jest zwykle opisane przez ustawodawcę kościelnego jako pewien *typ* czynu zabronionego w części szczególnej prawa karnego kanonicznego (stypizowanie). Ten opis dokonuje się za pomocą *znamion* przestępstwa, które dla tego stypizowania są konieczne (znamię sprawcy, skutku, stosunku psychicznego sprawcy do czynu, np. klauzula nieumyślności czy zamiaru kierunkowego) albo fakultatywne (np. znamię ofiary, przedmiotu wykonawczego przestępstwa, jego okoliczności modalnych: miejsca, czasu, sposobu dokonania itp.).

Realizacja przestępstwa kanonicznego. Podobnie jak w prawie świeckim realizacja przestępstwa kanonicznego wymaga zatem spełnienia dwóch warunków: (1) z punktu widzenia formalnego – wykonania wszystkich znamion typu czynu zabronionego, określonego w ustawie karnej (np. w kan. 1364–1399 CIC z 2021 roku czy w art. 2–7 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku) bądź w nakazie karnym; (2) z punktu widzenia materialnego – obecności znamienia materialnego, tj. ciężkości kanonicznej łącznie z grzechem ciężkim (por. kan. 1321 § 2, kan. 1399 CIC z 2021 roku, kan. 1401 n. 2 CIC z 1983 roku), czyli czyn ma być antykościelny. Czyn nie jest antykościelny, jeżeli zachodzi okoliczność wyłączająca jego bezprawność (usprawiedliwiająca), np. działanie sprawcy w ramach obrony koniecznej (tzw. wtórna legalność czynu). W rezultacie, jak uczy ogólna doktryna prawa karnego, do uznania czynu za bezprawny wymaga się dwóch elementów: (1) pozytywne – realizacji wszystkich znamion typu czynu zabronionego; (2) negatywnego – braku okoliczności wyłączających bezprawność (teoria znamion negatywnych).

Kontratypy I: pojęcie. Podobnie jak w ogólnej teorii prawa karnego okolicznością wyłączającą bezprawność czynu (okolicznością usprawiedliwiającą, kontratypem) jest taka okoliczność, która nie pozwala na uznanie czynu sprawcy za bezprawny pomimo realizacji znamion przestępstwa. Ustawodawca kościelny pozostawił jednak doktrynie określenie, jaka okoliczność jest kontratypem, a jaka dotyczy zawinienia czynu, stanowiąc ogólnie o okolicznościach, które mogą wyłączyć lub zmniejszyć karę *sensu largo* (por. wyrażenia: „nie podlega żadnej karze...” w kan. 1323 CIC z 2021 roku *in princ.*; podobnie kan. 1324 § 1 CIC z 2021 roku *in princ.* i kan. 1326 § 1 CIC z 2021 roku *in princ.*).

Kontratypy II: otwarty katalog. Ze względu na to, że to znamie bezprawności materialnej (karygodności czy ciężkości kanonicznej) jest otwarte, to również katalog okoliczności wyłączających bezprawność nie jest zamknięty (tzw. okoliczności milczące, czyli

pozaustawowe). Jak w ogólnej teorii prawa karnego można zatem wyróżnić – z pewnymi korektami o charakterze teologicznym – odnośnie do regulacji tych instytucji – następujące prawnokanoniczne okoliczności wyłączające bezprawność czynu:

1. kodeksowe:

(a) obrona konieczna czy – zgodnie z n. 2263–2265 Katechizmu Kościoła Katolickiego – obrona „uprawniona” (*legitima tutela* – por. kan. 1323 n. 5 CIC z 2021 roku). Ma ona charakter prawnonaturalny, jeśli dotyczy obrony dobra własnego (*vim vi repellere licet*: „siłę można odeprzeć siłą”), podczas gdy obrona prawa cudzego – tzw. pomoc konieczna – zasadza się na prawie miłości bliźniego¹⁶;

(b) stan wyższej konieczności (*status necessitatis*; por. kan. 1323 n. 4 CIC z 2021 roku) – ale tylko wtedy jest kontratypem, kiedy dobro poświęcane jest niższej wartości niż dobro ratowane; w przeciwnym razie zachodzi okoliczność wyłączająca lub umniejszająca zawinienie czynu (por. kan. 1345 CIC z 2021 roku). Zasadę tę – *necessitas non habet legem* („konieczność nie zna prawa”) i *quod non est licitum, necessitas facit licitum* („konieczność z czynu niedozwolonego robi czyn dozwolony”) – stosuje się do ustaw kościelnych, nigdy do prawa Bożego (por. kan. 1323 n. 4 i kan. 1324 § 1 n. 5 CIC z 2021 roku). Nie można bowiem nigdy łamać prawa Bożego, np. poprzez schizmę, apostazję, bluźnierstwo, krzywoprzysięstwo, zabójstwo, aborcję; cel nie uświęca środków. Nie można też ratować dóbr, powodując szkody dla dusz¹⁷;

2. milczące (pozakodeksowe, *circumstantiae tacitae*):

(a) zgoda dysponenta dobra (np. papieża na upowszechnienie wiadomości z konklawe),

16 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 144–148, 156–157.

17 Por. J. Syryjczyk, *Stan wyższej konieczności w prawie karnym kanonicznym*, „Prawo Kanoniczne” 25 (1982) nr 1–2, s. 283–299; J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 139–141, 142–143, 156.

- (b) działanie w granicach porządku kanonicznego (np. w ramach tzw. dozwolonej krytyki – kan. 212 § 3 CIC z 1983 roku i zgodnego z prawem naruszania reputacji biskupa chroniącego duchownego dopuszczającego się tzw. czynów pedofilskich w myśl kan. 220 CIC z 1983 roku).

2.2.3.2. Formy popełnienia przestępstwa kanonicznego

Regulacje kan. 1328 i kan. 1329 CIC z 2021 roku jako konsekwencja zasady legalności. Regulacja form dynamicznych (*iter delicti*) oraz statycznych (współdziału) przestępstwa jest postulatem zasady legalności w prawie karnym. Stąd kan. 1328 CIC z 2021 roku oraz kan. 1329 CIC z 2021 roku są konsekwencjami tejże zasady legalności w porządku karno-kanonicznym. Tylko ten sprawca może być karany kanonicznie, który zrealizował znamiona przestępstwa kanonicznego. Zatem porządek prawny potrzebuje normy prawnokarnej, która rozszerza tę odpowiedzialność na przed-dokonanie przestępstwa oraz na inne, niesprawcze współdziałanie w tymże przestępstwie. Część szczegółowa bowiem prawa karnego – również kanonicznego – opisuje (typizuje) czyny zabronione tylko z punktu widzenia sprawstwa i dokonania. Stąd poprzez kan. 1328 i kan. 1329 CIC z 2021 roku tworzy się nowe typy przestępstw mniej ciężkich kanonicznie, np. usiłowanie zabójstwa biskupa Rzymu (por. kan. 1370 § 1 w związku z kan. 1397 § 1 i w związku z kan. 1328 CIC z 2021 roku) czy też udział w tymże zabójstwie poprzez pomaganie (w związku z kan. 1329 CIC z 2021 roku).

Formy dynamiczne. W przeciwieństwie do karnych ustawodawstw świeckich (por. art. 13–17 kk) prawo karne kanoniczne zakłada tylko dwie formy dynamiczne popełnienia przestępstwa kanonicznego – usiłowanie i dokonanie, stypizowane w części szczególnej, z tym że zasadniczo usiłowanie jest niekaralne (por. kan. 1328 CIC z 2021 roku)¹⁸.

18 Blżej por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 182–192.

Teologiczne „usiłowanie” jako kanoniczne dokonanie. W prawie kanonicznym należy odróżnić usiłowanie z kan. 1328 CIC z 2021 roku od typów czynów zabronionych, których znamię czasownikowe dokonania polega na „usiłowaniu”. Używa się bowiem czasownika „usiłować” ze względów teologicznych, żeby podkreślić, że teologicznie nie jest możliwe osiągnięcie przez sprawcę zamierzonego skutku, np. usiłowanie przyjęcia święceń przez kobietę (kan. 1379 § 3 CIC z 2021 roku, art. 5 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku), usiłowanie rozgrzeszania współnika *in turpem* (kan. 1384 CIC z 2021 roku, art. 4 § 1, 1° motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku), usiłowanie zawarcia małżeństwa przez duchownego czy zakonnika o ślubach wieczystych (kan. 1394 CIC z 2021 roku).

Formy statyczne I: koncepcja kanoniczna. Odnośnie do form statycznych przestępstwa kanonicznego (*concurso in delicto*) ustawodawca kościelny zastosował w kan. 1329 CIC z 2021 roku teorię jednolitego sprawstwa (*Einheitstätersystem*). W tej koncepcji wszyscy współdziałający są uznawani za sprawców przestępstwa. Jest to rozwiązanie odmienne od modelu przyjętego w polskim kodeksie karnym, opartym na koncepcji prof. Juliusza Makarewicza dotyczącej form zjawiskowych popełnienia przestępstwa (por. art. 18–24 kk). W obowiązującej doktrynie kanonicznej sprawcami są zarówno ci, którzy realizują fizycznie znamiona czynu zabronionego (tzw. formy typowe), a więc sprawcy i „współsprawcy”, jak i osoby, które nie wypełniają znamion czynu w sposób bezpośredni (tzw. formy nietypowe, „niesprawcze”) – tradycyjnie określane jako sprawca kierowniczy, zleceńodawca, podżegacz oraz pomocnik¹⁹.

19 Co do koncepcji teoretycznej oraz analizy normatywnej kan. 1329 CIC z 2021 roku por. P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico: alla ricerca del concetto teorico*, Roma 2015; w kontekście przestępstwa kanonicznego aborcji por. P. Skonieczny, *Sprawca aborcji: głos w dyskusji nad przestępstwem z kan. 1398 KPK*, „Annales Canonici” 11 (2015), s. 195–216, <https://doi.org/10.15633/acan.1063>.

Formy statyczne II: odpowiedzialność karno-kanoniczna. Podobnie jak w prawie karnym świeckim (por. art. 20 kk) zasadą odpowiedzialności wszystkich sprawców współdziałających jest zasada winy (por. 2.3.3.1. Przypisywalność czynu sprawcy z zamiaru bezpośredniego i z winy nieumyślnej – Wolna wola – korzeń i fundament; zasada winy). Do tej zasady przyłącza się zasada odpowiedzialności niezależnej (autonomicznej), która oznacza, że zawinienie każdego współdziałającego wynika z jego własnego czynu przestępnego, popełnionego przez niego i jemu przypisywalnego. W prawie kanonicznym nikt nie może odpowiadać za czyny cudze, zgodnie zresztą z zasadą sformułowaną już przez Henryka Hostiensis z Suzy, zmarłego w 1271 roku, że: *peccata suos debent tenere autores*. Co więcej, każdy współdziałający odpowiada w granicach swego zawinienia. Konsekwentnie, przyjmując należy teorię pluralistyczną czynów we współudziale przestępczym. Nie jest tak, że sprawcy biorą udział w cudzym przestępstwie (*unum factum, unum delictum*), lecz każdy z nich popełnia własne przestępstwo, za które odpowiada (*quot delinquentes, tot delicta*). W końcu wskazać należy na zasadę pomocniczą odpowiedzialności indywidualnej, która oznacza komunikowalność między sprawcami okoliczności przedmiotowych (np. godność sprawcy, miejsce czy czas popełnienia przestępstwa, okoliczności wyłączające bezprawność czynu) i niekomunikowalność okoliczności osobistych (np. wiek sprawcy, brak umysłowy, nieświadomość, nadużycie władzy, odstępianie).

Formy statyczne III: reżim sankcji. Konsekwencją przyjęcia teorii jednolitego sprawstwa jest system odpowiedzialności jednolitej (w kan. 2209 i kan. 2231 CIC z 1917 roku była ona zróżnicowana). Oznacza on zagrożenie taką samą karą dla wszystkich współdziałających w popełnieniu przestępstwa, skoro wszyscy są jego sprawcami. Natomiast w karę *latae sententiae* popadną tzw. współnicy konieczni, czyli tacy sprawcy przestępstwa (np. aborcji), których nie można łatwo zastąpić innymi (*complici non facilmente sostituibili*;

por. kan. 1329 § 2 CIC z 2021 roku), np. lekarz dokonujący aborcji, ale już nie salowa (por. kan. 1397 § 2 CIC z 2021 roku)²⁰.

2.2.3.3. Zbieg przestępstw kanonicznych

Zbieg przestępstw, a nie przepisów. Inaczej niż w polskiej doktrynie prawa karnego (por. art. 11 § 2 kk) w istocie rzeczy kanonistyka nie odróżnia zbiegu *przepisów* (a ściślej, używając języka kanonistycznego – norm) od zbiegu *przestępstw*. Zreformowana księga VI CIC z 2021 roku potwierdziła tylko zasadę, stanowiąc wyraźnie za prawem rzymskim w nowym kan. 1346 § 1 CIC z 2021 roku, że co do zasady jest tyle kar, ile – formalnie lub materialnie, *lege non distinguente* – przestępstw (*tot poenae quot delicta*: „tyle kar, ile przestępstw”)²¹.

Ne bis in idem i zbieg idealny (formalny) przestępstw. Ponadto nie ma w prawie karnym kanonicznym wyraźnie stanowionej zasady, że ten sam czyn może stanowić tylko jedno przestępstwo (por. art. 11 § 1 kk). Jednakże zasada ta, zakazująca karać wiele razy za ten sam czyn zabroniony, wynika z powoływanej już zasady słuszności i sprawiedliwości (kanonicznej) oraz materialnoprawnej (a nie tylko proceduralnej) zasady *ne bis in idem* („nie dwa razy za to samo”). Zasada ta nakazuje unikania sztucznego mnożenia przestępstw. Jeśli jednak zachodzi przypadek, kiedy do jednego czynu można zastosować wiele przepisów prawnokarnych, to w prawie karnym polskim dojdzie do kumulatywnego zbiegu *przepisów* (por. art. 11 § 2–3 kk), a w prawie karnym kanonicznym – do idealnego (formalnego) zbiegu *przestępstw* (por. kan. 1346 § 1 CIC z 2021 roku). W ten sposób jest wyrażana cała antykościelność tego czynu, np. gdy proboszcz celowo zostawia otwarty kościół złodziejom Najświętszej Eucharystii, popełnia dwa przestępstwa w zbiegu idealnym – z kan. 1382 § 1 i z kan. 1378 § 1 CIC z 2021 roku.

20 Por. C. Papale, *Il concorso di persone nel diritto penale canonico*, Roma 2002, s. 49–51.

21 Por. M. Jasonni, *Il concorso di delitti nella piu recente disciplina canonistica*, „Il Diritto Ecclesiastico” 98 (1987), s. 668–686.

Zbieg materialny przestępstw. Chociaż kan. 1346 CIC z 2021 roku wprost nie przewiduje materialnego (realnego) zbiegu przestępstw, to kanon ten zakłada ów zbieg. Polega on na tym, że sprawca narusza wielokrotnie ustawę karną lub nakaz karny wieloma czynami zabronionymi (działaniami lub zaniechaniami). Można podać za przykład to, że biskup najpierw „wyświęca” kobietę na prezbitera, a potem konsekruje pewnego księdza na biskupa bez mandatu papieskiego. Ów biskup popełnia dwa przestępstwa kanoniczne w zbiegu realnym – z kan. 1379 § 3 CIC z 2021 roku w związku z art. 5 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku oraz z kan. 1387 CIC z 2021 roku – ponosząc za wszystkie te przestępstwa kary kanoniczne. Zwolnienie z kolei z wielu kar jest związane z wyraźną prośbą o nie (por. kan. 1359 CIC z 2021 roku).

Reżim sankcji przy zbiegu przestępstw. Tam, gdzie jest wielość przestępstw, powinna być również wielość kar, które są konsekwencjami przestępstw (por. kan. 1346 § 1 CIC z 2021 roku). Jednakże zastosowanie zbyt wielu kar może okazać się zbyt surowe dla wiernego, a nawet niezgodne ze słusznością kanoniczną. Dlatego ta zasada jest łagodzona w kan. 1346 § 2 CIC z 2021 roku odnośnie do kar *ferendae sententiae* poprzez kumulację prawną kar z nałożeniem karnego środka zaradczego w postaci nadzoru z kan. 1339 § 5 CIC z 2021 roku. Natomiast zarówno w odniesieniu do kar *latae sententiae*, jak i kar o różnej naturze (np. ekskomunika lub interdykt wraz z suspensą albo cenzura połączona z karą ekspiacyjną), a także kar podlegających zmianom ilościowym (np. zakazy tego samego rodzaju na różne okresy), należy stosować zasadę kumulacji materialnej kar kanonicznych. Jednak zasada kumulacji materialnej nie jest w prawie kanonicznym bezwzględna i można także w powyższych przypadkach zastosować zasadę kumulacji prawnej kar²².

22 Por. K. Lüdicke, *Komentarz do kan. 1346*, [w:] *Münsterischer Kommentar*, t. 6, Stand: November 1993, 1346/1–2, nb. 1–5.

2.3. Znamiona podmiotowe przestępstwa kanonicznego

2.3.1. Wprowadzenie: „poczytalność” kanoniczna – moralna i prawna
Znaczenie kanoniczne terminu „poczytalność”. W polskim języku kanonicznym (por. przekład polski kan. 1321 § 2 CIC z 2021 roku) i kanonistycznym termin „poczytalność” ma inne znaczenie niż w polskim języku prawnym (por. art. 31 kk z pojęciem „niepoczytalności” sprawcy). Kanoniczna „poczytalność” (*imputabilitas*) oznacza bowiem p r z y p i s y w a l n o ś ć czynu sprawcy. „Poczytalność” jest zatem taką cechą, dzięki któremu czyn i jego skutek mogą być powiązane z wolną i świadomą wolą sprawcy. Osąd praktyczny dotyczący przypisywalności danego czynu konkretnemu sprawcy jest p r z y p i s y w a n i e m – p o c z y t y w a n i e m – tego czynu (*imputare, adscribere, tribuere*). W tym tekście, skierowanym także do prawników świeckich, przyznaje się pierwszeństwo terminowi „przypisywalność”.

Przedmiot „poczytalności” kanonicznej. Tylko czyn naprawdę ludzki (*actus vere humanus*) może być przypisywalny jego sprawcy. Z kolei – jak nauczał św. Tomasz z Akwinu – *actiones proprie humanae dicuntur quae ex voluntate deliberata procedunt* („właściwie określane jako ludzkie są te czyny, które wynikają ze świadomej woli” – *Summa Theologica*, I-II, q. 1, art. 1, co.)²³.

„Poczytalność” moralna i prawna. Ze względu na teologiczne podstawy porządku kanonicznego, który wraz z porządkiem moralnym tworzy dyscyplinę Kościoła, czyn ludzki ma być przypisany sprawcy moralnie właśnie jako grzech ciężki (por. 2.3.2) i prawnie jako zawiniony (por. 2.3.3). Koncepcja kanoniczna zawinienia jest organicznie związana z koncepcją odpowiedzialności moralnej za czyn. Łacińskie słowo *delictum* oznacza również grzech.

23 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 106–108; V. De Paolis, *I delitti e le pene in genere* (cann. 1311–1363), [w:] V. De Paolis, D. Cito, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Città del Vaticano 2001, s. 85–196, zwłaszcza s. 93–98.

2.3.2. Grzech ciężki

Teologiczne podstawy i charakter znamienia. Każde przestępstwo kanoniczne jest grzechem ciężkim, ale nie każdy grzech ciężki jest przestępstwem kanonicznym. Trzeba przypisać (poczytać) czyn jako grzech ciężki sprawcy, który się go dopuścił, zgodnie z nauczaniem św. Tomasza z Akwinu: *nullus debet puniri nisi qui peccavit* („nikogo nie wolno karać, chyba że zgrzeszył”); *Summa Theologica*, II-II, q. 62, art. 7, arg. 1). To znamię ogólne przestępstwa kanonicznego ma bowiem charakter wybitnie teologiczny. Prawo karne kanoniczne opiera się wszak na teologii moralnej. Kościół zaś może zareagować karne na każdy grzech ciężki (por. kan. 1401, n. 2 CIC z 1983 roku), skoro jego celem jest zbawienie dusz (por. kan. 1752 CIC z 1983 roku)²⁴.

Funkcja gwarancyjna. Znamię grzechu ciężkiego nie jest jednak elementem jednoznacznym. Można wyróżnić trzy funkcje tego znamienia. Pierwszą jest funkcja gwarancyjna – grzech ciężki gwarantuje przypisywalność subiektywną (prawną) *ex dolo vel ex culpa* czynu sprawcy (por. 2.3.3). W porządku kanonicznym bowiem brak jest jakiegokolwiek odpowiedzialności obiektywnej; istnieje tylko subiektywna odpowiedzialność. W Kościele od zawsze obowiązywała zasada: *nullum crimen, nulla poena sine culpa* („nie ma przestępstwa, nie ma kary bez winy”). W tym znaczeniu znamię grzechu ciężkiego utożsamia się ze znamieniem przypisywalności prawnej (zawinienia czynu).

Funkcja korygująca. Grzech ciężki jawi się także jako znamię przedmiotowe w strukturze przestępstwa kanonicznego jako minimum ciężkości kanonicznej: *graviter imputabilis* w kan. 1321 § 2 CIC z 2021 roku jest bowiem uważane za kontynuację *moraliter imputabilis* z kan. 2195 § 1 CIC z 1917 roku. W ten sposób wymóg grzechu ciężkiego koryguje reakcję karną, ograniczając jej działanie

24 Por. M. Myrcha, *Problem grzechu w karnym ustawodawstwie kanonicznym*, „Prawo Kanoniczne” 29 (1986) nr 1–2, s. 43–80; P. Erdő, *Il peccato e il delitto. La relazione tra due concetti fondamentali alla luce del diritto canonico*, Milano 2014; P. Skonieczny, *La compartecipazione...*, dz. cyt., s. 216–223.

do czynów z pewnym minimum ciężkości kanonicznej, wchodząc na grunt obiektywnej antykościelności czynu.

Funkcja apologetyczna lub procesowa kompetencyjna. Prześstępstwo kanoniczne jako grzech ciężki jest racją, która uzasadnia władzę sądzenia Kościoła we wszelkich sprawach *ratione peccati* (kan. 1401 n. 2 CIC z 1983 roku; por. 1.2. Prawo Kościoła do karania – Prawo przyrodzone i zasada grzechu ciężkiego).

Łącznik zakresu wewnętrznego i zewnętrznego. Znamię grzechu ciężkiego w strukturze przestępstwa kanonicznego jednocy dwa zakresy (f o r a) porządku kanonicznego – zewnętrzny i wewnętrzny (por. kan. 130 CIC z 1983 roku). Jednocześnie znamię to wskazuje na dwa kanały prawa karnego kanonicznego – ściśle karny (dyscyplinarny) oraz penitencjarny. Jest jednocześnie jego elementem konstytucyjnym. Są to niejako dwa aspekty jednego porządku, który bazuje na *ordo moralis*. Oznacza to, że sprawca przestępstwa odpowiada za swój czyn nie tylko na forum zewnętrznym, lecz także przed Bogiem. Tę jedność systemu wyraźnie widać w instytucji kar poprawczych (cenzur) oraz kar *latae sententiae* (por. 3.1.2.1. Kary kanoniczne ze względu na przedmiot i celu kary – Cenzury I: pojęcie, Cenzury II: pozbawienie dóbr duchowych (ad b), Cenzury II: dla poprawy (ad c); 3.1.2.2. Kary kanoniczne ze względu na sposób wymierzania – Kary *latae sententiae* I: koncepcja, Kary *latae sententiae* II: precyzyjne zakazy (a), Kary *latae sententiae* III: wiążące w sumieniu (b)).

2.3.3. Zawinienie czynu

2.3.3.1. Przypisywalność czynu sprawcy z zamiaru bezpośredniego i z winy nieumyślnej

Wolna wola – korzeń i fundament; zasada winy. Przypisywalność prawna czynu sprawcy jest uznaniem czynu bezprawnego i karygodnego (antykościelnego) za pochodzący z wolnej woli (*liberum arbitrium*) sprawcy tego czynu. Ta wolna wola jest „korzeniem

i fundamentem” przypisywalności czynu (*radix et fundamentum imputabilitatis*²⁵), z niej bowiem bierze źródło czyn ludzki, teologicznie rzecz ujmując, będący także grzechem ciężkim. Teologia zatem poważnie wpływa na rozumienie znamienia zawinienia czynu w przestępstwie kanonicznym. Prawo kanoniczne w pełni zatem przyjęło zasadę winy (*nullum crimen, nulla poena sine culpa*: „nie ma przestępstwa, nie ma kary bez winy”), która jest też podstawą odpowiedzialności karnej we współczesnych systemach prawa karnego (por. art. 1 § 3 kk).

Dwa źródła: *dolus* i *culpa*. Tradycja kanoniczna od zawsze wyróżniała dwa źródła przypisywalności prawnej czynu sprawcy. Pierwszym jest zamiar bezpośredni (*dolus*, tłumaczony najczęściej na polski jako u m y ś l n o ś ć lub – niezbyt poprawnie – w i n a u m y ś l n a). Natomiast drugim źródłem zawinienia czynu jest nieumyślność (*culpa*, często tłumaczona na polski jako w i n a n i e u m y ś l n a). W ten sam sposób stanowił kan. 2199 CIC z 1917 roku, a obecnie jest to kan. 1321 § 2 CIC z 2021 roku²⁶.

Zamiar bezpośredni (*dolus*). Podobnie jak w polskim prawie karnym (por. art. 9 § 1 kk) zamiar bezpośredni (*dolus*) jest „rozmyślnym naruszeniem ustawy lub nakazu” (por. kan. 1321 § 3 CIC z 2021 roku; kan. 2200 § 1 CIC z 1917 roku). Sprawca, mając pełną świadomość bezprawności i antykościelności (niekoniecznie zaś karalności, z wyjątkiem cenzury – kan. 1347 § 1–2 CIC z 2021 roku), chce realizacji znamion czynu zabronionego. Ze względu na znamię grzechu

25 G. Michiels, *De delictis et poenis. Commentarius Libri V Codicis Juris Canonici*, t. 1: *De delictis. Canones 2195–2213*, Parisiis 1961, s. 108.

26 Odnośnie do kanonicznej *imputabilitas* por. A. D'Auria, *L'imputabilità nel diritto penale canonico*, Roma 1997; A. D'Auria, *L'imputabilità penale nel CIC '83 riformato. Alcune innovazioni*, „Ephemerides Iuris Canonici” 63 (2023), s. 445–513; z literatury polskojęzycznej por. M. Myrcha, *Problem winy w karnym ustawodawstwie kanonicznym*, „Prawo Kanoniczne” 8 (1965) nr 2, s. 3–32; „Prawo Kanoniczne” 8 (1965) nr 3–4, s. 79–104; „Prawo Kanoniczne” 14 (1971) nr 3–4, s. 69–148; „Prawo Kanoniczne” 15 (1972) nr 1–2, s. 73–118; „Prawo Kanoniczne” 15 (1972) nr 3–4, s. 135–193; „Prawo Kanoniczne” 16 (1973) nr 1–2, s. 205–275; „Prawo Kanoniczne” 16 (1973) nr 3–4, s. 321–395; „Prawo Kanoniczne” 17 (1974) nr 3–4, s. 141–205.

ciężkiego zasadą w prawie karnym łacińskim jest karanie właśnie przestępstw popełnionych *ex dolo* („z zamiarem bezpośrednim”; por. kan. 1321 § 3 CIC z 2021 roku).

Brak zamiaru ewentualnego. Jednakże prawo karne kanoniczne – inaczej niż wiele współczesnych ustawodawstw karnych – nie zna zamiaru ewentualnego (*dolus eventualis*) jako formy umyślności. Zamiar ewentualny polega na tym, że sprawca przewiduje skutek bezprawny swojego zachowania, który może się zdarzyć *praeter intentionem* (tj. obok zamiaru, ewentualnie – stąd nazwa) jako konsekwencja jego zachowania, jednak nie chce go bezpośrednio, ale też nie wyklucza, że może się zdarzyć, „godzi się” z art. 9 § 1 kk. W prawie karnym kanonicznym jedyną formą umyślności jest zamiar bezpośredni. Zawinienie czynu opiera się bowiem na koncepcji grzechu ciężkiego, odwołującej się do natury ludzkiej. Dlatego w prawie karnym kanonicznym przyjęto psychologiczną koncepcję winy, w której brak miejsca na zamiar ewentualny, będący pojęciem normatywnej teorii winy, nieznanym psychologii.

Wyjątek: zamiar quasi-ewentualny z art. 6, n. 1 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku, *pars secunda*. Od tej bezwzględnej dotąd w ustawodawstwie kościelnym zasady przewidziany został wyjątek dla jednego przestępstwa zarezerwowanego Dykasterii Nauki Wiary, a mianowicie *contra VI* popełnionego przez duchownego z małoletnim. W części drugiej art. 6, n. 1 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku przewidziany został *dolus quasi-eventualis*, czyli sytuacja, kiedy sprawca chce realizacji znamion czynu zabronionego, ale nie ma pewności co do znamion o charakterze statycznym, tu: co do wieku ofiary. Na wypadek, gdyby te znamiona zachodziły, godzi się na nie. Ustawodawca kościelny stanowi zatem, że niewiedza lub błąd duchownego co do wieku małoletniego nie stanowi okoliczności umniejszającej bądź wyłączającej zawinienie czynu.

Zamiar kierunkowy. Podobnie jak w prawie karnym świeckim niekiedy ustawodawca kościelny wymaga „zabarwienia” zamiaru

bezpośredniego specjalnym celem czy motywem. Jest to zamiar kierunkowy (*dolus specificus, dolus coloratus*), przewidziany w niektórych przestępstwach, zwanych kierunkowymi, np.: kan. 1382 § 1–2 CIC z 2021 roku i art. 3 § 1, 1° oraz art. 3 § 2 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku („w celu świętokradczym”), kan. 1370 § 3 CIC z 2021 roku („z pogardy”), kan. 1398 § 1, 3° CIC z 2021 roku („niemoralnie”: *contra bonos mores*) i art. 3 § 1, 2° motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku („w celach lubieżnych lub dla zysku”).

Wina nieumyślna (*culpa*). Podobnie jak w prawie karnym świeckim (por. art. 9 § 2 kk) prawu karnemu kanonicznemu znana jest wina nieumyślna (bądź – jak mawia się w karnistyce romańskiej – w i n a p r a w n a, łacińska *culpa*). Wina nieumyślna jest przekroczeniem ustawy karnej lub nakazu karnego wskutek zaniedbania należytej staranności (*ex omissione debitae diligentiae*; por. kan. 1321 § 3 CIC z 2021 roku, *pars secunda*, kan. 1326 § 1 n. 3 CIC z 2021 roku). Większego stopnia tej należytej staranności wymaga się od duchownych czy wiernych piastujących urzędy w Kościele²⁷.

Formy winy nieumyślnej – lekkomyślność i zaniedbanie. Są dwie formy winy nieumyślnej (*culpa*) w prawie karnym kanonicznym, czyli sytuacji, kiedy sprawca *nie chce* realizacji znamion czynu zabronionego:

- (1) świadoma (*luxuria*, zwana częściej w kanonistyce *culpa proxima dolo*), czyli lekkomyślność – sprawca jest świadomy możliwości popełnienia przestępstwa kanonicznego i przewiduje skutek przestępny, jednakże bezpodstawnie, lekkomyślnie, sądzi, że uniknie skutku przestępnego, a każdy rozsądny wierny (*diligens quilibet*) podjąłby pewne środki ostrożności (por. kan. 1326 § 1 n. 3 CIC z 2021 roku). Czyn popełniony z zamiarem ewentualnym według kategorii ustawodawstw karnych świeckich jest w myśl kategorii prawa kanonicznego

27 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 116–120.

czynem popełnionym nieumyślnie *cum culpa proxima dolo* („z winą nieumyślną zbliżoną do zamiaru”);

- (2) nieświadoma (*negligentia*), czyli zaniedbanie – sprawca jest nieświadomy możliwości popełnienia przestępstwa kanonicznego: nie przewidział skutku przestępnego, jednakże można mu postawić zarzut, że powinien i – oceniając według jego indywidualnej zdolności – mógł przewidzieć skutek przestępny (por. kan. 1321 § 3 CIC z 2021 roku; *arg. ex* kan. 1326 § 1 n. 3 CIC z 2021 roku, *a contrario*).

Zasada niekaralności przestępstw *ex culpa*. Podążając za prawem rzymskim i tradycją kanoniczną, zgodnie z kan. 1321 § 3 CIC z 2021 roku, część druga, przestępstwa kanoniczne w prawie karnym łacińskim popełnione nieumyślnie co do zasady nie są karalne. Brak klauzuli nieumyślności przy danym typie przestępstwa kanonicznego powoduje, że przestępstwo kanoniczne nie podlega karze. Ta zasada niekaralności przestępstw nieumyślnych została odrzucona przez ustawodawcę kościelnego w kan. 1414 § 2 CCEO z 2023 roku, zgodnie z którym wszystkie przestępstwa kanoniczne w prawie wschodnim – zarówno umyślne, jak i nieumyślne – podlegają karze. Karalnymi przestępstwami nieumyślnymi w prawie łacińskim są zaś: nieumyślna bezprawna alienacja (kan. 1376 § 2, 1° CIC z 2021 roku), zaniedbanie w zarządzaniu dobrami kościelnymi (kan. 1376 § 2, 2° CIC z 2021 roku) i zaniedbanie urzędnicze (kan. 1378 § 2 CIC z 2021 roku). O wyjątku z art. 6, n. 1 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela, pars secunda* z 2021 roku, była już mowa (por. 2.3.3.1. Przypisywalność czynu sprawcy z zamiaru bezpośredniego i z winy nieumyślnej – Wyjątek: zamiar *quasi-ewentualny* z art. 6, n. 1 SST/21, *pars secunda*)).

2.3.3.2. Okoliczności wyłączające, umniejszające
lub zwiększające zawinienie czynu

Domniemanie przypisywalności czynu. Inaczej niż ustawodawstwa świeckie prawo kanoniczne łacińskie stanowi tzw. domniemanie przypisywalności (*praesumptio imputabilitatis*; por. kan. 1321 § 4 CIC

z 2021 roku), a prawo wschodnie – domniemanie działania umyślnego sprawcy (*praesumptio doli*; por. kan. 1414 § 3 CCEO z 2023 roku). Są to tzw. domniemania ustawodawcy. Na tych domniemaniach opierają się bodaj wszystkie kodeksy karne, tyle że nie stanowią przepisu na wzór kan. 1321 § 4 CIC z 2021 roku, lecz ograniczają się do kwestii regulujących okoliczności wyłączające lub umniejszające winę. Jeżeli sprawca nie wykaże, że działał w ramach jednej z tych okoliczności, to można mu przypisać czyn zawiniony, a zatem i przestępstwo²⁸.

Regulacja okoliczności dotyczących zawinienia. Podobnie jak w ogólnej teorii prawa karnego zawinienie sprawcy przestępstwa kanonicznego jest stopniowalne: czyn może być bardziej lub mniej zawiniony. Jednakże zawinienie – w przeciwieństwie do bezprawności – nie zostało stypizowane, nawet jeśli zostało sformalizowane (por. kan. 1321 § 2 i 3 CIC z 2021 roku). Dlatego na wzór ustawodawców karnych świeckich ustawodawca kościelny stypizował okoliczności dotyczące zawinienia. O ile katalogi wyłączające i zwiększające zawinienie są zamknięte (por. odpowiednio kan. 1323 wraz z kan. 1327 CIC z 2021 roku; kan. 1326 CIC z 2021 roku), o tyle – ze względu na łagodność ustawodawcy kościelnego – katalog okoliczności umniejszających zawinienie jest otwarty (por. kan. 1324 § 1, n. 10 i § 2 CIC z 2021 roku).

Katalog okoliczności wyłączających lub umniejszających zawinienie – odesłanie. Podobnie jak we współczesnych przepisach kodeksu karnego również ustawodawca kościelny stanowi okoliczności wyłączające lub umniejszające zawinienie czynu przez sprawcę (por. jednak 2.2.3.1. Stypizowanie – Kontratypy I: pojęcie). Wynikają one z założenia, że przestępstwo kanoniczne musi być popełnione z pełną wolą ludzką oraz świadomością, by można było przypisać zawinienie sprawcy (por. wyżej, 2.3.3.1. Przypisywalność czynu sprawcy z zamiaru bezpośredniego i z winy nieumyślnej – Wolna

28 Por. P. Skonieczny, *La presunzione dell'imputabilità (can. 1321, § 3 CIC z 1983 roku): commento ad un disposto da abrogare*, „Angelicum” 90 (2013), s. 391–446.

wola – korzeń i fundament; zasada winy). Nie zawsze występuje ta pełna wola lub świadomość. Wtedy zawinienie czynu może być umniejszone, a nawet zupełnie wyłączone, podobnie zresztą jak we współczesnych systemach prawnych (por. art. 10, 28–31 kk). Do tego typu okoliczności należą:

I. pozbawienie używania rozumu:

(1) całkowite

(a) habitualne (na stałe) – taka osoba, niezdolna do czynu ludzkiego, jest konsekwentnie uważana za niedolną do popełnienia przestępstwa kanonicznego (*delicti incapax* z kan. 1322 CIC z 2021 roku; por. kan. 99 CIC z 1983 roku); kanonicznie zatem brakuje czynu (por. wyżej, 2.2.1. Czyn ludzki zewnętrzny – Czyn ludzki)²⁹;

(b) aktualne:

- z powodów naturalnych, jak np. sen czy choroba – oznacza brak czynu (por. kan. 1321 § 2 i kan. 1323 n. 6 CIC z 2021 roku; por. 2.2.1. Czyn ludzki zewnętrzny – Czyn ludzki);
- spowodowane przez człowieka, jak np. zażycie leku, alkoholu czy narkotyku:
 - niezawinione – w takim przypadku zachodzi okoliczność wyłączająca winę (kan. 1323, n. 6 CIC z 2021 roku)³⁰;
 - zawinione:
 - nieumyślnie (*culpabilis*) – wtedy chodzi o okoliczność umniejszającą zawinienie czynu i ma zastosowanie kan. 1324 § 1 n. 2 oraz kan. 1345 CIC z 2021 roku³¹;

29 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 125–128.

30 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 149–150.

31 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 153–154.

- umyślnie – sprawca celowo wprowadził się w stan nietrzeźwości czy odurzenia, aby usprawiedliwić czyn zabroniony; w takim przypadku aktualne pozbawienie rozumu jest prawnie irrelewantne. Ustawodawca kościelny zastosował teorię *actio libera in causa*, przesuwając odpowiedzialność za czyn na chwilę podejmowania decyzji: zawinienie nastąpiło na przedpolu czynu. To działanie sprawcy może być okolicznością obciążającą (por. kan. 1326 § 1 n. 4 CIC z 2021 roku)³²;
- (2) częściowe – sprawca używał rozumu tylko w ograniczonym zakresie – jest to okoliczność umniejszająca zawinienie (por. kan. 1324 § 1 n. 1 i kan. 1345 CIC z 2021 roku)³³;
- II. nieletność – może jawić się jako okoliczność³⁴:
 - (1) wyłączająca zawinienie – poniżej 16. roku życia w prawie łacińskim albo poniżej 14. roku życia w prawie wschodnim (por. kan. 1323 n. 1 CIC z 2021 roku, kan. 1413 § 1 CCEO). Brak odpowiedzialności karno-kanonicznej nie oznacza jeszcze braku odpowiedzialności moralnej za grzech ciężki tych małoletnich;
 - (2) umniejszająca zawinienie – po skończeniu 16. roku życia (w prawie wschodnim: 14.), a przed uzyskaniem pełnoletności (por. kan. 1324 § 1 n. 4 CIC z 2021 roku, kan. 1413 § 2 CCEO);
- III. nieświadomość („niewiedza”: *ignorantia*), nieuwaga (*inadvertentia*) i błąd (*error*; por. kan. 126 CIC z 1983 roku) co do³⁵:
 - (1) znamion przestępstwa (błąd faktyczny; por. kan. 1323 n. 2 CIC z 2021 roku – okoliczność wyłączająca zawinienie; wyjątek z art. 6, n. 1 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela*

32 Por. V. De Paolis, *I delitti...*, dz. cyt., s. 164–168; J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 162–166.

33 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 152–153.

34 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 129–130, 155.

35 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 131–134, 150–151, 157–159, 162–166.

z 2021 roku, *pars secunda*, por. 2.3.3.1. Przypisywalność czynu sprawcy z zamiaru bezpośredniego i z winy nieumyślnej – Wyjątek: zamiar *quasi-ewentualny* z art. 6, n. 1 SST/21, *pars secunda*);

- (2) okoliczności wyłączających bezprawność (działania w ramach kontraktu, np. obrony koniecznej) lub zawinienie (por. kan. 1323 n. 7 CIC z 2021 roku – okoliczność wyłączająca; kan. 1324 § 1 n. 8 CIC z 2021 roku – okoliczność umniejszająca zawinienie);
- (3) obowiązywania czy zakresu normy prawno-karnej, co może dotyczyć ustawy czy nakazu albo kary (por. kan. 15 § 2 CIC z 1983 roku; kan. 1323 n. 2 CIC z 2021 roku – okoliczność wyłączająca; kan. 1324 § 1 n. 9 CIC z 2021 roku – okoliczność umniejszająca zawinienie, z wyjątkiem cenzur, których zagrożenia sprawca musi mieć świadomość zgodnie z kan. 1347 § 1 CIC z 2021 roku). Jest prawnie irrelevantna tzw. nieświadomość kwalifikowana z kan. 1325 CIC z 2021 roku (*ignorantia crassa vel supina vel affectata*), czyli wynikająca z lenistwa, z oddawania się nałogowi albo wręcz zamierzona, żeby usprawiedliwić swoje przestępstwo;

IV. ciężka bojaźń (*metus gravis*, por. kan. 125 § 2 CIC z 1983 roku) i poważna niedogodność (*grave incommodum*, czyli niemożliwość moralna przestrzegania ustawy lub nakazu)³⁶ – okoliczność wyłączająca lub umniejszająca zawinienie (por. kan. 1323 n. 4, kan. 1324 § 1 n. 5 CIC z 2021 roku, a wobec ciężkiej bojaźni także kan. 1345 CIC z 2021 roku);

V. silne wzburzenie uczuciowe (tzw. pasja, czyli popełnienie przestępstwa w afekcie)³⁷ – oznacza przewagę władz pożądlivych nad rozumnymi, wobec czego poczytalność sprawcy jest ograniczona, a nawet może być wyłączona odnośnie do rozumowania i wolności

36 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 136–139, 141–144, 156–157.

37 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 154–155.

podejmowania decyzji, np. desperacja czy chorobliwa zazdrość (por. kan. 1324 § 1 n. 3, kan. 1326 § 1 n. 4 *in fine* oraz kan. 1345 CIC z 2021 roku);

VI. prowokacja³⁸ – okoliczność umniejszająca zawinienie, polegająca na popełnieniu przestępstwa w gniewie, niesprawiedliwie lub karygodnie spowodowanym przez prowokującego (por. kan. 1324 § 1 n. 7 CIC z 2021 roku).

Katalog okoliczności zwiększających zawinienie – odesłanie. Porządek kanoniczny – podobnie jak ustawodawstwa karne świeckie – zna okoliczności, które zwiększają zawinienie sprawcy, a zatem obligatoryjnie także karę, która ma być mu wymierzona (por. kan. 1326 CIC z 2021 roku)³⁹. Tymi okolicznościami są:

- (1) recydywa (por. kan. 1326 § 1 n. 1; kan. 1339 § 5 CIC z 2021 roku)⁴⁰,
- (2) godność sprawcy (por. Łk 12,48; kan. 1326 § 1 n. 2 CIC z 2021 roku; motu proprio *Come una madre amorevole* z 2016 roku; ponadto jako znamię specyficzne por. kan. 1370 § 1, 2 i 3 CIC z 2021 roku)⁴¹,
- (3) nadużycie władzy lub urzędu kościelnego dla popełnienia przestępstwa (por. kan. 1326 § 1 n. 2 CIC z 2021 roku; ponadto jako znamię specyficzne por. kan. 1377, kan. 1378 i kan. 1395 § 2 CIC z 2021 roku)⁴²,
- (4) lekkomyślność (por. kan. 1326 § 1 n. 3 CIC z 2021 roku; por. 2.3.3.1. Przypisywalność czynu sprawcy z zamiaru bezpośredniego i z winy nieumyślnej – Formy winy nieumyślnej – lekkomyślność i zaniedbanie)⁴³,
- (5) wprawienie się w stan nieświadomości lub pasji (por. kan. 1326 § 1 n. 4 CIC z 2021 roku).

38 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 157.

39 Por. V. De Paolis, *I delitti...*, dz. cyt., s. 168–170.

40 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 166–171.

41 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 171–173.

42 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 173–176.

43 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 176–177.

3. Nauka o karze kanonicznej

3.1. Kara kanoniczna w ogólności

3.1.1. Koncepcja kary kanonicznej

Przedzałożenia prawno-naturalne i teologiczne. Obowiązująca księga VI CIC z 2021 roku nie podaje definicji ustawowej kary kanonicznej. Co więcej, w kan. 1312 § 1 CIC z 2021 roku ustawodawca kościelny posługuje się pojęciem sankcji karnych, a nie kar (por. 1.1. Ogólna charakterystyka prawa karnego kanonicznego – Sankcje karne; 1.2. Prawo Kościoła do karania – Zakres przedmiotowy: sankcja karna). Z pewnością jednak, podążając za prawem naturalnym, kara kanoniczna jest w ścisłej relacji z przestępstwem kanonicznym. Kara kanoniczna jest odpowiedzią ustawy lub nakazu karnego na przestępstwo kanoniczne. Nie można karać bez przestępstwa (*nulla poena sine crimine*; por. 1.2. Prawo Kościoła do karania – Zakres przedmiotowy: przestępstwo kanoniczne; zasada *nulla poena sine crimine*). Kara, także kanoniczna, zawiera w sobie ładunek zła i cierpienia jako następstwa przestępstwa kanonicznego. Nie chodzi tutaj o karę w znaczeniu teologicznym – jako karę wieczną (utrata przyjaźni z Bogiem) czy karę doczesną (jako konsekwencja grzechu, czyli cierpienie fizyczne za zło, które się popełniło)⁴⁴.

Definicja. Karą kanoniczną (zgodnie z kan. 2215 CIC z 1917 roku) można nazwać: (a) pozbawienie pewnego dobra (por. kan. 1312 § 2 CIC z 2021 roku), (b) nałożone przez właściwego przełożonego w Kościele, sprawującego władzę rządzenia na forum zewnętrznym, (c) o podwójnym celu – poprawy przestępcy i odpłacenia za wyrządzone przez niego zło (por. kan. 1312 § 1 CIC z 2021 roku)⁴⁵.

Aspekt proceduralny: *nulla poena sine processu*. Wspomniany już kan. 221 § 2 i 3 CIC z 2021 roku stanowi zasadę legalności

44 Por. V. De Paolis, *I delitti...*, dz. cyt., s. 106.

45 Por. V. De Paolis, *I delitti...*, dz. cyt., s. 106–108.

w jej wymiarze materialnoprawnym (*nulla poena sine lege*; por. 2.2.3.1. Stypizowanie – Zasady legalności i sprawiedliwości bezwzględnej w prawie karnym kanonicznym), ale i formalnoprawnym. Kodeks św. Jana Pawła II w 1983 roku wprowadził bowiem bezwzględną zasadę: „Nie ma kary kanonicznej bez procesu karnego” (*Nulla poena sine processu*). Oznacza to, że kara kanoniczna, w technicznoprawnym znaczeniu tego słowa (por. kan. 1312 CIC z 2021 roku), nie może być wymierzona ani deklarowana inaczej niż w postępowaniu karnym – sądowym lub administracyjnym (por. kan. 1341 i kan. 1342 § 1 CIC z 2021 roku; art. 9 § 2 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku).

Cele. Niniejszą uwagę można by ograniczyć do stwierdzenia, że cele kary kanonicznej odpowiadają funkcjom prawa karnego kanonicznego (por. kan. 1311 § 2 *in fine*, kan. 1341 CIC z 2021 roku *in fine*, kan. 1343 *pars prima* CIC z 2021 roku). Wydaje się jednak, że byłoby to znaczne uproszczenie, skoro karę, także kanoniczną, trzeba ujmować dynamicznie. Dlatego na etapie *st a n o w i e n i a* kary kanonicznej w ustawie karnej, w tym partykularnej, przeważa prewencja generalna (odstraszanie), podczas gdy w nakazie karnym – prewencja indywidualna, w każdym razie celem tak stanowionej kary jest „lepsze zachowanie dyscypliny kościelnej” (kan. 1317 CIC z 1917 roku, *pars prima*). Z kolei *s t o s u j ą c* karę kanoniczną, bierze się pod uwagę przede wszystkim przywrócenie sprawiedliwości (idea odpłaty), a następnie poprawę przestępcy (czyli nawrócenie wiernego, który popełnił przestępstwo – prewencja indywidualna) i naprawienie zgorszenia (idea odpłaty; por. kan. 1341 *in fine*, kan. 1311 § 2 CIC z 2021 roku *in fine*). W końcu, na etapie *z w a l n i a n i a* z kary, pierwszoplanowe staje się nawrócenie (poprawa) przestępcy (prewencja szczególna), a następnie naprawienie zgorszenia i szkód wywołanych przestępstwem związane z ideą odpłaty (por. kan. 1347 § 2 CIC z 2021 roku).

Własna teologia kary kanonicznej. Wydaje się jednak, że idea odpłaty zło za zło (*malum pro malo*) nie jest chrześcijańska i nie taka była

odpowiedź na zło ukrzyżowanego Chrystusa. Kara nigdy nie będzie sprawiedliwa sama w sobie, a zło kary nigdy nie stanie się dobrem. Stąd w sercu kary kanonicznej mieści się idea przebaczenia, a system kar kanonicznych to system pojednania: „Bóg pojednał nas z sobą przez Chrystusa i zlecił nam posługę jednania” (por. 2 Kor 5, 18; Kol 1, 20) i „Nie ma pokoju bez sprawiedliwości, nie ma sprawiedliwości bez przebaczenia” (św. Jan Paweł II, Orędzie na Światowy Dzień Pokoju w 2002 roku, z 8 grudnia 2001 roku, n. 15). Dlatego idea odpłaty – jako swoista *restorative justice* – powinna być widziana jako naprawa relacji międzysobowych i w społeczności Kościoła. Pojednanie nie jest jednak możliwe bez poznania – w procesie – prawdy o grzechu, którym jest przestępstwo; prawda bowiem ma moc wyzwalającą (por. J 8, 32). Dlatego warto przywołać nauczanie św. Tomasza z Akwinu: „Kary obecnego życia nie są jednak chciane dla nich samych, ponieważ czas na ostateczną odpłatę (*ultima retributio*) nie nadszedł: zamiast tego – jako kary lecznicze – mają na celu albo poprawę grzesznika, albo dobro społeczeństwa (*vel ad emendationem personae peccantis, vel ad bonum reipublicae*), którego spokój jest zapewniony przez karanie grzeszników” (*Summa Theologica*, II–II, q. 68, art. 1, co.); „Kary obecnego życia są bardziej lecznicze niż odwetowe: odpłata (*retributio*) w rzeczy samej jest zarezerwowana dla sądu Bożego, który będzie sądził grzeszników «według prawdy» (*secundum veritatem*; Rz 2, 2)” (*Summa Theologica*, II–II, q. 66, art. 6, ad 2). W każdym razie kara odwetowa może być zastosowana tylko wtedy, kiedy szkoda spowodowana przestępstwem jest nieodwracalna (*irreparabile nocumentum*) lub przestępstwo jest „odrażającym bezeceństwem” (*horribilis deformitas*)⁴⁶.

46 Por. L. Eusebi, *La Chiesa e il problema della pena. Sulla risposta al negativo come sfida giuridica e teologica*, Brescia 2014; V. Ferrara, *Attualità della dottrina tomista su alcune fondamentali nozioni di diritto penale*, „Apollinaris” 52 (1979), s. 528–559; V. Ferrara, *Premesse tomistiche all’evoluzione del diritto penale*, „Angelicum” 55 (1978), s. 603–635; P. Skonieczny, *Kanon 1311 § 2...*, passim.

Rezerwaty, czyli najcięższe przestępstwa i kary. W przeciwieństwie do ustawodawstw karnych świeckich (np. art. 7 i art. 32 kk) prawo karne łacińskie nie odróżnia różnych rodzajów przestępstw (zbrodni, występków, wykroczeń) i nie stanowi formalnie hierarchii kar. W określeniu ciężkości przestępstwa kanonicznego pomaga nie tylko zagrożenie karą (ekskomunika i inne cenzury oraz kary wiążące na stałe jako najcięższe – kan. 1318, *pars secunda*, kan. 1349, *pars tertia* CIC z 2021 roku), ale przede wszystkim teologia. Formalnie funkcję taką pełni instytucja rezerwatów (zastrzeżeń). Rezerwat jest zastrzeżeniem kompetencji w pewnym przedmiocie, którym może być:

- (1) zniesienie kary (tzw. rezerwat kary, czyli kara zastrzeżona Stolicy Apostolskiej, np. ekskomunika *latae sententiae* zarezerwowana dla Stolicy Apostolskiej za profanację Najświętszej Eucharystii z kan. 1382 § 2 CIC z 2021 roku). Chodzi o zwolnienie z kary zarówno na forum zewnętrznym (odpowiednia dykasteria Kurii Rzymskiej), jak i wewnętrznym (Penitencjaria Apostolska)⁴⁷;
- (2) postępowanie karne (tzw. rezerwat przestępstwa, które jest zastrzeżone Dykasterii Nauki Wiary, np. to samo przestępstwo z kan. 1382 § 2 CIC z 2021 roku, tj. profanacja Najświętszej Eucharystii, może być osądzone tylko na forum zewnętrznym przez Dykasterię Nauki Wiary – art. 3 § 1 n. 1 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku); wykaz przestępstw zarezerwowanych Dykasterii Nauki Wiary zawierają art. 2–6 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku;
- (3) rozgrzeszania grzechów (tzw. rezerwacja grzechów – dotyczy tylko prawa wschodniego; chodzi o rozgrzeszanie sakramentalne na forum wewnętrznym *coram Deo* z pewnych

47 Co do tego forum wewnętrznego praktycznie por. C. Encina Commentz, *Kiedy i jak się odwoływać do Penitencjarii Apostolskiej*, Kraków 2011.

zastrzeżonych najcięższych grzechów; por. kan. 727–729 CCEO).

Rezerwat w prawie karnym kanonicznym przestał być instytucją li tylko administracyjną, w sposób poważny wpływając na odpowiedzialność karną sprawcy, zwłaszcza co do zagrożenia karą (por. art. 7 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku), a także przedawnienie kanoniczne (por. art. 8 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku).

3.1.2. Rodzaje kar kanonicznych

3.1.2.1. Kary kanoniczne ze względu na przedmiot i cel kary

Kary duchowne i doczesne. Podział na dobra duchowne i doczesne, których można pozbawić karą kanoniczną (por. 3.1.1. Koncepcja kary kanonicznej – Definicja), pozwala wyróżniać kary kanoniczne⁴⁸:

- (1) duchowne (*poenae spirituales*, jak były zwane w prawie przedkodeksowym), które pozbawiają dóbr duchowych związanych ze zbawieniem dusz, jak np. sakramenty, łaski, godności (w cenzurach), z wyjątkiem jednak tych, nad którymi Kościół nie ma władzy (charakter sakramentalny, łaska uświęcająca lub uczynkowa, dzieła religijne pobożności czy miłości);
- (2) kary doczesne – pozbawiają dóbr doczesnych, zwłaszcza takimi są kary ekspiacyjne. Kary w prawie świeckim mają charakter tylko doczesny.

Cenzury I: pojęcie. Ze względu na cel kary kanonicznej w prawie łacińskim wskazuje się na kary poprawcze (zwane też cenzurami) oraz kary ekspiacyjne (por. kan. 1312 § 1 CIC z 2021 roku). W obowiązującym prawie karnym kanonicznym nie ma definicji ustawowej cenzury. Jednakże na podstawie obowiązujących przepisów można określić cenzurę, czyli karę poprawczą czy leczniczą (*poenae medicinales, censurae*), jako (a) karę (kan. 1312 § 1 n. 1 w związku z kan.

48 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 56–57.

1331–1333 CIC z 2021 roku) (b) pozbawiającą wiernego pewnego dobra duchowego lub doczesnego związanego z dobrem duchowym (kan. 1312 § 2 CIC z 2021 roku), (c) która to ma charakter leczniczy (poprawczy), a zatem trwa aż do poprawy przestępcy (kan. 1347 § 1 i 2 CIC z 2021 roku) i podczas jego uporu (kan. 1358 § 1 CIC z 2021 roku)⁴⁹.

Cenzury II: pozbawienie dóbr duchowych (ad b). Przepis kan. 1312 § 1 n. 1 CIC z 2021 roku stanowi zasadę *numerus clausus* cenzur: są nimi tylko ekskomunika, interdykt i suspensa, wymienione wyczerpująco w kan. 1331–1333 CIC z 2021 roku (por. 3.2.1). Cenzury bowiem, pozbawiając dóbr duchowych, są uważane za najcięższe kary w prawie karnym łacińskim i stąd należy je stosować tylko z największym umiarem i za najcięższe przestępstwa (zasada proporcjonalności; por. kan. 1318, *pars secunda*; kan. 1319 § 2 CIC z 2021 roku).

Cenzury II: dla poprawy (ad c). Istota cenzur polega na ich celu poprawczym. Wpływa to na sposób wymierzania tych kar – tylko po upomnieniu kanonicznym w celu stwierdzenia uporu i niepoprawności sprawcy (kan. 1347 § 1 CIC z 2021 roku) – oraz na reżim zwalniania z tych kar, czyli dopiero po stwierdzeniu poprawy (kan. 1358 § 1 CIC z 2021 roku). Trwanie zatem w cenzurze zależy od woli przestępcy: aż do jego poprawy, co może nastąpić niemal zaraz po popełnieniu przestępstwa albo dopiero po wielu latach, pod koniec życia sprawcy (kan. 1347 § 1–2 CIC z 2021 roku). W konsekwencji zwolnienie z cenzury, jeśli nastąpiła prawdziwa poprawa sprawcy z naprawieniem szkody i zgorszenia, jest aktem sprawiedliwości (zwanym tradycyjnie absolucją). Przełożony ma wtedy obowiązek zwolnić proszącego skazanego z cenzury (por. kan. 1358 w związku z kan. 1361 § 1 CIC z 2021 roku). Gdyby zaś tego zwolnienia z kary poprawczej odmówił, to skazanemu służy rekurs hierarchiczny (odwołanie) od tej decyzji. Stąd po reformie Franciszkowej wprowadzono możliwość dołączenia kar ekspiacyjnych do wymierzanej czy deklarowanej cenzury (por. kan. 1335 § 1 CIC z 2021 roku).

49 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 52–54.

Dlatego też cenzura nigdy nie może być nakładana na pewien czas, w zależności od woli przełożonego albo na zawsze (zasada ograniczonego trwania cenzury do poprawy sprawcy; por. kan. 1347 § 2 i kan. 1358 § 1 CIC z 2021 roku).

Kary ekspiacyjne I: pojęcie. Również kary ekspiacyjne, zwane w CIC z 1917 roku odwetowymi (*poenae vindicativae*; por. kan. 2286 CIC z 1917 roku), nie zostały zdefiniowane w kodeksie łacińskim. Karami ekspiacyjnymi (*poenae expiatoriae*) są wszakże (a) takie kary (kan. 1312 § 1 n. 2 w związku z kan. 1336 CIC z 2021 roku), (b) które pozbawiają wiernego pewnego dobra doczesnego lub duchowego, nie ograniczając jednak dostępu do słowa i sakramentów (kan. 1312 § 2 CIC z 2021 roku), (c) i które służą odpokutowaniu przestępstwa przez sprawcę, czyli trwają przez ustalony lub nieustalony czas, niezależnie od poprawy sprawcy (kan. 1336 § 1 *in princ.*; *arg. ex* kan. 1335 § 1 i kan. 1347 § 1–2 *a contrario* CIC z 2021 roku).

Kary ekspiacyjne II: pozbawienie dóbr głównie doczesnych. Konsekwentnie kary ekspiacyjne, skoro zwykle nie pozbawiają dóbr duchowych, nie są uważane za najcięższe, z wyjątkiem wiążących na stałe (jak zwłaszcza wydalenie ze stanu duchownego). Dlatego katalog kar ekspiacyjnych jest otwarty w tym sensie, że ustawodawcy, także partykularni, mogą dodawać nowe kary ekspiacyjne (por. kan. 1312 § 2 i kan. 1336 § 1 CIC z 2021 roku).

Kary ekspiacyjne III: dla ekspiacji. Kary ekspiacyjne w przeciwieństwie do cenzur służą przywróceniu sprawiedliwości i odpłacie za popełnione przestępstwo, co wpływa na reżim wymierzania i zwalniania z tych kar. Dlatego inaczej niż cenzura kara ekspiacyjna może być zastosowana bez upomnienia kanonicznego, a nawet jeśli przestępca się już nawrócił i poprawił. Biorąc pod uwagę te cele kary ekspiacyjnej, przełożony kościelny nie jest czasowo ograniczony przy jej wymierzaniu, w konsekwencji kara może wiązać na czas określony bądź nieokreślony, w zależności od woli przełożonego, a nawet na zawsze (por. kan. 1336 § 1 CIC z 2021 roku). Podobnie w reżimie zwalniania z kary ekspiacyjnej: przełożony nie jest

zobowiązany zwalniać z tej kary, nawet jeżeli przestępca się nawrócił i żałuje popełnionego przestępstwa. Chodzi bowiem o udzielenie łaski (por. kan. 59 § 1 CIC z 1983 roku) tradycyjnie zwanej dyspensą od kary ekspiacyjnej, od której odmowy nie przysługuje rekurs hierarchiczny.

3.1.2.2. Kary kanoniczne ze względu na sposób wymierzania

Kary *latae sententiae* I: koncepcja. Zgodnie z kan. 1314 CIC z 2021 roku, *pars secunda*, kara jest *latae sententiae* wtedy, kiedy popada się w nią automatycznie, samym prostym faktem popełnienia przestępstwa (*ipso facto*), bez dalszego udziału przełożonego czy sędziego kościelnego. Wyrok z tą karą jest wydany niejako (stąd łacińska nazwa) przez ustawodawcę kościelnego w chwili ustanowienia tejże kary w ustawie karnej lub nakazie karnym. Kar *latae sententiae* nie zna ani CCEO, ani – tym bardziej – prawo karne świeckie; są one też wyjątkiem w prawie łacińskim. Te założenia kar *latae sententiae* mają co najmniej dwie konsekwencje: (a) co do przedmiotu oraz stanowienia tych kar, a także (b) wobec ich obowiązywania w sumieniu⁵⁰.

Kary *latae sententiae* II: precyzyjne zakazy (a). Skoro kary *latae sententiae* wiążą automatycznie, to muszą być zawsze oznaczone, obligatoryjne, wyraźnie przewidziane w ustawie lub w nakazie karnym, np. wyrażeniami: *latae sententiae*, *ipso iure*, *ipso facto* (kan. 1388 CIC z 2021 roku), *eo ipso* itd. Ze swej natury *latae sententiae* mogą być tylko zakazy, a więc wszystkie cenzury (por. kan. 1331 § 1, kan. 1332 § 1 i 2 i kan. 1333 § 1 wraz z kan. 1334 § 2 CIC z 2021 roku) i tylko zakazy z kar ekspiacyjnych (por. kan. 1338 § 4 CIC z 2021 roku). Skoro zaś wiążą te kary automatycznie, to grozi się nimi tylko za przestępstwa popełnione *cum dolo*, gdy inaczej się nie da ich skutecznie ukarać, a także za przestępstwa o szczególnej ciężkości (por. kan. 1318 CIC z 2021 roku).

50 Por. V. De Paolis, *I delitti...*, dz. cyt., s. 127–134; J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 69–70, 71–75.

Kary *latae sententiae* III: wiążące w sumieniu (b). Kary *latae sententiae* są przejawem symbiozy z sakramentem pojednania i działaniem prawa kanonicznego na forum wewnętrznym. W rzeczy samej zwalnianie z kar *latae sententiae* jest objęte szczególnym reżimem (por. kan. 1355 i kan. 1356 CIC z 2021 roku), a w sakramencie spowiedzi co do kar zakazujących przyjmowania sakramentów świętych – ekskomuniki i interdyktu – reżimem duszpasterskim (tzw. *casus urgens* z kan. 1357 CIC z 2021 roku; ponadto por. kan. 508 § 1 i kan. 976 CIC z 1983 roku)⁵¹. Ten reżim duszpasterski – wyjście naprzeciw potrzebie duchowej – pozwala także na zawieszenie kar *latae sententiae* (por. kan. 1335 § 2 i kan. 1338 § 3 oraz kan. 1352 § 2 CIC z 2021 roku ze względu na ewentualne zgorzenie czy zniesławienie się skazanego). Kara *latae sententiae* wiąże w sumieniu od chwili skończenia dokonania przestępstwa, a zatem niemożliwe jest jej przedawnienie, chyba że chodzi o przedawnienie deklaratywnie tejże kary na forum zewnętrznym (por. kan. 1362 § 1, kan. 1363 § 1–2 CIC z 2021 roku). Nie jest też możliwe złagodzenie tych kar, gdyż są one w zbiegu rzeczywistym za każde popełnione przestępstwo, np. ekskomunika *latae sententiae* za popełnione aborcje (por. kan. 1346 § 1, kan. 1397 § 2 CIC z 2021 roku).

Kary *ferendae sententiae* I: koncepcja. Zgodnie z kan. 1314 CIC z 2021 roku, *pars prima*, kara jest *ferendae sententiae*, jeżeli wymaga udziału przełożonego czy sędziego kościelnego, który ją wymierzy wyrokiem (w postępowaniu sądowym) albo dekretem pozasądowym (w postępowaniu administracyjnym), po stwierdzeniu popełnienia przestępstwa. Używając tej terminologii, kary znane prawu świeckiemu byłyby karami *ferendae sententiae*. W każdym razie kary *ferendae sententiae* są zasadą w prawie karnym łacińskim. Dlatego stosują się do tych kar zwykle instytucje prawa karnego dotyczące zarówno wymierzania, jak i zwalniania z kar. Kary te – podobnie jak w prawie świeckim – zaczynają wiązać skazanego

51 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 302–308.

wszędzie (por. kan. 1351 CIC z 2021 roku), od kiedy wyrok przejdzie w stan rzeczy osądzonej (por. art. 18 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku) albo dekret stanie się ostateczny (por. art. 25 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku)⁵².

Kary *ferendae sententiae* II: ich wymierzanie. Przy wymierzaniu kary kanonicznej sędzia kościelny – specyficznie rozumiejąc sędziego w kan. 1342 § 3 CIC z 2021 roku – cieszy się uprawnieniami sędziowskimi, zwanymi w prawie świeckim instytucjami sądowego wymiaru kary. Do tych uprawnień sędziowskich należą⁵³:

- (a) odstąpienie od wymierzenia kary (kan. 1343; kan. 1344 n. 2; kan. 1345 CIC z 2021 roku);
- (b) złagodzenie kary (kan. 1343; kan. 1344 n. 2; kan. 1346 CIC z 2021 roku);
- (c) zastąpienie kary pokutą (kan. 1343; 1344 n. 2 CIC z 2021 roku);
- (d) warunkowe zawieszenie kary (kan. 1344 n. 3 CIC z 2021 roku);
- (e) odłożenie wymiaru kary (kan. 1344 n. 1 CIC z 2021 roku).

W rezultacie nie ma takiej kary kanonicznej, nawet obligatoryjnej, co do której sędzia kościelny nie mógłby zastosować instytucji prowadzących do ich złagodzenia (tzw. zasada elastyczności kary *ferendae sententiae*).

3.1.2.3. Kary kanoniczne ze względu na ich określenie

Kary fakultatywne i obligatoryjne. Wśród kar *ferendae sententiae* można wyróżnić (por. kan. 1315 § 2 n. 3 CIC z 2021 roku):

- (1) kary fakultatywne, czyli takie, które mogą, ale nie muszą być zastosowane (zwykle: *potest*, np. w kan. 1364 § 2, kan. 1399 CIC z 2021 roku). Zagrożenie karą fakultatywną daje możliwość odstąpienia od jej wymierzenia w ogóle (por. kan. 1343 CIC

52 Por. V. De Paolis, *I delitti...*, dz. cyt., s. 127–134; J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 70–71.

53 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 264–273.

z 2021 roku). Z większości tego typu kar ustawodawca kościelny zrezygnował w odnowionej księdze VI CIC z 2021 roku i na ogół traktuje je niechętnie (por. kan. 1315 § 2 n. 3 CIC z 2021 roku). Jednakże kara wydalenia ze stanu duchownego zawsze jest fakultatywna;

- (2) kary obligatoryjne, czyli takie, które ma się obowiązek zastosować (*coniunctivus iussivus*, zwykle: *puniatur*, np. kan. 1366 CIC z 2021 roku). Kary *latae sententiae* są zawsze obligatoryjne.

Kary oznaczone. Zgodnie z tradycją kanoniczną kary mogą być oznaczone lub nieoznaczone (*poenae determinatae et indeterminatae*). Uwzględniając tę tradycję kanoniczną w myśl kan. 1315 § 3 CIC z 2021 roku i kan. 1319 § 1 CIC z 2021 roku i biorąc pod uwagę też treść kan. 1349 CIC z 2021 roku, warto podkreślić, że kara kanoniczna jest oznaczona, jeżeli została przewidziana już na etapie stanowienia – w ustawie karnej lub w nakazie karnym – w taki sposób, że można ją od razu zastosować bez jakiegokolwiek dalszej interwencji sędziego czy przełożonego kościelnego. Stąd nie wystarcza wskazanie rodzaju tejże kary (np. kara ekspiacyjna z kan. 1336 § 2–4 CIC z 2021 roku) i jest konieczne wskazanie czasu oraz wielkości kary, żeby uznać ją za oznaczoną⁵⁴. Kary *latae sententiae* oraz kary zagrożone w nakazie karnym (por. kan. 1319 § 1 CIC z 2021 roku) są zawsze karami oznaczonymi. Również kara wymierzana wyrokiem czy dekretem pozasądowym ma być oznaczona, czyli precyzyjnie określona co do jej rodzaju i – jeśli to konieczne (np. w przypadku kar ekspiacyjnych) – rozmiaru (zasada oznaczoności wymierzanej kary; por. kan. 1611 n. 1 i 2 CIC z 1983 roku).

Kary nieoznaczone. Nieokreślenie kary dotyczy tylko kar *ferendae sententiae* na etapie ich stanowienia w ustawie karnej. Kara jest zatem nieoznaczona wtedy, kiedy jej oznaczenie ustawa karna i tylko ustawa karna (ale nie nakaz karny; por. kan. 1319 § 1 CIC z 2021 roku) pozostawia na etapie s t a n o w i e n i a tej kary – względnie

54 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 78–79, 280–282.

lub bezwzględnie – roztropnemu uznaniu sędziego lub przełożonego kościelnego (por. kan. 1315 § 3 CIC z 2021 roku). Nieoznaczenie kary może być względne (np. jedna z kar ekspiacyjnych z kan. 1336 § 2–4 CIC z 2021 roku w kan. 1398 § 2 CIC z 2021 roku, podobnie jak we współczesnych kodeksach karnych) albo bezwzględne, np. *iusta, congrua poena* (sprawiedliwa, słuszna, odpowiednia kara, np. w kan. 1399 CIC z 2021 roku, czego brak w dzisiejszych kodeksach karnych). Ustawodawca kościelny z niechęcią odnosi się do kar nieoznaczonych. Poleca ustawodawcom partykularnym ich dookreślanie (por. kan. 1315 § 2 n. 3 CIC z 2021 roku). W kan. 1349 CIC z 2021 roku koryguje zaś wymierzanie kar nieoznaczonych. Przede wszystkim bezwzględnie zakazuje wymierzania wówczas kar wiążących na stałe, zwłaszcza pozbawień czy wydalenia ze stanu duchownego (por. kan. 1336 § 4 i 5 CIC z 2021 roku), chyba że przepis szczególny wyraźnie na to pozwala (por. kan. 1382 § 2, 1386 § 3, 1395 § 2 i 3, 1398 § 1 CIC z 2021 roku; art. 7 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku).

3.2. Kara kanoniczna w szczególności. Katalog kar kanonicznych

3.2.1. Cenzury

3.2.1.1. Ekskomunika

Kara najcięższa i wzorcowa. Ekskomunika jest karą najsurowszą w porządku kanonicznym, gdyż pozbawia dostępu do środków zbawienia. Dlatego Kościół nie może zrobić nic więcej ponad nałożenie *ferendae sententiae* lub deklarowanie *latae sententiae* ekskomuniki (papież Celestyn III). Kara ta jest „królową” wśród kar kanonicznych i „karą-prototypem”⁵⁵.

55 Por. J. Syryjczyk, *Kara ekskomuniki a pełna wspólnota kościelna według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, „Prawo Kanoniczne” 33 (1990) nr 3–4, s. 173–196; J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 213–224; A. Borras, *L'excommunication dans le nouveau code de droit canonique*, Paris 1987; L. Gerosa, *La scomunica*

Pojęcie. Ustawodawca kościelny nie podaje definicji ustawowej ekskomuniki, a poprzednia z kan. 2257 § 1 CIC z 1917 roku nie odpowiada posoborowej teologii. Doktrynalnie zatem można określić ekskomunikę jako:

- (a) karę kanoniczną o celu poprawczym, służącą nawróceniu sprawcy (por. kan. 1312 § 2 n. 1 CIC z 2021 roku);
- (b) ustanawianą za przestępstwa o szczególnej ciężkości (por. kan. 1318 CIC z 2021 roku, *pars secunda*);
- (c) polegającą na zakazie wykonywania niemal wszystkich praw przez skazanego wiernego i dostępu do dóbr duchowych w Kościele zgodnie z przepisami prawa kościelnego pozytywnego, czyli kan. 1331 CIC z 2021 roku, kan. 171 § 1 n. 3, kan. 316, kan. 915, kan. 996 § 1 oraz kan. 1109 CIC z 1983 roku – tak, że oznacza to prawie całkowite wyłączenie z dóbr Kościoła (jedyna kara totalna w prawie kanonicznym – w przeciwieństwie do innych kar kanonicznych);
- (d) dotyczącą wiernych jednakowo ze wszystkich stanów w Kościele: świeckich, osoby konsekrowane i duchownych (kara egalitarna; por. kan. 1331 CIC z 2021 roku);
- (e) stosowaną w sposób niepodzielny, co oznacza, że skutki tej kary nie podlegają podziałowi, nawet przez przełożonego kościelnego (jedyna kara kanoniczna *n i e p o d z i e l n a*; *arg. ex* kan. 1331 i kan. 1332 § 2 oraz kan. 1334 CIC z 2021 roku *a contrario*).

Istota: cel poprawczy i totalność. Istota ekskomuniki zawiera się w jej celu leczniczym (a; por. 3.1.2.1. Kary kanoniczne ze względu na przedmiot i celu kary – Cenzury II: dla poprawy (ad c)), a także w totalności zakazów (c). Właśnie konsekwencją totalności ekskomuniki są jej egalitaryzm (d) i niepodzielność (e). Konfrontując jednak ze sobą te dwa płuca ekskomuniki – cel poprawczy i totalne

è una pena? Saggio per una fondazione teologica del diritto penale canonico, Fribourg Suisse 1984.

zakazy – to nie tyle chodzi w ekskomunice o te zakazy, ile o odstąpienie od uporów (por. kan. 1347 CIC z 2021 roku), czyli o *n a w r ó c e n i e* sprawcy. W tym sensie ekskomunika ma głęboki rys subiektywny, a jej skuteczność zależy od wiary przestępcy-grzesznika. Ekskomunika jest także filarem systemu pojednania w prawie karnym kanonicznym. Dlatego należy odrzucić wizję negatywną, prawniczą, pozytywistyczną ekskomuniki i każdej kary kościelnej, a zamiast tego dać jej szaty teologiczne: *puniri non est malum, sed fieri poena dignum* („złem jest nie tyle bycie ukaranym, ile stanie się godnym kary, zasłużenie na karę” – *Summa Theologica*, I, q. 48, art. 6, co.).

Zakazy. Zakazy (*prohibetur*) w ekskomunice dotyczą: (a) sakramentów, sakramentaliów i innych aktów kultu (por. kan. 1331 § 1 n. 1–3 CIC z 2021 roku); (b) szeroko pojętych zadań kościelnych, w tym – oczywiście – urzędów, posług i funkcji (por. kan. 1331 § 1 n. 4–6 CIC z 2021 roku). Po wymierzeniu ekskomuniki *ferendae sententiae* lub deklarowaniu *latae sententiae* już na forum zewnętrznym do tych zakazów dochodzą dalsze (por. kan. 1331 § 2 CIC z 2021 roku; kan. 171 § 1 n. 3, kan. 316, kan. 915, kan. 996 § 1 oraz kan. 1109 CIC z 1983 roku).

3.2.1.2. Interdykt

Technika odesłania. Interdykt jest „ekskomuniką częściową”, uregulowaną w odesłaniu do ekskomuniki (por. kan. 1332 CIC z 2021 roku). Stąd uwagi o ekskomunice (por. 3.2.1.1) należy odpowiednio odnieść do interdyktu⁵⁶.

Pojęcie. Doktrynalnie zatem można określić interdykt jako:

- (a) karę kanoniczną o celu poprawczym (por. kan. 1312 § 2 n. 1 CIC z 2021 roku);
- (b) ustanawianą za przestępstwa o specjalnej ciężkości (por. kan. 1318 CIC, *pars secunda*);

56 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 224–225.

- (c) polegającą na zakazie (*prohibitio*) wykonywania niektórych praw przez skazanego wiernego i dostępu do jedynie dóbr duchowych w Kościele zgodnie z przepisami prawa kościelnego pozytywnego, czyli kan. 1332 CIC z 2021 roku, kan. 915 oraz kan. 1109 CIC z 1983 roku (kara częściowa);
- (d) dotyczącą wiernych jednakowo ze wszystkich stanów w Kościele: świeckich, osoby konsekrowane i duchownych (kara egali tar na; por. kan. 1332 CIC z 2021 roku);
- (e) stosowaną w sposób podzielny (kara podziel na, chociaż zasadą jest interdykt niepodzielny; por. kan. 1332 § 2 CIC z 2021 roku).

3.2.1.3. Suspenda

Pojęcie. Obowiązujące prawo kanoniczne nie podaje definicji suspensy. Jednakże można doktrynalnie określić suspensę jako:

- (a) karę kanoniczną o celu poprawczym (por. kan. 1312 § 2 n. 1 CIC z 2021 roku);
- (b) ustanawianą za przestępstwa o specjalnej ciężkości (por. kan. 1318 CIC, *pars secunda*);
- (c) polegającą na zakazie (*prohibet*) – w całości lub w części – wykonywania: (I) władzy święceń, (II) władzy rządzenia lub (III) urzędu kościelnego i pobierania z niego dochodów, a zatem dostępu do jedynie dóbr doczesnych w Kościele, zgodnie z przepisami prawa kościelnego pozytywnego, czyli kan. 1333–1334 CIC z 2021 roku i kan. 1109 CIC z 2016 roku (kara częściowa i kara doczesna);
- (d) dotyczącą wiernych jednakowo ze wszystkich stanów w Kościele: świeckich, osoby konsekrowane i duchownych (kara egali tar na; por. kan. 1333 § 1 CIC z 2021 roku, *in princ.*; natomiast do 2021 roku była to kara ekskluzywna, którą można było nakładać tylko na duchownych, co utrzymało się przy niektórych suspensach szczególnych);

- (e) stosowaną w sposób podzielną (kara p o d z i e l n a; por. kan. 1333 § 1 i kan. 1334 CIC z 2021 roku)⁵⁷.

Suspensa generalna. Ze względu na zakres suspensa może być:

(a) ogólna (generalna: *suspensio generalis*); (b) szczególna (częściowa: *suspensio particularis, partialis*). Zakres suspensy ogólnej jest pełny, gdyż obejmuje wszystkie zakazy z kan. 1333 § 1, n. 1–3 CIC z 2021 roku. Zakres suspensy może być wskazany przez: (a) samą ustawę karną, (b) nakaz karny, (c) wyrok lub dekret wymierzający suspensę *ferendae sententiae*. Przypadkiem szczególnym jest suspensa ogólna (z wszystkimi skutkami z kan. 1333 § 1 CIC z 2021 roku) *latae sententiae*, gdyż może być ustanowiona t y l k o ustawą karną (por. kan. 1334 § 2 CIC z 2021 roku, np. kan. 1370 § 2, kan. 1379 § 1, kan. 1390 § 1, kan. 1394 § 1 CIC z 2021 roku).

Suspensy szczególne. Skoro suspensa jest karą podzielną, można wyróżnić, używając terminologii tradycyjnej, następujące suspensy szczególne czy częściowe (według kryterium ich przedmiotu):

- (a) *a divinis* – suspensa, która zakazuje wszystkich lub tylko niektórych czynności związanych z władzą święceń (por. kan. 1333 § 1 n. 1 CIC z 2021 roku); kara ekskluzywna dotycząca tylko duchownych, diecezjalnych i zakonnych;
- (b) *a iurisdictione* – pociąga za sobą zakaz wykonywania wszystkich lub niektórych czynności związanych z władzą rządzenia (por. kan. 1333 § 1 n. 2 CIC z 2021 roku);
- (c) *ab officio* – dotyczy wszystkich uprawnień lub niektórych zadań związanych z urzędem kościelnym (por. kan. 1333 § 1 n. 3 CIC z 2021 roku; kan. 1109 CIC z 2016 roku);
- (d) *a fructibus, stipendis et pensionibus* – zakazuje uzyskiwania dochodów z urzędu kościelnego, wynagrodzeń i innych podobnych (por. kan. 1333 § 4 CIC z 2021 roku);

57 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 226–233.

- (e) *a recepto ordine* – zakazuje wykonywania święcenia otrzymanego (por. kan. 1388 § 1 i § 2 CIC z 2021 roku); kara ekskluzywna dotycząca tylko duchownych, diecezjalnych i zakonnych.

3.2.2. Kary ekspiacyjne

Kary doczesne; czasokres. Kary ekspiacyjne (por. 3.1.2.1. Kary kanoniczne ze względu na przedmiot i celu kary – Kary ekspiacyjne I: pojęcie) są zbiorem różnego rodzaju kar kanonicznych, zwykle kar doczesnych (por. kan. 1312 § 2, kan. 1336 § 2–5 CIC z 2021 roku). Ponieważ chodzi o kary dla ekspiacji za popełnione przestępstwo, możliwe jest ich – inaczej niż przy cenzurach – wymierzanie na czas określony i nieokreślony, *ad nutum* (według woli lub postanowienia przełożonego), a nawet na stałe (por. kan. 1336 § 1 CIC z 2021 roku). Pod tym względem kary ekspiacyjne najbardziej przypominają kary znane we współczesnych ustawodawstwach karnych⁵⁸.

Kary przejściowe i wiążące na stałe. Ze względu na czasokres skutków prawnych kary ekspiacyjne mogą być ze swej natury:

- (1) karami wiążącymi na stałe, wiecznotrwałymi (*poenae perpetuae*), jak pozbawienia z kan. 1336 § 4 CIC z 2021 roku i wydalenie ze stanu duchownego z kan. 1336 § 5 CIC z 2021 roku;
- (2) karami przejściowymi w swej naturze (wszystkie pozostałe), choć to nie uniemożliwia nałożenia ich na stałe (por. kan. 1336 § 1 CIC z 2021 roku).

Powyższy podział jest istotny ze względu na zakaz grożenia karami wiążącymi na stałe w nakazie karnym (por. kan. 1319 § 1 CIC z 2021 roku *in fine*) i wymierzania tych kar w przypadku zagrożenia karą nieoznaczoną, chyba że ustawa karna stanowi inaczej (por. kan. 1349 CIC z 2021 roku, *pars tertia*). Ponadto ustawodawcy partykularni nie mogą przewidywać kary wydalenia ze stanu duchownego (por. kan. 1317 CIC z 2021 roku, *pars secunda*).

58 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 236–245.

Przedmiot: katalog. Stosując kryterium merytoryczne, można wyróżnić następujące *typy* (liczby rzymskie) i poszczególne kary ekspiacyjne (liczby arabskie):

I. przejściowe:

1. nakazy (*praescriptiones*), o których mowa w § 2 kan. 1336 CIC z 2021 roku:
 - (a) obowiązek przebywania w określonym miejscu lub terytorium (kan. 1336 § 2 n. 2 i kan. 1337 § 1, *pars secunda*; § 2 CIC z 2021 roku) – kara ekskluzywna, dotycząca tylko duchownych diecezjalnych i zakonników;
 - (b) obowiązek zapłaty kary pieniężnej (por. kan. 1336 § 2 n. 2 CIC z 2021 roku), jednakże nie może ona dotyczyć zakonników, związanych ślubem ubóstwa (por. kan. 600 i kan. 668 CIC z 1983 roku);
2. zakazy (*prohibitiones*) z § 3 kan. 1336 CIC z 2021 roku, które jako jedyne kary ekspiacyjne również mogą być *latae sententiae* (por. kan. 1338 § 4 CIC z 2021 roku):
 - (a) przebywania w określonym miejscu lub terytorium (por. kan. 1336 § 3 n. 1 i kan. 1337 § 1, *pars prima*, kan. 1338 § 3–5 CIC z 2021 roku) – kara ekskluzywna dotycząca tylko duchownych diecezjalnych i zakonników;
 - (b) wykonywania wszędzie albo w określonym miejscu lub na określonym terytorium albo poza nim wszystkich lub tylko niektórych urzędów, zadań, posług lub funkcji albo tylko niektórych działań związanych z urzędami lub zadaniami (por. kan. 1336 § 3 n. 2 i kan. 1337 § 1, *pars prima* CIC z 2021 roku);
 - (c) podejmowania wszystkich lub tylko niektórych czynności władzy święceń (por. kan. 1336 § 3 n. 3 CIC z 2021 roku) – kara ekskluzywna dotycząca tylko duchownych, diecezjalnych lub zakonnych;
 - (d) podejmowania wszystkich lub tylko niektórych czynności władzy rządzenia (por. kan. 1336 § 3 n. 4 CIC z 2021 roku);

- (e) wykonywania jakiegos uprawnienia lub korzystania z przywileju albo używania insygniów lub tytułów (por. kan. 1336 § 3 n. 5 CIC z 2021 roku);
- (f) korzystania z czynnego lub biernego głosu w wyborach kanonicznych lub uczestniczenia z prawem głosu w kościelnych radach lub kolegiach (por. kan. 1336 § 3 n. 6 CIC z 2021 roku);
- (g) używania stroju duchownego lub zakonnego (por. kan. 1336 § 3 n. 7 CIC z 2021 roku) – kara ekskluzywna dotycząca tylko duchownych diecezjalnych i zakonników;

II. wiążące na stałe (*perpetuae*):

- 3. pozbawienia (*privationes*) z § 4 kan. 1336 CIC z 2021 roku, które mają charakter pozbawień p r o s t y c h i nie ma wśród nich tzw. pozbawienia złożonego (przeniesienia karnego na inny urząd kościelny; por. kan. 1336 § 1 n. 4 CIC z 1983 roku, zachowane w kan. 1430 § 1 CCEO z 2023 roku *in fine*). Pozbawienia te dotyczą:

- (a) wszystkich lub tylko niektórych urzędów, zadań, posług albo funkcji, lub tylko niektórych działań związanych z urzędami albo zadaniami (kan. 1336 § 4 n. 1, kan. 1338 § 1–2 CIC z 2021 roku);
- (b) upoważnienia do spowiadania lub upoważnienia do prze-powiadania (kan. 1336 § 4 n. 2 CIC z 2021 roku);
- (c) delegowanej władzy rządzenia (kan. 1336 § 4 n. 3 CIC z 2021 roku), ale nigdy władzy święceń, której wykonywania można jedynie z a k a z a ć (por. kan. 1338 § 2 CIC z 2021 roku);
- (d) uprawnienia lub przywileju albo insygniów lub tytułu (kan. 1336 § 4 n. 4 CIC z 2021 roku), ale nie stopni akademickich (por. kan. 1338 § 2 CIC z 2021 roku);
- (e) całości lub części wynagrodzenia kościelnego, stosownie do ustaleń konferencji biskupów, z zastrzeżeniem jednak przepisu kan. 1350 § 1, czyli tzw. *subsidium charitativum* (kan. 1336 § 4 n. 5 CIC z 2021 roku);

4. wydalenie ze stanu duchownego (*dimissio e statu clericali*), o którym mowa w § 5 kan. 1336 CIC z 2021 roku.

Zakaz: w porównaniu z cenzurą. Treścią kary ekspiacyjnej jest m.in. zakaz (*prohibitio*) – ten sam, który jest istotą wszystkich cenzur (*prohibere*). Złamanie zakazu ekspiacyjnego nie jest nigdy obostrzone sankcją nieważności (por. kan. 1338 § 5 CIC z 2021 roku w związku z kan. 10 CIC z 1983 roku). Przy cenzurach natomiast jest to zasadą, która jednak może ulec zmianie, gdy nastąpi wymierzenie lub deklarowanie ekskomuniki (por. kan. 1331 § 1 n. 6 i § 2 n. 2 CIC z 2021 roku) czy suspensy (por. kan. 1333 § 2 CIC z 2021 roku). Najważniejsza różnica zakazu ekspiacyjnego z zakazami wynikającymi z cenzur polega na jego nakładaniu i zwalnianiu z niego ze względu na odmienne cele tych kar. O ile bowiem zakaz przy cenzurach (np. *suspensa a divinis*), żeby wiązał, musi być poprzedzony upomnieniem kanonicznym (por. kan. 1347 § 1 CIC z 2021 roku), o tyle zakaz ekspiacyjny (np. wykonywania święceń) takiego wymogu nie ma. O ile zwolnienie z zakazu przy cenzurze jest obligatoryjne, jeśli tylko nastąpiła rzeczywista poprawa sprawcy (por. kan. 1358 § 1 CIC z 2021 roku), o tyle zwolnienie z zakazu ekspiacyjnego nie jest prawem skazanego i zależy wyłącznie od woli przełożonego kościelnego, gdyż celem tej kary nie jest poprawa sprawcy przestępstwa kanonicznego. Pod tym względem zakaz ekspiacyjny byłby karą surowszą niż zakaz przy cenzurach.

Wydalenie ze stanu duchownego I: pojęcie. Wydalenie ze stanu duchownego jest najcięższą karą ekspiacyjną, wiążącą na stałe, wskutek której wiernego pozbawia się jego stanu w Kościele, czym nie grożą żadne inne kary kanoniczne. Jest to kara ekskluzywna, dotycząca tylko duchownych, wskutek której sprawca traci stan duchowny (por. kan. 290, 2° CIC z 1983 roku), ale nie święcenia (por. kan. 1008 CIC z 1983 roku, kan. 1338 § 2 CIC z 2021 roku, *pars prima*).

Wydalenie ze stanu duchownego II: cechy. Wyjątkowa dolegliwość tej kary powoduje, że jest ona zawsze *ferendae sententiae* (por. kan. 1338 § 4 CIC z 2021 roku *a contrario*). Kara ta jest fakultatywna,

a nigdy obligatoryjna. Do jej wymierzenia dochodzi się stopniowo, jeżeli wymaga tego ciężkość popełnionego przestępstwa. Ze względu na ciężkość tej kary może być ona ustanowiona jedynie w ustawie powszechnej, a zatem ani w ustawie karnej partykularnej, ani w nakazie karnym (por. kan. 1317 CIC z 2021 roku, *pars secunda*, kan. 1319 § 1 CIC z 2021 roku *in fine*). Wszystkie przestępstwa zarezerwowane Dykasterii Nauki Wiary zagrożone są karą wydalenia ze stanu duchownego (por. art. 7 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku) oprócz innych najcięższych przestępstw kodeksowych popełnianych przez duchownych.

Wydalenie ze stanu duchownego III: treść. Zakres przedmiotowy kary wydalenia ze stanu duchownego obejmuje:

- (a) zakaz wykonywania otrzymanych święceń, z wyjątkiem udzielenia rozgrzeszenia z jakiegokolwiek grzechu i uwolnienia z cenzury w niebezpieczeństwie śmierci (por. kan. 292, *pars secunda* w związku z kan. 976 CIC z 1983 roku);
- (b) zwolnienie ze wszystkich obowiązków stanu duchownego, z wyjątkiem obowiązku celibatu kościelnego (por. kan. 292, *pars prima* CIC z 1983 roku);
- (c) utrata *ipso iure* wszystkich urzędów kościelnych, zadań i jakiegokolwiek władzy delegowanej (por. kan. 292, *pars tertia* CIC z 1983 roku). Oznacza to pozbawienie byłego duchownego utrzymania i dlatego może mieć zastosowanie kan. 1350 § 2 CIC z 2021 roku (*subsidium charitativum*).

Podobne skutki do wydalenia ze stanu duchownego wywołuje dyspensa od celibatu kościelnego *in poenam* stosowana w przestępstwach zarezerwowanych Dykasterii Nauki Wiary (por. art. 27 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku, *Vademecum...* wer. 2.0, n. 157, 163; por. 1.1. Ogólna charakterystyka prawa karnego kanonicznego – Sankcje dyscyplinarne).

3.3. Brak kary

3.3.1. Okoliczności wyłączające karalność *sensu stricto*

Koncepcja. Nie zawsze sprawca, który popełnił przestępstwo, poniesie karę. Spośród okoliczności wyłączających bądź umniejszających karalność *sensu largo* (por. 2.2.3.1. Stypizowanie – Kontratypy I: pojęcie) należy bowiem wyróżnić okoliczności wyłączające karalność *sensu stricto*, tj. takie, które dotyczą jedynie znamienia legalnego przestępstwa kanonicznego (por. 2.1. Struktura przestępstwa kanonicznego – Znamiona ogólne przestępstwa kanonicznego). Takie okoliczności znają również ustawodawstwa karne świeckie, które rezygnują z karania przestępstw z różnych względów, np. polityki kryminalnej (tzw. czynny żal, por. art. 15 § 1, art. 17, art. 23 § 1 kk), politycznej łagodności (np. amnestia), polityki międzynarodowej (np. immunitety głów państw), polityki prorodzinnej.

Katalog. W prawie karnym kanonicznym okolicznościami wyłączającymi karalność w sensie ścisłym są:

- (a) okoliczności osobiste niekaralności – ze względu na status osobisty sprawcy czy też jego stosunki z ofiarą, np. immunitet biskupa Rzymu (por. kan. 1404 CIC z 1983 roku);
- (b) okoliczności, które miały miejsce po popełnieniu przestępstwa lub w trakcie jego popełniania – chodzi o zachowania sprawcy, pozytywnie ocenione przez ustawodawcę, następujące po czynie bezprawnym i zawinionym, jak np. odstąpienie od przestępstwa (por. kan. 1328 § 2 CIC z 2021 roku, *pars prima*);
- (c) okoliczności wynikłe ze zniesienia przestępstwa, np. śmierć sprawcy, przedawnienie (por. 3.3.2), udzielenie łaski darowania czy zwolnienia z kary (por. kan. 1152 § 1 CCEO z 2023 roku), zniesienie kary późniejszą ustawą, także amnestyjną (por. kan. 1313 § 2 CIC z 2021 roku).

Odszkodowanie. Okoliczności wyłączające karalność *sensu stricto* mają skutek jedynie karno-kanoniczny. W żaden sposób zatem nie znoszą skutków cywilnych przestępstwa, zwłaszcza prawno-

-naturalnego obowiązku naprawienia szkody (por. kan. 128 i kan. 1290 CIC z 1983 roku).

3.3.2. Przedawnienie karno-kanoniczne

Usystematyzowanie i znaczenie. Przedawnienie karno-kanoniczne jest zupełnie inną instytucją niż przedawnienie kanoniczne (por. kan. 197 CIC z 1983 roku), a czas jest jedynym elementem je łączącym. Instytucja przedawnienia karno-kanonicznego należy do prawa karnego materialnego, a nie do procesowego (inaczej kan. 1152 CCEO z 2023 roku). Przedawnienie karno-kanoniczne, jakkolwiek nie jest instytucją prawa procesowego, wywołuje skutek procesowy w postaci niemożności procedowania (por. kan. 1718 § 1 n. 1; kan. 1720 n. 3 CIC z 1983 roku)⁵⁹.

Przedmiot. W prawie karnym kanonicznym wyróżnia się przedawnienie jako przyczynę wygaśnięcia (ustania):

- a) p r z e s t ę p s t w a – tak w kan. 1362 CIC z 2021 roku, kiedy to chodzi o przedawnienie skargi kryminalnej (*actio criminalis*). Przedmiotem tego przedawnienia karno-kanonicznego jest o s ą d z e n i e przestępstwa, czyli wszczęcie postępowania karnego, ale nie przestępstwo jako takie, gdyż przestępstwo jako fakt społeczno-historyczny nie ulega przedawnieniu. Odpowiednikiem tej instytucji w polskim prawie karnym jest przedawnienie karalności (por. art. 101 kk);
- b) t y l k o k a r y – w kan. 1363 CIC z 2021 roku, który reguluje przedawnienie *actio ad poenam exsequendam* (skargi o wykonanie kary), zwaną w kanonistyce *actio poenalis*. Przedmiotem tego przedawnienia karno-kanonicznego jest w y k o n a n i e kary już wymierzonej bądź deklarowanej.

59 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 319–327; D. Cito, *La prescrizione in materia penale*, [w:] *Processo penale e tutela dei diritti nell'ordinamento canonico*, a cura di D. Cito, Milano 2005, s. 209–233; G. Comotti, *Decorso del tempo e funzione della pena: in margine alla disciplina della prescrizione nel nuovo Libro VI del Codex Iuris Canonici*, „Ephemerides Iuris Canonici” 63 (2023), s. 539–564.

W polskim prawie karnym odpowiednikiem tej instytucji jest przedawnienie wykonania kary (por. art. 103 kk).

Zasada przedawnienia i wyjątek derogacji przez Dykasterię Nauki Wiary. Przedmiotem przedawnienia skargi kryminalnej (*actio criminalis*) są zasadniczo wszystkie przestępstwa kanoniczne; obowiązujące prawo karne kanoniczne nie zna przestępstw nieprzedawnialnych (inaczej por. art. 105 kk). Od tej zasady w przestępstwach zarezerwowanych dla Dykasterii Nauki Wiary przewidziany został wyjątek. Dykasteria, ale tylko co do przestępstw dla siebie zarezerwowanych, choćby były popełnione przed 8 grudnia 2021 roku, może derogować (uchylić) – w poszczególnych przypadkach lub ogólnie – przedawnienie skargi kryminalnej (por. art. 8 § 3 *Vademecum... wer. 2.0*, n. 28, 69).

Terminy. Termin przedawnienia zależy od obiektywnej ciężkości kanonicznej przestępstwa. Franciszkowe prawo karne zna następujące terminy przedawnienia karno-kanonicznego:

- (a) termin zasadniczy – 3 lata dla wszystkich przestępstw co do zasady (por. kan. 1362 § 1 n. 3 CIC z 2021 roku);
- (b) terminy szczególne:
 - 20 lat dla przestępstw zarezerwowanych dla Dykasterii Nauki Wiary i z kan. 1398 § 1 *contra* VI duchownych przeciwko małoletnim (por. kan. 1362 § 1 n. 1 i 2 *in fine* CIC z 2021 roku; art. 8 § 1 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku);
 - 7 lat dla przestępstw przeciwko V przykazaniu (por. kan. 1397 § 1–2, CIC z 2021 roku), VI przykazaniu (por. kan. 1394, kan. 1395 § 1–3, kan. 1398 § 2 CIC z 2021 roku) i VII przykazaniu Dekalogu (por. kan. 1376, kan. 1377, kan. 1378 i kan. 1393 § 1 CIC z 2021 roku);
 - z ustawy karnej partykularnej, nie zmieniając jednak długości szczególnych terminów przedawnienia ustanowionych w ustawie powszechnej (por. kan. 1362 § 1 n. 3 CIC z 2021 roku).

Liczenie. Podobnie jak w prawie karnym świeckim (por. art. 101 § 3–3a kk) termin *a quo* przedawnienia biegnie od dnia, w którym przestępstwo zostało popełnione, tj. od dnia, w którym sprawca zrealizował wszystkie znamiona przestępstwa; w odniesieniu do przestępstw skutkowych (materialnych) będzie to wystąpienie skutku (por. kan. 1362 § 2 CIC z 2021 roku). Wyjątek został przewidziany dla przestępstwa zarezerwowanego dla Dykasterii Nauki Wiary przeciw VI przykazaniu Dekalogu popełnionego przez duchownego z małoletnim, gdyż liczenie terminu *a quo* zaczyna się od dnia pełnoletności poszkodowanego (por. art. 8 § 2 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku; podobnie, choć z konstrukcją terminu *ad quem*, por. art. 101 § 4 kk).

Zawieszenie biegu terminu przedawnienia. Podobnie jak we współczesnych ustawodawstwach karnych (por. art. 102 i art. 104 kk) prawo karne kanoniczne pozwala na trzyletnie zawieszenie (*suspensio*) przedawnienia skargi karnej na czas trwania postępowania karnego (por. kan. 1362 § 3 CIC z 2021 roku).

Przedawnienie skarg co do kar *latae sententiae* – por. 3.1.2.2. Kary kanoniczne ze względu na sposób wymierzania – Kary *latae sententiae* III: wiążące w sumieniu (b).

Trwanie kar w czasie. Inaczej niż we współczesnym prawie karnym świeckim kary kanoniczne wiążące sprawcę przestępstwa kanonicznego mogą nie mieć określonej długości trwania (cenzury) lub być wiecznotrwałe, z wyjątkiem może kar ekspiacyjnych (por. kan. 1336 § 1 CIC z 2021 roku). Kara obowiązuje sprawcę aż do jej darowania, zwykle czyni się to aktem administracyjnym (por. kan. 1354–1361 CIC z 2021 roku). Ustanie kary kanonicznej na sposób automatyczny jest bowiem rzadkie w porządku kanonicznym, skoro porządek ten ma wyraźny rys duszpasterski. Prośba skazanego do ordynariusza o zwolnienie z kary jest także momentem duszpasterskim. Dlatego prawo karne kanoniczne nie zna instytucji zatarcia kary po jakimś czasie. Dotyczy to także kar *latae sententiae*. Skutkiem tego winny, który popadł w karę *latae sententiae*, jest nią

związany aż do chwili zwolnienia z tej kary, np. wskutek zastosowania kan. 1357 CIC z 2021 roku, co może nastąpić wiele lat po popełnieniu przestępstwa kanonicznego, a nawet dopiero na łożu śmierci.

Brak zatarcia skazania. Porządek kanoniczny nie zna instytucji zatarcia skazania, która jest znana systemom prawa karnego świeckiego (por. art. 106–108 kk). Prawo kanoniczne traktuje przestępstwo jako fakt historyczny, który nie podlega zapomnieniu (por. kan. 489 § 2 CIC z 1983 roku).

Subiektywne wskazówki bibliograficzne

Ten zarys wykładu, wprowadzający w prawo karne kanoniczne i będący podstawą do dalszego indywidualnego studium szczegółowego, należy zakończyć – jak zaznaczono – subiektywnymi wskazówkami bibliograficznymi dla dalszych poszukiwań. Najlepszym podręcznikiem, napisanym co prawda pod rządem księgi VI CIC z 1983 roku, ale stale w dużej części aktualnym, jest polski komentarz śp. ks. prof. Jerzego Syryjczyka: *Sankcje w Kościele. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2008; *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna*, Warszawa 2003. Z literatury włoskiej należy polecić wspólne dzieło, także powstałe pod rządem poprzedniej księgi VI CIC z 1983 roku, śp. kard. prof. Valesia De Paolisa i ks. prof. Davide Cito, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Città del Vaticano 2001. Natomiast uaktualnionym podręcznikiem do obowiązującego stanu prawnego jest monografia ks. prof. Brunona Fabio Pighina, *Il nuovo sistema penale della Chiesa*, Venezia 2021. Dykasteria Tekstów Prawnych przedstawiła zaś własną interpretację nowej księgi VI CIC z 2021 roku: *Sanzioni penali nella Chiesa. Sussidio applicativo del Libro VI del Codice di Diritto Canonico*, Città del Vaticano 2023, dostępną także online w wersjach językowych: włoskiej, angielskiej, hiszpańskiej i francuskiej: <https://www.delegumtextibus.va/content/testilegislativi/it/testi-normativi/cic/nuovo-libro-vi-cic.html> (dostęp: 01.07.2024).

Abstrakt

Podstawy kanonicznego prawa karnego materialnego.

Zarys wykładu na podstawie części I księgi VI kodeksu prawa kanonicznego papieża Franciszka

Rozdział o. Piotra Skoniecznego OP stanowi syntetyczne wprowadzenie do kanonicznego prawa karnego materialnego po reformie księgi VI kodeksu prawa kanonicznego dokonanej konstytucją apostolską „Pascite gregem Dei” z 23 maja 2021 roku. Autor nie podejmuje się omówienia wszystkich kanonów znowelizowanej księgi, jego celem jest raczej wskazanie najważniejszych założeń i zasad konstytuujących istotę kluczowych instytucji. Rezygnuje więc z części szczegółowej na rzecz spójnej wizji ogólnej, która ma ułatwić dalsze, indywidualne studium. Tekst, pisany także z myślą o prawnikach świeckich, zawiera uwagi prawno-porównawcze oraz opiera się na subiektywnie dobranej literaturze, w większości polskojęzycznej i powstałej już pod rządami zreformowanego kodeksu. Zarys prezentuje rudymenty prawa karnego kanonicznego w klasycznym porządku: naukę o źródłach prawa karnego, naukę o przestępstwie kanonicznym oraz naukę o karze kanonicznej – w ogólności i w szczególności – ukazując ich znaczenie dla zrozumienia nowego modelu odpowiedzialności karnej w Kościele.

Słowa kluczowe: prawo karne kanoniczne, księga VI CIC z 2021 roku, Pascite gregem Dei, źródła prawa, kara kanoniczna

Abstract

Foundations of canonical substantive criminal law. An outline based on part I of book VI of the code of canon law of Pope Francis

Fr. Piotr Skonieczny OP's chapter offers a concise introduction to canonical substantive criminal law in the wake of the reform of book VI of the code of canon law carried out by the apostolic constitution „Pascite gregem Dei” on 23 May 2021. Rather than providing a full lecture or commentary on all canons of CIC of 2021. The author does not undertake a discussion of all the canons of the amended book; his aim is rather to point out the most important assumptions and principles that constitute the essence of key institutions. He thus foregoes the detailed part in favor of a coherent general vision, which is intended to facilitate further individual study. Written also with civil lawyers in mind, the text includes comparative-law remarks and relies on a deliberately selective bibliography, predominantly in Polish and produced under the renewed Code. The fundamental elements of canonical criminal law are presented in a classical order: the doctrine of the sources of criminal law, the doctrine of the canonical offence, and the doctrine of canonical penalties – in general and in particular – thereby clarifying the structure and logic of the Church's updated system of penal responsibility.

Keywords: canonical criminal law, book VI CIC of 2021, Pascite gregem Dei, sources of law, canonical penalties

PROF. DR HAB. PIOTR SKONIECZNY OP – dominikanin, mgr prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, aplikacja sądowa i egzamin sędziowski, mgr teologii PAT, lic. prawa kanonicznego Papieskiej Akademii Teologicznej, dr prawa kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Św. Tomasza z Akwinu Angelicum w Rzymie, dr hab. nauk prawnych w dyscyplinie prawo

kanoniczne i profesor nauk społecznych w dyscyplinie prawo kanoniczne. W latach 2009–2015 wykładowca na Wydziale Prawa Kanonicznego Angelicum w Rzymie i prodziekan tegoż wydziału (2013–2015), od 2015 roku pracownik Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, od 2016 roku wykłada także w Kolegium Filozoficzno-Teologicznym Dominikanów w Krakowie i od 2020 roku gościnnie na Angelicum i na Gregorianie w Rzymie. Od 2019 pracuje w Sekretariacie Stanu Kurii Rzymskiej. Autor następujących książek: *La buona fama. Problematiche inerenti alla sua protezione in base al can. 220 del Codice di Diritto Canonico latino*, Roma 2010; *La compartecipazione nel delitto canonico: alla ricerca del concetto teorico*, Roma 2015; *Dyspensa od celibatu kościelnego. Próba syntezy teoretycznej*, Kraków 2018; *Bractwo Różańca Świętego*, Kraków 2022. Współautor podręcznika z prawa procesowego kanonicznego wraz z F. J. Ramosem: *Diritto processuale canonico*, t. 2.1, 2.2: *Parte dinamica*, Roma 2014, a ponadto wraz z P. Krocukiem: *Ochrona danych osobowych w Kościele katolickim. Komentarz do Dekretu ogólnego Konferencji Episkopatu Polski w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim z 2018 roku*, t. 1–2, Kraków 2022. Redaktor naukowy: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, Tarnów 2015; *Księga konstytucji i zarządzeń Braci Zakonu Kaznodziejów. Tekst i komentarze*, Warszawa–Poznań 2022.

Piotr Skonieczny OP

 <https://orcid.org/0000-0002-6407-715X>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

 <https://ror.org/0583g9182>

 <https://doi.org/10.15633/9788383700755.05>

Sankcje karne i środki zapobiegawcze w kontekście kan. 1398 CIC z 2021 roku

W przypadku przestępstwa kanonicznego przeciwko VI przykazaniu Dekalogu popełnionego z małoletnimi, o którym mowa w kan. 1398 CIC z 2021 roku, ustawodawca kościelny szeroko określa kary, inne sankcje karne oraz środki zapobiegawcze. W niniejszej prezentacji są one przedstawione chronologicznie (etapowo):

- (1) **k a r n e ś r o d k i z a r a d c z e**: upomnienie, nagana, nakaz karny, nadzór;
- (2) **s a n k c j e d y s c y p l i n a r n e**;
- (3) **ś r o d k i z a p o b i e g a w c z e** (kan. 1722 CIC z 1983 roku), które ze względu na brak orzecznictwa i zgodnej doktryny zostały potraktowane szczegółowo w porównaniu z innymi zagadnieniami;
- (4) **k a r y** według kan. 1398 CIC z 2021 roku – odesłanie do przepisów o karach kanonicznych.

Na każdym z tych etapów przełożony kościelny powinien kierować się ogólną dyrektywą z nowego kan. 1311 § 2 CIC z 2021 roku. Powinien zatem strzec i promować dobro samej wspólnoty oraz poszczególnych wiernych, w tym poszkodowanych przez sprawcę przestępstwa kanonicznego; nie unikać stosowania kar kanonicznych, które jednak są *ultima ratio*, mając na względzie przywrócenie sprawiedliwości, poprawę przestępcy i naprawienie zgorszenia, zawsze będąc pasterczem dla wszystkich wiernych¹.

W prawie karnym kanonicznym należy odróżniać terminologicznie sankcje karne (*sanctiones poenales*), o których mowa w za-tytułowaniu księgi VI CIC z 2021 roku i w kan. 1312 CIC z 2021 roku, od kar (*poenae*). Zgodnie z kan. kan. 1312 CIC z 2021 roku zakres pojęciowy sankcji karnych jest szerszy od kar i obejmuje nie tylko kary, lecz także inne sankcje o charakterze karnym, jak karne środki zaradcze i pokuty².

1. Karne środki zaradcze

1.1. Ogólna charakterystyka karnych środków zaradczych

Karne środki zaradcze nie są karami *sensu stricto*, gdyż nie są konsekwencją popełnionego przestępstwa. Dlatego z jednej strony nazywane są w księdze VI CIC z 2021 roku sankcjami (*sanctiones*) i konsekwentnie nie są tak dolegliwe jak kary. Z drugiej jednak mogą być nazywane karami *sensu lato* (*punitiones*, ale nie *poenae*). Są bowiem w pewnej relacji do przestępstwa i ich funkcje mogą być takie same jak kar, czyli w przypadku karnych środków zaradczych jest

1 Szczegółowy komentarz por. P. Skonieczny, *Kanon 1311 § 2 kodeksu prawa kanonicznego jako program odnowionego prawa karnego kanonicznego. Pierwsze uwagi*, „*Annales Canonici*” 17 (2021), s. 101–142.

2 Por. V. De Paolis, *La punizione dei delitti in genere*, [w:] D. Cito, V. De Paolis, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Città del Vaticano 2001, s. 106; J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 49.

to zapobieganie przestępstwom, co w dziedzinie tak poważnej jak przestępstwa *contra VI* z małoletnimi może być szczególnie istotne. Skoro zaś wywołują – podobnie jak kary – upokorzenie i wstyd za wystąpienie przeciwko dyscyplinie kościelnej, karne środki zaradcze są sankcjami *karnymi*, jak przesądziło to nowe zatytułowanie księgi VI CIC z 2021 roku³.

Karny środek zaradczy (*remedium poenale*) stanowi zatem sankcję karną, lecz nie jest karą w ścisłym znaczeniu prawa karnego Kościoła łacińskiego. Jego podstawowym celem jest zapobieżenie przestępstwu (por. kan. 1312 § 3 CIC z 2021 roku). Funkcja prewencyjna karnego środka zaradczego wymaga zaangażowania władzy rządzenia względem wiernego, mimo że środek ten nie ma charakteru kary *sensu stricto*. Stosowanie karnego środka zaradczego następuje w drodze dekretu administracyjnego, od którego przysługuje rekurs⁴. Rekurs ten jednak nie ma charakteru zawieszającego z kan. 1353 CIC z 2021 roku i domaga się prośby w trybie kan. 1736 §§ 2 i 3 CIC z 1983 roku⁵.

Lege non distinguente stosuje się karne środki zaradcze zarówno wobec duchownych, jak i świeckich (zasada egalitaryzmu)⁶.

W odnowionym kodeksie łacińskim z 2021 roku są następujące karne środki zaradcze (por. kan. 1312 § 3 w związku z kan. 1339–1340 CIC z 2021 roku):

1. upomnienie (*monitum*, *monitio* w kan. 1339 § 1 i § 3 oraz kan. 1340 § 3);

3 Por. F. Bączkowicz, *Prawo kanoniczne*, t. 3, Opole 1958, s. 473; A. Calabrese, *Diritto penale canonico*, Città del Vaticano 2006, s. 132; J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 49, 57–59, 247.

4 Jakkolwiek w orzecznictwie Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej mowa jest o rekursie tylko wobec prewencyjnego upomnienia kanonicznego, por. P. Malecha, *Il processo penale amministrativo nella giurisprudenza della Segreteria Apostolica. Alcune considerazioni*, [w:] *Diritto penale canonico. Dottrina, prassi e giurisprudenza della Curia Romana*, Città del Vaticano 2023, s. 677–678.

5 Por. G. P. Montini, *I ricorsi gerarchici (ann. 1732–1739)*, Roma 2020, s. 167.

6 Cfr. A. Calabrese, *Diritto penale...*, dz. cyt., s. 132.

2. nagana (*correptio* z kan. 1339 § 2 i § 3 oraz kan. 1340 § 3; por. kan. 1427 CCEO);
3. nakaz karny (*praeceptum poenale* z kan. 1339 § 4);
4. nadzór (*vigilantia* z kan. 1339 § 5; por. kan. 1428 CCEO).

Ze względu na szczególną pozycję nakazu karnego w prawie kanonicznym (nakaz karny jest jednym ze źródeł tego prawa – kan. 1319 CIC z 2021 roku) oraz jego wyjątkowe znaczenie w praktyce Dykasterii Nauki Wiary (por. *Vademecum... wer. 2.0*, n. 64, 77, 79–82) należy potraktować go odrębnie.

Wydaje się, że ze względu na przesądzony charakter karny środków zaradczych nie można dodawać żadnych nowych karnych środków zaradczych, np. w ustawodawstwach partykularnych czy specjalnych (zasada *numerus clausus* karnych środków zaradczych)⁷.

1.2. Katalog karnych środków zaradczych

1.2.1. Upomnienie

Upomnienie (*monitum*, *monitio*) jest pouczeniem czynienia lub zaniechania czegoś, jednakże bez zagrożenia jakąkolwiek karą (co je odróżnia od nakazu karnego), uczynione przez przełożonego, na sposób autorytatywny i formalny, temu, kto: (a) jest w bliskiej okazji popełnienia przestępstwa; (b) jest poważnie podejrzany – w wyniku przeprowadzonego dochodzenia wstępnego – o popełnienie przestępstwa (por. kan. 1339 § 1 CIC z 2021 roku)⁸.

Upomnienia udziela się temu, któremu nie udowodniono popełnienia przestępstwa; wtedy, kiedy trwa jeszcze dochodzenie wstępne. Dlatego mowa jest nie o karach, lecz o karnych środkach zaradczych. Jak zostało podkreślone w *Vademecum... wer. 2.0* w odniesieniu do przestępstw zarezerwowanych Dykasterii Nauki Wiary

7 Por. A. Calabrese, *Diritto penale...*, dz. cyt., s. 132. Inaczej, pod rządem jednak kan. 1339 CIC z 1983 roku, por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 247.

8 Wzór upomnienia por. C. Papale, *Formulario commentato del processo penale canonico*, Città del Vaticano 2022, s. 34–35.

z małoletnimi, chodzi o takie „przypadki, choćby nie były spełnione przesłanki przestępstwa przeciwko osobie małoletniej, ale miało miejsce zachowanie niewłaściwe lub nieroztropne, jeżeli jest to konieczne dla ochrony dobra wspólnego i uniknięcia zgorszenia” (n. 20).

Podstawą upomnienia kanonicznego w karnym środku zaradczym jest władza rządzenia w funkcji wykonawczej na forum zewnętrznym. Dlatego odpowiedzialnym za udzielenie takiego upomnienia jest tylko ordynariusz własny lub jego delegat, podczas gdy upomnienia kanonicznego w przypadku wydalenia z instytutu zakonnego (kan. 697, 2°, 3° CIC z 1983 roku) dokonuje przełożony wyższy, który niekoniecznie musi być ordynariuszem w rozumieniu kan. 134 CIC z 1983 roku, zwłaszcza w instytutach niekleryckich. Stolica Apostolska (Dykasteria Nauki Wiary) zawsze jest kompetentna do dokonania upomnienia, np. w sprawach karnych *contra VI* z małoletnimi (por. *Vademecum... wer. 2.0*, n. 77).

Upominać można wielokrotnie, przed popełnieniem przestępstwa i po jego ewentualnym popełnieniu, gdyż celem tego upomnienia jest prewencja indywidualna. Upomnienia tego dokonuje się zwykle po zakończonym dochodzeniu wstępnym, kiedy ordynariusz ma podejrzenie popełnienia przestępstwa i domaga się tego zgodnie z kan. 1339 § 1 CIC z 2021 roku⁹. Ze względu na zagwarantowanie prawa do obrony, do ważności, przed dokonaniem upomnienia poprzez wydanie dekretu z decyzją o upomnieniu kanonicznym (por. kan. 48 CIC z 1983 roku; kan. 1342 § 1 CIC z 2021 roku, zdanie drugie), należy wysłuchać zainteresowanego (por. kan. 50, kan. 221 § 1 CIC z 1983 roku). Upomnienia można dokonać publicznie lub tajnie.

Do upomnienia można dodać pokutę (por. kan. 1340 § 3 CIC z 2021 roku; *Vademecum... wer. 2.0*, n. 77). Pokuta zaś jest obowiązkiem wypełnienia pewnego dzieła pobożności (np. pielgrzymka,

9 Por. A. Calabrese, *Diritto penale...*, s. 134. Inaczej, że dla upomnienia kanonicznego nie jest konieczne wszczęcie dochodzenia wstępnego, por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 248; G.P. Montini, *I rimedi penali e penitente*, [w:] *Il processo penale canonico*, a cura di Z. Suchecki, Città del Vaticano 2000, s. 82.

specjalny post, rekolekcje duchowne), religijności (określone modlitwy, czyli np. różaniec, udział we mszy świętej, jakieś nabożeństwo, odprawienie Drogi Krzyżowej itd.) lub miłości (*caritas*, np. jałmużna, posługa wśród chorych, praca w domu starców), nałożonym na forum zewnętrznym (por. kan. 1340 § 1 CIC) przez przełożonego dla zastąpienia kary lub jej zwiększenia (por. kan. 1312 § 3 CIC), lub w połączeniu ze środkiem karnym (por. kan. 1340 § 3 CIC), wobec tego, kto jest gotów przyjąć ten obowiązek (por. kan. 1426, § 2 CCEO). Chodzi o pokutę kanoniczną, a nie sakramentalną na forum wewnętrznym, udzielaną przez spowiednika penitentowi. Tę pokutę kanoniczną trzeba też odróżnić od pokuty zakonnej, która ma charakter obiektywny i jest wymierzana przez przełożonego zakonnego niezależnie od zawinienia czynu, według prawa własnego danego instytutu życia konsekrowanego.

Upomnienie powinno poprzedzać naganę, gdyż ta jest cięższa od upomnienia.

1.2.2. Nagana

Nagana (*correptio*) jest skarceniem, jednakże **b e z z a g r o ż e n i a k a r ą** (co je odróżnia od nakazu karnego), dokonany przez przełożonego kościelnego na sposób władczy i formalny wobec winnego zachowania (*conversatio* – obyczajów) gorszącego (a) lub takiego, które poważnie narusza porządek publiczny (b); por. kan. 1339 § 2 CIC z 2021 roku; kan. 1427 CCEO.

W odróżnieniu od upomnienia, którego dokonuje się po jednorazowym stwierdzeniu naruszenia dyscypliny kościelnej, nagana jest stosowana przy ciągłych, powtarzających się, stałych problemach z dyscypliną kościelną. Chodzi nie tylko o prewencję indywidualną, jak przy upomnieniu, lecz także o ekspiację za zgorszenie wywołane postępowaniem¹⁰.

10 Por. G. P. Montini, *I rimedi penali...*, dz. cyt., s. 86; J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 250–251.

Odnosnie do władzy, procedowania, treści dekretu i formalności związanych z naganą odsyła się do powyższych uwag o upomnieniu. Dykasteria Nauki Wiary może również udzielać nagany, także publicznej (por. *Vademecum... ver.* 2.0, n. 20, 77).

1.2.3. Nakaz karny

1.2.3.1. Koncepcja kanoniczna nakazu karnego

Nakazem karnym jest poszczególny dekret (por. kan. 48 CIC z 1983 roku) wydany na forum zewnętrznym, na mocy władzy rządzenia, którym to dekretem nakazuje się jednej lub więcej konkretnym osobom pewne określone działanie (nałożenie obowiązku) lub zaniechanie (zakaz), w szczególności mające na celu przestrzeganie prawa; zagrażając karami o z n a c z o n y m i, które znajdą zastosowanie w przypadku naruszenia porządku, wyznaczonego nakazem (por. kan. 1319 i kan. 1339 § 4 CIC z 2021 roku)¹¹.

Nakaz karny zatem tworzy normę prawnokarną indywidualną (zasada indywidualizmu) i konkretną, do zastosowania w danym przypadku, na pewien czas (zasadę przejściowości lub czasowości)¹². Może to być najbardziej zindywidualizowany i skuteczny sposób oddziaływania ordynariusza na swoich podwładnych. Jest to bowiem skrajanie ustawy do konkretnego przypadku; tworzenie nowego przestępstwa dla konkretnego, indywidualnego sprawcy.

Prawo kanoniczne stawia określone wymogi, aby dany nakaz karny mógł być wydany legalnie, a zatem obowiązywał ewentualnie sprawcę opisanego w nim czynu zabronionego. Wymogi te można praktycznie podzielić na:

11 Wzór nakazu karnego por. C. Papale, *Formulario commentato del processo penale canonico*, Città del Vaticano 2022, s. 35–36.

12 Por. J. Sanchis, *La legge penale e il precetto penale*, Milano 1993, s. 160–162; P. Skonieczny, *La compartecipazione nel delitto canonico: alla ricerca del concetto teorico*, Romae 2015, s. 159.

1. proceduralne wstępne;
2. materialnoprawne dotyczące treści samego nakazu karnego;
3. proceduralne następne.

1.2.3.2. Wymogi proceduralne wstępne nakazu karnego (ad 1)

1. Przed wydaniem nakazu karnego, który jest dekretem, należy zbadać sprawę, zebrać dowody (na przykład w ramach dochodzenia wstępnego z kan. 1717 CIC z 1983 roku) i wysłuchać zainteresowanego (kan. 50 CIC z 1983 roku).
2. Następnie kan. 1319 § 2 CIC z 2021 roku domaga się, żeby dojrzałe rozważyć sprawę.
3. Podejmując decyzję odnośnie do zagrożenia karą w danym przypadku, należy zachować zasady duszpasterskie, dotyczące polityki karania obowiązujące ustawodawstwo partykularne (kan. 1319 § 2 w związku z kan. 1317–1318 CIC z 2021 roku). Tymi zasadami duszpasterskimi są¹³:
 - (a) zasada rozważli i umiarkowania chrześcijańskiego w stosowaniu kar (kan. 1311 § 2, kan. 1317 CIC z 2021 roku, *pars prima*);
 - (b) zasada wyjątkowości kar *latae sententiae* (kan. 1318 CIC z 2021 roku, *pars prima*);
 - (c) zasady dotyczące cenzur: zastosowanie ogólnej zasady umiaru chrześcijańskiego w karaniu, a ponadto zasady proporcjonalności w karaniu stosownie do ciężkości przestępstwa (*in sola delicta specialis gravitatis*; kan. 1318 CIC z 2021 roku, *pars secunda*).

1.2.3.3. Wymogi materialnoprawne dotyczące treści nakazu karnego (ad 2)

Jako akt wydany w formie dekretu, nakaz karny stanowi czynność kanoniczno-prawną, która – zgodnie z kan. 124 CIC z 1983 roku –

13 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 93.

musi spełniać określone warunki, aby była ważna. Do materialno-prawnych wymogów, odnoszących się do treści samego nakazu karnego, należą:

1. wskazanie kompetencji osoby wydającej nakaz karny – władzy rządzenia w funkcji co najmniej wykonawczej na forum zewnętrznym (kan. 1319 § 1 CIC z 2021 roku w związku z kan. 124 § 1 CIC z 1983 roku), zwłaszcza wszyscy ordynariusze, o których w kan. 134 § 1 CIC z 1983 roku, nie wyłączając Dykasterii Nauki Wiary w sprawach przestępstw jej zarezerwowanych (por. *Vademecum...* *wer.* 2.0, n. 77);
2. istota nakazu karnego (por. kan. 49 i kan. 1319 § 1 CIC z 2021 roku w związku z kan. 124 § 1 CIC z 1983 roku), czyli:
 - (a) polecenie określonej osobie lub osobom (ewentualnym innym uczestnikom tego przestępstwa w myśl kan. 1329 CIC z 2021 roku) wykonania lub zaniechania czegoś, przede wszystkim celem przynaglenia zachowania ustawy, czyli wprost i zgodnie z prawem (por. kan. 49 CIC z 1983 roku w związku z kan. 1319 § 1 CIC z 2021 roku);
 - (b) pod groźbą oznaczonej kary, co różni nakaz karny od zwykłego nakazu lub upomnienia kanonicznego czy nagany (por. kan. 1319 § 1 CIC z 2021 roku);
3. formalności i wymogi prawne (por. kan. 1319 § 1 CIC z 2021 roku w związku z kan. 49–58 i kan. 124 § 1 CIC z 1983 roku), czyli:
 - (a) forma pisemna, z podaniem przynajmniej skrótowo, uzasadnienia (faktycznego i prawnego). Forma pisemna nie jest jednak wymagana pod rygorem nieważności nakazu (por. kan. 10 w związku z kan. 51 CIC z 1983 roku), choć jej brak powoduje określone ograniczoną skuteczność prawną zgodnie z kan. 58 § 2 CIC z 1983 roku (wygaśnięcie z ustaniem władzy nakazującego);
 - (b) powiadomienie bezpośrednio (*intimatio*, o którym mowa w kan. 54 § 2 CIC z 1983 roku).

Odnosnie do istoty nakazu karnego (ad 2) to polega ona na stworzeniu normy prawno-karnej o charakterze indywidualnym i konkretnym. Oznacza to, że ordynariusz ma stworzyć przepis karny dla podwładnego, składający się z dwóch części: (a) normy sankcjonowanej, czyli opisu czynu zabronionego, oraz (b) normy sankcjonującej, czyli sankcji karnej grożącej za naruszenie stworzonego specjalnie dla sprawcy czynu zabronionego.

Ad a. W przypadku normy sankcjonowanej te nakazane lub zakazane zachowania (czyny zabronione) mogą przykładowo polegać na:

- obowiązku zaniechania pewnych działań duszpasterskich (np. wikariusza parafialnego albo w pewnym obszarze, np. w danej parafii czy w dekanacie);
- zakazie odwiedzania pewnych osób i miejsc (np. tzw. agencji towarzyskich, prostytutek, barów *gay*);
- zakazie używania pewnych mediów (np. internetu, zwłaszcza przy podejrzeniu o pedopornografię; SMS-ów i innych sposobów komunikowania się na odległość z daną osobą, zwłaszcza przy stalkingu);
- wzmocnieniu skuteczności zobowiązania się duchownego do podjęcia terapii lub leczenia uzależnienia. Należy zauważyć jednak, że to zobowiązanie powinno nastąpić w sposób wolny przed własnym ordynariuszem (por. kan. 220 CIC z 1983 roku, *pars secunda*), z zachowaniem wszystkich wymogów prawa państwowego. Wówczas zagrożenie karą niewykonania tego zobowiązania dobrowolnie podjętego ma na celu ochronę wspólnoty, a nie jest narzędziem przymusu wobec adresata nakazu karnego¹⁴.

14 Z poważnymi zastrzeżeniami co do możliwości zastosowania nakazu karnego w tego typu przypadkach por. N. Schöch, *Il precetto penale nella giurisprudenza della Segnatura Apostolica*, [w:] *Iustitia et sapientia in humilitate. Studi in onore di Mons. Giordano Caberletti*, t. 1, a cura di R. Palombi, H. Franceschi, E. Di Bernardo, Città del Vaticano 2023, s. 563–588, zwłaszcza s. 582–583.

Ponadto nakaz karny może opisać też nowe okoliczności wyłączone, umniejszające bądź zwiększające zawinienie sprawcy, np. związane z jego szczególną sytuacją życiową czy chorobami lub uzależnieniami (por. kan. 1327 CIC z 2021 roku, *pars secunda*).

Ad b. W nakazie karnym można grozić wyłącznie karą oznaczoną (por. kan. 1319 § 1 CIC z 2021 roku). Kara oznaczona przez ordynariusza (por. kan. 1315 § 3 CIC z 2021 roku) to kara określona bezwzględnie, nie tylko co do jej rodzaju, lecz także wielkości¹⁵. Kara ta, *lege non distinguente*, co do rodzaju może być zarówno karą poprawczą, jak i karą ekspiacyjną, *latae* i *ferendae sententiae*.

Jednakże zagrożenie karami w nakazie karnym nie jest nieograniczone. Ustawodawca kościelny ustanawia pewne limity:

- (a) co do cenzury suspensy *latae sententiae* – ma być zawsze oznaczona lub ograniczona (np. *a divinis*), a nigdy ogólna ze wszystkimi skutkami z kan. 1333 § 2 CIC z 2021 roku (por. kan. 1334 § 2 CIC z 2021 roku);
- (b) co do kar ekspiacyjnych¹⁶:
 - nie można w nakazie karnym ustanowić zupełnie nowej kary ekspiacyjnej, nieznaney porządkowi kanonicznemu, np. publikowania skazania w internecie (por. kan. 1312 § 2 CIC z 2021 roku);
 - karami ekspiacyjnymi *latae sententiae* mogą być tylko zakazy z kan. 1336 § 3 CIC z 2021 roku (por. kan. 1338 § 4 CIC z 2021 roku);
 - zakazane jest zagrożenie w nakazie karnym karą ekspiacyjną wiążącą na stałe, zwłaszcza wydaleniem ze stanu duchownego (por. kan. 1319 § 1 CIC z 2021 roku *in fine*).

Oczywiście, w nakazie karnym mogą też znaleźć się postanowienia bardziej duszpasterskie, jak zwłaszcza postanowienie o towarzyszeniu duchowym adresatowi nakazu karnego przez innego

15 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 93.

16 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 93.

księdza (psychologa, terapeuty), który ma mu pomóc w przezwyciężeniu trudności.

1.2.3.4. Wymogi proceduralne następcze nakazu karnego (ad 3)

Od nakazu karnego służy rekurs (por. kan. 1732–1739 CIC z 1983 roku).

Przy tej okazji należy zaznaczyć, że także w przypadku nakazu karnego obowiązuje bezwzględnie zasada: *nulla poena sine iudicio* (nie ma kary bez procesu). Skoro w Kościele od kodeksu św. Jana Pawła II z 1983 roku nie ma kar na forum zewnętrznym bez postępowania karnego, należy wszcząć postępowanie karne (zwykle w trybie administracyjnym) w celu nałożenia kary *ferendae sententiae* lub deklarowania kary *latae sententiae* zagrożonej w nakazie karnym. Niewypełnienie bowiem obowiązku, zagrożonego karą *latae sententiae* ustanowioną nakazem karnym, skutkuje zaciągnięciem kary *latae sententiae*, o której mowa w tymże nakazie karnym.

1.2.4. Nadzór

Nadzór (*vigilantia*) polega na nakazie lub zakazie przebywania w pewnym miejscu z obowiązkiem stawiania się przed przełożonym lub jego delegatem w pewnych okresach (por. kan. 1339 § 5 CIC z 2021 roku)¹⁷. Nadzór nakłada się dekretem w trybie kan. 50 CIC z 1983 roku, a zatem po zgromadzeniu materiału dowodowego i po wysłuchaniu zainteresowanego. W tradycji kanonicznej nadzór występował w dwóch formach – tajnej i publicznej¹⁸.

1.3. Środki dyscyplinarne niemające charakteru karnego

Od karnych środków zaradczych należy odróżnić tzw. środki dyscyplinarne niemające charakteru karnego, które można stosować wobec podejrzanych w trakcie postępowania, zwłaszcza w sprawach karnych o przestępstwa przeciwko VI przykazaniu Dekalogu

17 Por. J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 246–247.

18 Por. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne...*, dz. cyt., s. 476, n. 518.

z małoletnimi. Według definicji *Vademecum... ver. 2.0* te środki dyscyplinarne „nakazują oskarżonemu coś zrobić czy też zaprzestać”, stanowiąc nakaz (*praeceptum*), o którym mowa w kan. 49 CIC z 1983 roku. Treścią tego nakazu mogą być ograniczenie sprawowania posługi czy nakaz zamieszkania w określonym miejscu, ażeby nie dopuścić do zgorszenia wiernych i chronić dobro wspólne oraz dyscyplinę kościelną. Nakaz ten nie jest jeszcze nakazem karnym, więc nie grozi się nim karą.

Tego typu nakaz jest czynnością władzy rządzenia, więc ma postać dekretu (por. kan. 49 CIC z 1983 roku), wydawanego przez Dykasterię Nauki Wiary lub ordynariusza. Jako dekret powinien być wydawany na podstawie zgromadzonego materiału dowodowego i po wysłuchaniu zainteresowanego (por. kan. 50 CIC z 1983 roku).

W prawie zakonnym do środków dyscyplinarnych niemających charakteru karnego można zaliczyć tzw. rozkaz (nakaz) formalny (*praeceptum formale*). W takim rozkazie formalnym przełożony zakonny – zgodnie z prawem własnym instytutu – zobowiązuje osobę konsekrowaną, na mocy ślubu posłuszeństwa, do wykonania określonego działania lub do jego zaniechania, pod sankcją grzechu ciężkiego. Zazwyczaj rozkaz taki wymaga dochowania przewidzianych prawem własnym formalności, np. formy pisemnej lub zastosowania określonej formuły¹⁹. Podstawą działania tego rodzaju środka dyscyplinarnego o charakterze niekarnym jest ślub posłuszeństwa, do którego osoba konsekrowana zobowiązuje się profesją (por. kan. 601 CIC z 1983 roku).

19 W prawie dominikańskim por. *Księga konstytucji i zarządzeń Braci Zakonu Kaznodziejów. Tekst i komentarze*, red. P. Skonieczny, Poznań 2022, n. 294–297.

2. Sankcje dyscyplinarne

2.1. Koncepcja sankcji dyscyplinarnych

Niekoniecznie kara nałożona w wyniku przeprowadzonego postępowania karnego jest zawsze dobrym rozwiązaniem. Czasami wystarczająca może okazać się reakcja dyscyplinarna, czyli związanie sprawcy przekroczenia sankcją dyscyplinarną w trybie administracyjnym, bez przeprowadzania postępowania karnego, ale z podobnymi skutkami²⁰.

Sankcje dyscyplinarne to zatem²¹:

1. (negatywnie) takie sankcje, które nie mają w Kościele charakteru karnego, a wobec tego nie stosuje się do nich postępowania karnego w Kościele;
2. (pozytywnie) sankcje regulowane w przepisach szczególnych z własną procedurą.

20 Pod rządem księgi VI CIC z 1983 roku było to bezspornie przyjmowane w oparciu o kan. 1718 § 2 CIC z 1983 roku; por. J. Canosa, *L'articolazione dinamica della distinzione fra diritto penale e diritto amministrativo nella Chiesa*, „Ius Ecclesiae” 32 (2020), s. 205, przyp. 15. Wydaje się, że jest to możliwe u progu postępowania karnego także pod rządem poważnie zmienionego kan. 1341 CIC z 2021 roku. Można nawet postawić tezę, że zastosowanie sankcji dyscyplinarnych zamiast kary jest możliwe pod rządem znowelizowanej księgi VI CIC z 2021 roku (por. kan. 1348 CIC z 2021 roku).

21 Por. F. Perez-Madrid, *Derecho administrativo sancionador en el ordenamiento canónico*, [w:] *Il processo penale canonico*, a cura di Z. Suchecki, Roma 2003, s. 405; J. Canosa, *Il procedimento amministrativo disciplinare previsto in alcuni regolamenti vigenti nella Curia Romana*, [w:] *Processo penale e tutela dei diritti nell'ordinamento canonico*, a cura di D. Cito, Milano 2005, s. 433–448; P. Skonieczny, *Przestępstwo kanoniczne naruszenia przepisów Kościoła w Polsce o ochronie danych osobowych. Komentarz do art. 42 ust. 2–4 dekretu Konferencji Episkopatu Polski z 13 marca 2018 roku*, „Annales Canonici” 16 (2020), s. 94–98.

2.2. Katalog sankcji dyscyplinarnych

W katalogu tychże sankcji dyscyplinarnych można wymienić w sposób szczególny²²:

- (a) usuwanie proboszczów i ich przenoszenie (por. kan. 1740–1752 CIC z 1983 roku);
- (b) sankcje dyscyplinarne w sądach kościelnych wobec sędziów i innych pracowników (por. kan. 1457 CIC z 1983 roku), a także zawieszenie bądź nawet skreślenie z listy adwokatów i pełnomocników w sądach kościelnych (por. kan. 1470 § 2 CIC z 1983 roku, kan. 1488–1489 CIC z 1983 roku);
- (c) odwołanie upoważnienia do spowiadania (por. kan. 974 § 1 CIC z 1983 roku);
- (d) przeniesienie lub usunięcie (odwołanie: *amotio*) z urzędu kościelnego z poważnej przyczyny i z zachowaniem odpowiedniej procedury, zwłaszcza prawa naturalnego do obrony (por. kan. 190 § 2 i kan. 193 § 1 CIC z 1983 roku, kan. 972 § 2 i kan. 975 § 1 CCEO; motu proprio papieża Franciszka *Come una madre amorevole* z 4 czerwca 2016 roku²³).

Ad d. Należy skrótkowo przynajmniej skomentować zagadnienia związane z ostatnią z wymienionych sankcji dyscyplinarnych, przewidzianą w motu proprio *Come una madre amorevole*. Odwołanie (*amotio*) z urzędu kościelnego jest formą utraty urzędu kościelnego, dokonywaną bądź przez samo prawo (*ipso iure*), bądź przez właściwą władzę, bez powierzenia nowego urzędu i nie z powodów karnych

22 Por. G. Millot, *La négligence dans l'exercice des charges. Approche en droit canonique pénal*, Roma 2014, s. 280–284; P. Skonieczny, *Przestępstwo kanoniczne naruszenia przepisów Kościoła w Polsce o ochronie danych osobowych...*, dz. cyt., s. 95–96.

23 Por. Francesco PP., *Lettera apostolica in forma motu proprio Come una madre amorevole*, 4.06.2016, „L'Osservatore Romano” z 5.06.2016, s. 8; „Acta Apostolicae Sedis” 108 (2016), s. 715–717; przekład polski: <http://ekai.pl/wydarzenia/watykan/x100409/obowiazek-biskupow-zwalczania-naduzy-c-seksualnych-w-kościele/> (do-
stęp: 06.06.2016).

(tym bowiem jest pozbawienie – *privatio*, kan. 196 CIC z 1983 roku)²⁴. Odwołanie jest regulowane w kodeksie (por. kan. 192–194 CIC z 1983 roku). Kodeks łaciński jednak nie przewiduje dla tej instytucji odwołania wobec urzędu biskupa diecezjalnego; w kan. 416 CIC z 1983 roku odwołanie nie jest wymienione wśród przyczyn wakatu stolicy. Kodeks łaciński ponadto nie odnosi się do odwołania z urzędu wyższych przełożonych instytutów zakonnych i stowarzyszeń życia apostołskiego na prawie papieskim (por. kan. 620 CIC z 1983 roku), chociaż specjalne regulacje mogą znajdować się w prawie własnym instytutu życia konsekrowanego lub stowarzyszenia życia apostołskiego²⁵.

Jednak luki te uzupełnia list apostołski motu proprio papieża Franciszka *Come una madre amorevole* z 4 czerwca 2016 roku²⁶. Zaniedbania biskupa diecezjalnego (prowincjała, generała – wyższego przełożonego) w sprawowaniu urzędu („szkoda fizyczna, moralna, duchowa lub majątkowa”), zwłaszcza w odniesieniu do ścigania nadużyć seksualnych wobec małoletnich lub bezradnych dorosłych (*adulti vulnerabili*), nawet bez jego winy moralnej, może spowodować usunięcie go z urzędu (art. 1 motu proprio *Come una madre amorevole*). Taki przełożony kościelny ma prawo do obrony (art. 2 § 2 motu proprio *Come una madre amorevole*) i możliwość wcześniejszego zrezygnowania (art. 4 motu proprio *Come una madre amorevole*). Jeżeli z urzędu nie zrezygnuje, wydawany jest dekret przez właściwą dykasterię, podlegający aprobachie specjalnej przez papieża (*approvazione specifica*; art. 5 motu proprio *Come una madre amorevole*; por. Franciszek, Konstytucja apostołska *Praedicate evangelium*

24 Por. V. De Polis, A. D'Auria, *Le Norme Generali. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro Primo*, Città del Vaticano 2008, s. 487–488.

25 Tak przykładowo w prawie dominikańskim, por. *Księga Konstytucji i Zarządzeń Braci Zakonu Kaznodziejów...*, dz. cyt., n. 398 § I.

26 Por. J. L. Sánchez Giron Renedo, *El motu proprio „Como una madre amorosa” a la luz de la normativa codicial*, „Estudios Eclesiásticos” 91 (2016), s. 843–860.

o Kurii Rzymskiej i jej służbie Kościołowi w świecie, 19 marca 2022, art. 30 i art. 31 § 2).

2.3. Dyspensa od celibatu kościelnego w trakcie postępowania o przestępstwo zarezerwowane dla Dykasterii Nauki Wiary

Ze względu na ekonomię procesową²⁷ w sprawach o przestępstwa zarezerwowane dla Dykasterii Nauki Wiary oskarżony ma prawo (*ius*) prosić papieża o zwolnienie ze wszystkich obowiązków wynikających ze święceń, w tym z celibatu kościelnego, a jeśli jest zakonnikiem – także z obowiązków wynikających z profesji zakonnej (por. art. 27 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku). Prośbę tę oskarżony może przedstawić na piśmie za pośrednictwem Dykasterii Nauki Wiary „w każdej chwili” (*quovis tempore*), czyli – jak to zinterpretowano w *Vademecum... ver. 2.0*, n. 157 – od momentu otrzymania wiadomości o przestępstwie, to jest nawet zanim wszczęto proces karny, na etapie dochodzenia wstępnego, wobec podejrzanego, a jeszcze nie oskarżonego.

Ponieważ chodzi o „prawo” oskarżonego czy podejrzanego, to obowiązkiem ordynariusza, który prowadzi przeciwko niemu postępowanie, jest wyraźne poinformowanie go o tym prawie. Ordynariusz przesyła prośbę do Dykasterii Nauki Wiary wraz ze swoim *votum* (por. *Vademecum... ver. 2.0*, n. 157). Dykasteria Nauki Wiary, przekazując te akta papieżowi, dołącza także własną opinię, nie zawsze wybierając postępowanie *in via gratiosa* w celu udzielenia dyspensy *in poenam pro bono Ecclesiae*²⁸. Jeżeli papież udziela dyspen-

27 Por. M. Visioli, *La dispensa per i chierici accusati di delitto contro il sesto comandamento*, [w:] *Il „Vademecum” sui casi di abuso sessuale di minori commessi da chierici. Profili teorici e pratici*, a cura di C. Papale, Città del Vaticano 2022, s. 42–43.

28 Por. K. Cisek, *Delicta contra fidem: profili teorici e casi pratici*, [w:] *Diritto penale canonico. Dottrina, prassi e giurisprudenza della Curia Romana*, Città del Vaticano 2023, s. 481. Co do słusznych, poważnych zastrzeżeń doktryny odnośnie do dyspensy *in poenam* por. P. Skonieczny, *Dyspensa od celibatu kościelnego. Próba syntezy teoretycznej*, Kraków 2018, s. 90–91 z cyt. tamże literaturą. Należy zauważyć, że postępowanie w przestępstwach zarezerwowanych dla Dykasterii Nauki Wiary

sy od celibatu kościelnego, to zwykle jednocześnie zwalnia sprawcę z cenzur ewentualnie zaciągniętych, jeśli sprawca zaprzestał upor²⁹. Końcowym aktem jest przesłanie przez Dykasterię Nauki Wiary re-skryptu z dyspensą ordynariuszowi w celu powiadomienia o niewiernego (por. *Vademecum... wer. 2.0*, n. 157). Samo jednak postępowanie o udzielenie dyspensy nie wpływa *ipso iure* na postępowanie karne, które może nadal się toczyć (por. *Vademecum... wer. 2.0*, n. 163), choć oczywiście zwykle jest ono na tym etapie kończone³⁰.

3. Środki zapobiegawcze

3.1. Istota i katalog środków zapobiegawczych

Środkiem zapobiegawczym nazywa się w doktrynie kanonicznej (gdyż nie jest to termin ustawowy) taką prowizoryczną, nagłą i prewencyjną instytucję postępowania karnego kanonicznego, jednak niebędącą karą, a zatem o charakterze administracyjnym, która polega na uniemożliwieniu podejrzanemu lub oskarżonemu szeregów zgrzeszenia we wspólnocie kościelnej, także poprzez dalszą działalność przestępczą, lub wpływania na toczące się postępowanie (por. kan. 1722 CIC, art. 10 § 2 i art. 15 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku, art. 16 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku; *Vademecum... wer. 2.0*, n. 58, 59, 61, wytyczne Konferencji Episkopatu Polski, Aneks, nr 2, art. 2)³¹. Niekiedy zastosowanie środka

contra VI cum minoribus in via gratiosa może spowodować poważne następstwa w ramach międzynarodowej pomocy prawnej, skoro nie chodzi o udostępnienie akt sprawy karnej (por. *Vademecum... wer. 2.0*, dz. cyt., n. 163).

29 Por. K. Cisek, *Delicta contra fidem...*, dz. cyt., s. 480–481.

30 Por. M. Visioli, *La dispensa...*, dz. cyt., s. 21.

31 Por. C. Papale, *Il processo penale canonico. Commento al Codice di Diritto Canonico, Libro VII, Parte IV*, Città del Vaticano 2007, s. 110–113; M. A. Galuccio, *Peculiarità della funzione cautelare nel diritto canonico alla luce dei provvedimenti ex can. 1722 CIC*, „Stato, Chiese e pluralismo confessionale. Rivista telematica (www.statoechiese.it)”, 2015, nr 27, s. 1–6; M. Visioli, *I provvedimenti cautelari: annotazioni pratiche*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 35 (2022), s. 468–469.

zapobiegawczego może być obowiązkiem ordynariusza także prawnym w sensie kan. 1378 CIC z 2021 roku³².

Obecnie obowiązuje zasada *numerus clausus* środków zapobiegawczych (por. *Vademecum... wer. 2.0*, n. 59). Według kan. 1722 CIC z 1983 roku są nimi wyłącznie:

1. oddalenie od świętej posługi, urzędu lub zadania kościelnego;
2. nakazanie lub zakazanie pobytu w danym miejscu lub terytorium;
3. zabronienie publicznego uczestnictwa w Najświętszej Eucharystii.

W doktrynie dopuszcza się uszczegóławianie powyższych środków zapobiegawczych np. poprzez³³:

ad 1. zakaz słuchania spowiedzi (z zachowaniem kan. 976 i 986 CIC z 1983 roku), niepowodujący nieważności tejże spowiedzi w przypadku złamania tego zakazu³⁴; zakaz czy ograniczenie w używaniu mediów społecznościowych, udzielaniu wywiadów, prowadzeniu blogów itp.;

ad 2. zakaz dobrowolnego zbliżania się do małoletniego czy jakiegokolwiek kontaktowania się z małoletnim, też przez media społecznościowe;

ad 3. przewidywanie wyjątków, np. koncelebrowanie w przypadku śmierci członka rodziny.

Środki zapobiegawcze mogą być stosowane pojedynczo lub łącznie (por. *Vademecum... wer. 2.0*, n. 59) wobec duchownych, osób konsekrowanych lub świeckich (zasada równości)³⁵.

32 Por. M. Visioli, *I provvedimenti cautelari...*, dz. cyt., s. 473.

33 Por. M. Visioli, *I provvedimenti cautelari...*, dz. cyt., s. 475–477.

34 Tymczasem odwołanie upoważnienia do słuchania spowiedzi w trybie administracyjnym z kan. 974 § 1 CIC z 1983 roku może spowodować taki skutek nieważności (z zachowaniem jednak kan. 144 CIC z 1983 roku).

35 Por. C. Papale, *Il processo penale canonico...*, dz. cyt., s. 111.

3.2. Formalności i wymogi w stosowaniu środków zapobiegawczych

Ponieważ zastosowanie środka zapobiegawczego ogranicza swobodne wykonywanie praw wiernego we wspólnocie kościelnej, domaga się ono zaangażowania władzy rządzenia. Dlatego to ordynariusz, w rozumieniu kan. 134 CIC z 1983 roku (przewodniczący trybunału – art. 15 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku), po wysłuchaniu rzecznika sprawiedliwości (ewentualnie przedstawiciela papieskiego – art. 16 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku) i po wezwaniu samego oskarżonego (zatem dając mu prawo do obrony; por. kan. 50, kan. 221 § 1, kan. 1722 CIC z 1983 roku) może wydać dekret w tym przedmiocie (nakaz – kan. 49 CIC, *Vademecum... wer. 2.0*, n. 64). Z powyższych względów należy – wbrew pewnym wahaniom doktryny – opowiedzieć się za stanowiskiem, że przeciwko dekretowi o zastosowaniu środka zapobiegawczego służy rekurs, o czym należy pouczyć w treści dekretu. Jednakże rekurs ten nie ma charakteru zawieszającego (nie działa *in suspensivo*), a jedynie przenosi sprawę do wyższej władzy (działa *in devolutivo tantum*)³⁶.

Środki zapobiegawcze mają charakter prowizoryczny, czyli czasowy, tylko na czas trwania postępowania karnego, w jakimkolwiek jego stadium (*in quolibet processus stadio*). Sporne w doktrynie jest określenie terminu *processus*. Należy opowiedzieć się za poglądem, że termin ten oznacza jakiegokolwiek postępowanie karne – zarówno sądowe (co jest bezsporne), jak i administracyjne (brak jednak

36 Tak właśnie, słusznie, por. G. P. Montini, *Provvedimenti cautelari urgenti nel caso di accuse odiose nei confronti di ministri sacri. Nota sui cann. 1044 e 1722*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 12 (1999), s. 202; C. Papale, *Il processo penale canonico...*, dz. cyt., s. 112; P. Malecha, *Il processo penale amministrativo...*, dz. cyt., s. 683. Dla osiągnięcia skutku zawieszającego należy poprosić oddzielnie w trybie kan. 1736 §§ 2–3 CIC z 1983 roku; por. G. P. Montini, *Provvedimenti cautelari urgenti...*, dz. cyt., s. 202.

jeszcze orzecznictwa Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej w tym przedmiocie, a w doktrynie toczą się spory³⁷).

Nie jest jasna chwila początkowa tego *processus* karnego, zwłaszcza jeśli obejmuje ten termin pojęcie dochodzenia wstępnego (*investigatio praevia*, o którym mowa w kan. 1717–1719 CIC z 1983 roku). Większość doktryny opowiada się za stanowiskiem restrykcyjnym, wspartym wykładnią językową (por. kan. 18 CIC z 1983 roku). Zgodnie z tym poglądem w dochodzeniu wstępnym nie można stosować środków zapobiegawczych, gdyż nie rozpoczął się jeszcze proces karny, chyba że ustawa wyraźnie na to pozwala, np. w sprawach o przestępstwa zarezerwowane Dykasterii Nauki Wiary (por. art. 10 § 2 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku; *Vademecum... wer. 2.0*, n. 58) i przestępstwa objęte reżimem *Vox estis lux mundi* z 2023 roku (por. art. 16)³⁸. Biorąc pod uwagę nowy przepis kan. 1321 § 1 CIC z 2021 roku, stanowiący zasadę domniemania niewinności, należy opowiedzieć się za bardziej restrykcyjną interpretacją kan. 1722 CIC z 1983 roku, którego stosowanie ma być wyjątkiem od zasady z kan. 1321 § 1 CIC z 2021 roku³⁹.

Nie jest zaś kontrowersyjne oznaczenie chwili końcowej stosowania środków zapobiegawczych: „wszystko to po ustaniu przyczyny należy odwołać (*sunt revocanda – coniugatio periphrastica passiva*: konieczność, poprzez wydanie dekretu, por. *Vademecum... wer. 2.0*, n. 61, n. 65), a na mocy samego prawa (*ipso iure*, więc bez konieczności wydawania dekretu znoszącego środki zapobiegawcze, por. *Vademecum... wer. 2.0*, n. 65) ma to też swój kres z ustaniem procesu

37 Por. G. P. Montini, *I ricorsi avverso le misure cautelari di cui al can. 1722. Appunti, „Quaderni di diritto ecclesiale”* 35 (2022), s. 489–491; P. Malecha, *Il processo penale amministrativo...*, dz. cyt., s. 682–683.

38 Por. G. P. Montini, *Provvedimenti cautelari urgenti...*, dz. cyt., s. 202–203; C. Papale, *Il processo penale canonico...*, dz. cyt., s. 113; M. Visioli, *I provvedimenti cautelari...*, dz. cyt., s. 469–471; G. P. Montini, *I ricorsi avverso le misure cautelari...*, s. 489; P. Malecha, *Il processo penale amministrativo...*, dz. cyt., s. 683.

39 Por. G. P. Montini, *I ricorsi avverso le misure cautelari...*, dz. cyt., s. 488; M. Visioli, *I provvedimenti cautelari...*, dz. cyt., s. 468–469.

karnego” (kan. 1722 CIC z 1983 roku *in fine*). Proces karny kończy się, gdy w trybie sądowym sprawa przechodzi w stan rzeczy osądzonej (por. art. 18 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku), a w trybie administracyjnym dekret karny staje się ostateczny (por. art. 25 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku). Dlatego w przypadku, kiedy sprawca używa środków odwoławczych dla przewłoki postępowania, żeby nie doszło do egzekucji kary wymierzonej czy deklarowanej, możliwe jest ciągle zastosowanie środka zapobiegawczego w celu udaremnienia działania sprawcy⁴⁰. Zgodnie z orzecznictwem Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej również przedawnienie karne powoduje wygaśnięcie środków zapobiegawczych z mocy samego prawa⁴¹.

3.3. Środki zapobiegawcze a inne instytucje prawnokanoniczne

Nie jest wykluczone wzmocnienie działania środków zapobiegawczych poprzez nadanie im formy nakazu karnego z kan. 1319 CIC z 2021 roku⁴².

Odwołanie się zaś do środków zapobiegawczych nie wyklucza zastosowania środków o charakterze czysto dyscyplinarnym, jakkolwiek nie mają one charakteru „zapobiegawczego”⁴³. Takie środki dyscyplinarne nie są ograniczone ramami oraz formalnościami *processus* z kan. 1722 CIC z 1983 roku⁴⁴.

Długi okres stosowania środka zapobiegawczego wobec skazanego oskarżonego może doprowadzić do zastosowania zwolnienia *ex quo satis*, obecnego w tradycji kanonicznej (por. kan. 6 § 2 CIC

40 Por. G. P. Montini, *I ricorsi gerarchici...*, dz. cyt., s. 167.

41 Por. G. P. Montini, *I ricorsi avverso le misure cautelari...*, dz. cyt., s. 491 z przyp. 12, cytując SSAT, Decreto del Congresso, 22.04.1997, prot. n. 25896/95 CA.

42 Również doktryna, por. M. Visioli, *I provvedimenti cautelari...*, dz. cyt., s. 477.

43 Por. M. Visioli, *I provvedimenti cautelari...*, dz. cyt., s. 476.

44 Por. G. P. Montini, *I ricorsi avverso le misure cautelari...*, s. 491, 496. Do tego typu środków zapobiegawczych „nienazwanych” należy także ten, o którym mowa w art. 16 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku. Ponadto por. U. Rhode, *La sospensione imposta di carattere non penale*, „Periodica de re canonica” 109 (2020), s. 273–312.

z 1983 roku; *arg. per analogiam ex can.* 1344, n. 2 CIC z 2021 roku odnośnie do „wystarczającego ukarania” przez władzę państwową). Instytucja ta polega na tym, że ordynariusz lub sędzia zwalnia oskarżonego uznanego za winnego, jednocześnie przyjmując, że zastosowanymi dotąd wobec niego środkami zapobiegawczymi lub dyscyplinarnymi został on już wystarczająco ukarany⁴⁵.

4. Kary według kan. 1398 CIC z 2021 roku – odesłanie

4.1. Charakterystyka sankcji karnych z kan. 1398 CIC z 2021 roku

Przestępstwa duchownych przeciwko VI przykazaniu Dekalogu z małoletnim lub z osobą, która na stałe używa rozumu tylko w ograniczonym zakresie, lub z osobą, której prawo przyznaje taką samą ochronę, lub na ich szkodę, o których mowa w kan. 1398 § 1 CIC z 2021 roku (częściowo w art. 6 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku), są zagrożone (*puniatur*) pozbawieniem urzędu i innymi sprawiedliwymi karami (*iusta poena*), nie wyłączając wydalenia ze stanu duchownego, jeżeli na to wskazuje dany przypadek. Natomiast przestępstwa te popełnione przez członka instytutu życia konsekrowanego (instytutu zakonnego, instytutu świeckiego) lub stowarzyszenia życia apostołskiego bądź wiernego świeckiego, który w Kościele ma jakąś godność albo pełni urząd lub funkcję, mają być karane (*puniatur*) zgodnie z przepisem kan. 1336 § 2–4 CIC z 2021 roku, czyli karami ekspiacyjnymi, z dodaniem także innych kar w zależności od ciężkości przestępstwa (por. kan. 1398 § 2 CIC z 2021 roku).

To tzw. znamię legalne tych przestępstw można skrótowo scharakteryzować w ten sposób, że ustawodawca kościelny przewiduje kary *ferendae sententiae* (por. kan. 1314 CIC z 2021 roku) obligatoryjne (*puniatur*), niezarezerwowane, względnie nieoznaczone (por. kan. 1315 § 3 CIC z 2021 roku; *sprawiedliwa kara: iusta poena* w § 1 lub

45 Por. G. P. Montini, *I ricorsi avverso le misure cautelari...*, dz. cyt., s. 497–498.

jedna z kar ekspiacyjnych z dodaniem także innych kar w § 2) – według ciężkości przypadku. Ze względu na postanowienie kan. 1349 CIC z 2021 roku, zakazującego wymierzania kar wiążących na stałe przy zagrożeniu karami nieoznaczonymi, w kan. 1398 § 1 CIC z 2021 roku ustawodawca kościelny wyraźnie zagroził właśnie karami wiążącymi na stałe, czyli pozbawieniem urzędu i wydaleniem ze stanu duchownego.

Warto zauważyć, że ustawodawca w tych przestępstwach nie przewidział jednak innych skutków dyscyplinarnych, zwłaszcza wydalenia z instytutu zakonnego *ipso facto* (por. kan. 694 CIC z 1983 roku) czy przeszkody do święceń (por. kan. 1041 CIC z 1983 roku) lub do przyjęcia do instytutu zakonnego (choć jest możliwe ustanowienie takiej przeszkody w prawie własnym instytutu zgodnie z kan. 643 § 2 CIC z 1983 roku). Przestępstwo z kan. 1398 § 1 CIC z 2021 roku może spowodować postępowanie obligatoryjne o wydalenie z instytutu zakonnego w myśl kan. 695 § 1 CIC z 2022 roku, znowelizowanego motu proprio papieża Franciszka *Recognitum Librum VI* z 26 kwietnia 2022 roku⁴⁶, ale nie musi ono zakończyć się wydaleniem z tego instytutu. To do przełożonego wyższego bowiem w rozumieniu kan. 620 CIC z 1983 roku należy ocena, czy „wydalenie nie jest bezwzględnie konieczne, a poprawę zakonnika, jak też przywrócenie naruszonej sprawiedliwości i naprawienie zgorszenia można wystarczająco osiągnąć w inny sposób” (kan. 695 § 1 CIC z 2022 roku *in fine*)⁴⁷.

46 Por. Franciscus PP., *Litterae apostolicae motu proprio datae Recognitum Librum VI quibus can. 695, § 1, Codicis Iuris Canonici immutatur*, 26.04.2022, „Acta Apostolicae Sedis” 114 (2022), s. 551–552.

47 Por. A. Jiménez Echave, *Prassi amministrativa per motivi penali del Dicastero per gli Istituti di Vita Consacrata e le Società di Vita Apostolica*, [w:] *Diritto penale canonico. Dottrina, prassi e giurisprudenza della Curia Romana*, Città del Vaticano 2023, s. 583, 586–587.

4.2. Katalog kar do ewentualnego zastosowania w świetle kan. 1398 CIC z 2021 roku – odesłanie

Kara nieoznaczona przewidziana w kan. 1398 § 1 CIC z 2021 roku (tzw. *iusta poena*) w praktyce oznacza przede wszystkim możliwość nałożenia kary ekspiacyjnej, o której mowa w kan. 1336 CIC z 2021 roku. Może ona przybrać formę różnych nakazów (§ 2), zakazów (§ 3), pozbawień (§ 4), a w skrajnych przypadkach – wydalenia ze stanu duchownego (§ 5). Zastosowanie *iusta poena* nie wyklucza również możliwości nałożenia kar poprawczych (cenzur), takich jak: ekskomunika (kan. 1331 CIC z 2021 roku), interdykt (kan. 1332 CIC z 2021 roku) oraz suspensa (kan. 1333–1334 CIC z 2021 roku). Szczegółowa charakterystyka kar kanonicznych została omówiona w innym miejscu.

O ile jednak celem cenzur jako kar poprawczych (lecniczych) jest poprawa sprawcy przestępstwa, o tyle kary ekspiacyjne zmierzają do przywrócenia sprawiedliwości. Dlatego gdy sprawca obłożony cenzurą nawróci się i wyrazi gotowość do poprawy, właściwy ordynariusz – co do zasady w przypadku przestępstw zarezerwowanych będzie to Dykasteria Nauki Wiary, z wyjątkiem sytuacji przewidzianej w art. 2 § 3 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku – ma obowiązek, na mocy sprawiedliwości, zwolnić go z cenzury (por. kan. 1347 § 2 oraz kan. 1358 § 1 CIC z 2021 roku), przy jednoczesnym zachowaniu postanowień nowego kan. 1335 § 1 CIC z 2021 roku, który dopuszcza w takiej sytuacji nałożenie kary ekspiacyjnej. Natomiast w przypadku kar ekspiacyjnych sama prośba o zwolnienie z kary nie musi zostać uwzględniona na korzyść skazanego, nawet gdy nastąpiło jego nawrócenie i poprawa. Wynika to z faktu, że zasadniczym celem kary ekspiacyjnej nie jest poprawa sprawcy, lecz dokonanie zadośćuczynienia za wyrządzone wspólnocie kościelnej zło.

4.3. Dochodzenie do decyzji o karze za przestępstwa z kan. 1398 CIC z 2021 roku

Mając na względzie powyższe założenia systemu kar kanonicznych i biorąc pod uwagę praktykę Dykasterii Nauki Wiary w przestępstwach dla niej zarezerwowanych, można dokonać poniższych praktycznych uwag proceduralnych w dochodzeniu do decyzji o karze⁴⁸:

1. Zanim wymierzona zostanie kara, należy osiągnąć pewność moralną co do zawinienia czynu przez oskarżonego (por. kan. 1342 § 1 CIC z 2021 roku i kan. 1608 CIC z 1983 roku). Należy pamiętać, że kara nie może być narzędziem „pozbawienia się problemu” niewygodnego z diecezji czy z instytutu zakonnego, chociaż nie ma pewności moralnej co do popełnienia przestępstwa przez tego domniemanego sprawcę.
2. Dopiero po osiągnięciu pewności moralnej należy wymierzyć odpowiednią „sprawiedliwą” karę. Ta pewność moralna obejmuje także wymiar kary⁴⁹.

Przy wymierzaniu kary należy pamiętać z jednej strony o zasadzie „zero tolerancji” św. Jana Pawła II: „w kapłaństwie i życiu zakonnym nie ma miejsca dla kogoś, kto mógłby wyrządzić krzywdę młodzieży”⁵⁰. W rzeczy samej każde nadużycie o charakterze sek-

48 Por. R. Geisinger, *Moral Certitude. Current Questions in Concrete Cases of Delicts Reserved to the Congregation for the Doctrine of the Faith*, [w:] *Le nuove norme sui delitti riservati. Aspetti sostanziali e procedurali*, a cura di C. Papale, Città del Vaticano 2023, s. 89.

49 Por. D. Astigueta, *La certezza morale nella decisione penale*, „*Ius Ecclesiae*” 34 (2022), s. 104, 107–108. Nie dziwi ten zakres pewności moralnej, skoro kan. 1608 § 1 CIC z 1983 roku, do którego wprost odsyła znowelizowany kan. 1342 § 1 CIC z 2021 roku, wymaga jej *circa rem sententia definiendam*; por. R. Rodríguez-Ocaña, *Certeza moral en las causas penales, algunos obstáculos que se pueden presentar para alcanzarla*, „*Ius Canonicum*” 61 (2021), s. 801–802.

50 „[...] nel sacerdozio e nella vita religiosa non c'è posto per chi potrebbe far del male ai giovani” (Giovanni Paolo II, Discorso *Permettetemi* ai partecipanti alla riunione interdicasteriale con i Cardinali degli Stati Uniti d'America, 23.04.2003, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/2002/april/documents/hf_jp-ii_spe_20020423_usa-cardinals.html [dostęp: 01.10.2016], n. 3, 2).

sualnym popełnione przez duchownego z małoletnim, niezależnie od ciężkości tego przestępstwa, wyklucza tego duchownego z publicznej posługi, a tym samym stawia pod znakiem zapytania jego przynależność do stanu duchownego⁵¹.

Z drugiej zaś strony nie należy zapominać, że kara wydalenia ze stanu duchownego nie jest jedyną karą za to przestępstwo i że kara powinna odpowiadać stopniowi zawinienia i obiektywnej karygodności (antykościelności) czynu zgodnie z zasadą proporcjonalności kary (por. kan. 1398 § 2 CIC z 2021 roku: *pro delicti gravitate*, a wobec przestępstw zarezerwowanych dla Dykasterii Nauki Wiary por. art. 7 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2021 roku: stosownie do wagi przestępstwa (*pro gravitate criminis*)⁵².

Stąd można zaproponować zasadę dwustopniowości sankcji karnych za przestępstwa z kan. 1398 CIC z 2021 roku. W pierwszym etapie wobec sprawcy tego przestępstwa należy zastosować ograniczenia w wykonywaniu posługi, polegające na zakazie pracy z małoletnimi albo – w szerszym zakresie – na zakazie pełnienia posługi publicznej. Zakazy te mogą zostać dodatkowo wzmocnione nakazem karnym (por. kan. 1319 CIC z 2021 roku). Dopiero w drugim stopniu należałoby wymierzać kary cięższe, zwłaszcza karę wydalenia ze stanu duchownego. Można bowiem rozważać, czy czasami nie lepiej by było dla społeczeństwa, by zdeprawowany seksualnie duchowny pozostał w stanie duchownym pod nadzorem przełożonych kościelnych (*vigilantia* z kan. 1339 § 5 CIC z 2021 roku) i w ten sposób nie mógł dalej szkodzić małoletnim. Taka jest też praktyka niektórych instytutów zakonnych, które doprowadzają co prawda do wydalenia sprawcy ze stanu duchownego, ale pozostaje on nadal

51 Por. M. Visioli, *La giurisprudenza del Dicastero per la Dottrina della Fede. Questioni procedurali*, [w:] *Diritto penale canonico. Dottrina, prassi e giurisprudenza della Curia Romana*, Città del Vaticano 2023, s. 456.

52 Por. M. Visioli, *La giurisprudenza...*, dz. cyt., s. 455–457.

członkiem instytutu, czyli pod władzą (i nadzorem) swoich przełożonych zakonnych⁵³.

Literatura przedmiotu

Podstawowa (po reformie prawa karnego papieża Franciszka z 2021 roku)

Althaus R., Lüdicke K., *Der Kirchliche Strafprozess nach dem Codex Iuris Canonici und den Nebengesetzen – Normen und Kommentar*, Essen 2017 (mit 2. Lieferung 2022).

Chiappetta L., *Il Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale. Supplemento 2011–2024*, a cura di F. Catozzella, A. Catta, C. Izzi, L. Sabbarese, Bologna 2024.

Codice di Diritto Canonico commentato, a cura di Redazione di „Quaderni di diritto ecclesiale”, Milano 2022.

Dicastero per i Testi Legislativi, *Sanzioni penali nella Chiesa. Sussidio applicativo del Libro VI del Codice di Diritto Canonico*, Città del Vaticano 2023, online w wersjach językowych: włoskiej, angielskiej, hiszpańskiej i francuskiej: <https://www.delegumtextibus.va/content/testilegislativi/it/testi-normativi/cic/nuovo-libro-vi-cic.html> (dostęp: 01.07.2024).

Diritto penale canonico. Dottrina, prassi e giurisprudenza della Curia Romana, Città del Vaticano 2023.

Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz, red. P. Majer, Warszawa 2022.

Papale C., *Formulario commentato del processo penale canonico*, Città del Vaticano 2022.

Pighin B. F., *Il nuovo sistema penale della Chiesa*, Venezia 2021.

53 Por. P. Skonieczny, *Przestępstwo cięższe przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z małoletnim – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Prawo Kanoniczne” 60 (2017) nr 1, s. 135–175, zwłaszcza s. 168–169, <https://doi.org/10.21697/pk.2017.60.1.08>.

Podstawowa starsza szczególnie polecana (pod rządem księgi VI kodeksu w wersji z 1983 roku)

Cito D., De Paolis V., *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Città del Vaticano 2001.

Syryjczyk J., *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna*, Warszawa 2003.

Syryjczyk J., *Sankcje w Kościele. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2008.

Źródła (chronologicznie)

Codex Iuris Canonici, Pii X P. M. iussu digestus, *Benedicti PP. XV auctoritate promulgatus*, 27.05.1917, „Acta Apostolicae Sedis” 9 (1917) nr 2, s. 1–521 [w skrócie: CIC z 1917 roku].

Capitulum Generale Fratrum Ordinis Praedicatorum, Liber constitutionum et ordinationum Fratrum Ordinis Praedicatorum, 1.11.1968; przekład polski: *Księga konstytucji i zarządzeń Braci Zakonu Kaznodziejów. Tekst i komentarze*, red. P. Skonieczny, Poznań 2022.

Codex Iuris Canonici, auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 25.01.1983, „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983) nr 2, s. III–XXX; s. 1–317. Przekład polski: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 2022 [w skrócie: CIC z 1983 roku].

Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 18.10.1990, „Acta Apostolicae Sedis” 82 (1990), s. 1045–1364. Przekład polski: *Kodeks kanonów Kościołów wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, przekład z łaciny L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Lublin 2002 [w skrócie: CCEO].

Giovanni Paolo II, *Discorso Permettetemi ai partecipanti alla riunione interdicasteriale con i Cardinali degli Stati Uniti d’America*, 23.04.2003, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/2002/april/documents/hf_jp-ii_spe_20020423_usa-cardinals.html (dostęp: 01.10.2016).

Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae de gravioribus delictis*, 21.05.2010, „Acta Apostolicae Sedis” 102 (2010) s. 419–434 (określane jako *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 2010 roku).

- Francesco PP., Lettera apostolica in forma motu proprio *Come una madre amorevole*, 4.06.2016, „L'Osservatore Romano” z 5.06.2016, s. 8; „Acta Apostolicae Sedis” 108 (2016), s. 715–717; przekład polski: <http://ekai.pl/wydarzenia/watykan/x100409/obowiazek-biskupow-zwalczania-naduzyc-seksualnych-w-kosciele/> (dostęp: 06.06.2016).
- Franciscus PP., Constitutio apostolica *Pascite gregem Dei* qua Liber VI Codicis iuris canonici reformatur, 23.05.2021, „Acta Apostolicae Sedis” 113 (2021), s. 534–537; Liber VI, s. 537–555 [skrót wersji CIC z 1983 roku; po tej noweli: CIC z 2021 roku].
- Congregatio pro Doctrina Fidei, Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis, 11.10.2021, „L'Osservatore Romano” z 7.12.2021, s. 6; „Acta Apostolicae Sedis” 114 (2022), s. 113–122 [nowelizacja określana jako: *Sacramentorum sanctitatis tutela* z roku 2021].
- Franciscus PP., Litterae apostolicae motu proprio datae *Recognitum Librum VI* quibus can. 695, § 1, Codicis Iuris Canonici immutatur, 26.04.2022, „Acta Apostolicae Sedis” 114 (2022), s. 551–552 [kodeks cytowany po tej zmianie w skrócie: CIC z 2022 roku].
- Dicastero per la Dottrina della Fede, Vademecum su alcuni punti di procedura nel trattamento dei casi di abuso sessuale di minori commessi da chierici. Ver. 2.0, 5.06.2022, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_it.html (dostęp: 09.07.2024), przekład polski: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_pl.html (dostęp: 09.07.2024).
- Franciscus PP., Litterae apostolicae motu proprio datae *Vos estis lux mundi*, 25.03.2023, „L'Osservatore Romano”, 25.03.2023, s. 8–10.

Literatura

- Astigueta D., *La certezza morale nella decisione penale*, „Ius Ecclesiae” 34 (2022), s. 93–110.
- Bączkiewicz F., *Prawo kanoniczne*, t. 3, Opole 1958.
- Calabrese A., *Diritto penale canonico*, Città del Vaticano 2006.

- Canosa J., *Il procedimento amministrativo disciplinare previsto in alcuni regolamenti vigenti nella Curia Romana*, [w:] *Processo penale e tutela dei diritti nell'ordinamento canonico*, a cura di D. Cito, Milano 2005, s. 433–448.
- Canosa J., *L'articolazione dinamica della distinzione fra diritto penale e diritto amministrativo nella Chiesa*, „*Ius Ecclesiae*” 32 (2020), s. 198–209.
- Cisek K., *Delicta contra fidem. Profili teorici e casi pratici*, [w:] *Diritto penale canonico. Dottrina, prassi e giurisprudenza della Curia Romana*, Città del Vaticano 2023, s. 471–489.
- Cito D., De Paolis V., *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro VI*, Città del Vaticano 2001.
- De Polis V., D'Auria A., *Le Norme Generali. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro Primo*, Città del Vaticano 2008.
- Diritto penale canonico. Dottrina, prassi e giurisprudenza della Curia Romana*, Città del Vaticano 2023.
- Galuccio M. A., *Peculiarità della funzione cautelare nel diritto canonico alla luce dei provvedimenti ex can. 1722 CIC*, „Stato, Chiese e pluralismo confessionale. Rivista telematica” 2015, nr 27, s. 1–29.
- Geisinger R., *Moral Certitude. Current Questions in Concrete Cases of Delicts Reserved to the Congregation for the Doctrine of the Faith*, [w:] *Le nuove norme sui delitti riservati. Aspetti sostanziali e procedurali*, a cura di C. Papale, Città del Vaticano 2023, s. 75–99.
- Jiménez Echave A., *Prassi amministrativa per motivi penali del Dicastero per gli Istituti di Vita Consacrata e le Società di Vita Apostolica*, [w:] *Diritto penale canonico. Dottrina, prassi e giurisprudenza della Curia Romana*, Città del Vaticano 2023, s. 581–590.
- Księga konstytucji i zarządzeń Braci Zakonu Kaznodziejów. Tekst i komentarze*, red. P. Skonieczny, Poznań 2022.
- Malecha P., *Il processo penale amministrativo nella giurisprudenza della Segreteria Apostolica. Alcune considerazioni*, [w:] *Diritto penale canonico. Dottrina, prassi e giurisprudenza della Curia Romana*, Città del Vaticano 2023, s. 665–684.
- Millot G., *La négligence dans l'exercice des charges. Approche en droit canonique pénal*, Roma 2014.

- Montini G. P., *Provvedimenti cautelari urgenti nel caso di accuse odiose nei confronti di ministri sacri. Nota sui cann. 1044 e 1722*, „Quaderni di Diritto Ecclesiale” 12 (1999), s. 191–204.
- Montini G. P., *I rimedi penali e penitenze*, [w:] *Il processo penale canonico*, a cura di Z. Suchecki, Città del Vaticano 2000, s. 77–96.
- Montini G. P., *I ricorsi gerarchici (ann. 1732–1739)*, Roma 2020.
- Montini G. P., *I ricorsi avverso le misure cautelari di cui al can. 1722. Appunti*, „Quaderni di Diritto Ecclesiale” 35 (2022), s. 485–499.
- Le nuove norme sui delitti riservati. Aspetti sostanziali e procedurali*, a cura di C. Papale, Città del Vaticano 2023.
- Papale C., *Il processo penale canonico. Commento al Codice di Diritto Canonico, Libro VII, Parte IV*, Città del Vaticano 2007.
- Papale C., *Formulario commentato del processo penale canonico*, Città del Vaticano 2022.
- Perez-Madrid F., *Derecho administrativo sancionador en el ordenamiento canónico*, [w:] *Il processo penale canonico*, a cura di Z. Suchecki, Roma 2003, s. 383–412.
- Il processo penale canonico*, a cura di Z. Suchecki, Città del Vaticano 2000.
- Rodríguez-Ocaña R., *Certeza moral en las causas penales, algunos obstáculos que se pueden presentar para alcanzarla*, „Ius Canonicum” 61 (2021), s. 767–820.
- Sánchez Girón Renedo J. L., *El motu proprio “Como una madre amorosa” a la luz de la normativa codicial*, „Estudios Eclesiásticos” 91 (2016), s. 843–860.
- Sanchis J., *La legge penale e il precetto penale*, Milano 1993.
- Skonieczny P., *La compartecipazione nel delitto canonico. Alla ricerca del concetto teorico*, Romae 2015.
- Skonieczny P., *Przestępstwo cięższe przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z małoletnim – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Prawo Kanoniczne” 60 (2017) nr 1, s. 135–175, <https://doi.org/10.21697/pk.2017.60.1.o8>.
- Skonieczny P., *Dyspensa od celibatu kościelnego. Próba syntezy teoretycznej*, Kraków 2018.

- Skonieczny P., *Przestępstwo kanoniczne naruszenia przepisów Kościoła w Polsce o ochronie danych osobowych. Komentarz do art. 42 ust. 2–4 dekretu KEP z 13 marca 2018 roku*, „Annales Canonici” 16 (2020), s. 59–106.
- Skonieczny P., *Kanon 1311 § 2 kodeksu prawa kanonicznego jako program odnowionego prawa karnego kanonicznego. Pierwsze uwagi*, „Annales Canonici” 17 (2021), s. 101–142.
- Syryjczyk J., *Sankcje w Kościele. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Il „Vademecum” sui cai di abuso sessuale di minori commessi da chierici. *Profili teorici e pratici*, a cura di C. Papale, Città del Vaticano 2022.
- Visioli M., *I provvedimenti cautelari. Annotazioni pratiche*, „Quaderni di Diritto Ecclesiale” 35 (2022), s. 468–484.
- Visioli M., *La giurisprudenza del Dicastero per la Dottrina della Fede. Questioni procedurali*, [w:] *Diritto penale canonico. Dottrina, prassi e giurisprudenza della Curia Romana*, Città del Vaticano 2023, s. 449–469.
- Visioli M., *La dispensa per i chierici accusati di delitto contro il sesto comandamento*, [w:] *Il „Vademecum” sui cai di abuso sessuale di minori commessi da chierici. Profili teorici e pratici*, a cura di C. Papale, Città del Vaticano 2022, s. 19–43.

Abstrakt

Sankcje karne i środki zapobiegawcze w kontekście kan. 1398 CIC z 2021 roku

Rozdział autorstwa o. Piotra Skoniecznego OP omawia wachlarz sankcji karnych i środków zapobiegawczych przewidzianych w prawie kanonicznym wobec duchownych, którzy dopuścili się przestępstw przeciwko VI przykazaniu Dekalogu z małoletnimi, o których mówi kan. 1398 CIC z 2021 roku. Autor przedstawia je etapowo: najpierw karne środki zaradcze (upomnienie, nagana, nakaz karny, nadzór), następnie sankcje dyscyplinarne, dalej – szczególnie

omówione środki zapobiegawcze z kan. 1722 CIC z 1983 roku, a na końcu same kary odsyłające do ogólnych przepisów o karach kanonicznych. Podkreśla, że na każdym z tych poziomów przełożony kościelny powinien kierować się dyrektywą z kan. 1311 § 2 CIC z 2021 roku, tj. troską o dobro wspólnoty i poszczególnych wiernych, w tym pokrzywdzonych, nie unikając stosowania kar jako ultima ratio, ale zawsze z myślą o przywróceniu sprawiedliwości, poprawie sprawcy i naprawieniu zgorzenia. Rozdział różni także terminologicznie „sankcje karne” (*sanctiones poenales*), których zakres jest szerszy, od samych „kar” (*poenae*), co ma znaczenie dla prawidłowego doboru środków reakcji na najcięższe przestępstwa.

Słowa kluczowe: sankcje karne, środki zapobiegawcze, kan. 1398 CIC z 1983, kan. 1311 CIC z 2021, *delicta contra sextum*

Abstract

Penal sanctions and precautionary measures in the context of canon 1398 CIC of 2021

Fr. Piotr Skonieczny OP's chapter examines the range of penal sanctions and precautionary measures provided in canon law for clerics who commit offences against the sixth commandment with minors, as described in canon 1398 CIC of 2021. The author presents them step by step: first, penal remedies (warning, rebuke, penal precept, supervision), then disciplinary sanctions, followed by a detailed treatment of precautionary measures under canon 1722 CIC of 1983, and finally the penalties themselves, which refer back to the general norms on canonical penalties. He stresses that at each stage the ecclesiastical superior must be guided by the directive of canon 1311 § 2 CIC of 2021, namely to safeguard and promote the good of the community and of individual faithful, including victims, without

shying away from penalties as ultima ratio, yet always aiming at restoring justice, correcting the offender, and repairing scandal. The chapter also clarifies the terminological distinction between “penal sanctions” (“*sanctiones poenales*”), a broader category, and “penalties” (“*poenae*”), which is crucial for choosing appropriate responses to the most serious canonical crimes.

Keywords: penal sanctions, precautionary measures, canon 1398 CIC, canon 1311 CIC, *delicts contra sextum*

PROF. DR HAB. PIOTR SKONIECZNY OP – dominikanin, mgr prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, aplikacja sądowa i egzamin sędziowski, mgr teologii PAT, lic. prawa kanonicznego Papieskiej Akademii Teologicznej, dr prawa kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Św. Tomasza z Akwinu Angelicum w Rzymie, dr hab. nauk prawnych w dyscyplinie prawo kanoniczne i profesor nauk społecznych w dyscyplinie prawo kanoniczne. W latach 2009–2015 wykładowca na Wydziale Prawa Kanonicznego Angelicum w Rzymie i prodziekan tegoż wydziału (2013–2015), od 2015 roku pracownik Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, od 2016 roku wykłada także w Kolegium Filozoficzno-Teologicznym Dominikanów w Krakowie i od 2020 roku gościnnie na Angelicum i na Gregorianie w Rzymie. Od 2019 pracuje w Sekretariacie Stanu Kurii Rzymskiej. Autor następujących książek: *La buona fama. Problematiche inerenti alla sua protezione in base al can. 220 del Codice di Diritto Canonico latino*, Roma 2010; *La compartecipazione nel delitto canonico: alla ricerca del concetto teorico*, Roma 2015; *Dyspensa od celibatu kościelnego. Próba syntezy teoretycznej*, Kraków 2018; *Bractwo Różańca Świętego*, Kraków 2022. Współautor podręcznika do prawa procesowego kanonicznego, który napisał wraz z F. J. Ramosem: *Diritto processuale canonico*, t. 2, cz. 1–2: *Parte dinamica*, Roma 2014; a ponadto wraz z P. Krocziem: *Ochrona danych osobowych w Kościele katolickim. Komentarz do Dekretu ogólnego Konferencji Episkopatu Polski w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim z 2018 roku*,

t. 1–2, Kraków 2022. Redaktor naukowy: *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, Tarnów 2015; *Księga konstytucji i zarządzeń Braci Zakonu Kaznodziejów. Tekst i komentarze*, Warszawa–Poznań 2022.

ks. Rafał Dappa

 <https://orcid.org/0000-0002-1599-6352>

Uniwersytet Śląski w Katowicach

 <https://ror.org/0104rcc94>

 <https://doi.org/10.15633/9788383700755.06>

Dowodzenie i analiza dowodów w kościelnych postępowaniach karnych

Zdobywanie i interpretowanie środków dowodowych to jeden z najistotniejszych oraz najbardziej wymagających i czasochłonnych etapów postępowania procesowego. Wymaga sporej uwagi i intuicji, gdyż sprawy różnią się między sobą i nie zawsze sprawdzają się te same schematy postępowania. W niektórych przypadkach do wyjaśnienia wszystkich okoliczności wystarczy zeznania stron oraz świadków poparte innymi, prostymi do zdobycia dokumentami, a czasem trzeba sięgać po rzadziej wykorzystywane środki dowodowe. Ponadto, z jednej strony trzeba się mierzyć z presją czasu wynikającą z przedłużających się procedur oraz oczekiwania wszystkich zainteresowanych na jak najszybsze rozstrzygnięcie, z drugiej zaś nie można zrezygnować z rzetelności prowadzącej do możliwie jak najbardziej dogłębnego wyjaśnienia wszystkich okoliczności.

Zgodnie z przepisami prawa procesowego sędzia nie powinien przystępować do zbierania dowodów przed związaniem sporu¹, faktycznie jednak – szczególnie w postępowaniach karnych – materiał dowodowy gromadzony jest już od zgłoszenia sprawy, poprzez dochodzenie wyjaśniające aż do zakończenia właściwej instrukcji dowodowej. Należy zauważyć ponadto, że w praktyce nawet samo dochodzenie wyjaśniające różnie bywa interpretowane. Osoba wyznaczona do jego przeprowadzenia może skupić się jedynie na uwiarygodnieniu doniesienia, pozostawiając właściwy ciężar dowodowy na etap procesowy, zdarza się jednak, że już na tym etapie przeprowadza się skrupulatną i dokładną kwerendę dowodów. Rozstrzygnięcie właściwości jednej lub drugiej praktyki wykracza oczywiście poza temat niniejszego opracowania, warto jednak podkreślić w tym miejscu, że zarówno treść samego zgłoszenia o możliwości popełnienia przestępstwa wraz z ewentualnymi załącznikami, jak i elementy zebrane zgodnie z kan. 1717 KPK zostają faktycznie włączone do materiału dowodowego sprawy².

Mając powyższe na uwadze, po wyjaśnieniu samego pojęcia, w opracowaniu tym zostanie przedstawiony wachlarz środków dowodowych wykorzystywanych w kościelnych postępowaniach karnych, wraz ze wskazaniem możliwych sposobów ich wykorzystania oraz analizy.

1 Por. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 2022*, kan. 1529.

2 Por. Dykasteria Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich*, wer. 2.0, 05.06.2022, s. 106–107, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_pl.html (dostęp: 19.08.2023).

1. Analiza pojęcia

Pojęcie „dowód” ani na gruncie prawa kościelnego, ani cywilnego nie jest jednoznaczne. *Leksykon prawa kanonicznego* definiuje dowód jako „uzasadnienie jakiejś tezy oparte na faktach mające na celu przekonanie o słuszności rozumowania. W procesie kanonicznym środek mający na celu przekonanie sędziego co do prawdziwości tez określonych w zawiązaniu sporu”³. Z tego opisu można wyłuskać dwa odrębne określenia analizowanego pojęcia: czynność rozumową mającą na celu wykazanie prawdziwości stawianych twierdzeń oraz środek dowodowy. Aleksandra Brzemia-Bonarek, wyjaśniając wieloznaczność tego pojęcia, wskazała na czynność zmierzającą do wykazania prawdziwości tego twierdzenia, wynik tego postępowania oraz środek dowodowy⁴. Zgodnie zaś z obszernym opracowaniem naukowym pod redakcją Jerzego Skorupki dowodem może być:

- czynność rozumowania, czyli proces myślowy nazywany również dowodem przedmiotowym;
- sądowe postępowanie dowodowe nazywane dowodem podmiotowym;
- rezultat postępowania dowodowego;
- środek dowodowy⁵.

To jedynie nieliczne z wielu stanowisk w tej kwestii. Wielość znaczeń terminu „dowód” umożliwia z jednej strony bardzo szerokie spojrzenie na opracowywany temat, z drugiej zaś utrudnia jego precyzyjne ujęcie, co wydaje się priorytetowym zadaniem. W związku

3 G. Leszczyński, *Dowód*, [w:] *Leksykon prawa kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019, s. 594.

4 Por. A. Brzemia-Bonarek, *Dopuszczalność dowodów zdobytych w sposób niegodziwy w kanonicznym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, Katowice 2007, s. 33–34.

5 Por. J. Skorupka, *Podstawowe znaczenia pojęcia dowodu*, [w:] *System prawa karnego procesowego*, t. 8: *Dowody*, cz. 1, red. J. Skorupka, Warszawa 2019, s. 170.

z tym na potrzeby niniejszego opracowania słowem „dowód” określane będą jedynie środki dowodowe, czyli „wszelkiego rodzaju źródła informacji, dzięki którym wykaże się istnienie bądź nieistnienie oznaczonych faktów, a tym samym umożliwi się sędziemu osąd co do prawdziwości twierdzeń strony procesowej”⁶. Słuszność takiego założenia uzasadnić można opracowaniami innych autorów, wśród których na szczególną uwagę zasługują Carlos Coral Salvador, Valesio De Paolis i Gianfranco Ghirlanda, którzy w zwięzłym, ale bardzo cenionym leksykonie prawa kanonicznego redukują definicję dowodu procesowego do środka dowodowego⁷. Tak rozumiane dowody stanowią ostatecznie dla sędziego zbiór argumentów potrzebnych do osiągnięcia pewności moralnej, koniecznej do wydania rozstrzygnięcia w sprawie.

Prawodawca kościelny umożliwia przedstawianie dowodów jakiegokolwiek rodzaju⁸. Oznacza to, że prócz środków dowodowych wymienionych wprost w kodeksie prawa kanonicznego mogą być przedstawione również inne. Ogólnie rozróżniamy dowody:

- (a) kodeksowe i pozakodeksowe. Kodeks prawa kanonicznego w kan. 1530–1586 wymienia sześć środków dowodowych: oświadczenia stron, dowód z dokumentów, zeznania świadków, ekspertyzy biegłych, oględziny sądowe i domniemanie. Pozostałe środki dowodowe nazywane są pozakodeksowymi;
- (b) istniejące przed procesem i wytworzone podczas procesu. Do tych pierwszych zaliczają się przede wszystkim dokumenty, do tych drugich – protokoły zeznań, ekspertyzy biegłych;
- (c) dopuszczone przez sędziego i niedopuszczone przez sędziego. To sędzia kieruje instrukcją dowodową i każdy zgłoszony

6 A. Brzemia-Bonarek, *Dopuszczalność dowodów*, dz. cyt., s. 34.

7 Por. E. Olivares, *Prove processuali*, [w:] *Nuovo dizionario di diritto canonico*, red. C. C. Salvados, V. De Paolis, G. Ghirlanda, Milano 19962, s. 883.

8 kan. 1527, § 1 KPK: „Mogą być przytoczone dowody jakiegokolwiek rodzaju, które wydają się pożyteczne dla rozpoznania sprawy i są godziwe”.

- środek dowodowy, by mógł mieć znaczenie w sprawie, powinien być dopuszczony przez sędziego.
- (d) bezpośrednio i pośrednio. Te pierwsze wprost udowadniają fakty mające w procesie znaczenie prawne. Te drugie nie dotyczą co prawda wprost faktów, które mają zostać udowodnione, ale są z nimi związane. Na ich podstawie sędzia wnioskuje o prawdziwości faktów mających znaczenie do rozstrzygnięcia sprawy;
 - (e) osobowe i rzeczowe. Dowód jest osobowy, gdy pochodzi od osoby, to zeznania stron, świadków i biegłych. Pozostałe dowody są rzeczowe;
 - (f) pierwotne i pochodne. Te pierwsze nazywane są również „z pierwszej ręki”, pochodzą od autora argumentów, to np. zeznanie naocznego świadka. Dowody pochodne są wtórnym źródłem argumentów procesowych, to np. zeznanie świadka, który o sprawie dowiedział się od innej osoby;
 - (g) główne i przeciwne. Główne środki dowodowe to takie, które mają przekonać sędziego o prawdziwości powództwa. Przeciwnie, zwane też przeciwdowodami, to środki zmierzające do obalenia dowodu głównego, a w konsekwencji do obalenia żądania strony powodowej;
 - (h) wystarczające i niewystarczające. Środek dowodowy wystarczający dostarcza dowodu pełnego, np. urzędowy dokument stwierdzający wprost o badanym fakcie. Środek dowodowy niewystarczający, np. zeznanie jednego, mało wiarygodnego świadka, uprawdopodobnia fakt wątpliwy. Aby mógł wpłynąć na rozstrzygnięcie sprawy, musi zostać uzupełniony innymi dowodami⁹.

Zgodnie z zasadą prawa rzymskiego ciężar dowodzenia spoczywa oczywiście na tym, kto coś twierdzi; bądź to na stronie procesowej,

⁹ Por. R. Sztuchmiller, *Proces sporny*, [w:] *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, red. J. J. Krukowski, t. 7, Poznań 2007, s. 178–179.

bądź na promotorze sprawiedliwości, jeśli występuje w sprawie¹⁰. Pewną trudnością w dosłownej aplikacji tej normy prawnej w administracyjnych procesach karnych przeprowadzanych na zlecenia Dykasterii Nauki Wiary zgodnie z normami *De gravioribus delictis* stanowi niejasny status prawny osoby skrzywdzonej. Nie jest ona bowiem stroną w procesie, występuje w nim w charakterze świadka. Stroną nie jest również osoba zgłaszająca możliwość popełnienia przestępstwa, choć ta, przynajmniej na początkowym etapie postępowania, przedstawia dowody w sprawie. W procedurze karno-administracyjnej nie przewiduje się również udziału promotora sprawiedliwości. Jediną stroną jest więc oskarżony, któremu zazwyczaj nie zależy na udowodnieniu winy. W administracyjnych procesach karnych to delegat biskupa lub sam ordynariusz, jeśli osobiście prowadzi sprawę, zarządza zbieranie środków dowodowych. Za to na etapie dochodzenia wstępnego za gromadzenie potrzebnych dowodów odpowiedzialny jest prowadzący to dochodzenie. Praktyka ta została potwierdzona przez dokumenty wydane przez Stolicę Apostolską¹¹.

2. Kryteria oceny

Prawodawca, dopuszczając wiele środków dowodowych, określa jednocześnie, że powinny one być pożyteczne dla rozpoznania sprawy oraz godziwe¹². Użyteczność oraz godziwość to zatem pierwsze dwa kryteria oceny środków dowodowych. Prócz nich literatura przedmiotu wymienia jeszcze inne: kryterium legalności, domniemania mocy dowodowej, formalności, wzmacniające wiarygodność¹³.

¹⁰ Por. kan. 1526, § 1 KPK.

¹¹ Por. *Vademecum...* wer. 2.0, s. 106–108.

¹² Por. kan. 1527, § 1 KPK.

¹³ Por. W. Witkowski, *Kryteria oceny dowodów w procesach o nieważność małżeństwa*, „Kościół i Prawo” 3(16) (2014) nr 1, s. 87–107.

Kryterium użyteczności

„Mogą być przytoczone dowody jakiegokolwiek rodzaju, które wydają się pożyteczne dla rozpatrzenia sprawy...”¹⁴. Użyteczność to pierwsze kryterium oceny środków dowodowych, jedno z bardziej istotnych. Czy dany dowód będzie przydatny do wyjaśnienia sprawy? To pytanie, które musi postawić sobie sędzia prowadzący sprawę. Ma on bowiem prawo ograniczyć zbyt dużą liczbę środków dowodowych, szczególnie gdy w jego opinii nie spełniają one kryterium użyteczności¹⁵. Korzystniej dla wyjaśnienia sprawy jest bowiem mieć mniej dobrych dowodów niż więcej mało użytecznych. Dopuszczając kolejne środki dowodowe, warto więc rozważyć w tym, czy pochodzą one z okresu podejrzanego, czy niepodjeznanego; czy mamy do czynienia z dowodem „z pierwszej ręki”, czy wręcz przeciwnie; czy przedłożony dokument ma cechy formalne itp.

Kryterium godziwości

Drugie z ważnych kryteriów interpretacyjnych, wprost wymienionych przez kodeks prawa kanonicznego, to kryterium godziwości. Nie jest ono jednak proste w interpretacji. Prawodawca nie precyzuje szczegółowo, jak należy rozumieć godziwość środków dowodowych. Ks. prof. Remigiusz Sobański tę kategorię łączy ściśle ze sposobem uzyskania dowodów. Rozważa jednocześnie dylemat sędziego kościelnego, który z jednej strony dąży do wyjaśniania sprawy, a z drugiej nie powinien korzystać z dowodów zdobytych w sposób niegodziwy, nawet jeśli są kluczowe dla sprawy¹⁶. Stanowisko kanonistów w tej kwestii nie jest

¹⁴ Por. kan. 1527, § 1 KPK.

¹⁵ Por. kan. 1553 KPK.

¹⁶ Por. R. Sobański, *Czy dokumenty prywatne zdobyte w sposób niegodziwy są dopuszczalne jako dowody w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 8 (2003), s. 137.

jednoznaczne¹⁷, co więcej, nawet z dokumentów Stolicy Apostolskiej wyłaniają się różnice w tej kwestii.

Niegodziwość środków dowodowych wyróżnia się *quoad substantiam* (dowód niegodziwy sam w sobie, np. anonim), *quoad modus* (dowód niegodziwie zdobyty, np. wykradziony pamiętnik) oraz *quoad finem* (cel przedstawionego dowodu jest skierowany na działanie niegodziwe, np. biling rozmów telefonicznych wraz z adresami rozmówców)¹⁸. Z jednej strony instrukcja procesowa *Dignitas connubii* stanowi, że ani dowody niegodziwe same w sobie, ani zdobyte w sposób niegodziwy nie mogą być przedstawione w procesie¹⁹. Instrukcja ta dotyczy co prawda procesów o stwierdzenie nieważności małżeństwa, stanowi jednak ważną wykładnię ogólnego przepisu prawa kościelnego na temat dowodów. Z drugiej zaś strony *Vademecum... ver. 2.0* Dykasterii Nauki Wiary w przypadku najcięższych przestępstw zakazuje ignorować anonimy jako źródło doniesienia. „Anonimowość osoby składającej zawiadomienie – czytamy w dokumencie Stolicy Apostolskiej – nie może sprawiać, że taka wiadomość zostanie automatycznie uznana za fałszywą, zwłaszcza gdy towarzyszy jej dokumentacja potwierdzająca prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa. Jednakże z łatwo zrozumiałych względów należy zachować wielką ostrożność przy uwzględnianiu tego rodzaju wiadomości i w żadnym razie do takiej praktyki nie zachęcać”²⁰. Ponadto normy *de gravioribus delictis* wyraźnie nakazują ordynariuszowi wszczęcie dochodzenia wyjaśniającego, a później powiadomienie Dykasterii Nauki Wiary za każdym razem, gdy otrzyma on przynajmniej prawdopodobną wiadomość o najcięższym

17 Bardziej szczegółowo różne opinie w tej sprawie przedstawia pani Aleksandra Brzemia-Bonarek w pozycji poświęconej godziwości środków dowodowych, por. A. Brzemia-Bonarek, *Dopuszczalność dowodów*, s. 53–86.

18 Por. A. Brzemia-Bonarek, *Dopuszczalność dowodów*, dz. cyt., s. 54.

19 Por. *Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii*, Città del Vaticano 2005, art. 157.

20 *Vademecum... ver. 2.0*, s. 11.

przestępstwie²¹. Nie ma tam mowy o godziwości, a przecież zarówno informacja o przestępstwie, jak i dokumentacja z dochodzenia wstępnego stanowią później dowód w sprawie karnej.

Kryterium godziwości środków dowodowych nie jest więc jednoznaczne, a rozstrzygnięcie dylematu moralnego, co zrobić z kluczowym dla wyjaśnienia sprawy, lecz niegodziwym dowodem, nie należy do prostych. Wspominany już ks. prof. Sobański w przypadku procesów o stwierdzenie nieważności małżeństwa zaproponował, by sędzia, który otrzyma ważny, ale niegodziwie zdobyty dowód, próbował uzyskać zgodę drugiej strony na jego wykorzystanie i w ten sposób, już jako godziwie zdobyty, włączył go do pozostałych środków dowodowych²². Nie zawsze jest to jednak możliwe. Kanonista dopuszcza jednak także inne rozwiązanie: sędzia „winien przeto – czytamy w artykule ks. prof. Sobańskiego – w pierwszym kroku argumentacji ocenić, czy wspomniane dowody rzeczywiście są niezbędne do wyświetlenia prawdy, a nie tylko przydatne. Gdyby pozostałe dowody były wystarczające, nie ma powodu dopuszczania dowodów niegodziwie zdobytych, ich odrzucenie nie spowoduje negatywnych skutków dla prawdy. Gdyby jednak dowody te oceniał jako niezbędne dla wyświetlenia prawdy, musi zdawać sobie sprawę, że w razie ich odrzucenia nie da się zminimalizować złych skutków dla prawdy, orzeczenie byłoby niezgodne z nią. Wypada więc sędziemu dopuścić owe dowody i usiłować minimalizować zło stąd ewidentnie wynikające. Sędzia nie usprawiedliwia sposobu zdobycia dowodów, lecz uzasadnia własną decyzję, zwracając uwagę, że to nie on wykreował dowód, lecz postanowił o dopuszczeniu wtedy, gdy go «fizycznie» przedstawiono”²³.

21 Por. Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae de gravioribus delictis*, 21.05.2010, „Acta Apostolicae Sedis” 102 (2010), art. 10.

22 Por. R. Sobański, *Czy dokumenty prywatne*, dz. cyt., s. 137–138, 141.

23 R. Sobański, *Czy dokumenty prywatne*, dz. cyt., s. 142.

Przedłożone argumenty podlegają ostatecznie ocenie sędziego kościelnego. To on również będzie musiał podjąć decyzję i wziąć za nią odpowiedzialność.

Kryterium legalności

Kryterium legalności jest bardzo podobne do kryterium godziwości, a czasem jest wręcz z nim utożsamiane. Warto je jednak wyróżnić jako oddzielną kategorię, gdyż dotyczy przede wszystkim zakazów dowodowych oraz prawnego karnej ochrony środków dowodowych²⁴. O ile w przypadku godziwości doktryna dopuszcza pewne odstępstwa, o tyle w przypadku legalności należy ściśle trzymać się norm prawnych. Zgodnie z nimi „nie wolno dopuszczać do składania zeznań osób małoletnich poniżej czternastego roku życia i upośledzonych umysłowo; mogą być jednak przesłuchiwać na mocy dekretu sędziego, w którym uzasadni się, że jest to potrzebne”²⁵. Na temat przesłuchań osób małoletnich w szczególności będzie jeszcze mowa w dalszej części niniejszego przedłożenia. Prawodawca całkowicie zabrania również przesłuchiwanie w charakterze świadka osób występujących w imieniu stron w procesie oraz tych, którzy pomagali im przy sprawie – sędziego i jego asystentów, adwokata oraz kapłanów, w odniesieniu do wszystkiego, co poznali podczas sakramentalnej spowiedzi, nawet w sytuacji, gdyby penitent prosił o ujawnienie tego²⁶. Warto podkreślić, że tajemnica spowiedzi jest nienaruszalna, a jej zachowanie respektowane jest także na gruncie prawa państwowego. Ponadto z obowiązku udzielania odpowiedzi zwolnieni są również: „duchowni, w odniesieniu do tego, co zostało im ujawnione z racji sprawowania świętej posługi; urzędnicy świeccy, lekarze, położne, adwokaci, notariusze i inni zobowiązani do zachowania tajemnicy urzędowej, chociażby z racji udzielania

24 Por. W. Witkowski, *Kryteria oceny dowodów*, dz. cyt., s. 91–92.

25 Por. kan. 1550, § 1 KPK.

26 Por. kan. 1550, § 2 KPK.

porady, w zakresie spraw objętych tą tajemnicą; ci, którzy obawiają się, że z powodu ich zeznań, może ich samych albo współmałżonka, albo bliskich krewnych lub powinowatych dotknąć zniesławienie, niebezpieczne szykany albo inne poważne zło”²⁷.

Kryterium legalności odnosi się również do ochrony prawno-karnej przedstawianych w sprawie dokumentów, stanowiących za każdym razem ważny środek dowodowy. Temat ten zostanie rozwinięty w części poświęconej poszczególnym dowodom, w tym miejscu należy jedynie wspomnieć, że dokumenty przedstawiane jako dowody w sprawie powinny być autentyczne i spełniać wszystkie wymogi formalne. Przedłożenie sędziemu dokumentu podrobionego, przerobionego lub poświadczającego nieprawdę może wpłynąć na wadliwość jego orzeczenia²⁸.

Kryterium domniemania mocy dowodowej

Kolejne kryterium poddane analizie odwołuje się do starej, mającej swoje korzenie jeszcze w prawie rzymskim zasady swobodnej lub ustawowej oceny środków dowodowych. Ta pierwsza nazywana jest inaczej materialną, ta druga – formalną. Według materialnej (swobodnej) zasady sędzia ocenia wartość poszczególnych dowodów zgodnie z własnym przekonaniem. Według zasady formalnej (ustawowej) – zgodnie z treścią ustawy. Kodeks prawa kanonicznego preferuje zasadę swobodnej oceny środków dowodowych, stwierdzając, że właśnie na tej drodze lepiej dojść do prawdy obiektywnej²⁹. Zasada swobodnej oceny dowodów nie jest jednak w prawie kościelnym bezwzględnie obowiązująca, w kodeksie prawa kanonicznego znajdziemy bowiem normy prawne wskazujące na konieczność zastosowania ustawowej (formalnej) zasady oceny środków dowodowych. Dotyczy to przede wszystkim dokumentów.

27 Por. kan. 1548, § 2 KPK.

28 Por. W. Witkowski, *Kryteria oceny dowodów*, dz. cyt., s. 93–96.

29 Por. W. Witkowski, *Kryteria oceny dowodów*, dz. cyt., s. 96.

Zgodnie z normą kan. 1541 KPK dokumenty publiczne, jeśli nie wykaże się czegoś przeciwnego, mają moc dowodu pełnego³⁰. Warto w tym miejscu podkreślić również, że prawodawca, stanowiąc przepisy z zakresu natury i mocy dowodowej dokumentów, wspomina nie tylko o publicznych dokumentach kościelnych, lecz także o publicznych dokumentach świeckich³¹. W kontekście analizowanego tematu jest to o tyle ważne, że w kanonicznych procesach karnych często korzysta się z dokumentów przejętych z procedury cywilnej. Formalnej zasadzie oceny środków dowodowych podlegają również niektóre dokumenty prywatne oraz niektóre zeznania. „Dokument prywatny – czytamy w kan. 1542 KPK – czy to uznany przez stronę, czy dopuszczony przez sędziego, ma taką moc dowodową względem autora lub tego, kto go podpisał, i ich następców procesowych, jak przyznanie pozasądowe”. Ponadto zeznaniu świadka kwalifikowanego (np. notariusza w stosunku do czynności, które wykonał) można przyznać pełną moc dowodową³².

Kryterium formalności

Najprościej rzecz ujmując – kryterium formalności dotyczy wymogów formalnych zgłaszanych środków dowodowych. Dowody nie spełniające tych wymogów nie będą mogły być brane pod uwagę. Formalności te dotyczą przede wszystkim terminów oraz samej treści. Co do tych pierwszych, to zgodnie z normą kan. 1516 KPK sędzia, po zawiązaniu sporu, powinien wyznaczyć stronom odpowiedni termin do zgłaszania dowodów. Co się zaś tyczy samej treści, to kryterium to najbardziej przydatne jest przy weryfikacji dokumentów. „Dokumenty nie mają w procesie mocy dowodowej, jeżeli nie

30 Por. kan. 1541 KPK: „Jeżeli nie wykaże się czegoś innego przeciwnymi i oczywistymi argumentami, publiczne dokumenty mają moc dowodową we wszystkim, co się w nich stwierdza wprost i zasadniczo”; por. *Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Warszawa 20232, s. 949.

31 Por. kan. 1540, § 2 KPK.

32 Por. kan. 1573 KPK.

są oryginalne albo przedłożone w uwierzytelnionym odpisie i złożone w kancelarii sądu, by mogły być zbadane przez sędziego i stronę przeciwną”³³. Kryterium formalne dotyczy również integralności i nienaruszalności dokumentów. Ponadto dokumenty, by mogły stanowić dowód w sprawie, muszą zawierać oczywiście wszystkie elementy formalne (podpis, pieczęć itp.)³⁴. W tym kontekście nowym wyzwaniem stojącym przed sędzią jest weryfikacja autentyczności dokumentów przesyłanych drogą elektroniczną. Należy pamiętać, że w razie konieczności sędzia może zawsze wystąpić o opinię biegłego, np. z dziedziny informatyki.

Kryterium wzmacniające wiarygodność

Zdobywając, a później analizując poszczególne dowody, sędzia może posłużyć się środkami wzmacniającymi wiarygodność, przede wszystkim zaś przysięgą prawdomówności oraz świadectwem kwalifikacyjnym. Zgodnie z generalną zasadą „przed przesłuchaniami sędzia powinien stronom i ich świadkom przypomnieć, że mają poważny obowiązek mówić całą i samą prawdę. Przysięga ma być złożona zgodnie z wymogami prawa kanonicznego, według których jest to wezwanie imienia Bożego na świadka prawdy (kan. 1199). Wezwania tego można dokonać w różny sposób: bądź tylko słowami [...], bądź znakami [...], bądź też słowami i znakami”³⁵. W tym miejscu należy jednak z całą stanowczością przypomnieć, że w postępowaniach dotyczących nadużyć seksualnych wobec małoletnich „ani osobie zgłaszającej zdarzenie, ani osobie, która twierdzi, że jest pokrzywdzona, ani świadkom nie wolno narzucać żadnego obowiązku milczenia odnośnie do faktów”³⁶. Należy również pamiętać, że zgodnie z kan. 1728, § 2 KPK oskarżony nie musi przyznać się

33 Por. kan. 1544 KPK.

34 Por. W. Witkowski, *Kryteria oceny dowodów*, dz. cyt., s. 100–101.

35 W. Witkowski, *Kryteria oceny dowodów*, dz. cyt., s. 102.

36 *Vademecum... wer. 2.0*, s. 30.

do popełnienia przestępstwa i nie wolno żądać od niego przysięgi *de veritate dicenda*³⁷.

Jeżeli w danym przypadku zaistnieje taka konieczność, sędzia powinien ocenić wiarygodność osób występujących w procesie. Może to uczynić, korzystając np. ze świadectw kwalifikacyjnych. Powinien również w tym celu zwrócić uwagę, czy dany świadek ma współświadców swojego zeznania lub czy jest ono potwierdzone innymi środkami dowodowymi³⁸.

3. Poszczególne środki dowodowe

Po zaprezentowaniu ogólnych kryteriów oceny środków dowodowych zostaną przedstawione poszczególne dowody wraz z uwagami dotyczącymi ich analizy. W poszczególnych punktach nie będzie jednak chodziło o powtórzenie treści kodeksu prawa kanonicznego, a raczej o zwrócenie uwagi na praktyczne kwestie związane z poszczególnymi dowodami w kościelnych postępowaniach karnych.

Informacja o przestępstwie i pierwsza reakcja podejrzanego

Pierwsza informacja o przestępstwie oraz reakcja podejrzanego stanowią co prawda część dochodzenia wyjaśniającego, ale – jak zostało wspomniane – po czasie zostają włączone jako materiał dowodowy do właściwego postępowania karnego i jako takie stanowią ważny dowód w sprawie.

Pierwsza informacja o przestępstwie może dotrzeć do ordynariusza lub jego delegata w różnej formie i od różnych osób. Może to być zgłoszenie ustne lub pisemne, może to być również anonim, którego nie można ignorować w przypadku najcięższych przestępstw *contra sextum cum minore*. Zgłoszenia może dokonać osoba pokrzywdzona,

37 Por. kan. 1728, § 2 KPK: „Oskarżony nie ma obowiązku przyznania się do popełnienia przestępstwa, nie można też żądać od niego przysięgi”; por. także *Vademecum... wer. 2.0*, s. 110.

38 Por. kan. 1572 KPK; por. także *Vademecum... wer. 2.0*, s. 113.

jej krewna lub opiekun prawny lub też osoba trzecia. Jeśli zgłoszenie o przestępstwie nie zostało złożone w formie pisemnej, zgodnie z wytycznymi Konferencji Episkopatu Polski, przyjmujący powinien sporządzić protokół rozmowy podpisany w miarę możliwości przez wszystkich jej uczestników³⁹. Treść zgłoszenia lub protokół przyjęcia powinny zawierać szczegółowe dane osoby skrzywdzonej, domniemanego sprawcy oraz osoby zgłaszającej, a także ogólny opis czynu z podaniem czasu, kiedy miało dojść do jego popełnienia. Jeśli zgłoszenie dotyczyłoby osoby poniżej 15. roku życia, w treści zgłoszenia należy zawrzeć informację dotyczącą zgłoszenia sprawy cywilnym organom ścigania⁴⁰.

Niezwykle ważnym dowodem z praktycznego punktu widzenia jest pierwsza reakcja podejrzanego. Zgodnie z wytycznymi Konferencji Episkopatu Polski już na etapie dochodzenia wstępnego duchowny, o którego chodzi, powinien zostać wezwany i przesłuchany⁴¹. Należy oczywiście pamiętać, że na tym etapie postępowania nie możemy jeszcze mówić o przesłuchaniu *stricte* procesowym, niewątpliwie jednak rozmowa z podejrzanym powinna się odbyć⁴². Z rozmowy tej należy sporządzić protokół, podpisany w miarę

39 Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia*. Aneks nr 2, art. 5, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 2019, nr 31.

40 Por. tamże.

41 Por. *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu...*, Aneks nr 2, art. 6.

42 Odnosnie do przesłuchania podejrzanego na etapie dochodzenia wstępnego należy wziąć pod uwagę normę zawartą w *Vademecum... ver. 2.0*, s. 54: „Jeżeli zapadłaby decyzja o wysłuchaniu osoby, której zgłoszenie dotyczy, to ponieważ jest to etap poprzedzający rozstrzygnięcie sprawy, nie ma obowiązku powoływania dla niej adwokata z urzędu. Jeżeli jednak sam zainteresowany uzna to za stosowne, może korzystać z pomocy wybranego przez siebie obrońcy. Osobie, której zgłoszenie dotyczy, nie wolno nakazywać składania przysięgi (por. *ex analogia* kan. 1728 § 2 KPK i kan. 1471 § 2 kodeksu kanonów Kościołów wschodnich)”.

możliwości przez wszystkich jej uczestników. Ważne, by był to szczegółowy protokół, opisujący nie tylko treść rozmowy, lecz także wszystkie okoliczności. Pierwsza reakcja podejrzanego jest o tyle ważna, że jest spontaniczna. Późniejsze przesłuchania, czy to podczas postępowania kanonicznego, czy ewentualnego cywilnego, następują już po pewnym czasie; po refleksji; gdy opadną już pierwsze emocje. Praktyka pokazuje, że późniejsze zeznania nie zawsze są zgodne z pierwszą reakcją na wiadomość o przestępstwie. Dobrze sporządzony protokół rozmowy, najlepiej podpisany również przez duchownego, stanowi więc ważny dowód w sprawie.

Przesłuchania

W ramach procedury kanonicznej należy wezwać i przesłuchać oskarżonego, osobę skrzywdzoną oraz świadków powołanych zarówno przez sędziego, jak i przez obronę⁴³. Oczywiście z każdego przesłuchania powinien być sporządzony protokół, podpisany przez wszystkie osoby uczestniczące w przesłuchaniu. Szczegółowe normy co do oświadczenia stron znajdują się w kan. 1530–1538 KPK, a co do przesłuchań świadków – w kan. 1558–1571 KPK. Jeśli chodzi o uwagi praktyczne dotyczące przesłuchań, warto zwrócić uwagę na następujące kwestie:

- (a) o terminie przesłuchań należy powiadomić obrońcę oskarżonego, tak by umożliwić mu udział w przesłuchaniu oraz zapewnić możliwość ewentualnego zadawania pytań;
- (b) należy koniecznie pamiętać, że oskarżony nie musi przyznać się do popełnienia przestępstwa i nie wolno żądać od niego przysięgi *de veritate dicenda*⁴⁴;

43 Co do osoby składającej zgłoszenie w *Vademecum...* *wer.* 2.0, s. 114 czytamy: „Ponieważ jest to proces karny, nie ma obowiązku, by osoba składająca doniesienie występować na etapie procesowym. W rzeczywistości bowiem wykonała ona już swoje prawo poprzez to, że przyczyniła się do sformułowania oskarżenia i zgromadzenia dowodów”.

44 Por. kan. 1728, § 2 KPK; *Vademecum...* *wer.* 2.0, s. 110.

- (c) ani osobie zgłaszającej zdarzenie, ani osobie, która twierdzi, że jest pokrzywdzona, ani świadkom nie wolno narzucać żadnego obowiązku milczenia odnośnie do faktów⁴⁵;
- (d) „gdy zgłoszenie dotyczy osoby poniżej 15. roku życia, osoba pokrzywdzona może być przesłuchiwana tylko za zgodą rodziców i w obecności psychologa. Jeżeli zaś zgłoszenie odnosi się do osoby pomiędzy 15. a 18. rokiem życia, osoba pokrzywdzona powinna być przesłuchiwana w obecności psychologa”⁴⁶. W przypadku konieczności przesłuchania małoletniego warto respektować zasadę jednokrotnego przesłuchania, by uchronić dziecko przed ponowną traumą⁴⁷. Jeśli w sprawie toczyło się postępowanie cywilne i jeśli jest to możliwe, warto rozważyć możliwość wykorzystania przesłuchania małoletniego z procedury cywilnej do procedury kanonicznej. To świeckie organy ścigania dysponują lepszymi możliwościami skutecznego, jednokrotnego i bezpiecznego dla dziecka przesłuchania, np. poprzez przesłuchanie w tzw. przyjaznym pokoju⁴⁸. Przejęcie i wykorzystanie w procedurze kanonicznej protokołu przesłuchania małoletniego z procedury cywilnej wzmocni zasadę jednokrotnego przesłuchania, sędziemu kościelnemu dostarczy zaś dobrego, wiarygodnego i profesjonalnie zdobytego środka dowodowego;
- (e) przesłuchania powinny być wiernie spisywane, ze szczególnym uwzględnieniem okoliczności popełnionego czynu. Warto również zrezygnować ze stylistycznego i gramatycznego

45 Por. *Vademecum...* *wer.* 2.0, s. 30.

46 *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu...*, Aneks nr 2, art. 5.

47 W prawie cywilnym zasada ta została wyrażona w art. 185a kpk.

48 Tzw. przyjazny pokój przesłuchań to miejsce przyjazne, nastawione na potrzeby przesłuchiwanego, takie które zminimalizuje stres związany z rolą świadka bądź uczestnika rozprawy sądowej i ułatwi uzyskanie od dziecka wiarygodnego materiału dowodowego podczas przesłuchania.

- poprawiania zeznań, bo sposób zeznawania może okazać się ważny np. dla biegłego;
- (f) brak odpowiedzi na pytanie również nie jest bez znaczenia. Do sędziego należy ocena i wyciągnięcie wniosku z nieudzielenia odpowiedzi na pytanie⁴⁹;
 - (g) zeznania oskarżonego na etapie analizy materiału dowodowego warto porównać z jego pierwszą reakcją z dochodzenia wstępnego, weryfikując spójność, stałość w twierdzeniach i zgodność;
 - (h) „oskarżonego, który odmówi lub zaniecha stawieniectwa za pierwszym bądź za drugim wezwaniem, należy pouczyć, że proces będzie toczył się dalej pomimo jego nieobecności. Pouczenia takiego można udzielić już w chwili pierwszego wezwania. Jeżeli oskarżony zaniechał lub odmówił stawieniectwa, należy to odnotować w protokole i procedować dalej”⁵⁰;
 - (i) postępowanie kanoniczne nierzadko trwa dość długo. W międzyczasie, jeśli toczy się postępowanie cywilne, osoba skrzywdzona oraz świadkowie przesłuchiwanie są przez świeckie organy ścigania. W konsekwencji zdarza się, że świadkowie, a czasem nawet osoba skrzywdzona, rezygnują ze stawienia się w sądzie kościelnym, gdyż nie chcą już kolejny raz odpowiadać na te same pytania. W takim wypadku cennym dowodem są protokoły przesłuchań z procedury cywilnej.

Dowód z opinii biegłego

W procesach kanonicznych z pomocy biegłych należy skorzystać za każdym razem, ilekroć ich badanie i opinia, oparte na zasadach fachowości i wiedzy, są wymagane przez prawo lub sędziego; do sędziego należy bowiem powoływanie biegłych, może to uczynić także

49 Por. 1531, § 2 KPK.

50 *Vademecum... ver. 2.0*, s. 100.

na wniosek stron⁵¹. W procesach karnych może zaistnieć potrzeba powołania biegłych z różnych dziedzin: seksuologii, psychologii, grafologii, fonoskopii lub informatyki. Ich opinie najczęściej wzmacniają lub uwiarygodniają inne środki dowodowe, same w sobie również mogą stanowić środek dowodowy. Szczególnie ważne mogą się okazać opinie psychologiczno-seksuologiczne, które z jednej strony mogą uwiarygodnić zeznania opisujące czynność przestępczą, a z drugiej pomogą określić ewentualną możliwość przywrócenia oskarżonego, a właściwe już skazanego, do posługi duszpasterskiej w przyszłości. W tym miejscu kolejny raz należy odnieść się do akt sprawy cywilnej. Praktyka pokazuje bowiem, że świeckie organy ścigania bardzo często korzystają z opinii biegłych dla uwiarygodnienia zeznań, szczególnie małoletnich. Dostęp do akt sprawy cywilnej, o ile się oczywiście toczyła, umożliwi wgląd do tych opinii oraz możliwość ich pozyskania. Ponadto przesłuchania małoletnich, w tzw. przyjaznych pokojach, prowadzi w cywilnym wymiarze sprawiedliwości właśnie biegły, nie zaś sędzia lub prokurator.

Wizja lokalna

To jeden z rzadziej stosowanych środków dowodowych w procedurze kanonicznej. Może jednak okazać się przydatny w procesach karnych w sprawach o przestępstwo *contra sextum cum minore*. W dobie popularności elektronicznych środków komunikacji nietrudno sobie wyobrazić, że do popełnienia przestępstwa dochodzi w internecie. W przypadku problemów z ustaleniem sprawcy może się okazać, że jakiś charakterystyczny szczegół związany z miejscem popełnienia przestępstwa został nagrany i np. opublikowany w internecie. Wówczas wizja lokalna będzie adekwatnym środkiem dowodowym, służącym pomocą w identyfikacji miejsca, a pośrednio również podejrzanego. Należy oczywiście pamiętać, że oględziny

51 Por. kan. 1574–1575 KPK, por. także *Vademecum...* *wer.* 2.0, s. 111.

sądowe powinny być zarządzane dekretem sędziego⁵², a po ich zakończeniu należy sporządzić stosowny dokument, czyli protokół⁵³.

Dowód z dokumentów

Dowód z dokumentów to prócz zeznań najczęściej i najchętniej wykorzystywany środek dowodowy. W procesach kanonicznych przedkładane są różnego rodzaju dokumenty – od urzędowych po wydruki SMS-ów lub korespondencji mailowej.

Dokument w szerokim znaczeniu oznacza jakikolwiek przedmiot, czyli rzecz pozwalająca przedstawić sędziemu prawdę historyczną faktu. W takim rozumieniu za dokument mogą być uznane przedmioty, które coś pokazują, np. pamiątki, fotografie, płyty itp. Dokumentem nazywane jest pismo, które może być sprawdzone w trakcie procesu. Co ważne, w porównaniu z zeznaniami dokument jest dowodem bardziej wiernym niż pamięć ludzka⁵⁴. Kodeks prawa kanonicznego wyróżnia publiczne dokumenty kościelne (np. świadectwo chrztu), publiczne dokumenty świeckie (np. wyrok sądu) oraz dokumenty prywatne⁵⁵.

Różnorodność i wielość przedkładanych w sądzie dokumentów sprawia, że przykłady ich wykorzystania można by mnożyć. Praktyka sądowa pokazuje jednak, że w dopuszczaniu poszczególnych dokumentów jako dowodów w sprawie warto wykazać sporo roztropności. Czasem bowiem zbyt duża liczba dokumentów komplikuje jasny osąd sprawy. Jak bowiem zweryfikować autentyczność wydruków treści wiadomości tekstowych? Jak należy ocenić materiał pozyskany bez zgody osoby, której dotyczy, skoro ponadto nie wnosi on nic istotnego do sprawy? Te i inne pytanie powinien zadać sobie sędzia, zanim dopuści jakiś dokument jako dowód w sprawie. Dokonując wstępnej oceny dokumentów przedkładanych przez

52 Por. kan. 1582 KPK.

53 Por. kan. 1583 KPK.

54 Por. *Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Warszawa 20232, s. 947.

55 Por. kan. 1540 KPK.

strony, warto więc ze szczególną uwagą rozpatrzyć ich autentyczność oraz użyteczność. Oczywiście sędzia powinien zatroszczyć się o to, by zgromadzić wszystkie dokumenty ważne dla rozstrzygnięcia sprawy. W tym miejscu na uwagę zasługuje wspomniana już wielokrotnie dokumentacja procesu cywilnego. Ważne, by sędzia kościelny, jeśli oczywiście toczyła się sprawa cywilna, miał do dyspozycji wyrok sądowy. Ponadto często bardzo pomocne okazują się akta sprawy cywilnej. Jeśli to możliwe, warto pozyskać dla procedury kanonicznej zeznania małoletnich wraz z opinią psychologiczną na ich temat; zeznania świadków, szczególnie tych, którzy nie zgłosili się do sądu kościelnego; opinie biegłych oraz zeznania oskarżonego w celu weryfikacji z protokołem pierwszej rozmowy oraz protokołem zeznań przed sądem kościelnym. Kodeks postępowania karnego umożliwia uzyskanie zgody na wgląd w akta sprawy oraz na pozyskanie ich fotokopii lub kopii uwierzytelnionej. Zgodę taką wydaje, zależnie od etapu postępowania, prokuratura lub sąd⁵⁶. Prośbę skierowaną do tej instytucji należy odpowiednio uzasadnić, wskazując na interes społeczny, ze szczególnym uwzględnieniem dobra małoletnich, o których w sprawie chodzi⁵⁷.

Pozyskanie wglądu do dokumentacji cywilnej jest zaś kluczowe w sytuacji, gdy duchowny zostaje niespodziewanie aresztowany, a do ordynariusza nie wpłynęło wcześniej żadne zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa. W takim wypadku akta sprawy cywilnej są jedynym źródłem wiarygodnej, a właściwie jakiegokolwiek, informacji.

Zgodnie z normą kan. 1544 KPK: „dokumenty nie mają w procesie mocy dowodowej, jeżeli nie są oryginalne albo przedłożone w uwierzytelnionym odpisie i złożone w kancelarii sądu, by mogły być zbadane przez sędziego i stronę przeciwną”. Co do fotokopii

56 Por. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, art. 156, t.j. Dz.U. z 2017 roku poz. 1904.

57 Wzór prośby o wgląd w akta sprawy cywilnej stanowi załącznik do niniejszego artykułu.

dokumentacji postępowania cywilnego wydaje się wystarczające uwierzytelnienie dokonane przez notariusza sprawy kanonicznej.

Podsumowanie

Zważając na wielość i różnorodność środków dowodowych, niniejsze opracowanie nie wyczerpuje na pewno tematu dowodzenia i analizy środków dowodowych w procesach karnych. Stanowi ono jednak próbę spojrzenia na zadany temat od strony praktycznej; służenia pomocą w podejmowaniu konkretnych kroków procesowych. Administracyjny proces karny to obecnie najczęstsza procedura postępowania w sprawach *contra sextum cum minore* zlecana przez Dykasterię Nauki Wiary. Dla niektórych sędziów, asesorów i obrońców są to wciąż procedury nowe. Ważne jest więc, by dzielić się zdobytym doświadczeniem i w ten sposób wypracowywać pewien sposób postępowania, tym bardziej że w przypadku przestępstw seksualnych wobec małoletnich bardzo często konieczna jest współpraca ze świeckimi organami ścigania. Dotyczy to także gromadzenia i analizowania środków dowodowych.

Literatura przedmiotu

Źródła

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983), pars II, s. 1–317; tekst polski w: *Kodeks prawa kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984.

Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae de gravioribus delictis*, 21.05.2010, „Acta Apostolicae Sedis” 102 (2010) s. 419–431.

Dykasteria Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich*, ver. 2.0, 05.06.2022, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/

ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.o_pl.html#b/_
Jak_przebiega_pozas%C4%85dowy_proces_karny_wed%C5%82ug_
KPK, [dostęp 20.02.2024 r.].

Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii *Dignitas connubii*, Città del Vaticano 2005.

Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia*, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 2019 nr 31, s. 259–270.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, t.j. Dz.U. z 2017 roku poz. 1904.

Literatura

Brzemia-Bonarek A., *Dopuszczalność dowodów zdobytych w sposób niegodziwy w kanonicznym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, Katowice 2007.

Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz, red. P. Majer, Warszawa 2023².

Leszczyński G., *Dowód*, [w:] *Leksykon prawa kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019, s. 594–599.

Olivares E., *Prove processuali*, [w:] *Nuovo Dizionario di Diritto Canonica*, red. C. C. Salvados, V. De Paolis, G. Ghirlanda, Milano 1996², s. 883–884.

Skorupka J., *Podstawowe znaczenia pojęcia dowodu*, [w:] *System prawa karnego procesowego*, t. 8: *Dowody*, cz. 1, red. J. Skorupka, Warszawa 2019, s. 169–191.

Sobański R., *Czy dokumenty prywatne zdobyte w sposób niegodziwy są dopuszczalne jako dowody w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, „*Ius Matrimoniale*” 8 (2003), s. 133–145.

Sztuchmiller R., *Proces sporny*, [w:] *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, red. J. Krukowski, t. 7, Poznań 2007, s. 123–315.

Witkowski W., *Kryteria oceny dowodów w procesach o nieważność małżeństwa*, „*Kościół i Prawo*” 3(16) (2014) nr 1, s. 87–107.

Załącznik. Wzór prośby o wgląd w akta sprawy cywilnej

Miejsce i data

Diecezja Gliwicka

ks. Rafał Dappa

Delegat Biskupa ds. Ochrony Dzieci i Młodzieży

44-100 Gliwice, ul. Łużycka 1

Sygnatura akt

Sąd Rejonowy w Gliwicach

III Wydział Karny

ul. Powstańców Warszawy 23

44-100 Gliwice

Wniosek o udostępnienie do wglądu akt sprawy

Jako Delegat Biskupa Gliwickiego ds. Ochrony Dzieci i Młodzieży na podstawie art. 156, § 1 kodeksu postępowania karnego wnoszę o udostępnienie akt postępowania toczącego się w sprawie ks. [imię i nazwisko], kapłana Diecezji Gliwickiej (sygn. akt. [...]).

Uzasadnienie

W związku z poleceniem Dykasterii Nauki Wiary, wyrażonym w piśmie z dnia 29.02.202e roku Prot. N. 168/2023 o konieczności uzupełnienia kanonicznego dochodzenia wstępnego w sprawie ks. [imię i nazwisko], jako delegat Biskupa Gliwickiego, prowadzący niniejsze postępowanie, zwracam się z prośbą o wgląd w akta postępowania cywilnego. Powyższy wniosek jest uzasadniony podjęciem określonej reakcji ze strony Kurii, co pozostaje w korelacji z interesem społecznym, w tym dobrem małoletnich, o których może chodzić.

Wykorzystanie materiałów sądowych do postępowania karniczego znacznie skróciłoby postępowanie dowodowe w sprawie, a przede wszystkim zaoszczędziłoby niedogodnościom ewentualnym pokrzywdzonym, związanym z koniecznością ponownego przesłuchaniem przed Sądem Biskupim Diecezji Gliwickiej.

Mając na uwadze uzasadnienie, proszę o pozytywne ustosunkowanie się do powyższego wniosku.

Abstrakt

*Dowodzenie i analiza dowodów
w kościelnych postępowaniach karnych*

Rozdział ks. Rafała Dappy omawia zdobywanie i interpretowanie środków dowodowych jako jeden z najistotniejszych, a zarazem najbardziej wymagających i czasochłonnych etapów kościelnego postępowania karnego. Autor wskazuje, że zróżnicowanie spraw unieumożliwia stosowanie sztywnych schematów: niekiedy wystarczają zeznania stron i świadków wsparte prostą dokumentacją, innym razem konieczne jest sięganie po rzadziej używane środki dowodowe, przy jednoczesnym godzeniu presji czasu z wymogiem rzetelnego wyjaśnienia wszystkich okoliczności. Zwraca uwagę, że choć prawo procesowe zakłada nieprowadzenie dowodów przed związaniem sporu, w praktyce materiał dowodowy gromadzony jest już od zgłoszenia sprawy, poprzez dochodzenie wyjaśniające, aż do instrukcji dowodowej, a elementy zgromadzone zgodnie z kan. 1717 KPK włączane są do akt jako część materiału dowodowego. Opisuując różne modele prowadzenia dochodzenia wyjaśniającego – od minimalnego uwiarygodnienia doniesienia po szeroką kwerendę dowodową – rozdział podkreśla konieczność roztropnego doboru środków, aby zapewnić osiągnięcie wymaganej pewności moralnej przy jednoczesnym poszanowaniu praw wszystkich uczestników postępowania.

Słowa kluczowe: dowody, postępowanie karne kościelne, dochodzenie wyjaśniające, kan. 1717 KPK, pewność moralna

Abstract

Evidence and analysis of evidence in canonical criminal proceedings

Fr. Rafał Dappa's chapter examines the gathering and interpretation of evidence as one of the most important, demanding, and time-consuming stages of canonical criminal proceedings. He notes that the diversity of cases prevents the use of rigid procedural patterns: in some situations testimony of parties and witnesses supported by simple documents suffices, while in others more rarely used means of proof are required, all under the tension between time pressure and the need for a thorough clarification of the facts. Although procedural law states that the judge should not begin collecting evidence before the joinder of the issue, in practice the evidentiary record is built from the moment the case is reported, through the preliminary inquiry, up to the formal evidentiary phase, with elements gathered under canon 1717 CIC becoming part of the case file as evidence. By describing different approaches to the preliminary inquiry – from mere verification of plausibility to an extensive evidentiary search – the chapter stresses the necessity of prudent selection and evaluation of evidence so as to reach the required moral certainty while respecting the rights of all participants in the process.

Keywords: evidence, canonical criminal procedure, preliminary inquiry, canon 1717 CIC, moral certainty

KS. DR RAFAŁ DAPPA – kapłan Diecezji Gliwickiej. Absolwent Uniwersytetu Opolskiego, studia teologiczne ukończył w roku 2002. Świecenia kapłańskie przyjął w roku 2002 roku. W latach 2002–2006 pracował jako

wikariusz w parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Rudach. W 2006 roku rozpoczął studia specjalistyczne z zakresu prawa kanonicznego na Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie. Studia zwieńczył w 2011 roku obroną pracy doktorskiej pt. *La scienza minima necessaria per contrarre il matrimonio nella dottrina e nella giurisprudenza rotale (can. 1096 CIC)*, napisaną pod kierunkiem o. prof. J. Kowala SJ. Podczas pobytu w Rzymie ukończył również kurs Specializzazione di Giurisprudenza (2009–2010) na Uniwersytecie Gregoriańskim oraz Forum internum (2008) w Penitencjarii Apostolskiej. Od 2011 roku jest pracownikiem Sądu Biskupiego Diecezji Gliwickiej, natomiast 2012 roku pełni tam funkcję wiceoficjała. Jest adiunktem na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Od 2015 roku jest również Delegatem Biskupa ds. Ochrony Dzieci i Młodzieży w Diecezji Gliwickiej.

ks. Piotr Majer

 <https://orcid.org/0000-0002-9516-8839>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

 <https://ror.org/0583g9182>

 <https://doi.org/10.15633/9788383700755.07>

Odpowiedzialność kanoniczno-prawna przełożonych kościelnych w związku z przestępstwami seksualnymi swoich podwładnych

1. Odpowiedzialność w prawie kanonicznym¹

Słowo „odpowiedzialność” można rozumieć dwojako. Po pierwsze jako przyjęcie na siebie obowiązku zadbania o kogoś lub o coś. W tym znaczeniu mówimy, że ten, kto podejmuje kościelny urząd, funkcję lub zadanie, przyjmuje na siebie odpowiedzialność, która

¹ W redakcji niniejszego rozdziału opierałem się w dużej części na własnym opracowaniu: *Kanoniczna odpowiedzialność biskupa w związku z czynami podległych mu duchownych. Przestępstwa seksualne wobec małoletnich*, Kraków 2023.

jest określona przez obowiązki związane z danym urzędem. Jest to odpowiedzialność prospektywna – odnosząca się do przyszłości. W drugim znaczeniu „odpowiedzialność” odnosi się do czynów dokonanych (lub zaniedbanych) w przeszłości i wskazuje na obowiązek moralny lub prawny odpowiadania za czyny swoje lub innej osoby. Perspektywa prospektywna, wybiegająca ku przyszłości, sytuuje odpowiedzialność jako działanie zapobiegawcze, prewencyjne, zmierzające do uniknięcia szkód. W drugim przypadku mowa o odpowiedzialności tego, kto ponosi konsekwencje powstałej szkody.

Rozważając odpowiedzialność przełożonego – najczęściej biskupa diecezjalnego, o którym mowa w kan. 376 KPK, a *per analogiam* wyższego przełożonego zakonnego, o którym mowa w kan. 620 KPK – mówimy o odpowiedzialności pośredniej, a więc o ponoszeniu konsekwencji działań dokonanych nie przez przełożonego, lecz przez osobę trzecią, czyli podwładnego. Odpowiedzialność pośrednia zakłada szczególną relację prawną między przełożonym a osobą trzecią. Charakteryzuje się ona obowiązkiem nadzoru, opieki czy użytkowania. W klasycznym prawie kanonicznym opiera się na 55. *Regule prawnej* Bonifacego VIII: *Qui sentit onus sentire debet commodum et contra*, odpowiadającej rzymskiej maksymie *cuius commoda, eius incommoda*, z której wynika, że ciężary i ulgi, zalety i wady wynikające z tego samego prawa lub sytuacji prawnej muszą iść w parze, a ten, kto cieszy się korzyściami wynikającymi z danej sytuacji, winien również zmagać się z wynikającymi z niej ciężarami.

To w kontekście odpowiedzialności pośredniej podejmowane jest zagadnienie odpowiedzialności za czyn cudzy na zasadzie winy w wyborze (*culpa in eligendo*) oraz odpowiedzialności na zasadzie winy w nadzorze (*culpa in vigilando* albo *culpa in custodiendo*). Pierwsza polega na dokonaniu niewłaściwego wyboru osoby, której powierza się wykonanie określonej czynności – powierzający wykonanie odpowiada za czyn cudzy, ale jednocześnie za własny, bo niewłaściwy wybór wykonawcy był w konsekwencji przyczyną

szkody. Druga dotyczy zaś odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez osobę trzecią, nad którą jednak ktoś miał obowiązek sprawować nadzór i którego to obowiązku nie dopełnił w należyty sposób.

Pojęcie odpowiedzialności w kanonicznym porządku prawnym – choć mówimy o odpowiedzialności prawnej, *ex iustitia*, a nie tylko moralnej czy eschatologicznej – nabiera szczególnego znaczenia w kontekście powołania chrześcijańskiego i odpowiedzi na Boże wezwanie. W kanonicznym porządku prawnym świadomość konsekwencji własnych wyborów należy odczytywać także w perspektywie transcendentalnej. Dla wiernego, członka Kościoła katolickiego, odpowiedzialność nie jest postrzegana jedynie jako zdolność przyjęcia na siebie konsekwencji naruszenia norm kanonicznego porządku prawnego, ale jest aktywną odpowiedzią wiernego na Boże wezwanie, realizowaną przez wykonywanie zobowiązań i praw istniejących w porządku kanonicznym².

Pierwszorzędną charakterystyką odpowiedzialności kanonicznej jest jej ścisły związek z powinnością utrzymania komunii (wspólnoty) z Kościołem³. Ten fundamentalny obowiązek jest elementarnym wyznacznikiem odpowiedzialności „w Kościele” – a nie „wobec Kościoła” – wszelkie prawa i obowiązki we wspólnotie kościelnej mają bowiem sens wyłącznie pod warunkiem zachowania komunii, która wyraża się przez wyznanie wiary, sakramenty i zachowanie hierarchicznego porządku. W preambule do motu proprio papieża Franciszka *Vos estis lux mundi* z 25 marca 2023 roku (wersja zaktualizowana)⁴ najwyższy kościelny ustawodaw-

2 Por. M. d'Arienzo, *Il concetto giuridico di responsabilità. Rilevanza e funzione nel diritto canonico*, Cosenza 2012, s. 126–137.

3 Kan. 209 § 1 KPK: „Wierni zobowiązani są – także we własnym sposobie działania – zachowywać zawsze wspólnotę z Kościołem”.

4 „L'Osservatore Romano” 163 (2023) nr 71, 25.05.2023, s. 8–10. Tłumaczenie polskie: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/20230325-motu-proprio-vos-estis-lux-mundi-aggiornato.html (dostęp 15.12.2023).

ca, po przypomnieniu tego, że odpowiedzialność za to, by przestępstwa wykorzystywania seksualnego nie miały więcej miejsca w Kościele, spoczywa przede wszystkim na biskupach – następcach apostołów – których pierwszorzędnym zadaniem jest troska o zachowanie kościelnej wspólnoty. Z tej właśnie racji rozpatrywanie przestępstw przeciwko VI przykazaniu Dekalogu, które „obrażają naszego Pana, powodując u ofiar szkody fizyczne, psychiczne i duchowe oraz szkodzą wspólnocie wiernych” – jest w znacznej mierze zarezerwowane dla Dykasterii Doktryny Wiary, do której należy troska o promocję i ochronę wiary. Nie należy zatem postrzegać tych przestępstw jedynie jako wykroczeń natury dyscyplinarnej czy naruszenia przez duchownych ich własnych obowiązków, zwłaszcza obowiązku wstrzeźliwości i celibatu. W dalszej perspektywie są to bowiem wykroczenia przeciwko wierze. Jak wyjaśniał papież Benedykt XVI, powodem takiej decyzji było dostrzeżenie tego, że przestępstwa *contra sextum* popełniane przez duchownych ostatecznie przynoszą szkodę wierze, a ich źródła należy dopatrywać się w braku wiary: tylko tam, gdzie wiara nie określa już działania człowieka, takie wykroczenia są możliwe⁵.

2. Odpowiedzialność biskupa za Kościół partykularny

Zanim zostaną przedstawione konkretne aspekty odpowiedzialności biskupa za powierzony mu Kościół partykularny (odpowiedzialności w ujęciu prospektywnym, czyli obowiązku zadbania o Kościół), należy przypomnieć znaczenie urzędu biskupiego w Kościele. Nierzadko bowiem kwestia odpowiedzialności biskupa postrzegana jest w sposób „świecki”, w którym nie uwzględnia się fundamentów eklezjologicznych, a samego biskupa diecezjalnego traktuje się wyłącznie jako przełożonego dla swoich podwładnych i prawny

5 Por. Benedykt XVI, *Co to jest chrześcijaństwo? Testament duchowy*, Kraków 2023, s. 218.

organ diecezji, na której czele jest postawiony. Tymczasem biskup nie może być postrzegany wyłącznie jako zwierzchnik czy wręcz „pracodawca” duchownego, powierzający mu realizację określonych zadań i nadzorujący ich wykonanie, ani jako organ diecezji działający w jej imieniu. Na urząd biskupa należy patrzeć przede wszystkim przez pryzmat teologiczno-prawnej reformy Soboru Watykańskiego II. Reforma ta przywróciła biskupowi jego pierwotną funkcję, odchodząc od ujęcia, zgodnie z którym biskup działa jedynie jako wikariusz papieża sprawujący w jego imieniu władzę nad częścią Kościoła. W centrum znalazła się natomiast wizja biskupa jako głowy Kościoła partykularnego, w którym urzeczywistnia się Kościół powszechny. Zgodnie z eklezjologią Soboru Watykańskiego II⁶ biskup należy do grona następców apostołów i z ustanowienia Chrystusa w powierzonym mu Kościele partykularnym reprezentuje samego Chrystusa, działając w Jego imieniu. Jego władza jest tą samą władzą, którą posiadali apostołowie. Biskup diecezjalny, czyli ten, którego trosce została powierzona jakaś diecezja⁷, jest ustrojowym (konstytutywnym) elementem Kościoła partykularnego, a nie tylko jego organem i przedstawicielem. W organicznej koncepcji Kościoła pojmowanego jako „ciało Chrystusa”⁸ biskup stanowi jego „głowę”. Dlatego osoba biskupa jest integralnym elementem pogłębionej soborowej i kodeksowej definicji Kościoła partykularnego⁹, który bez biskupa (czyli głowy) nie może funkcjonować w normalny sposób. Biskup w diecezji reprezentuje Chrystusa, a lud Boży (wierni), zgromadzony w Duchu Świętym wokół swego pasterza i współpracujących z nim prezbiterów, urzeczywistnia wspólnotę Kościoła.

6 Por. Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, 21.11.1964, [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje. Tekst łacińsko-polski. Nowe tłumaczenie*, Poznań 2008, n. 18–27, s. 174–195.

7 Por. kan. 369 KPK.

8 Por. *Katechizm Kościoła katolickiego*, n. 779.

9 Por. kan. 368 i 369 KPK.

Mówiąc zatem o odpowiedzialności biskupa, nie można pominąć teologicznych fundamentów jego zadania. Biskup jest w Kościele partykularnym typologicznym obrazem Ojca. Jest kapłanem i pasterzem, który scala całą wspólnotę w dążeniu do Ojca i jednoczy ją z wszystkimi Kościołami¹⁰. Biskupstwo nie jest zatem jedynie jednym z wielu urzędów kościelnych, ale jest urzędem o charakterze ustrojowym, opartym na teologicznych podstawach określających misję Kościoła.

Gdy chodzi o innych wyższych przełożonych kościelnych – zwłaszcza wyższych przełożonych zakonnych – nie mają wprawdzie zastosowania te same podstawy eklezjologiczne, które stosuje się do biskupów, ale przełożony w Kościele zawsze jest postrzegany jako ten, który swą władzę otrzymał od Boga przez posługę Kościoła, a swymi podwładnymi ma kierować jako dziećmi Bożymi¹¹. Istotnym rysem władzy sprawowanej przez wyższych przełożonych zakonnych jest także „poczucie się do odpowiedzialności za drogę wzrostu innych”¹². Na tych teologicznych fundamentach osadza się odpowiedzialność przełożonych.

Kolejne rozważania będą dotyczyć przedstawienia niektórych aspektów odpowiedzialności biskupów (i analogicznie innych przełożonych kościelnych) za powierzonych im wiernych.

2.1. Formacja kandydatów do stanu duchownego i dopuszczanie do święceń

Choć za formację kandydatów do święceń odpowiada bezpośrednio rektor seminarium i wspomagające go osoby (por. kan.

10 Por. E. Corecco, *Biskup głową Kościoła partykularnego, protektorem i obrońcą karności kościelnej*, „Concilium. Międzynarodowy Przegląd Teologiczny” 1968, nr 1–10, s. 445–556.

11 Por. kan. 618 KPK.

12 Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, *Instrukcja Faciem tuam, Domine, requiram* o posłudze władzy i posłuszeństwie, 11.05.2008, nr 13.

232–264 KPK), to kandydatów do wyższego seminarium przyjmuje osobiście biskup diecezjalny (kan. 241 § 1 KPK) i to do niego należy dokonanie ostatecznej oceny, czy kandydat wykazuje wymagane cechy¹³. Pośród rozmaitych przymiotów oczekiwanych od kandydata oraz okoliczności wykluczających przyjęcie do seminarium wskazuje się, że nie mogą zostać przyjęci ci, którzy „byli w jakikolwiek sposób powiązani z przestępstwami lub sytuacjami dotyczącymi nadużyć” względem osób małoletnich lub bezbronnych.

Także biskup diecezjalny jest tym, kto ostatecznie decyduje (kan. 1025 § 1, 1051, 1052 § 3 KPK) o dopuszczeniu do święceń tych, którzy „mają nieskażoną wiarę, kierują się prawidłową intencją, posiadają wymaganą wiedzę, cieszą się dobrą opinią, mają nienaganne obyczaje i wypróbowane cnoty, jak również inne przymioty fizyczne i psychiczne, odpowiadające przyjmowanemu święceni” (kan. 1029 KPK). W przypadku zakonników odpowiedzialność ta spoczywa na właściwym wyższym przełożonym. Wprawdzie pedofilia *expressis verbis* nie figuruje pośród wyraźnie wymienionych trwałych przeszkód, czyli nieprawidłowości (*irregularitates*), i czasowych przeszkód (*impedimenta*) do przyjęcia święceń, o których mowa w kan. 1041–1042 KPK, ale zakaz dopuszczania do święceń osób dotkniętych anomaliami psychoseksualnymi może być wywiedziony z innych przepisów prawa. Zakaz taki nie skutkuje jednak nieważnością święceń, które zostałyby przyjęte mimo posiadanej dysfunkcji.

Jak wskazuje doświadczenie, wielu problemów, których przyczyną są niektórzy duchowni – wśród nich także czynów kryminalnych, wiążących się z krzywdą ofiar wykorzystania seksualnego, zgorszeniem i odchodzeniem wiernych od wiary – można by było uniknąć,

13 Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dar powołania do kapłaństwa. Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*, 8.12.2016, nr 189: „Za przyjęcie do seminarium jest odpowiedzialny biskup; z pomocą grupy formatorów będzie oceniał u kandydatów przymioty ludzkie i moralne, duchowe i intelektualne, zdrowie fizyczne i psychiczne, a także prawość intencji”.

gdyby podczas formacji seminaryjnej w porę dostrzeżono defekty osobowości i usunięto kandydata z seminarium, nie dopuszczając go do święceń¹⁴.

Świadome dopuszczenie do święceń osoby, o której wiadomo, że dotknięta jest poważnymi dysfunkcjami w dziedzinie seksualności, nie tylko naraża na niebezpieczeństwo popełnienia przestępstwa i skrzywdzenia osób małoletnich lub bezbronnych, lecz także sprawia, że biskup jest odpowiedzialny za przestępstwa, które taki duchowny może popełnić, i krzywdy, które może wyrządzić. Kanon 973 § 3 kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku w odniesieniu do sakramentu święceń stanowił: „Biskup nie może udzielać nikomu święceń, jeżeli nie jest moralnie pewny, na podstawie pozytywnych danych, o kanonicznej zdatności kandydata; w przeciwnym razie nie tylko grzeszy bardzo ciężko, lecz nadto naraża siebie na niebezpieczeństwo uczestniczenia w cudzych grzechach”. Dawny kanon odwoływał się do tradycyjnej katechizmowej kategorii „grzechu cudzego”, która wyrażała odpowiedzialność moralną za naganne czyny innych ludzi spowodowane m.in. własnymi zaniedbaniami. W ten sposób ustawodawca kanoniczny oddziaływał na sumienie biskupa, uświadamiając mu, że w razie nierozważnego dopuszczenia do święceń osoby niegodnej, sam po części zostaje moralnie obciążony konsekwencjami zła wyrządzonego przez występnego kapłana. Wprawdzie przepis ten nie znalazł się w obowiązującym kodeksie, ale nie oznacza to, że biskup, który dopuściłby do święceń kandydata mimo wyraźnych symptomów poważnego nieuporządkowania w sferze seksualności, nie jest taką odpowiedzialnością – moralną i prawną – obciążony. Przyjęcie do seminarium oraz dopuszczenie do święceń osoby obciążonej poważnymi problemami w dziedzinie seksualności, co stwarzałoby ryzyko dopuszczenia się w przyszłości przestępstw w tej materii przez wyświęconego kapłana, nie

14 Por. G. Ghirlanda, *Doveri e diritti implicati nei casi di abusi sessuali perpetrati da chierici*, „Periodica” 91 (2002), s. 41.

tylko poważnie obciążałoby sumienie biskupa, ale narażałoby go na odpowiedzialność karną. Zgodnie z nowym kan. 1379 § 4 KPK czynnem zabronionym jest rozmyślne – a więc przy świadomości istnienia problemu u kandydata – udzielenie sakramentu temu, komu zakazane jest jego przyjmowanie¹⁵. Wydaje się, że ów kanon obejmuje także sytuację udzielenia święceń osobie, której nie wolno przyjmować tego sakramentu.

2.2. Obowiązek nadzoru nad dyscypliną duchowieństwa

Relacje między biskupem a duchowieństwem diecezji, której przewodzi, muszą być postrzegane nie tylko w kluczu podległości dyscyplinarnej, lecz także przez pryzmat doktryny Kościoła katolickiego eksponującej ścisły związek, czyli komunię biskupa z prezbiterium diecezjalnym. Ta ścisła teologiczna więź, która nie wyczerpuje się w prostej relacji podporządkowania między przełożonym a podwładnym, domaga się od biskupa szczególnej odpowiedzialności za swych prezbiterów. Odpowiedzialność ta nie polega wyłącznie na ponoszeniu negatywnych konsekwencji błędnych działań czy zaniedbań, ale na przyjęciu na siebie obowiązku zadbania o prezbiterów: „W sprawowaniu swojego urzędu biskup winien odnosić się do swoich kapłanów nie tyle jako ktoś zarządzający wobec swoich poddanych, lecz przede wszystkim jako ojciec i przyjaciel. Całkowicie zaangażuje się więc, aby budować klimat miłości i zaufania, tak aby jego prezbiterzy mogli odpowiadać posłuszeństwem płynącym z przekonania, pożądanym i stałym”¹⁶.

Odpowiedzialność biskupa za podległych mu księży nie ogranicza się jednak do „ojcowskiego” wymiaru, ale jest prawdziwym zobowiązaniem natury prawnej. Biskup ma obowiązek czuwania nad

15 Kan. 1379 § 4 – „Kto z rozmysłem udziela sakramentu tym, którym zakazane jest jego przyjmowanie, powinien być ukarany suspensą, do której można dołączyć inne kary, o których mowa w kan. 1336 § 2–4”.

16 Kongregacja ds. Biskupów, *Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów „Apostolorum successores”*, 22.04.2004, wyd. polskie: Kielce 2005, s. 85–86, nr 76.

dyscypliną duchowieństwa. Obowiązek ten wyrażony jest szczególnie w kan. 384 KPK: „Biskup diecezjalny powinien [...] troszczyć się o to, aby [prezbiterzy] wypełniali właściwe ich stanowi obowiązki”. Dyrektorium *Apostolorum successores*¹⁷ poleca, by biskup z miłością, lecz stanowczo i zdecydowanie reagował na ewentualne gorszące zachowania kapłanów, korzystając ze środków zaradczych, które zapewnia mu kanoniczne prawo karne. Do takich środków należy upomnienie tego, kto znajduje się w sytuacji stwarzającej bardzo łatwą okazję popełnienia przestępstwa, lub tego, na kogo w wyniku przeprowadzonego dochodzenia pada poważne podejrzenie popełnienia przestępstwa (kan. 1339 § 1 KPK) oraz nagana skierowana do tego, którego postępowanie powoduje zgorszenie lub poważne naruszenie porządku (kan. 1339 § 2 KPK). Jeżeli udzielane komuś jednorazowe lub wielokrotne upomnienia albo nagany są bezskuteczne bądź nie należy liczyć na ich skutek, ordynariusz winien wydać nakaz karny, w którym dokładnie zarządzi, co należy czynić lub czego unikać (kan. 1339 § 4 KPK).

Jeżeli zastosowanie środków zaradczych nie przyniesie skutku, a kapłan dopuści się czynu zabronionego, biskup winien wsząć proces karny, w razie potrzeby poprzedzony dochodzeniem wstępnym (kan. 1717 § 1 KPK). Warto przypomnieć, że jednym z istotnych rysów niedawnej reformy kanonicznego prawa karnego, dokonanej przez papieża Franciszka na mocy konstytucji apostolskiej *Pascite gregem Dei* z 23 maja 2021 roku, jest wezwanie biskupów do tego, by w sposób zdecydowany, i częściej niż dotychczas, sięgali po sankcje karne. Nie jest to tylko ewentualność, z której biskup może skorzystać, ale jego powinność wpisująca się w sprawowanie przezeń pasterskiego zadania.

¹⁷ Por. n. 81/e.

2.3. Powierzenie urzędów i funkcji w Kościele

Przestępstwa wykorzystywania seksualnego małoletnich, krzywda ofiar i zgorszenie spowodowane tymi czynami rodzą pytania o kwalifikacje moralne tych, którzy dopuścili się owych czynów oraz o kościelny system weryfikacji kandydatów do pełnienia urzędów, zadań i funkcji w Kościele. Wiąże się to oczywiście z obowiązkami i odpowiedzialnością biskupa diecezjalnego powołującego duchownych do pełnienia określonych funkcji duszpasterskich w imieniu Kościoła. Choć biskup cieszy się dużą swobodą w obsadzaniu urzędów kościelnych (kan. 157 KPK), jego odpowiedzialność za Kościół nakazuje mu, by w doborze osób na urzędy i funkcje kościelne kierował się takimi kryteriami, które zapewnią ochronę chrześcijańskiego ducha i tożsamości Kościoła, a także owocne pełnienie przezeń własnej misji i wiarygodne głoszenie Ewangelii Chrystusa potwierdzone świadectwem życia tych, którzy podejmują rozmaite zadania w Kościele, tak by ich osobiste niedoskonałości oraz upadki nie stały w sprzeczności z głoszoną przez Kościół doktryną¹⁸. Autonomia biskupa w powierzaniu urzędów i funkcji jest też ograniczona przepisami prawa określającymi naturę każdego urzędu i stawiającymi wymogi, które muszą spełniać kandydaci i z którymi musi liczyć się także biskup przed obsadzeniem danego urzędu. Obsadzanie urzędów kościelnych nie jest zagadnieniem ograniczonym do sfery kanonicznej, ale ma wymiar eklezjologiczny i moralny także ze względu na ewentualność zgorszenia, które może zostać wygenerowane przez błędny wybór.

Biskup winien uważnie zweryfikować zdolność kandydata (kan. 149 § 1 KPK), biorąc pod uwagę szerokie spektrum wymagań o charakterze intelektualnym, moralnym i praktycznym, oraz jego indywidualne predyspozycje osobowościowe czy zdrowotne, a także konkretne okoliczności miejsca i czasu odnoszące się do danego urzędu (np. szczególne potrzeby konkretnej parafii, uwarunkowania

¹⁸ Por. F. Puig, *Governo e discrezionalità nella collazione di uffici ecclesiastici*, „*Ius Ecclesiae*” 20 (2018), s. 60–63.

socjologiczne, gospodarcze, polityczne). Choć to ostatecznie on decyduje, kto ma zostać mianowany na urząd kościelny, nie może kierować się subiektywnymi względami osobistymi czy protekcją, a wybór winien rozważyć, konsultując się z innymi osobami.

Pośród rozmaitych kryteriów doboru kandydata na urząd kościelny biskup winien wziąć pod uwagę ewentualne ograniczenia wynikające z przestępstw o charakterze seksualnym, nawet jeśli taki wymóg czy raczej okoliczność wykluczająca nie byłyby w przepisach prawa sformułowane w sposób wyraźny. Oczywiście jest, że kapłanowi, który jest obciążony zaburzeniem psychoseksualnym (czy też innego typu dysfunkcjami natury psychicznej, osobowościowej czy charakterologicznej) bądź poważnym nieuporządkowaniem moralnym w tym zakresie, nie można powierzać urzędów ani funkcji związanych zwłaszcza z duszpasterstwem dzieci lub młodzieży. Zakaz ten dotyczy każdego, kto według roztropnego osądu ordynariusza stwarza potencjalne zagrożenie fizyczne lub moralne. Nie spełnia on wówczas przesłanki zdatności do podjęcia urzędu czy funkcji związanej z duszpasterstwem.

Także podczas pełnienia urzędu czy funkcji biskup powinien oceniać postępowanie prezbitera i odpowiednio reagować na docierające doń sygnały o ewentualnych nieprawidłowościach. Może zdarzyć się bowiem, że przed mianowaniem na dany urząd biskup błędnie zweryfikował zdatność kandydata, albo ktoś później utracił zdolność do pełnienia urzędu. W takiej sytuacji biskup może – a nawet powinien – odwołać go z pełnionego urzędu czy funkcji i ewentualnie zlecić mu inne zadanie bądź nie powierzać żadnego.

2.4. Należyta reakcja na doniesienia o nieprawidłowym zachowaniu

Ważnym aspektem odpowiedzialności biskupa w związku z przestępstwami popełnianymi przez jego podwładnych jest należyta reakcja na doniesienia o możliwości popełnienia przestępstwa oraz podjęcie kroków przewidzianych prawem w takich sytuacjach. To, że niektóre spośród przestępstw przeciwko VI przykazaniu Dekalogu stanowią

przestępstwo zarezerwowane dla Dykasterii Nauki Wiary zgodnie z przepisem kan. 1362 § 1, n. 1 KPK i innych ustaw, nie zwalnia biskupa diecezjalnego z odpowiedzialności. Przeciwnie, przepisy dotyczące owych zarezerwowanych przestępstw (*delicta graviora*) regulują odpowiedzialność biskupa w tym zakresie. Nieprzestrzeganie przez biskupa norm prawa kanonicznego dotyczących ścigania sprawców i zapobiegania przestępstwom oznacza, że staje się on odpowiedzialny – nawet jeśli tylko przez zaniechanie – za przestępstwa popełniane przez duchownych podlegających jego jurysdykcji.

Jednym z istotnych rysów reformy kanonicznego prawa karnego, dokonanej przez papieża Franciszka na mocy konstytucji apostolskiej *Pascite gregem Dei* z 23 maja 2021 roku, jest wezwanie biskupów, by w sposób zdecydowany i częściej niż dotychczas sięgali po sankcje karne. Winny one stanowić zwyczajne, a nie używane tylko w wyjątkowych sytuacjach narzędzie, którym posługuje się biskup w pasterskim zarządzaniu wspólnotą Kościoła.

Przepisy regulujące poszczególne etapy postępowania karnego wyznaczają ordynariuszowi miejsca konkretne zadania. Pierwszym z nich jest ocena wiadomości o podejrzeniu popełnienia przestępstwa. Kanon 1717 § 1 KPK stanowi: „Ilekroć ordynariusz poweźmie przynajmniej prawdopodobną wiadomość o przestępstwie, powinien sam lub przez inną odpowiednią osobę ostrożnie zbadać fakty i okoliczności oraz poczytalność, chyba że takie dochodzenie wydaje się zupełnie zbędne”. Źródłem wiedzy ordynariusza o przestępstwie jest wiadomość – *notitia criminis* – powzięta w jakikolwiek sposób, nie tylko wskutek formalnego doniesienia. Lista możliwych dróg, którymi wiadomość o przestępstwie może dotrzeć do przełożonego kościelnego, nie jest listą zamkniętą. Opublikowane przez Kongregację Nauki Wiary *Vademecum... ver. 2.0*¹⁹ definiuje za-

19 Kongregacja Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich*, ver. 2.0, 05.06.2022.

tem *notitia criminis* jako „k a ż d ą i n f o r m a c j ę o możliwym przestępstwie, która w j a k i k o l w i e k s p o s ó b dotrze do ordynariusza lub hierarchy”²⁰. Może to być zatem – oprócz formalnego doniesienia – wszelkie powiadomienie dokonane pisemnie lub ustnie przez domniemaną ofiarę lub inne osoby, które utrzymują, że mają wiedzę o zdarzeniach; może pochodzić z doniesień medialnych, od państwowych organów ścigania, a nawet z zasłyszanych pogłosek. Biskup może także uzyskać stosowną wiedzę samodzielnie, bez pośrednictwa innych osób.

Weryfikacja wiadomości powziętej przez biskupa (właściwie: ordynariusza) na wstępnym etapie polega na stwierdzeniu, że wiadomość ta jest przynajmniej prawdopodobna. Następnie ordynariusz podejmuje decyzję w przedmiocie wszczęcia dochodzenia wstępnego, czyli śledztwa, a w dalszej kolejności podejmuje przepisane działania w następstwie decyzji o wszczęciu lub odmowie wszczęcia dochodzenia wstępnego.

Zakres uznaniowości ordynariusza w dokonaniu oceny, czy wiadomość o możliwości popełnienia przestępstwa jest „przynajmniej prawdopodobna”, czyli odrzuceniu wiadomości, która jest nieprawdopodobna w sposób oczywisty, jest znacznie ograniczony. Stopień wymaganego prawdopodobieństwa jest stosunkowo niski, dlatego nie można oczekiwać, by wiadomość zawierała dokładne dane dotyczące przestępstwa i jego sprawcy, a nawet, by była prawdziwa bez żadnej wątpliwości. Celem wstępnej weryfikacji dokonywanej przez ordynariusza jest jedynie potwierdzenie tego, że przestępstwo było m o ż l i w e, nie zaś tego, że z pewnością zostało popełnione. Nie ma zatem we wstępnej weryfikacji miejsca na stosowanie zasady *in dubio pro reo*. Nie wolno ordynariuszowi podejmować przedwcześnie decyzji o zaniechaniu wszczynania śledztwa tylko dlatego, że na podstawie dokonanej bez należytej staranności oceny dochodzi do wniosku, iż wiadomość jest niejasna, nieokreślona,

20 *Vademecum... wer. 2.0*, n. 9.

niekompletna, pozbawiona szczegółów czy pochodząca z mało wiarygodnego źródła.

Jeżeli wstępna weryfikacja nie pozwala na wykluczenie możliwości popełnienia przestępstwa, ordynariusz winien wszcząć dochodzenie wstępne i w zależności od jego wyniku powiadomić Dykasterię Doktryny Wiary, jeżeli chodziłoby o przestępstwo dla niej zastrzeżone²¹, lub – w przypadku innych przestępstw – samodzielnie podjąć decyzję o rozpoczęciu procesu karnego (kan. 1718 § 1 KPK).

W *Vademecum... ver. 2.0*, n. 21 zwraca się *expressis verbis* uwagę na to, że ewentualne niedopełnienie przez ordynariusza obowiązku przeprowadzenia dochodzenia po otrzymaniu wiadomości o przestępstwie może stanowić przestępstwo ścigane na podstawie kodeksu prawa kanonicznego²² i motu proprio *Come una madre amorevole* z 4 czerwca 2016 roku oraz art. 1 § 1 lit. b motu proprio *Vos estis lux mundi* z 25 marca 2023 roku, który kryminalizuje działania lub zaniechania po stronie podmiotów władzy kościelnej, mające na celu zakłócanie lub uniknięcie dochodzeń cywilnych albo kanonicznych, administracyjnych bądź karnych przeciwko duchownemu lub zakonnikowi w związku z przestępstwami przeciwko VI przykazaniu Dekalogu. Podobnie w *Vademecum... ver. 2.0*, n. 66 przestrzega się, że nieuzasadnione przedłużanie dochodzenia wstępnego może stanowić zaniedbanie ze strony władzy kościelnej, co także podlega sankcjom.

21 Dykasterię należy powiadomić także wtedy, gdy wynik dochodzenia nie wskazywałby na to, że wiadomość o przestępstwie była uzasadniona. Por. *Vademecum... ver. 2.0*, n. 69.

22 W *Vademecum... ver. 2.0* nie wskazuje się konkretnego przestępstwa i przepisu kodeksu, ale wydaje się, że właściwy w tym przypadku typ przestępstwa to nadużycie władzy polegające także na zaniedbaniu przez zaniechanie aktu władzy, który podmiot ma obowiązek podjąć (kan. 1378 § 2 KPK).

3. Możliwość odwołania biskupa z urzędu na mocy motu proprio *Come una madre amorevole*

List apostolski motu proprio *Come una madre amorevole* papieża Franciszka z 4 czerwca 2016 roku²³ zawiera przepisy regulujące usunięcie z urzędu hierarchów kościelnych oraz wyższych przełożonych zakonnych za zaniedbania w sprawowaniu ich urzędu, zwłaszcza w odniesieniu do ochrony osób małoletnich i bezbronnych dorosłych (*adulti vulnerabili*). Akt ten wyraża determinację papieża Franciszka, aby umożliwić dykasteriom Kurii Rzymskiej podejmowanie stosownych działań w sytuacjach, w których biskupi diecezjalni, a także wyżsi przełożeni instytutów zakonnych i stowarzyszeń życia apostolskiego na prawie papieskim, nie wywiązali się z obowiązku dochowania szczególnej staranności w ochronie małoletnich i bezbronnych dorosłych. Postanowienia tego dokumentu zaraz po jego wydaniu odczytywano jako odpowiedź najwyższego ustawodawcy kościelnego na pojawiające się w różnych częściach świata oskarżenia pojedynczych biskupów o zaniechanie stosownych działań w celu ochrony dzieci i młodzieży przed wykorzystywaniem seksualnym ze strony duchownych oraz niepodejmowanie należytych kroków zmierzających do sprawiedliwego ukarania sprawców przestępstw²⁴.

Treścią papieskiego dokumentu jest wskazanie na odpowiedzialność, którą ponoszą biskupi diecezjalni oraz wyżsi przełożeni instytutów zakonnych i stowarzyszeń życia apostolskiego na prawie papieskim za przyczynienie się do powstania szkód we wspólnocie Kościoła – przede wszystkim wskutek zaniedbań sprowadzających się do braku zapobieżenia takim szkodom – oraz regulacja procedury pozwalającej na ustalenie, czy miały miejsce takie zaniedbania w sprawowaniu urzędu, które przyniosły poważną szkodę osobie fizycznej lub określonej wspólnotie wiernych. Może to być

23 „L'Osservatore Romano” 156 (2016) nr 127, s. 8. Polskie tłumaczenie por. „L'Osservatore Romano. Wydanie Polskie” 37 (2016) nr 6, s. 5–7.

24 Por. M. Stokłosa, *Usunięcie z urzędu kościelnego według motu proprio papieża Franciszka „Come una madre amorevole”*, „Sympozjum” 21 (2017) nr 2(33), s. 234.

szkoda fizyczna, moralna, duchowa lub majątkowa (motu proprio *Come una madre amorevole*, art. 1 § 1). Jedyłą wyrażnie wskazywaną w akcie prawnym konsekwencją przyczynienia się do powstania szkody jest odwołanie z urzędu kościelnego (motu proprio *Come una madre amorevole*, art. 1 § 4). Podstawą odwołania biskupa jest obiektywne, w bardzo poważnym stopniu, uchybienie sumienności, której wymaga od niego jego urząd duszpasterski, nawet jeśli nie było w tym jego poważnej winy moralnej (motu proprio *Come una madre amorevole*, art. 1 § 2), przy czym w przypadku nadużyć wobec nieletnich lub bezbronnych dorosłych wystarczy, że był to poważny brak sumienności (motu proprio *Come una madre amorevole*, art. 1 § 3).

Motu proprio określa procedurę postępowania wobec biskupa (lub wyższego przełożonego zakonnego), wobec którego pojawiają się oskarżenia o brak należytej staranności. Inicjatywa należy do właściwej dykasterii Kurii Rzymskiej. W razie pojawienia się poważnych poszlak postępowania, które przynosi szkodę, dykasteria winna poinformować zainteresowanego o wszczęciu postępowania, umożliwiając mu przedstawienie dokumentów i świadectw (motu proprio *Come una madre amorevole*, art. 2 § 1). Biskup ma prawo do obrony i uzyskiwania informacji o wszystkich etapach dochodzenia; zawsze winien mieć możliwość spotkania się z przełożonymi dykasterii, czy to z własnej inicjatywy, czy z inicjatywy dykasterii (motu proprio *Come una madre amorevole*, art. 2 § 2). Dykasteria, zależnie od potrzeby, zważywszy na ponaddiecezjalny wymiar tego rodzaju spraw, może także zasięgnąć zdania innych biskupów z lokalnego Kościoła (motu proprio *Come una madre amorevole*, art. 3 § 1), co w jakiejś mierze wskazuje na moralną współodpowiedzialność wszystkich biskupów należących do lokalnej konferencji biskupów.

Po zakończeniu postępowania, jeżeli odwołanie z urzędu zostanie uznane za właściwe, dykasteria może wydać odpowiedni dekret o odwołaniu lub zachęcić piastującego urząd do złożenia rezygnacji

(motu proprio *Come una madre amorevole*, art. 4). Decyzja o odwołaniu z urzędu wymaga szczególnego zatwierdzenia przez papieża (motu proprio *Come una madre amorevole*, art. 5).

Zaraz po opublikowaniu motu proprio zostało ono powszechnie uznane przez komentatorów za nowy instrument prawny dyscyplinujący biskupów w przedmiocie ich obowiązków w zakresie ochrony dzieci i młodzieży przed przestępstwami wykorzystania seksualnego ze strony duchownych. Przedmiotem tego aktu prawnego jest jednak odpowiedzialność hierarchów kościelnych za wszelkie zaniedbania prowadzące do wyrządzenia poważnych szkód, także w innych sferach niż ochrona małoletnich i osób bezbronnych.

Choć kanoniści wskazują na liczne mankamenty natury prawnej tego dokumentu²⁵ – przede wszystkim trudność w usytuowaniu przyjętych w nim zasad proceduralnych w ramach istniejących instytucji prawnych, a w szczególności w ramach kanonicznego procesu karnego – należy przyznać, że istotna jego nowość leży w tym, że po raz pierwszy w prawie Kościoła nie tylko reguluje się procedurę usunięcia biskupów z urzędu, ale w ogóle *explicite* rozważa się taką możliwość w odniesieniu do biskupów diecezjalnych. Zagadnienie odwołania biskupa diecezjalnego z urzędu jest niezwykle delikatne, ponieważ – jak już wspomniano – zgodnie z eklezjologią Soboru Watykańskiego II biskup należy do grona następców apostołów i z ustanowienia Chrystusa w powierzonym mu Kościele partykularnym reprezentuje samego Syna Bożego, działając w Jego imieniu. Jego władza jest tą samą władzą, którą mieli apostołowie. Dlatego możliwość odwołania biskupa, który jest nie tylko przełożonym, zwierzchnikiem, ale głową Kościoła partykularnego, „zastępcą i legatem Chrystusa”²⁶, i w osobie którego „obecny jest wśród wiernych

25 Por. P. Majer, *Kanoniczna odpowiedzialność...*, dz. cyt., s. 125–165.

26 Sobór Watykański II, Konst. dogm. *Lumen gentium*, 27.

Pan Jezus Chrystus, Najwyższy Kapłan”²⁷, napotyka poważne trudności i opory natury eklezjologicznej.

Mimo tych obiekcji regulacja procedury usuwania biskupa – zawarta w motu proprio *Come una madre amorevole* – ma doniosłe znaczenie. Po pierwsze, sam fakt ustanowienia, pierwszy raz w dziejach Kościoła, przejrzystej procedury prawnej w tej sprawie i podanie papieskiego dokumentu do publicznej wiadomości²⁸ świadczy o jednoznacznej, zdecydowanej postawie papieża Franciszka w dziedzinie ochrony małoletnich przed wykorzystywaniem seksualnym. Po drugie, procedura gwarantuje sprawiedliwą i zobiektywizowaną ocenę postępowania każdego przełożonego kościelnego, z udziałem samego zainteresowanego biskupa lub wyższego przełożonego zakonnego, który może przedstawić swoje racje, a także z udziałem innych osób, pracowników i członków dykasterii Kurii Rzymskiej. Po trzecie, przepisy prawa wydane w tej sprawie pełnią – jak zawsze – funkcję społeczno-wychowawczą: kształtują świadomość obowiązujących w Kościele norm i wartości chronionych przepisami prawnymi, wpływają na poczucie odpowiedzialności za naruszenie prawa i – przez zagrożenie sankcją – oddziałują prewencyjnie, wyrażając dezaprobatę wobec zaniedbań w sprawowaniu władzy kościelnej i uwrażliwiając wszystkich, którzy pełnią władzę w Kościele na to, by powierzoną im misję pełnili jak najlepiej.

Należy zwrócić uwagę, że motu proprio *Come una madre amorevole* wbrew pozorom nie jest ustawą karną. W motu proprio *Come una madre amorevole* nie chodzi o karne „pozbawienie” biskupa urzędu, ale o „odwołanie” go z urzędu w trybie administracyjnym²⁹. Co więcej, nie trzeba udowadniać biskupowi „winy”, co w przypadku przestępstwa jest konieczne. Trzeba natomiast

27 Sobór Watykański II, Konst. dogm. *Lumen gentium*, 21.

28 W przeszłości zdarzało się, że pewne akty prawne dotyczące spraw delikatnej natury dla Kościoła nie były oficjalnie publikowane, ale ich promulgacja następowała przez rozesłanie dokumentu do poszczególnych konferencji biskupów.

29 Por. kan. 184 § 1, 192 i 196 § 1 i 2 KPK.

udowodnić, że zaniedbanie ze strony biskupa spowodowało szkodę – czy to u konkretnej osoby fizycznej, czy w całej wspólnotcie, przy czym nie musi być to szkoda fizyczna ani materialna, może być to szkoda moralna lub duchowa (a więc np. osłabienie autorytetu apostołskiego samego biskupa czy kapłanów diecezji). Konieczne jest, by owa szkoda była rzeczywiście wyrządzona (nie wystarcza jedynie niebezpieczeństwo jej zaistnienia) i skonkretyzowana oraz by został wykazany związek przyczynowy między brakiem sumienności ze strony biskupa (lub wyższego przełożonego zakonnego) a taką szkodą. Zaniedbanie musi być kwalifikowane, a więc nie ma to być jakikolwiek brak staranności, ale brak staranności, której wymaga pełniony urząd kościelny.

Charakterystyczne jest to, że do odwołania z urzędu biskupa diecezjalnego i osób z nim zrównanych³⁰ nie wymaga się w motu proprio *Come una madre amorevole* winy, czyli dokonania przez podmiot wolnego wyboru zachowania sprzecznego z normą postępowania obowiązującą w Kościele. Z tej racji takie odwołanie nie ma charakteru sankcji karnej. Jest zaś środkiem prawnym, mającym chronić publiczne dobro Kościoła w sytuacjach, gdy tytulariusz urzędu – w sposób zawiniony lub niezawiniony – nie jest w stanie pełnić powierzonego mu zadania, a zaniedbania z jego strony prowadzą do wywołania szkody, czyli każdej możliwej do udowodnienia negatywnej reperkusji, którą można przypisać niedbalstwu ze strony biskupa diecezjalnego czy innego przełożonego kościelnego wymienionego w przepisach ustawy.

30 Art. 1 § 4 motu proprio *Come una madre amorevole* zrównuje z biskupami diecezjalnymi wyższymi przełożonymi instytutów zakonnych i stowarzyszeń życia apostołskiego na prawie papieskim, co jest krytykowane w doktrynie kanonicznej. Por. P. Majer, *Kanoniczna odpowiedzialność...*, dz. cyt., s. 135–137.

4. Utrudnianie lub udaremnianie dochodzenia karnego w motu proprio *Vos estis lux mundi*

Motu proprio *Vos estis lux mundi* z 7 maja 2019 roku (znowelizowane 25 marca 2023 roku) w większej części poświęcone jest powiadamianiu władzy kościelnej przestępstwach seksualnych popełnianych przez duchownych lub zakonników wobec małoletnich, osób bezradnych czy zależnych od sprawcy. Papież Franciszek w tym akcie prawnym nałożył na wszystkich duchownych oraz członków instytutów życia konsekrowanego lub stowarzyszeń życia apostołskiego obowiązek (*Vos estis lux mundi*, art. 3) informowania właściwej władzy kościelnej o wykorzystaniu seksualnym lub czynach związanych z pornografią dziecięcą, których sprawcami są duchowni lub członkowie instytutów życia konsekrowanego, stowarzyszeń życia apostołskiego albo przewodniczący międzynarodowych stowarzyszeń wiernych uznanych bądź erygowanych przez Stolicę Apostolską. Obok tego obowiązku – dotychczas miał on jedynie wymiar moralny, dziś jest wymogiem *ex lege* – papież po raz pierwszy w kanoniczny porządek prawnym wyraźnie zdefiniował czyn karalny potocznie określany jako „tuszowanie przestępstw pedofilskich”, w prawie polskim znany jako „poplecznictwo”³¹, a polegający na działaniach lub zaniechaniach wyższych przełożonych kościelnych w celu zakłócania albo uniknięcia dochodzeń świeckich bądź kanonicznych, zarówno administracyjnych, jak i karnych, przeciwko duchownemu, zakonnikowi lub przewodniczącemu międzynarodowego stowarzyszenia wiernych uznanego bądź erygowanego przez Stolicę Apostolską w związku z przestępstwami, o których mowa w art. 1 § 1(a) *Vos estis lux mundi*.

31 Art. 239 § 1 kodeksu karnego – „Kto utrudnia lub udaremnia postępowanie karne, pomagając sprawcy przestępstwa, w tym i przestępstwa skarbowego uniknąć odpowiedzialności karnej, w szczególności kto sprawcę ukrywa, zacierając ślady przestępstwa, w tym i przestępstwa skarbowego albo odbywa za skazanego karę, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”.

Czynem karalnym jest każde działanie lub pominięcie należnego działania zmierzające do uniknięcia postawienia podejrzanego przed wymiarem sprawiedliwości – czy to kościelnym, czy świeckim – i w ten sposób uchronienia go od odpowiedzialności karnej. Celem podjętych działań lub zaniechań jest doprowadzenie do tego, by postępowanie albo nie zostało wszczęte w ogóle, albo – jeżeli zostało zainicjowane – nie doprowadziło do ustaleń zgodnych z prawdą. Chodzi o obstrukcję „dochodzeń świeckich lub dochodzeń kanonicznych, administracyjnych lub karnych”³².

Utrudnianie lub udaremnianie dochodzenia świeckiego albo kanonicznego może przybrać formę działań (aktywności) lub zaniechań (bezczynności) w związku z przestępstwami wymienionymi w art. 1 § 1(a) *Vox estis lux mundi* i tylko w związku z nimi. Ustawodawca kanoniczny nie wymienia konkretnych zachowań, ale poprzedza je sformułowaniem ogólnym: „działania lub zaniechania, mające na celu zakłócanie lub uniknięcie dochodzeń świeckich lub kanonicznych, administracyjnych lub karnych”. Zaliczają się do nich: niepowiadomienie Dykasterii Nauki Wiary o domniemanym przestępstwie zastrzeżonym jej do rozpatrywania, niepowiadomienie państwowych organów ścigania tam, gdzie istnieje taki obowiązek³³, brak wszczęcia dochodzenia wstępnego po otrzymaniu wiarygodnej wiadomości o domniemanym przestępstwie, bezzasadne przewlekanie kanonicznego dochodzenia wstępnego lub postępowania karnego, każde utrudnianie postępowania – np. przez nieuzasadnioną odmowę lub odwołanie udostępnienia dokumentów czy złożenia zeznań, zacieranie lub zniekształcanie śladów przestępstwa, podawanie nieprawdziwych informacji uprawnionym organom kościelnym lub państwowym, niszczenie lub ukrywanie dowodów,

32 Wobec takiego brzmienia przepisu nie jest zatem uznawane za czyn zabroniony i karalny hamowanie postępowań cywilnych (odszkodowawczych).

33 W Polsce art. 240 kk nakłada taki obowiązek m.in. w odniesieniu do przestępstwa obcowania płciowego z osobą małoletnią poniżej lat 15 lub doprowadzenia jej do poddania się czynnościom seksualnym.

tworzenie fałszywych dowodów, świadczenie niezgodnej z prawem pomocy osobie podejrzanej w unikaniu poddania się odpowiedzialności itp. Szczególnymi postaciami tego przestępstwa – wskazanymi *explicite* w art. 4 § 2 *Vox estis lux mundi* – są szkoderstwo, represje lub dyskryminacja w stosunku do zgłaszającego z powodu złożenia przezeń zawiadomienia o przestępstwie³⁴. Podobny charakter miałyby każdego rodzaju presja wywierana na osobę zgłaszającą, ofiarę lub innych świadków, zmierzająca do złożenia przez nich fałszywych zeznań, odmowy ich złożenia lub wycofania się z zeznań już złożonych.

Podmiotami czynnymi tego przestępstwa, wskazanymi w art. 6 *Vox estis lux mundi*, są: (a) kardynałowie, patriarchowie, biskupi i legaci biskupa Rzymu; (b) duchowni, którzy jako pasterze kierują lub kierowali Kościołem partykularnym, albo jednostką z nim zrównaną, obrządku łacińskiego lub wschodniego, w tym ordynariatem personalnym, za czyny popełnione w trakcie sprawowania urzędu; (c) duchowni, którzy kierują lub kierowali duszpasterstwem jakiegś prałatury personalnej, za czyny popełnione w czasie sprawowania władzy; (d) duchowni, którzy kierują lub kierowali jakimś publicznym stowarzyszeniem kleryckim z upoważnieniem do inkardynacji, za czyny popełnione *durante munere*; (e) ci, którzy są lub byli najwyższymi przełożonymi instytutów życia konsekrowanego albo stowarzyszeń życia apostołskiego na prawie papieskim³⁵, a także klasztorów *sui iuris* za czyny popełnione w trakcie sprawowania urzędu; (f) wierni świeccy, którzy są lub byli przewodniczącymi międzynarodowych stowarzyszeń wiernych uznanych bądź erygowanych

34 Wyjątek stanowią sankcje przewidziane w kan. 1390 KPK za fałszywe doniesienie na spowiednika o popełnienie przestępstwa solicytacji (kan. 1385 KPK) oraz złożenie przełożonemu kościelnemu oszczerczego doniesienia o popełnieniu innego przestępstwa. Por. szerzej A. Jaszcz, *Prawnokanoniczna ochrona osoby zawiadamiającej o zaniedbaniach biskupa Kościoła łacińskiego zgodnie z motu proprio VELM*, „Roczniki Nauk Prawnych” 32 (2022), nr 1, s. 117–132.

35 Nie rozróżnia się między instytutami i stowarzyszeniami męskimi i żeńskimi, kleryckimi i laickimi (por. kan. 588 KPK).

przez Stolicę Apostolską, za czyny popełnione w czasie pełnienia swojej funkcji.

Chodzi zatem o osoby, którym w Kościele powierzono szczególną odpowiedzialność związaną z wykonywaną władzą lub otrzymaną godnością. Osoby te nie mają innego przełożonego poza biskupem Rzymu i podlegają dyscyplinarnie wyłącznie papieżowi. To do nich należy rzetelne dochodzenie do prawdy oraz egzekwowanie sprawiedliwości wobec podwładnych dopuszczających się przestępstw. Czyn zabroniony polega na bezprawnej ingerencji, która blokuje proces dochodzenia do prawdy. W konsekwencji osoby zobowiązane do ścigania sprawców przestępstw seksualnych wobec małoletnich lub osób bezradnych nie podejmują działań przeciwko domniemanym sprawcom, lecz udzielają im ochrony, stawiając ich ponad ofiarę. Warto podkreślić, że w przypadku biskupów (ta kategoria *de iure* lub co najmniej *de facto* obejmuje także kardynałów, patriarchów i legatów papieskich) czas popełnienia przestępstwa nie jest zawężony do okresu pełnienia przez tych hierarchów urzędów lub funkcji (np. biskupa diecezjalnego czy pomocniczego). Nie ma jednak jasności, czy obejmuje także czyny lub zaniedbania, których biskup dopuściłby się przed otrzymaniem sakry. Natomiast w odniesieniu do pozostałych kategorii osób chodzi o czyny lub zaniedbania popełnione wyłącznie w trakcie sprawowania urzędu³⁶.

Rozważa się w doktrynie, czy czyn inkryminowany w art. 1 § 1 (b) *Vox estis lux mundi* stanowi przestępstwo na nowo typizowane w kanonicznym porządku prawnym, czy też jest tylko opisem i konkretyzacją znanego już przestępstwa nadużycia władzy i karalnego zaniedbania aktu władzy kościelnej (kan. 1378 § 1 KPK). Przyjęcie jednego z tych stanowisk pociąga za sobą odpowiednio uznanie lub wykluczenie retroaktywnego stosowania nowego przepisu. Gdyby bowiem

36 A więc nie o te, które miały miejsce przed objęciem danego urzędu, i nie te, które ewentualne zostały popełnione po zaprzestaniu pełnienia danej funkcji. Nie oznacza to jednak, że później nie można już ścigać winnego takiego przestępstwa.

przyjąć, że chodzi o nowe przestępstwo, nie byłoby podstaw do karania winnych czynów lub zaniedbań sprzed wejścia w życie *Vox estis lux mundi* (1 czerwca 2019). Jeżeli uznać, że mamy do czynienia jedynie z formą przestępstwa przewidzianego już w kan. 1378 § 1 KPK, wówczas – poza kwestią przedawnienia, które w tym przypadku wynosi trzy lata³⁷ – nie występowałyby przeszkody natury temporalnej uniemożliwiające pociągnięcie wyższych przełożonych kościelnych do odpowiedzialności karnej.

Większość komentatorów wypowiadających się na ten temat uznaje, że utrudnianie lub uniemożliwianie dochodzeń karnych jest objęte typem już przewidzianym w kan. 1378 § 1 KPK, a więc stanowi formę nadużycia władzy kościelnej³⁸. Takie stanowisko znajduje uzasadnienie w stwierdzeniu przewodniczącego ówczesnej Papieskiej Rady do Spraw Tekstów Prawnych wypowiedzianym w dniu ogłoszenia *Vox estis lux mundi*: że ten akt prawny nie jest ustawą karną i nie typizuje nowych przestępstw³⁹. Poza tym w przepisach *Vox estis lux mundi* nie wskazuje się żadnej kary za blokowanie dochodzeń karnych, co powinno wykluczać traktowanie tego czynu jako odrębnego przestępstwa.

Wobec wyższego przełożonego kościelnego, który nie wszcząłby lub hamowałby przewidziane prawem postępowanie kanoniczne, bądź unikałby zgłoszenia sprawy władzom świeckim lub utrudniał ich czynności, każdy duchowny i członek instytutu życia konsekrowanego ma obowiązek powiadomić Stolicę Apostolską oraz metropolitę (a w przypadku metropolity – najstarszego nominacją biskupa sufragana). W takim przypadku wszczyna się postępowanie według tych samych zasad, jakie obowiązują przy zgłoszeniu podejrzenia przestępstwa wykorzystania seksualnego małoletnich. Poszczególne

37 Por. kan. 1362 § 1 KPK.

38 Por. P. Majer, *Kanoniczna odpowiedzialność...*, dz. cyt., s. 185–196.

39 Por. J. I. Arrieta, *Praesentatio apud Sala Stampa Sanctae Sedis Litterarum Apostolicarum, Motu Proprio datarum „Vox estis lux mundi”, „Communicationes”* 51 (2019) nr 1, s. 134.

etapy postępowania oraz odpowiedzialne za nie podmioty zostały szczegółowo określone w *Vos estis lux mundi* (art. 8–18).

Przestępstwo utrudniania lub udaremniania dochodzeń karnych w sprawach *contra sextum* nie jest przestępstwem przeciwko VI przykazaniu Dekalogu, jest natomiast przestępstwem przeciwko wymiarowi sprawiedliwości. Nie jest zarezerwowane i nie podlega osądowi przez Dykasterię Nauki Wiary, ale – ponieważ chodzi o wyższych hierarchów kościelnych – w imieniu papieża jest rozpoznawane przez właściwe dykasterie Kurii Rzymskiej zgodnie z przepisami prawa (por. art. 19 *Vox estis lux mundi*).

5. Podsumowanie

Stwierdzenie zawarte w *Wytycznych* dotyczących sposobu postępowania w przypadku oskarżenia duchownego o czyny przeciwko VI przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią⁴⁰, uchwalonych 8 października 2014 roku (i znowelizowanych 6 czerwca 2017 roku oraz 8 października 2019 roku) przez Konferencję Episkopatu Polski, głosi, że „odpowiedzialność karną oraz cywilną za tego rodzaju przestępstwa ponosi sprawca jako osoba fizyczna” (art. 14) nie oznacza, iż wszelka odpowiedzialność za przestępstwo seksualne przeciwko małoletnim zamyka się w osobie sprawcy. Przełożony duchownego, który jest sprawcą przestępstwa, nie ponosi odpowiedzialności kanonicznej za czyn podwładnego, za który odpowiedzialny jest sam sprawca, ale może odpowiadać za swoje działania lub zaniechania w zakresie obowiązków wynikających z pełnionego urzędu, jeżeli przyczyniły się do przestępstwa popełnionego przez podwładnego. W rzeczywistości zatem biskup i inni przełożeni kościoła nie odpowiadają „za” przestępstwa swych podwładnych. Mogą jednak

40 *Wytyczne dotyczące etapu wstępnego wewnętrznego postępowania kościelnego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu z osobą małoletnią*, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 2019 nr 31, s. 261–265.

ponosić odpowiedzialność „w związku” z przestępstwami swych podwładnych.

W odniesieniu do biskupów i innych przełożonych kościelnych nie można bez odpowiednich zastrzeżeń stosować doktryny wypracowanej w systemie *common law* – przede wszystkim w Stanach Zjednoczonych – znanej jako *respondeat superior*, zgodnie z którą zwierzchnik ponosi odpowiedzialność za skutki działań podległych mu osób podejmowanych w ramach wykonywania obowiązków służbowych⁴¹. Odpowiedzialność obiektywna, typowa dla świeckich porządków prawnych, polegająca na obowiązku świadczenia odszkodowania za skutki zdarzeń zaistniałych w oderwaniu od konkretnych zachowań zobowiązanego, obca jest wspólnocie kościelnej. Biskup i inni wyżsi przełożeni kościelni ponoszą wprawdzie kanoniczną odpowiedzialność, ale nie dlatego że stoją na czele struktur kościelnych, w których działał sprawca przestępstwa, lecz tylko wtedy, gdy ich bezprawne działania lub zaniedbania przyczyniły się do popełnienia przestępstwa przez podległego im duchownego.

Pasterska troska – *sollicitudo pastoralis* – do której biskup jest wezwany i zobowiązany prawnie i która przejawia się na różne sposoby, rozciągając się na cały bieg życia kapłańskiego od przyjęcia kandydata do seminarium, poprzez ocenę jego przydatności do przyjęcia sakramentu święceń i powierzanie urzędów kościelnych na różnych etapach pełnienia posługi, aż do zakończenia życia, stanowi podstawę – zarówno teologiczną, jak i prawną – odpowiedzialności, której bezpośrednie przesłanki w powiązaniu z konkretnymi obowiązkami i zobowiązaniami biskupimi mogą być sklasyfikowane w przypadku ich naruszenia lub zaniedbania jako *culpa in eligendo* (wina w wyborze) lub *culpa in vigilando* (wina w nadzorze). Niedopełnienie własnych obowiązków jest przejawem wadliwego pełnienia biskupiej posługi i stanowi podstawę odpowiedzialności, która generuje

41 Por. K. E. Fischer, *Respondeat superior redux. May a Diocesan Bishop Be Vicariously Liable for the Intentional Torts of his Priests?*, „*Studia Canonica*” 23 (1989), s. 119–149.

obowiązek poniesienia negatywnych konsekwencji swych czynów lub zaniedbań – zarówno przed Bogiem, jak i hierarchicznymi przełożonymi, a także wobec całej kościelnej wspólnoty.

Literatura przedmiotu

- d'Arienzo M., *Il concetto giuridico di responsabilità. Rilevanza e funzione nel diritto canonico*, Cosenza 2012.
- d'Arienzo M., *Responsabilità del vescovo e attuazione dei due Motu proprio „Come una madre amorevole” e „Vos estis lux mundi”*, [w:] *Personne, droit et justice. La contribution du droit canonique dans l'expérience juridique contemporaine*, Actes du 17e Congrès de la Consociatio Internationalis studio iuris canonici promovendo, ed. L. Danto, Paris 2024, s. 177–196.
- Ghirlanda G., *Doveri e diritti implicati nei casi di abusi sessuali perpetrati da chierici*, „Periodica” 91 (2002), s. 29–48.
- Kaslyn R. J., *Accountability of Diocesan Bishops. A Significant Aspect of Ecclesial Communion*, „The Jurist” 67 (2007) nr 1, s. 109–152.
- Majer P., *Przełożony kościelny a „notitia criminis” w sprawie zastrzeżonego dla Kongregacji Nauki Wiary przestępstwa przeciwko VI przykazaniu Dekalogu*, „Annales Canonici” 17 (2021) nr 2, s. 49–81, <https://doi.org/10.15633/acan.4159>.
- Majer P., *Kanoniczna odpowiedzialność biskupa w związku z czynami podległymi mu duchownych. Przestępstwa seksualne wobec małoletnich*, Kraków 2023.
- Marx R., *Kościół, nadużycia seksualne i przywództwo pasterskie*, [w:] *Ku uzdrowieniu i odnowie. Materiały z sympozjum dla biskupów i przełożonych zakonnych o seksualnym wykorzystaniu osób niepełnoletnich. Papieski Uniwersytet Gregoriański 6–9 lutego 2012*, Kraków 2012, s. 193–206.
- Milani D., *Gli abusi sui minori: elementi di responsabilità canonica*, [w:] *Davanti a Dio e davanti agli uomini. La responsabilità fra diritto della Chiesa e diritto dello Stato*, red. N. Marchei, D. Milani, J. Pasquali Ceriali, Bologna 2014, s. 123–142.

Abstrakt

*Odpowiedzialność kanoniczno-prawna przełożonych kościelnych
w związku z przestępstwami seksualnymi swoich podwładnych*

Rozdział ks. Piotra Majera analizuje pojęcie odpowiedzialności przełożonych kościelnych, zwłaszcza biskupów diecezjalnych i wyższych przełożonych zakonnych, w kontekście przestępstw seksualnych popełnianych przez podległych im duchownych. Autor rozróżnia odpowiedzialność prospektywną, rozumianą jako przyjęcie obowiązku troski i prewencji na przyszłość, oraz odpowiedzialność retrospektywną, odnoszącą się do konieczności poniesienia konsekwencji za dokonane lub zaniedbane czyny własne albo cudze. Wskazuje, że w prawie kanonicznym chodzi zasadniczo o odpowiedzialność pośrednią, opartą na szczególnej relacji prawnej przełożonego z podwładnym, związanej z obowiązkiem nadzoru i opieki, zakorzenionej w klasycznej regule prawnej Bonifacego VIII „Qui sentit onus sentire debet commodum et contra” oraz rzymskiej maksymie „cuius commoda, eius incommoda”. Rozdział opiera się na wcześniejszych badaniach autora nad kanoniczną odpowiedzialnością biskupa za czyny podległych mu duchownych, omawiając zarówno wymiar moralny, jak i prawny tej odpowiedzialności w odniesieniu do przestępstw seksualnych wobec małoletnich.

Słowa kluczowe: odpowiedzialność przełożonych, biskup diecezjalny, prawo kanoniczne, przestępstwa seksualne, odpowiedzialność pośrednia

Abstract

Canonical-legal responsibility of ecclesiastical superiors in relation to the sexual offences of their subordinates

Fr. Piotr Majer's chapter examines the notion of responsibility of ecclesiastical superiors, particularly diocesan bishops and major religious superiors, in the context of sexual offences committed by clerics under their authority. The author distinguishes between prospective responsibility, understood as the assumption of a duty of care and prevention for the future, and retrospective responsibility, which concerns the moral or legal obligation to answer for acts or omissions already committed by oneself or by another person. In canon law this is primarily a matter of indirect responsibility, based on a specific legal relationship between superior and subordinate, characterised by a duty of supervision and care, and grounded in the classical legal rule of Boniface VIII "Qui sentit onus sentire debet commodum et contra" and the Roman maxim "cuius commoda, eius incommoda," according to which benefits and burdens should go together. The chapter builds on the author's previous work on the canonical responsibility of bishops for the acts of their clergy, addressing both the moral and juridical dimensions of such responsibility with regard to sexual offences against minors.

Keywords: responsibility of superiors, diocesan bishop, canon law, sexual offences, indirect responsibility

KS. PROF. DR HAB. PIOTR MAJER – kapłan Archidiecezji Krakowskiej, profesor na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Studia teologiczne ukończył na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Doktorat z prawa kanonicznego uzyskał w 1996 roku na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu

Nawarry w Pampelunie (Hiszpania), a habilitację w 2010 roku na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Konsultor Rady Prawnej Konferencji Episkopatu Polski. Autor wielu publikacji z zakresu prawa kanonicznego.

o. Przemysław Michowicz

 <https://orcid.org/0000-0001-5642-8522>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

 <https://ror.org/0583g9182>

 <https://doi.org/10.15633/9788383700755.08>

„Nieskazitelna stanowczość” ustawodawcy w obliczu przestępstw pedofilii popełnionych przez osoby konsekrowane. Uwagi praktyczne¹

Penalizacja czynów o charakterze pedofilskim nie dotyczy wyłącznie skrajnie negatywnego działania duchownych, ale może odnosić się również do postaw osób konsekrowanych, które podejmują różnorodną aktywność duszpasterską obejmującą troskę o wychowanie i edukację dzieci i młodzieży, a także osób niepełnosprawnych. Przypomina o tym fakt niedawnej nowelizacji przepisów

¹ Tytuł nawiązuje do przemówienia papieża Franciszka wygłoszonego na zakończenie szczytu nt. pedofilii w Kościele; por. *Discorso del Santo Padre Francesco al termine della Concelebrazione Eucaristica*, Sala Regia 24 febbraio 2019, pkt 2, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/february/documents/papa-francesco_20190224_incontro-protezioneminori-chiusura.html (dostęp: 17.10.2023).

Księgi VI kodeksu prawa kanonicznego², w którym ustawodawca wyraźnie grozi sankcjami osobom konsekrowanym (nie tylko duchownym, jak było dotąd) jako podmiotom mogącym się dopuścić przestępstw przeciwko osobie małoletniej lub dorosłej, lecz bezbronnej³. W nowej hipotezie kreowanej w kan. 1398 §2 KPK z 2021 roku, ustawodawca otoczył pożądaną ochroną prawnokarną małoletnich i bezbronych, grożąc karą pozbawienia wszelkich urzędów i innymi sprawiedliwymi sankcjami tym konsekrowanym, którzy dopuszczają się czynów pedofilskich ujętych w zamkniętym katalogu przestępstw statuowanych w § 1 1–3° rzeczony normy. Tak sformułowany zapis jest efektem ponad dziesięcioletnich prac legislacyjnych i koniecznych zmian w materialnym kanonicznym prawie karnym. Przywołany powyżej przepis jest zatem wyrazem trudu ustawodawcy w poszukiwaniu optymalnych rozwiązań, ponieważ łączy dotychczasowe regulacje prawne z normami autorstwa Kongregacji Nauki Wiary, znajdującymi się do momentu nowelizacji z 2021 roku w dokumentach pozakodeksowych⁴.

Zasadność podjęcia tematyki karalności przestępstwa pedofilii w kontekście szeroko rozumianego zaangażowania duszpasterskiego osób konsekrowanych wynika z konieczności aktualizacji piśmiennictwa w związku z nowelizacją materialnego prawa karnego, zwłaszcza w pragmatycznym aspekcie tego zagadnienia. Z uwagi na fakt, że naruszenia *contra sextum* przeciwko małoletnim oraz bezbronnym są przestępstwami w rozumieniu prawa kanonicznego,

- 2 Por. Franciscus PP., *Constitutio apostolica Pascite gregem Dei qua Liber VI Codicis Iuris Canonici reformatur*, 23.05.2021, „L'Osservatore Romano” 1.06.2021, s. 2–4.
- 3 Mimo że w literaturze przedmiotu częściej spotyka się przymiotnik „bezradny” (wł. *vulnerable*), wydaje się, że właściwszym polskim tłumaczeniem jest termin „bezbronny”. O ile pierwsze określenie oznacza nieumiejętność poradzenia sobie w trudnej sytuacji, jakąś formę bezsilności, o tyle drugie określenie implikuje całkowity brak możliwości obrony i dlatego – w kontekście reformy prawa karnego – w opinii piszącego jest właściwszym tłumaczeniem (por. pkt 1.3).
- 4 Por. Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normæ de gravioribus delictis*, 21.05.2010, art. 6, § 1, „Acta Apostolicæ Sedis” 102 (2010), s. 419–434 (dalej: SST z 2010 roku).

właściwą instytucją prawną aktualizowaną w przypadku wyczerpania jego znamion przez osobę konsekrowaną jest wydalenie obowiązkowe, o którym mowa w kan. 695 KPK z 2022 roku i następnych⁵. Niniejszy przyczynek jest próbą prezentacji praktycznej warstwy przedmiotowej tematyki.

Tytułem wstępu, należy wpierw doprecyzować dwie fundamentalne kwestie: (a) materię przestępstwa i (b) sposób procedowania w przypadku zaistnienia wiarygodnego oskarżenia. W pierwszej kolejności trzeba przypomnieć, że (a1) od 2010 roku ustawodawca kościelny dołączył do katalogu przestępstw trzy nowe hipotezy czynów zabronionych względem osób małoletnich⁶. Chodzi o nabywanie, przechowywanie (także czasowe) lub rozpowszechnianie przez duchownego, w celach lubieżnych, materiałów pornograficznych przedstawiających małoletnich poniżej 14. roku życia (od 1 stycznia 2020 roku wiek został poniesiony i teraz dotyczy to wszystkich małoletnich poniżej 18. roku życia). Druga uwaga w tym samym zakresie odnosi się do dyspozycji wyrażonej w art. 1 i 7 motu proprio *Vos estis lux mundi*, według którego – od 1 czerwca do 20 grudnia 2019 roku – powyższe przestępstwa popełnione przez duchownych lub członków instytucji życia konsekrowanego bądź stowarzyszeń życia apostołskiego podlegały kompetencji właściwych Kongregacji⁷. Warto podkreślić, że od 1 stycznia 2020 roku, w odniesieniu do duchownych, rzeczzone przestępstwa przynależą wyłącznie kompetencji Dykasterii Nauki Wiary, mimo że treść nowej normy statuowanej w kan. 1398, § 1 2–3° KPK z 2021 roku poszerza ich materię. Nie ulega wątpliwości, że właściwość Dykasterii Nauki Wiary ogranicza się wyłącznie do duchownych dopuszczających się

5 Por. Franciscus PP., *Litterae apostolicæ motu proprio Recognitum Libri VI quibus can. 695 § 1, Codicis Iuris Canonici immutatur*, 26.04.2022, „Communicationes” 54 (2022), s. 96.

6 Por. art. 6, § 1, 2° SST z 2010 roku.

7 Por. Franciscus PP., *Litterae apostolicæ motu proprio Vos estis lux mundi*, 9.05.2019, „Acta Apostolicæ Sedis” 111 (2019), s. 823–832.

przestępstw, o których mowa w art. 6 motu proprio *Sacramento-
rum sanctitatis tutela*, co potwierdza także aktualny stan prawny
znowelizowanych norm motu proprio *Sacramentorum sanctitatis
tutela* (art. 6, 2°) promulgowanych 7 grudnia 2021 roku⁸. Oznacza to, że członkowie instytutów życia konsekrowanego bądź stowarzyszeń życia apostolskiego dopuszczający się przestępstw *contra sextum* przeciw osobom małoletnim i bezbronnym są wyjęci z postanowień rzeczonyj ustawy. Mając na uwadze przepisy prawa dotyczące osób konsekrowanych o statusie świeckim, należących do Kościoła łacińskiego (por. kan. 695 KPK z 2022 roku i następne), popełnienie przestępstwa przeciwko VI przykazaniu Dekalogu z osobą małoletnią lub bezbronną może skutkować (b1) obowiązkowym wydaleniem z instytutu zakonnego. Mimo że osoba konsekrowana popełniła przestępstwo, wydalenia nie można nazwać w sposób bezsporny karą *sic et simpliciter*⁹; jest ono raczej aktem władzy najwyższego przełożonego zakonnego, który zobowiązany jest do przestrzegania postępowania administracyjnego określonego przez kan. 695 § 2, 699 i 700 KPK. Te same zasady znajdują zastosowanie względem definitywnie inkorporowanych członków instytutów świeckich i stowarzyszeń życia apostolskiego w myśl dyspozycji kan. 729 i 746 KPK¹⁰.

8 Rescriptum ex audientia SS.mi: Rescritto del Santo Padre Francesco con cui approva le Norme sui delitti riservati della Congregazione per la Dottrina della Fede, 07.12.2021, „L'Osservatore Romano” 8.12.2021, s. 6.

9 Por. Dykasteria Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich*, wer. 2.0, 5.06.2022, art. I. 8, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_pl.html (dostęp: 17.10.2023).

10 Por. T. Wytrwał, *Kościelny modus procedendi w przypadku pedofilii*, „Prawo Kanoniczne” 52 (2009), nr 1–2, s. 229; T. Jarząbek, *Przestępstwa seksualne wobec małoletnich w prawie kanonicznym*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 29 (2019) nr 32, s. 76.

1. Przesłanki wydalenia ex can. 695 KPK z 2022 roku

Przechodząc do praktycznego komentarza przesłanek wydalenia zakonnika z instytutu wyrażonych w dyspozycji kan. 695 KPK z 2022 roku, należy wyjaśnić, że chodzi o wskazanie tych faktów i okoliczności, które warunkują dopuszczalność wszczęcia i dalszego procedowania postępowania wydalającego pozwalającego na rozstrzygnięcie kontrowersji. W komentowanej kwestii merytoryczne rozpoznanie kontrowersji będzie możliwe po zaistnieniu znamion przestępstwa taksatywnie określonego przez ustawodawcę, co – uwzględniając szczegółową tematykę prezentacji – obejmuje materię czynów dotyczących przedmiotu VI przykazania Dekalogu z osobami małoletnimi i bezbronnymi. Z racji niedawnej nowelizacji prawa karnego i konieczności konkordancji numeracji poszczególnych kanonów, warto przytoczyć *in extenso* treść § 1 komentowanej normy: „Sodalis dimitti debet ob delicta de quibus in cann. 1395, 1397 et 1398, nisi in delictis, de quibus in cann. 1395 § 2–3, et 1398 § 1, Superior maior censeat dimissionem non esse omnino necessariam et emendationi sodalis atque restitutioni iustitiæ et reparationi scandali satis alio modo consuli posse”. Należy zauważyć, że uznaniowość ostatecznej decyzji przełożonego odnosi się wyłącznie do hipotezy, o której w kan. 1395, § 2–3 oraz 1398, § 1 1–3° KPK. Taki stan rzeczy może budzić zasadne wątpliwości, ponieważ w komentowanej hipotezie ustawodawca przyznaje przełożonemu zakonnemu prawo wyboru rozstrzygnięcia kontrowersji na korzyść sprawcy, o ile zaistnieją inne realne sposoby zaradzenia poprawie postawy zakonnika, wyrównania naruszonej sprawiedliwości i naprawie wywołanego zgorzienia. Jednocześnie ustawodawca zobowiązuje przełożonego do wnikliwego i wszechstronnego przedstawienia racji i argumentów, którymi kierował się w konkluzjach swego rozumowania. Motywy decyzji uznaniowych nie mogą być zatem zupełnie arbitralne i dowolne, lecz winny opierać się na przesłankach o charakterze prawnym i faktycznym. Istotne zatem będą wszystkie wiążące dla

sprawy okoliczności¹¹. Uzasadnienie decyzji może mieć szczególne znaczenie w przypadku jej ewentualnej instytucjonalnej kontroli bądź rewizji, gdzie brak prawidłowego umotywowania nie pozwala ustalić, czy doszło do przekroczenia granic swobodnego uznania (v. *infra*).

1.1. Znamię czasownikowe przestępstwa

Z brzmienia kan. 1398, § 1 1° KPK z 2021 roku wynika, że kościelny ustawodawca opisał czyn zabroniony jako przestępstwo popełnione przeciwko VI przykazaniu Dekalogu z osobą małoletnią lub z osobą, która na stałe używa rozumu tylko w ograniczonym zakresie, lub z osobą, której prawo przyznaje taką samą ochronę. Jest bezsporne, że brak wyraźnego znamienia czasownikowego, tj. ustawowego określenia konkretnych czynności uznawanych za przestępstwo, pozwala w tym wypadku na szerokie rozumienie czynu zabronionego. Pogląd, według którego chodzi o jakąkolwiek czynność zewnętrzną *contra sextum*, jest powszechnie podzielany w doktrynie, ponieważ takie przekonanie jest zakorzenione w przeświadczeniu autorów o tym, że ustawodawca gwarantuje szeroką ochronę ludzkiej seksualności¹². Brak precyzyjnego wskazania czynu zabronionego w rzeczowej materii uprawnia jednak do tego, by za takie przestępstwo uznać każdą czynność o charakterze lubieżnym w obecności małoletniego lub bezbronnego, „np. masturbację, dotykanie intymnych części ciała, niekoniecznie organów płciowych, pieszczoty w kontekście nieczystym, rozbieranie się, pokazywanie materiału pornograficznego czy wręcz tylko lubieżny pocałunek”¹³. Podnosi się

11 Por. P. Wróbel, *Obligatoryjne wydalenie z instytutu zakonnego w Kościele łacińskim*, Lublin 2021, rozdz. I.3.

12 Por. F. R. Aznar Gil, *Los „graviora delicta” reservados a la Congregación para la Doctrina de la Fe. Texto modificado* (2010), „Revista Española de Derecho Canónico” 68 (2011), s. 300; D. Borek, *Delicta graviora contra mores w Normach De delictis reservatis z 2010 roku*, „Prawo Kanoniczne” 57 (2014) nr 2, s. 56.

13 Por. P. Skonieczny, *Przestępstwo cięższe przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z małoletnim – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Prawo Kanoniczne” 60 (2017)

również, że charakter przestępczy mogą mieć nieodpowiednie podarunki (np. intymna bielizna), prowadzenie rozmów o tematyce erotycznej (zarówno przez telefon, jak i z użyciem innych technik komunikacji elektronicznej¹⁴) czy opowiadanie o osobistych doświadczeniach seksualnych¹⁵. Należy podkreślić, że przestępstwo popełnia także ten, kto dopuszcza się powyższych naruszeń nawet tylko w sposób wirtualny, tj. ustawodawca nie wymaga fizycznej obecności małoletniego bądź bezbronnego dorosłego w chwili dokonania czynu zabronionego, dopuszczając tym samym telematyczną obecność sprawcy np. przy wszelkiego rodzaju komunikatorów elektronicznych zdolnych do przekazywania obrazu i dźwięku. Charakteru przestępczego nabiera również wabienie małoletniego lub bezbronnego dorosłego w celach lubieżnych także za pomocą powszechnych dziś mediów społecznościowych¹⁶. Nie budzi żadnych wątpliwości, że wszystkie formy (werbalne i niewerbalne) cielesne, głównie seksualne, które poważnie naruszają godność ofiary, kwalifikują się jako przestępstwo kanoniczne. Ponadto ustawodawca w kan. 1395 § 3 KPK z 2021 roku dookreśla jego okoliczności, statując, że komentowany czyn zabroniony może być popełniony z użyciem przemocy (np. hipoteza gwałtu) lub gróźb, poprzez nadużycie władzy (np. w przypadku stosunku podległości w relacji: nauczyciel, katecheta, wychowawca – uczeń) lub wywieranie przymusu w celu

nr 1, s. 149; A. Calabrese, *Diritto Penale Canonico*, Città del Vaticano 2006, s. 336; D. Cito, *Norme „de gravioribus delictis”*, [w:] M. del Pozzo, J. Llobell, J. Miñambres (red.), *Norme procedurali canoniche commentate*, Roma 2013, s. 640; P. Majer, *Prawnokanoniczna ochrona dziecka przed nadużyciami seksualnymi*, [w:] P. Kroczyk (red.), *Prawa dziecka: perspektywa Kościoła*, Kraków 2015, s. 110.

14 Pisanie SMS-ów o treści erotycznej również wyczerpuje znamiona komentowanego przestępstwa.

15 Por. D. G. Astigueta, *La persona e i suoi diritti nelle norme sugli abusi sessuali*, „Periodica de re canonica” 93 (2004), s. 630–632; P. Majer, *Prawnokanoniczna ochrona dziecka przed nadużyciami seksualnymi*, s. 32.

16 Por. Z. Suchecki, *La tutela penale dei minori presso la Congregazione per la Dottrina della Fede riguardo ai delicta graviora*, „Apollinaris” 79 (2006), s. 723.

wykonywania jakichkolwiek czynności seksualnych przez małoletnich bądź bezbronnych dorosłych, lub do poddawania się im.

W dalszej kolejności ustawodawca w 1398, § 1 2° KPK z 2021 roku przewidział hipotezę uwodzenia, nakłaniania do ukazywania się w sposób pornograficzny lub do uczestnictwa w rzeczywistych lub symulowanych przedstawieniach pornograficznych. Wszystkie te czyny mogą być dokonane zarówno w świecie rzeczywistym („w realu”), jak i wyłącznie w przestrzeni wirtualnej. Szczególnym rodzajem uwiedzenia jest tzw. *grooming*, którego istota sprowadza się do stworzenia szczególnej relacji z ofiarą za pomocą systemów teleinformatycznych lub sieci telekomunikacyjnej w celu wykorzystania seksualnego¹⁷. Sprawca umyślnie zmierza do wprowadzenia małoletniego bądź bezbronnego dorosłego w błąd lub próbuje wykorzystać niezdolność potencjalnej ofiary do pojmowania sytuacji w celu doprowadzenia do spotkania się z nią. *Grooming* zazwyczaj sprowadza się do uwiedzenia małoletniego lub bezbronnego dorosłego i zaproponowania mu obcowania płciowego lub do udziału w produkowaniu lub utrwalaniu (w jakikolwiek sposób) materiałów pornograficznych¹⁸.

Ponadto w redakcji przepisu ustawodawca kreuje hipotezę przestępstwa nakłaniania do ukazywania się w sposób pornograficzny lub do uczestnictwa w rzeczywistych albo symulowanych przedstawieniach pornograficznych. Chodzi o skierowane do publiczności („na żywo” lub za pośrednictwem łącz internetowych) zarówno w rzeczywistym, jak i symulowanym zachowaniu o wyrażnie seksualnym zabarwieniu, ukazanie organów płciowych, intymnych części

17 Por. M. Dąbrowska, *Grooming – wybrane aspekty prawnokarne i kryminologiczne*, Warszawa 2018, s. 12–19; 72–106; K. Fenik, *Grooming – uwodzenie dzieci w Internecie*, [w:] A. Jodko (red.), *Tabu seksuologii*, Warszawa 2008, s. 156.

18 Przestępstwo groomingu jest w Polsce karalne; por. art. 200a kk; M. Bielski, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, t. II, *Komentarz do art. 117–277 kk*, Warszawa 2013, s. 78; J. Warylewski, [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego. Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, t. 10, Warszawa 2012, s. 770; P. Karlik, *Grooming*, „Edukacja Prawnicza” (2010), nr 1, s. 34.

ciała, małoletniego w celach wyłącznie lubieżnych¹⁹. W komentowanym przestępstwie warto podkreślić, że nie ma znaczenia to, czy małoletni bądź bezbronny dorosły spontanicznie zgadza się na konkretny czyn seksualny, czy sam go prowokuje, czy też czyn jest dokonany wbrew jego woli. Nieistotna jest także płeć małoletniego bądź bezbronnego dorosłego ani nie ma znaczenia jego jednorazowość lub powtarzalność, a nawet to, czy doszło do kontaktu fizycznego pomiędzy sprawcą a ofiarą, czy też nie.

Trzecia hipoteza kreowana przez ustawodawcę w kan. 1398, § 1³ KPK z 2021 roku, odnosi się do czynu zabronionego w postaci nabywania, przechowywania, prezentowania lub rozpowszechniania w jakikolwiek sposób i przy użyciu jakiegokolwiek narzędzia pornograficznych wizerunków małoletnich lub osób bezbronnych, lub tych, którzy nawet tylko w ograniczonym zakresie nie używają rozumu. Jest bezsporne, że ustawodawca szeroko określa czynność wykonawczą przestępstwa, co oznacza, że znacznie poszerza zakres oraz rodzaj czynów podlegających penalizacji (w tym wypadku: przechowywanie, prezentowanie lub rozpowszechnianie).

1.2. Znamień sprawcy

Przestępstwo przeciwko VI przykazaniu Dekalogu wobec małoletniego bądź bezbronnego dorosłego w taki sposób, w jaki zostało zaprezentowane powyżej, w rozumieniu prawa kanonicznego, jest nie przestępstwem indywidualnym, tj. może go popełnić nie tylko duchowny, lecz także osoba konsekrowana lub każdy inny wierny. O powszechności tego czynu świadczy także fakt, że z jego podmiotowego zakresu nie wyłącza się profesów czasowych ani postulątów czy nowicjuszy, choć wobec tych ostatnich nie znajdują zastosowania przepisy regulujące instytucję wydalenia z instytutu zakonnego z uwagi na brak więzów prawnych łączących przygotowujących się

19 Por. M. Romańczuk-Grącka, *Uczestnictwo w prezentacji treści pornograficznych z udziałem małoletniego*, „*Studia Prawnoustrojowe*” 29 (2015), s. 196.

termin „osoba bezbronna” wymaga odpowiedniego doprecyzowania. W normach motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* ustawodawca postanowił, że z osobą małoletnią prawnie zrównane są te osoby, które trwale nie są zdolne do używania rozumu. W rewizji tychże *Norm*, promulgowanych w 2021 roku, definicja osoby bezradnej pozostaje w zasadzie identyczna. W przypadku osoby dorosłej i bezradnej należy odnieść się z kolei do motu proprio papieża Franciszka *Vox estis lux mundi*, w którym ustawodawca statuuje, że – za osobę bezbronną – należy rozumieć każdą osobę chorą, z ułomnościami fizycznymi bądź umysłowymi, lub taką, która pozbawiona jest wolności osobistej ograniczającej (nawet tylko sporadycznie) zdolność rozumienia i chcenia lub właściwego przeciwstawienia się doznawanej agresji (por. art. 1, § 2, lit. b). Z zestawienia tych dwóch definicji jasno wynika, że drugi zapis jest znacznie szerszy niż zakres kategorii podlegającej kompetencji Dykasterii Nauki Wiary, ograniczającej się wyłącznie do rozpoznania i sądzenia przestępstw popełnionych względem małoletnich oraz tych, którzy są trwale niezdolni posługiwać się rozumem²². Inne kategorie ofiar, niemieszczące się w katalogu określonym przez powyższe przypadki, podlegają rozpoznaniu i osądowi przez właściwe dykasterie (art. 7, § 1 *Vox estis lux mundi*)²³.

2. Postępowanie administracyjne

Wydalenie profesa z instytutu zakonnego jest postępowaniem o charakterze administracyjnym, w związku z którym można stosować przepisy regulujące proces sporny, zwłaszcza w zakresie środków dowodowych i sposobów ich pozyskiwania. Do niedawna z brzmienia

22 Por. G. Comotti, *I delitti contra sextum e l'obbligo di segnalazione nel motu proprio «Vos estis lux mundi»*, „*Ius Ecclesiae*” 32 (2020), nr 1, s. 249–252; A. Rella Ríos, *El VELM: Remedios procedimentales para atender los casos de denuncias de conductas de abuso sexual*, „*Anuario de Derecho Canónico*” 12 (2023), s. 274–276.

23 Por. Dykasteria Nauki Wiary, *Vademecum...* ver. 2.0, art. I.5.

przepisów regulujących instytucję wydalenia z instytutu można było jasno wyróżnić trójfazowość postępowania wydalającego. Jednakże znaczące zmiany w tym zakresie dokonały się po dwóch niedawnych nowelizacjach dyspozycji kreowanej w kan. 700 KPK z 2023 roku²⁴, według którego potwierdzenie dekretu autorstwa najwyższego przełożonego przez Stolicę Apostolską, nie jest już wymagane²⁵. Wobec braku konieczności uzyskania potwierdzenia decyzji o wydaleniu postępowanie obejmuje dwa etapy: pierwszym jest interwencja przełożonego wyższego, drugim kolegialne działanie przełożonego najwyższego wraz z radą (por. kan. 695, § 2 KPK z 1983 roku; 699 KPK z 1983 roku i kan. 700 KPK z 2023 roku). Gdy chodzi o praktyczne wskazania odnoszące się do prawidłowego przeprowadzenia instrukcji sprawy, warto zaznaczyć, że ten etap postępowania skupia się na zbieraniu dowodów, które potwierdzą oskarżenie. W pierwszej kolejności przełożony wyższy, po otrzymaniu wiadomości o prawdopodobieństwie dopuszczenia się przez podwładnego poważnych naruszeń *contra sextum cum minore*, winien zdecydować o przeprowadzeniu wstępnego dochodzenia w celu weryfikacji zdarzeń i ustalenia prawnej kwalifikacji formułowanych oskarżeń. Do sprawności przeprowadzenia tych zadań winien mianować notariusza lub sekretarza (może być nim sekretarz prowincjalny lub osobisty sekretarz przełożonego wyższego), który – rzecz jasna – nie pełni funkcji instruktora sprawy. Jest nim, w jakimś sensie, sam

24 Por. Franciscus PP., *Litteræ apostolicæ motu proprio Competentias quasdam discernere*, 11.02.2022, „Communicationes” 54 (2022), s. 90–95 oraz Francesco, *Lettera apostolica in forma di motu proprio con la quale vengono modificati i termini di ricorso del membro dimesso da un istituto di vita consacrata*, 2.04.2023, „Communicationes” 55 (2023), s. 101–102.

25 Ustawodawca domaga się potwierdzenia dekretu wydalającego wyłącznie w przypadku wydalenia *ipso facto* z tytułu nieprawnej nieobecności zakonnika w domu zakonnym, która to nieobecność winna trwać w sposób nieprzerwalny 12 miesięcy; por. Franciscus PP., *Litteræ apostolicæ motu proprio Communis vita quibus non-nullæ Codicis iuris canonici normæ mutantur*, 19.03.2019, „Acta Apostolicæ Sedis” 111 (2019), s. 483–485.

przełożony lub – najlepiej – jego delegat cieszący się szacunkiem i zaufaniem przełożonego. W toku prowadzonych czynności szczegółowej analizie poddawane są fakty, okoliczności wydarzenia²⁶, a także poczytalność sprawcy²⁷, tj. na przełożonym wyższym ciąży obowiązek udokumentowania, że istnieje związek przyczynowy między sprawstwem a oskarżonym, zarówno na płaszczyźnie materialnej, jak i moralnej²⁸. Konieczne jest zatem udowodnienie, że sprawstwo zostało dokonane *cum dolo*, czyli w warunkach winy umyślnej. Nie mają wiążącej mocy anonimy ani oświadczenia osób powołujących się na zasłyszane informacje, tym bardziej na plotki lub pomówienia. Za każdym razem, kiedy pojawia się konieczność, można pozyskać dowód z opinii biegłego.

Kolejnym obowiązkiem przełożonego wyższego jest przekazanie członkowi, wobec którego ma zostać zastosowane wydalenie, treści oskarżenia oraz zebranych dowodów²⁹. Taka informacja może być podana do wiadomości oskarżonego albo pisemnie (list polecony za potwierdzeniem odbioru), albo ustnie, tj. może być odczytana w obecności dwóch świadków. W przypadku wyboru drugiej możliwości należy sporządzić protokół podpisany przez przełożonego, świadków i samego oskarżonego. Stanowczo odradza się komunikowania oskarżenia i zebranych dowodów zwłaszcza za pomocą poczty elektronicznej i innych podobnych narzędzi, z uwagi na fakt, że e-mail wciąż nie może być uznany za pewny środek przekazu i wymiany informacji³⁰. Zgodnie z dyspozycją kan. 54–56 KPK

26 Por. kan. 1322–1325 KPK z 2021 roku.

27 Por. kan. 1321, § 4 KPK z 2021 roku.

28 Por. D. Borek, *Wydalenie z instytutu zakonnego*, s. 76.

29 Nie stosuje się napomnień kanonicznych, por. T.G. Sullivan, *Separation of members from the institute*, [w:] M. Joice at al. (red.), *Procedural handbook for Institutes of Consecrated Life and Societies of Apostolic Life*, Washington, D.C. 2001, s. 156.

30 Por. P. Michowicz, *Kanoniczne postępowanie administracyjne: zarys problematyki na przykładzie wartości dowodowej środków komunikacji elektronicznej*, „Annales Canonici” 12 (2016), s. 126–127.

z 1983 roku, odmowa złożenia podpisu przez zakonnika powinna być rozumiana jako pomyślnie zakomunikowanie oskarżenia i dowodów.

Jednocześnie ustawodawca gwarantuje mającemu być wydalonemu prawo do obrony, a także do swobodnego i bezpośredniego komunikowania się w tej sprawie z przełożonym najwyższym (por. kan. 698 KPK z 1983 roku)³¹. Oskarżony może korzystać z przysługującego mu uprawnienia do formułowania linii obronnej i przedkładania dowodów przeciwnych oskarżeniu³². Nie można odmówić oskarżonemu obrony przez niego przyjętej w sposób ustny. Należy jednak pamiętać, że jego oświadczenia winny zostać zapisane (np. przez notariusza mianowanego *ad casum*), a następnie podpisane przez przełożonego, broniącego się i – oczywiście – sporządzającego protokół, tj. notariusza. Odmowa korzystania z prawa do obrony winna być właściwie odnotowana przez przełożonego wyższego np. w postaci protokołu, z którego jasno będzie wynikać odstąpienie zainteresowanego od interwencji w sprawie. Z uwagi na brak precyzyjnego określenia ustawowego czasu niezbędnego do przedłożenia dowodów kontestujących oskarżenie, przełożony wyższy winien ustalić właściwy termin, w ramach którego sprawca przedstawi racje przeciwne wydaleniu (np. 10–14 dni użytecznych lub nawet mniej, w zależności od przypadku).

31 W hipotezie klasztorów *sui iuris*, kompetentną władzą do przyjęcia obrony oskarżonego jest biskup diecezjalny (kan. 615 KPK z 1983 roku; zaś w przypadku mnichów – właściwy przełożony określony w prawie własnym (kan. 614 KPK z 1983 roku). Ponadto, por. P. Michowicz, *L'individuazione del superiore competente in ordine all'attuazione del can. 698 CIC z 1983 roku*, „Prawo Kanoniczne” 59 (2016), s. 36–37.

32 Mimo, że materia wydalenia obowiązkowego w niniejszej tematyce dotyczy przestępstwa, tj. przedmiotu prawa karnego, ustawodawca nie przewiduje jednak obowiązkowego wyznaczenia adwokata dla oskarżonego. Postępowanie ma charakter czysto administracyjny i nie jest procesem karnym. Wydaje się jednak, że ewentualna prośba oskarżonego dotycząca posiadania obrońcy, nie jest przeciwna prawu; jest raczej działaniem *praeter legem*. W opinii piszącego, ewentualny brak obrońcy, nie może być jednak uznany jako błąd w procedowaniu sprawy. Brak przedmiotowego orzecznictwa utrudnia formułowanie precyzyjniejszych twierdzeń w tym zakresie.

Faza druga postępowania zakłada przekazanie instrukcji przełożonemu najwyższemu. W materiałach, które powinny zostać przesłane, należy zamieścić: krótkie CV wydalanego, relację przełożonego dotyczącą przedmiotowych naruszeń (poczytalnych i prawnie potwierdzonych) ustalonych w dochodzeniu, odpowiedzi obrończe zainteresowanego, votum przełożonego wraz z opinią swej rady, choć ustawodawca nie wymaga jej wysłuchania (lecz również nie wzbrania), prośbę przełożonego wyższego o wydanie dekretu wydającego. Dokumenty winny być podpisane przez przełożonego i sekretarza bądź notariusza i samego zainteresowanego, ale tylko te – rzecz jasna – dotyczące składanych przez niego oświadczeń lub poświadczających zapoznanie się z zebraniem w sprawie materiałem. Warto pamiętać o tym, że pominięcie lub zaniechanie któregoś z istotnych elementów postępowania może skutkować jego nieważnością *in procedendo*, co – jako argument – na pewno wykorzysta wydający w rekursie hierarchicznym.

Zadaniem przełożonego najwyższego wraz z radą jest dokładna analiza akt postępowania oraz dokonanie wstępnej weryfikacji poprawności oceny faktów i okoliczności sprawstwa, a więc studium akt z pierwszego etapu rozpoznania sprawy. Pod rygorem nieważności decyzji, ustawodawca statuuje, że rada przełożonego winna składać się przynajmniej z czterech członków (por. kan. 699, § 1 KPK z 1983 roku), a jej zadaniem jest dokładne rozważenie dowodów, argumentów i obrony znajdujących się w otrzymanych aktach. Warto nadmienić, że działanie przełożonego najwyższego wraz ze swoją radą poprzez tajne głosowanie³³ mające rozstrzygnąć kontrowersję, jest aktem kolegialnym, co oznacza, że – w drodze wyjątku przewidzianego wprost i bezpośrednio przez ustawodawcę – przełożony

33 Szerzej D. Andrés, *De secreta suffragatione ad decidendum dimissionem Religiosorum* (can. 699, § 1), „Commentarium pro Religiosis et Missionariis” 69 (1988), s. 207–208.

najwyższy staje się członkiem kolegium głosującego³⁴. Głosowanie tajne rządzi się przepisami określonymi przez ustawodawcę w kan. 119, 2° KPK z 1983 roku, chyba że w prawie własnym ustawodawca postanowił inaczej. Do wydania dekretu wydalenia wymaga się użycia w głosowaniu bezwzględnej większości głosów w pierwszym lub w drugim głosowaniu. W przypadku równej ilości głosów w każdym głosowaniu „najwyższy przełożony może przeważać swoim głosem (np. nad sprawą głosuje najwyższy przełożony i pięciu radnych, a w dwóch kolejnych głosowaniach stosunek głosów wynosi 3:3)”³⁵.

3. Dekret wydalenia

Nie budzi wątpliwości, że decyzja o wydaleniu zakonnika, któremu zostało udowodnione sprawstwo, jest aktem administracyjnym, co oznacza, że jego formalne przygotowanie rządzi się przepisami określonymi przez ustawodawcę w odniesieniu do poszczególnych dekretów. Decyzja musi być zredagowana pisemnie, a jej autor, pod rygorem nieważności dokumentu, ma prawny obowiązek wykazania – przynajmniej sumarycznie – motywów wydalenia, faktycznych i prawnych (por. kan. 699, § 1 KPK z 1983 roku)³⁶. W praktyce dekret wydalenia przypomina redakcję wyroku kończącego rozpoznanie sporu: krótki opis sprawy wraz z podaniem jej przedmiotu; motyw *in iure* (część normatywna wyroku, w której przyporządkowuje się

34 Zgodnie z wykładnią autentyczną Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych z 5 lipca 1985 roku, przełożony wyższy potrzebujący zgody/opinii kolegium głosującego, sam nie posiada prawa głosu tej sprawie, nawet w przypadku konieczności jej rozstrzygnięcia przy równym rozłożeniu głosów; por. Pontificium Consilium de Legum Textibus Interpretandis, *Responsum ad propositum dubium diei 5.07.1985*, „Acta Apostolicae Sedis” 77 (1985), s. 771.

35 Por. D. Borek, *Wydalenie z instytutu zakonnego*, s. 117 wraz z przypisem nr 10. Pogląd dyskusyjny.

36 Kan. 699, § 2 KPK z 1983 roku: «W klasztorach niezależnych, o których mowa w kan. 615, wydanie decyzji o wydaleniu należy do biskupa diecezjalnego, któremu przełożony winien przedstawić akta przejrane przez swoją radę».

wydarzenie prawne [przestępstwo] normie o charakterze ogólnym i abstrakcyjnym³⁷), motywy *in facto* (stan faktyczny kontrowersji³⁸) oraz sentencję końcową. Ustawodawca nie oczekuje rozbudowanego uzasadnienia decyzji, dlatego jej motywy należy przedstawić krótko, lecz precyzyjnie. Z całą mocą należy podkreślić, że kościelny ustawodawca, mając na celu ochronę praw wydanego, nakazuje autorowi dekretu wskazać jego odbiorcy przysługujące mu gwarancje prawne, tj. możliwość wniesienia przez niego rekursu hierarchicznego do kompetentnej władzy w terminie 30. dni użytecznych od otrzymania powiadomienia o decyzji. Pominięcie powyższej formalności skutkuje jej nieważnością³⁹. Bezpośrednim skutkiem prezentacji ewentualnego rekursu administracyjnego jest zawieszenie wydanej decyzji, co oznacza, że – do czasu rozpoznania rekursu przez władzę hierarchicznie wyższą – zakonnik wciąż jest członkiem instytutu, ma w nim prawa i obowiązki określone prawem powszechnym i własnym. To kolejna gwarancja ochrony statusu prawno-kanonicznego zakonników, którzy – znajdując się w sytuacji wydalenia – cieszą się licznymi uprawnieniami zezwalającymi na najobiektywniejszą z możliwych ocenę przypisywanego im sprawstwa.

W sytuacji, w której wydany nie zamierza przedkładać rekursu, zgodnie ze znowelizowanym brzmieniem kan. 700 KPK z 2023 roku, dekret ten staje się skuteczny od momentu powiadomienia jego adresata, tj. bez wcześniejszego potwierdzenia decyzji przez Stolicę Apostolską. Wymóg jej interwencji był przedmiotem intensywnych

37 Prócz norm prawa powszechnego, można wskazać normy prawa własnego (konstytucje, statuty, dyrekoria).

38 Należy się odnieść do zaistniałych i udowodnionych faktów oraz poczytalności wydanego.

39 Znowelizowana norma wyrażona w kan. 700 KPK z 2023 roku brzmi: „Dekret wydalenia wydany w odniesieniu do profesy staje się skuteczny od chwili powiadomienia o tym zainteresowanego. Jednak do ważności dekretu wymaga się, by zawierał pouczenie o przysługującym wydanemu prawie wniesienia, w ciągu dziesięciu dni od otrzymania powiadomienia, rekursu do właściwej władzy. Rekurs ma skutek zawieszający”.

dyskusji podczas prac nad przygotowaniem nowego „posoborowego” kodeksu, którego jednym z kryteriów odnowy miał być postulat sformułowany przez I Synod Biskupów i wyrażony w słynnych *Principia quæ* (nr 6) dotyczący usunięcia nadużyć w sprawowaniu władzy rządzenia⁴⁰, zwłaszcza w instytucjach zakonnych żeńskich, o czym obficie informowała już doktryna⁴¹. Tym bardziej zdumiewa fakt, że ustawodawca zdecydował się na odstępstwo od koniecznej (w mojej opinii) weryfikacji sprawy w tak kluczowych dla zakonników decyzjach, jak ich wydalenie z instytutu⁴².

Ostatnią czynnością do skutecznienia jest notyfikacja dekretu, tj. urzędowe powiadomienie zainteresowanego o fakcie i treści wydanego dekretu. Staje się on skuteczny dopiero od momentu, w którym adresat zapoznał się z jego zawartością i złożył pod nim podpis⁴³, dokumentując tym samym, że przyjął do wiadomości decyzję właściwej władzy kościelnej.

Istnieją dwa najczęstsze sposoby notyfikacji: pierwszy polega na doręczeniu dekretu, drugi – na odczytaniu jego treści. O ile pierwsza z możliwości nie potrzebuje szerszego komentarza (doręczenie dokonuje się za pomocą listu poleconego za potwierdzeniem odbioru), o tyle druga hipoteza domaga się komentarza i wyjaśnienia. Kiedy wręczenie pisma nie jest możliwe, można odczytać wydanemu jego zawartość. Dzieje się to zazwyczaj w obecności dwóch

40 Por. Synodus Episcoporum, *Principia quæ Codicis iuris canonici recognitionem dirigant*, „Communicationes” 1 (1969), s. 82–83.

41 Por. J. L. Gutiérrez, *Potestad dominativa*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, t. VI, ed. J. Otaduy, A. Viana, J. Sedano, Navarra 2012, s. 312–313; T. Rincón-Pérez, *Sub c. 596*, [w:] *Comentario exegetico al Código de Derecho Canónico*, II/2, Pamplona 19972, s. 1469–1472; P. Michowicz, *Ancora sul concetto di diritto soggettivo nell'ordinamento della Chiesa*, „Annales Canonici” 17 (2021), s. 90.

42 O krytyce przepisów por. P. Michowicz, *Osservazioni critiche sulla novella del can. 700 CIC 1983 secondo il Motu Proprio „Competentias quasdam decernere” del Sommo Pontefice Francesco*, złożone do druku w „Annales Canonici”.

43 W praktyce zakonnik podpisuje stosowny dokument, w którym stwierdza się, że określonego dnia dokument został mu przekazany przez osobę do tego upoważnioną, przez autora dekretu.

świadków lub notariusza. Konieczne jest sporządzenie protokołu, który powinien być podpisany także przez wydalonego. W przypadku odmowy złożenia podpisu dekret uznaje się za prawidłowo notyfikowany podobnie jak w sytuacji, w której wydalony, mimo wezwania do odbioru lub wysłuchania treści, nie stawia się bez poważnego powodu (po. kan. 55–56 KPK z 1983 roku). Warto podkreślić, że wezwanie do doręczenia powinno zostać sporządzone na piśmie ze wskazaniem powodu oraz terminu i miejsca odczytania. Musi również istnieć pewność prawna, że wezwanie dotarło do adresata. Zapewnia ją pocztowe potwierdzenie odbioru albo oświadczenie dwóch świadków, którzy potwierdzają dostarczenie listu pod adres zamieszkania. Gdy osoba wezwana nie pojawia się na odczytaniu, sporządza się protokół uznawany za domniemaną notyfikację dekretu wydalenia⁴⁴. W przypadku, w którym wydalony byłby nieosiągalny ze względu na nieznaną jego aktualnego adresu zamieszkania, o dokonanych wydaleniach powiadamia się edyktem. W praktyce rekomendowanej przez Stolicę Apostolską decyzję o wydaleniu umieszcza się na ogólnodostępnej tablicy w domu zakonnym ostatniej rezydencji zakonnika⁴⁵. Zamieszczenie takiej informacji powinno być udokumentowane protokołem, z uwagi na to, że wydalony może kontestować fakt notyfikacji w ewentualnym rekursie hierarchicznym i wykorzystywać brak tej formalności określając go jako błąd w procedowaniu sprawy.

44 Por. W. Kiwior, *Procedura obowiązująca przy eksklaustracji, sekularyzacji i wydaleniu z instytutu życia konsekrowanego*, „Prawo Kanoniczne” 38 (1995) nr 3–4, s. 153; M. Bider, *Wydalenie fakultatywne z instytutu zakonnego według Kodeksu prawa kanonicznego*, Lublin 2006, s. 146–147 (wraz z bibliografią).

45 Por. J. F. Egaña, *Gli IVC e le SVA. Questioni canoniche. Quando il religioso è da considerarsi dimesso: con il decreto del moderatore supremo o con la ratifica della Santa Sede*, „Vita Consacrata” 28 (1992), s. 288.

4. Sankcje karne

Zmiana brzmienia kan. 1398 § 2 KPK z 2021 roku pozwala stwierdzić, że gdy przełożony wyższy odstępuje od wydalenia zakonnika, który dopuścił się poważnych naruszeń contra sextum wobec osoby małoletniej lub bezbronnej – a więc sprawcy czynu opisanego w § 1 tej normy albo w kan. 1395 § 3 KPK z 2021 roku – może wymierzyć kary wskazane enumeratywnie w kan. 1336 § 2–4 KPK z 2021 roku. Chodzi przede wszystkim o kary ekspiacyjne w formie nakazu (§ 2; np. pobytu w określonym domu zakonnym), zakazu (§ 3; np. pełnienia wybranych urzędów, zadań, posług lub funkcji, zwłaszcza związanych z kontaktem z małoletnimi; korzystania z czynnego lub biernego prawa wyborczego w instytucie; noszenia stroju zakonnego) oraz pozbawienia (§ 4; np. wszystkich lub niektórych urzędów, tytułu dającego prawo do wynagrodzenia kościelnego, przywilejów). Prawo własne instytutu może przewidywać kary dodatkowe, co jednocześnie oznacza zakaz stosowania sankcji niewskazanych wprost przez ustawodawcę, zgodnie z zasadą *nulla poena sine lege*⁴⁶. Niezależnie od nakładania wspomnianych kar, ustawodawca w kan. 1398, § 2 KPK z 2021 roku stanowi możliwość karania innymi sankcjami w zależności od ciężkości przestępstwa.

Zakończenie

O żywotności instytucji prawnej wydalenia zakonników z instytutu życia konsekrowanego lub stowarzyszenia życia apostołskiego świadczą nie tylko liczne bieżące nowelizacje przedmiotowych przepisów⁴⁷, lecz także formułowane przez doktrynę postulaty ich dalszej (pilnej?) rewizji⁴⁸, zwłaszcza niedającej się pogodzić

46 Nie ma kary bez ustawy – według D. 50, 16, 131,1 (Ulpianus); 50, 16, 244 (Paulus).

47 Por. D. Moral Carvajal, *Reforma postcodicial en el pontificado del Papa Francisco sobre la vida consagrada*, „Estudios Eclesiásticos” 97 (2022), s. 1030–1034.

48 Por. P. Skonieczny, *Przestępstwo cięższe*, dz. cyt., s. 170.

z magisterium Biskupów Rzymskich⁴⁹ uznaniowości przełożonych wyższych w proponowaniu alternatywnych niż wydalenie rozwiązań w hipotezie skrucy i obietnicy poprawy sprawcy przy jednocześnie stwierdzeniu wyczerpania znamion przestępstwa *contra sextum cum minore* (por. kan. 695, § 1 KPK z 2022 roku). Pozostaje żywić nadzieję, że ustawodawca nie zaniecha wysiłków ukierunkowanych na budowanie racjonalnych rozwiązań dyspozycji norm wciąż dyskusyjnych, ponieważ to przepisy i normy wyrażają wartości pojmowane za fundamentalne dla kulturowej tożsamości wspólnoty Kościoła i – szerzej – chrześcijańskiego świata.

Literatura przedmiotu

- Borras A., *Droit canonique, abus sexuel et délits réservés*, „Vie Consacrée” 2 (2003), s. 76–99.
- Borek D., *Wydalenie z instytutu zakonnego w świetle aktualnie obowiązującego kanonicznego prawa karnego*, Tarnów 2016.
- Carvajal D. M., *Procedimiento y efectos jurídicos de la expulsión de un instituto religioso. La desobediencia como posible causa de expulsión*, Roma 2019 (wzory pism w Aneksie).
- Skorupa A., *Przyczyny i procedura wydalania duchownych z instytutu zakonnego*, „Prawo Kanoniczne” 54 (2011) nr 3–4, s. 147–168.
- Stokłosa M., *Aktualna problematyka sekularyzacji i wydalenia z instytutu*, [w:] *Prawo kanoniczne pomocą osobom konsekrowanym w dążeniu ad perfectam caritatem*, red. B. Szewczuł, Warszawa–Kraków 2015, s. 169–221.

49 Por. Benedykt XVI, *List pasterski do katolików Irlandii*, 19 marca 2010, pkt. 7, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/letters/2010/documents/hf_ben-xvi_let_20100319_church-ireland.html (dostęp: 23.10.2023); Franciszek, *List do Ludu Bożego*, 20 sierpnia 2018, pkt. 2, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/letters/2018/documents/papa-francesco_20180820_lettera-popolo-didio.html (dostęp: 23.10.2023).

Wróbel P., *Obligatoryjne wydalenie z instytutu zakonnego w Kościele łacińskim*, Lublin 2021.

Przykładowe orzecznictwo

Supremum Signaturæ Apostolicæ Tribunal, dimissionis, *coram* Cacciavillan, *diei 22 iunii 2002*, Prot. N. 29418/98 CA, „L'attività della Santa Sede” (2002), s. 849, wraz z komentarzem w „Studies in Church Law” 3 (2007), s. 351–366.

Abstrakt

„Nieskazitelna stanowczość” ustawodawcy w obliczu przestępstw pedofilii popełnionych przez osoby konsekrowane. Uwagi praktyczne

Rozdział o. Przemysława Michowicza ukazuje, jak reforma księgi VI kodeksu prawa kanonicznego, dokonana konstytucją apostołską „Pascite gregem Dei”, rozszerzyła odpowiedzialność karną na wszystkie osoby konsekrowane, nie tylko duchownych, w odniesieniu do przestępstw pedofilskich wobec małoletnich oraz dorosłych bezbronnych. Autor wskazuje, że nowa hipoteza kan. 1398 § 2 KPK z 2021 roku obejmuje osoby konsekrowane aktywnie zaangażowane w duszpasterstwo, wychowanie i edukację dzieci, młodzieży oraz osób niepełnosprawnych, grożąc im karą pozbawienia wszelkich urzędów i innymi sprawiedliwymi sankcjami za czyny pedofilskie ujęte w zamkniętym katalogu § 1. Podkreśla, że przepis ten jest owocem ponad dziesięciu lat prac legislacyjnych i poszukiwania optymalnych rozwiązań w materialnym prawie karnym Kościoła, łącząc dotychczasowe regulacje w spójną konstrukcję, która ma zapewnić „nieskazitelną stanowczość” ustawodawcy wobec przestępstw pedofilii. Autor zwraca także uwagę na precyzję terminologiczną (np. wybór określenia „bezbronny” zamiast „bezaradny”) jako istotny element skutecznej ochrony osób szczególnie narażonych.

Słowa kluczowe: pedofilia, osoby konsekrowane, kan. 1398 KPK, *Pascite gregem Dei*, dorośli bezbronni

Abstract

“Impeccable firmness” of the legislator in the face of pedophile offences committed by consecrated persons. Practical remarks

Fr. Przemysław Michowicz’s chapter shows how the reform of Book VI of the Code of Canon Law, enacted by the apostolic constitution “*Pascite gregem Dei*,” has extended criminal responsibility to all consecrated persons, not only clerics, with regard to pedophile offences against minors and vulnerable adults. The author explains that the new hypothesis of canon 1398 § 2 CIC of 2021 covers consecrated persons engaged in pastoral, educational, and formative activities with children, young people, and persons with disabilities, threatening them with removal from all offices and other just sanctions for pedophile acts listed in the closed catalogue of § 1. This provision is presented as the result of more than a decade of legislative work and necessary changes in substantive canonical criminal law, combining earlier norms into a coherent structure intended to express the legislator’s “impeccable firmness” in responding to pedophile crimes. The chapter also highlights the importance of precise terminology (for example, preferring the term “defenceless” to “helpless”) as a key element in effectively protecting particularly vulnerable persons within the Church’s legal system.

Keywords: pedophilia, consecrated persons, canon 1398 CIC, *Pascite gregem Dei*, vulnerable adults

DR HAB. PRZEMYSŁAW MICHOWICZ OFMConv, prof. Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie – franciszkanin, profesor nadzwyczajny w Katedrze Prawa Osobowego i Ustroju Kościoła Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, kierownik dyscypliny: prawo kanoniczne. Absolwent Instytutu Utriusque Iuris Papieskiego Uniwersytetu Laterańskiego w Rzymie. Zainteresowania naukowe są skupione wokół zagadnień prawa instytutów życia konsekrowanego, ogólnej teorii prawa kanonicznego oraz szeroko pojętej komparatystyki prawniczej.

Maciej Andrzejewski

 <https://orcid.org/0000-0001-8440-2426>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

 <https://ror.org/0583g9182>

 <https://doi.org/10.15633/9788383700755.09>

Zawiadomienie o możliwości popętnienia przestępstwa w polskim porządku prawnym

Zgodnie z obowiązującą w polskim procesie karnym zasadą legalizmu, ujętą w treści art. 10 § 1 kpk¹, organ powołany do ścigania przestępstw jest obowiązany do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przygotowawczego, a oskarżyciel publiczny także do wniesienia i popierania oskarżenia o czyn ścigany z urzędu. Oznacza to, że wykrycie przestępstwa i ujawnienie sprawcy w drodze własnej działalności organów ścigania obliuguje je do podjęcia dalszej, ukierunkowanej normatywnie aktywności. Nie ma jednak efektywności organów ścigania w aspekcie zwalczania przestępczości bez

1 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, t.j. Dz.U. z 2024 roku poz. 37 (dalej: kpk).

współpracy ze społeczeństwem, która wywodzi się jeszcze z rzymskiej instytucji *actio popularis* czy ateńskiego *grafé*, dzisiaj rozumianych jako podmiotowe prawo obywatela do sądu.

Jak podkreśla się w literaturze przedmiotu, miarą intensywności współpracy społeczeństwa z organami ścigania w zakresie zwalczania przestępczości jest szereg czynników odnoszących się do kondycji zarówno danej społeczności, jak i funkcjonujących w jej strukturze organów państwa. Znaczenie tu odgrywa nie tylko świadomość i kultura prawna społeczeństwa, lecz także postrzeganie przez obywateli roli organów ścigania, ich sprawności i skuteczności czy stopnia zagrożenia przestępczością. Im bardziej legitymizuje się organy ścigania – bez postrzegania ich jako wymiaru represji, lecz jako skuteczny instrument zapewniania porządku publicznego – tym bardziej aktywne jest współdziałanie społeczeństwa z organami ścigania, w których działalności upatruje się wspólnego dobra, strażnika praworządności².

W związku z tym źródłem informacji dla organów ścigania o istnieniu przestępstwa uderzającego w dobra prawne małoletnich są zarówno informacje zgromadzone wskutek własnej działalności organów, jak i informacje zewnętrzne o przestępstwie w postaci konkretnego zawiadomienia, będącego emanacją realizacji w społeczeństwie prawnego albo społecznego obowiązku³. Wyraźnie podkreśla to także art. 303 pkp, który wskazuje, że postanowienie o wszczęciu śledztwa wydaje się z urzędu albo po otrzymaniu zawiadomienia o przestępstwie, gdy istnieje uzasadnione podejrzenie jego popełnienia. W tym sensie informacja o przestępstwie ma charakter znacznie szerszy, niejako wtórny do samego zawiadomienia, stanowiąc jego

2 S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020, s. 241–242.

3 M. Lipczyńska, *Zawiadomienie o przestępstwie*, „Problemy Kryminalistyki” 1965, nr 56–57, s. 485 i n.; T. Nowak, *Sprawdzenie zawiadomienia o przestępstwie*, „Nowe Prawo” 1978, nr 4, s. 605; S. Cora, *Z problematyki zawiadomienia o przestępstwie*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 11 (2003), s. 266.

rezultat, gdyż jego źródło tkwi w wiedzy zarówno organu procesowego, jak i informującego o przestępstwie⁴.

Zawiadomienie o przestępstwie określa się jako formę wsparcia organów ścigania w zakresie ochrony i egzekwowania porządku prawnego. Służy ono skutecznemu ściganiu sprawców, realizacji polityki karnej oraz stanowi praktyczne przedłużenie zasady legalizmu, która obowiązuje właściwe organy państwowe⁵. Jest ono również każdorazowo realizacją prawnego lub społecznego obowiązku. Normatywny obowiązek doniesienia o przestępstwie, dodatkowo sankcjonowany przez ustawodawcę, jest wyrazem troski o zasadę trafnej reakcji karnej, która nie może w obszarze wartościowania karnoprawnego dopuszczać pełnej dyskrecjonalności w zakresie dysponowania wiedzą o przestępstwie, gdyż nie sprzyja to skuteczności ścigania najpoważniejszych, społecznie szkodliwych przestępstw, ani nie pomaga w budowaniu odpowiedniej kultury prawnej, w tym społeczeństwa obywatelskiego odpowiedzialnego za dobrobyt państwa i ochronę poszczególnych uczestników tej społeczności, również małoletnich. Z kolei powszechny, społeczny i nieegzekwowalny przez państwo obowiązek jest wyrazem poszanowania przede wszystkim woli pokrzywdzonego w zakresie ścigania konkretnego przestępstwa i jego sprawcy oraz urzeczywistnieniem prawnie chronionych interesów przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności.

1. Społeczny obowiązek

Społeczny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie został opisany w treści art. 304 § 1 kpk i dotyczy każdego innego przestępstwa

4 Z. Młynarczyk, *Zawiadomienie o przestępstwie*, „Prokuratura i Prawo” 1995, nr 3, s. 110.

5 B. Kunicka-Michalska, *Fałszywe oskarżenie w procesie karnym PRL na tle prawnoporównawczym*, Toruń 1967, s. 126–127; S. Cora, *Zasada legalizmu ścigania a zawiadomienie o przestępstwie*, „Państwo i Prawo” 2010, nr 10, s. 5–19.

niewymienionego w art. 240 kk⁶ i nieobjętego dyspozycją art. 304 § 2 kpk. Warto dodać, że na gruncie przestępstw przeciwko przemoc domowej społeczny obowiązek denuncjacji został dodatkowo uregulowany również w treści art. 12 ust. 2 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej⁷. Zgodnie z treścią art. 304 § 1 kpk każdy, dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub policję. Konstrukcja normatywna wskazanego przepisu oznacza, że przedmiotowa norma prawna nie jest zabezpieczona sankcją, dlatego w literaturze przedmiotu często wskazuje się, że jest to klasyczny przykład *lex imperfecta*⁸. Mimo że jest to obowiązek niezagrożony sankcją karną, jego respektowanie powinno wynikać z poczucia odpowiedzialności oraz uczciwości, a także braku akceptacji zła i ludzkiej krzywdy⁹. Jedyna dolegliwość, która może wiązać się ze zignorowaniem wskazanego obowiązku społecznego, opisanego w art. 304 § 1 kpk ma w istocie charakter moralny, co oznacza, że wiąże się wyłącznie ze społecznym napiętnowaniem, szczególnie dotkliwym w dobie ekspansji środków masowego przekazu¹⁰.

Stosownie do treści art. 304 § 1 kpk obowiązek zawiadomienia dotyczy przestępstw ściganych z urzędu, a więc nie odnosi się do przestępstw prywatnoskargowych, w których dysponentem skargi pozostaje sam pokrzywdzony. W tym kontekście w doktrynie pojawiają się wątpliwości, czy omawiany obowiązek zawiadomienia obejmuje w równym stopniu przestępstwa ścigane z urzędu i przestępstwa ścigane na wniosek, zwłaszcza że to pokrzywdzony

6 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. z 2024 roku poz. 17 (dalej: kk).

7 T.j. Dz.U. z 2024 roku, poz. 424.

8 P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego 2007...*, dz. cyt., s. 33.

9 Z. Banasiak, *Przyjęcie zawiadomienia o przestępstwie publicznoskargowym w praktyce policyjnej*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 2, s. 96.

10 P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego 2004...*, dz. cyt., s. 29.

podejmuje ostateczną decyzję o podtrzymaniu woli ścigania. Przeważa jednak stanowisko, że obowiązek wymieniony w art. 304 § 1 i 2 kpk nie ma zastosowania do przestępstw wnioskowych¹¹, pomimo zgłaszanych zastrzeżeń, że jest to wykładnia sprzeciwiająca się dyrektywom wykładni *lege non distinguente nec nostrum est distinguere*¹². Krytycy tego rozwiązania wskazują jeszcze jeden, dodatkowy argument, który sprzeciwia się powyższemu wyłączeniu przestępstw wnioskowych w postaci istnienia obowiązku uzyskiwania przez organ procesowy wniosku o ściganie, niezależnie od źródła uzyskania informacji o przestępstwie z urzędu, także przy braku zawiadomienia o przestępstwie, do czego skłania wykładnia art. 12 § 1a kpk. Od denuncjatora nie należy oczekiwać, że będzie ograniczał powinność zawiadomienia o przestępstwie wyłącznie do przestępstw ani że będzie obejmował swoją aktywnością czyny zabronione, nawet gdy w danym wypadku nie zostały spełnione przesłanki pozwalające na przypisanie winy¹³.

Nie można z pewnością rozumieć społecznego obowiązku zawiadomienia o przestępstwie jako dyrektywy skierowanej wyłącznie do pokrzywdzonego, gdyż adresatem przepisu pozostaje każdy, kto wie o przestępstwie, niezależnie od roli procesowej w przyszłym postępowaniu karnym. Możliwość zaskarżenia decyzji o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego (art. 306 § 1 kpk) jest jednak wyłączona dla zawiadamiającego, jeżeli skutek przestępstwa nie doszło do naruszenia jego praw. Co istotne, status procesowy pokrzywdzonego nie pozostaje w żaden sposób zależny od faktu zgłoszenia przestępstwa i pozostaje aktualny także wówczas, gdy

11 P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego 2007...*, dz. cyt., s. 33; K. T. Boratyńska, P. Czarnecki, R. Koper, [w:] *Kodeks postępowania karnego...*, dz. cyt., s. 829; Z. Brodzisz, [w:] *Kodeks postępowania karnego...*, dz. cyt., s. 772.

12 R. A. Stefański, S. Zablocki, *Kodeks postępowania karnego*, t. 3: *Komentarz do art. 297–424*, Warszawa 2021, *passim*.

13 J. Łupiński, *Spółeczny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 1, s. 141.

informacja o przestępstwie będzie pochodzić od świadka przedmiotowego przestępstwa lub każdej innej osoby nabywającej taką uwiarygodnioną informację nawet ze źródeł pośrednich¹⁴.

Obowiązek zawiadomienia dotyczy każdego, niezależnie czy dana osoba jest pełnoletnia i ma zdolność do samodzielnego występowania w procesie¹⁵, choć ta okoliczność może z kolei wpłynąć na przebieg odebrania ustnego zawiadomienia o przestępstwie i następnie przesłuchania (z pominięciem instytucji z art. 304a kpk). Zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa może sporządzić w imieniu małoletniego lub jego rodziców także jego pełnomocnik. Często, w sprawach dotyczących małoletniego pokrzywdzonego, w razie bezczynności przedstawicieli ustawowych, inicjatywę w zawiadomieniu przejmuje instytucja lub osoba, która uzyskała taką informację w ramach prowadzonej działalności.

Spółeczny obowiązek nie dotyczy natomiast określonego katalogu osób, o czym częściowo przesądzają ustawy szczególne. Wyłączenia podmiotowe, w tym zakazy dowodowe, dotyczą m.in. osób najbliższych, uprawnionych do odmowy złożenia zeznań (art. 182 kpk); adwokata (radcy prawnego), w tym obrońcy, który uzyskał konkretną informację o przestępstwie w związku ze świadczoną pomocą prawną¹⁶; duchownego, który o popełnieniu przestępstwa dowiedział się w czasie spowiedzi (art. 178 pkt 2 kpk), osób wykonujących czynności na podstawie art. 50 ust. 1 oraz art. 52 ust. 1 ustawy

14 M. Kurowski, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, red. D. Świecki, Warszawa 2013, s. 938.

15 Odmienne, J. Łupiński, *Spółeczny obowiązek zawiadomienia...*, s. 133. W orzecznictwie wskazuje się również na obowiązek przyjmowania zawiadomienia od osób nietrzeźwych (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 1998 roku, sygn. akt II KKN 328/96, LEX nr 34012).

16 Nie dotyczy to informacji udostępnianych w zakresie określonym przepisami ustawy z dnia 1 marca 2018 roku o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 850), jak też przekazywanych na podstawie przepisów rozdziału 11a działu III ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (t.j. Dz.U. z 2024 roku poz. 879).

z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego¹⁷. Kolidują przeciwstawnych uprawnień, z jednej strony do zgłoszenia przestępstwa, a z drugiej strony do odmowy złożenia zeznań przez osoby najbliższe dla sprawcy przestępstwa, powoduje, że ci ostatni są także zwolnieni dodatkowo z realizacji społecznego obowiązku zawiadomienia o przestępstwie.

Ten nieegzekwowalny obowiązek jest przez niektórych przedstawicieli piśmiennictwa określany trafniej mianem społecznego uprawnienia do podjęcia decyzji o poinformowaniu organów ścigania o zaistnieniu przestępstwa¹⁸. Są również nieodosobnione głosy, które krytykują podtrzymywanie takiej konstrukcji przepisu, za którą nie idzie żaden przymus państwowy (przy aktualnym poziomie rozwoju społeczeństwa)¹⁹.

Należy dodać, że zawiadamiający podlega dodatkowej ochronie ze strony organu procesowego, przy odpowiednim stosowaniu art. 148a i 156a kpk, a polegającej na braku zamieszczenia w protokole danych dotyczących miejsca zamieszkania i miejsca pracy, a także numeru telefonu, telefaksu, adresu poczty elektronicznej pokrzywdzonych i świadków uczestniczących w czynności, a w sytuacji zamieszczenia ich na pisemnym zawiadomieniu o przestępstwie – na odpowiedniej anonimizacji polegającej na uwierzytelnionej kserokopii akt lub ich części, sporządzonej w sposób uniemożliwiający zapoznanie się z powyższymi danymi. Dane te przechowuje się w załączniku adresowym do akt sprawy, do wiadomości organu prowadzącego postępowanie.

17 T.j. Dz.U. z 2024 roku poz. 917.

18 R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego...*, *passim*; Z. Brodzisz, *Kodeks postępowania karnego...*, dz. cyt., s. 772; S. M. Amin, *Ofiara przestępstwa we współczesnych systemach prawnokarnych ze szczególnym uwzględnieniem jureksprudencki Islamu*, Toruń 1995, s. 81.

19 J. Grajewski, L. K. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 720 i n.; P. Kardas, *Odpowiedzialność za nadużycie władzy publicznej w przypadku niezawiadomienia o popełnieniu przestępstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 7–8, s. 7–8.

Przepisy nie wymagają od osoby zgłaszającej podejrzenie popełnienia przestępstwa szczególnego poziomu pewności, weryfikowalności czy szczególowości przekazywanych informacji. Wynika to także z faktu, że – w przeciwieństwie do organów procesowych – ściganie przestępstw nie należy do zakresu jej zawodowej aktywności. Miarą wystarczającą do zaktualizowania się normy art. 304 § 1 kpk jest subiektywne przekonanie o prawdziwości informacji o przestępstwie (uwiarygodnione przewidywanie przez zgłaszającego), bez uprzedniej potrzeby weryfikacji czy obiektywizowania oceny informacji, ale przy zachowaniu przeciętnej staranności²⁰. Oznacza to, że obowiązek powstaje już z chwilą uzyskania pierwszych, nawet ogólnych informacji (niesprowadzających się tylko do plotek), ale skonkretyzowanych do określonego zdarzenia faktycznego.

Zawiadomienie o przestępstwie nie musi konkretyzować ewentualnego sprawcy, ale jeśli do takiego wskazania dojdzie, zawiadamiający pozostaje pod ochroną prawa, a jego działania nie mogą zostać uznane za bezprawne czy naruszające dobra osobiste, gdy nie są podyktowane świadomością nieprawdy ani złym zamiarem²¹. W przeciwnym razie zawiadamiający nie tylko będzie ponosić odpowiedzialność na gruncie cywilnoprawnym, choćby w zakresie ochrony dóbr osobistych, ale także odpowiedzialność karnoprawną sprzeczającą się do wyczerpania znamion z art. 238 kk, gdy mowa o fałszywym złożeniu zawiadomienia lub z art. 234 kk, w sytuacji fałszywego oskarżenia, przy jednoczesnym wykazaniu zamiaru popełnienia tych umyślnych czynów przez denuncjatora.

20 N. Podraza, *Spółeczny oraz prawny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie ściganym z urzędu*, „Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych” 2020, nr 4, s. 205; J. Łupiński, *Spółeczny obowiązek zawiadomienia...*, s. 140.

21 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 30 listopada 2018 roku, sygn. akt I ACa 111/18, LEX nr 2625566; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 4 grudnia 1998 roku, sygn. akt I ACa 1004/98, LEX nr 38033; wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 7 września 2017 roku, sygn. akt I ACa 270/17, LEX nr 2568500.

Przepisy nie zastrzegają dla czynności zawiadomienia o przestępstwie żadnej formy, stąd może być zrealizowane zarówno w formie pisemnej, jak i ustnej do protokołu (art. 116 § 1 kpk). Dodatkowo potwierdza to również treść art. 143 § 1 pkt 1 kpk, wymagający obligatoryjnie dla przyjęcia ustnego zawiadomienia o przestępstwie sporządzenia protokołu. Jak wskazują wytyczne Komendy Głównej Policji²², policjant może odstąpić od sporządzenia protokołu ustnego zawiadomienia o przestępstwie, jeżeli okoliczności przytoczone w zawiadomieniu jednoznacznie wskazują na brak znamion czynu zabronionego lub są wysoce nieprawdopodobne albo zbyt ogólnikowe, aby dać podstawę do przeprowadzenia postępowania sprawdzającego. Osobę, w miarę możliwości, poucza się o dalszym sposobie jej postępowania, np. o możliwości wytoczenia procesu cywilnego, złożenia skargi do innego uprawnionego organu, zawiadomienia właściwego organu o utracie dokumentu. W takiej sytuacji policjant sporządza notatkę urzędową, którą pozostawia się bez biegu. Protokół należy jednak sporządzić, jeżeli osoba zawiadamiająca, po jej pouczeniu, zażąda jego sporządzenia. W praktyce procesowej zawiadomienie może przyjąć formę także notatki urzędowej lub pisma zawiadamiającego²³.

Treść zawiadomienia nie została szczegółowo opisana w przepisach, ale powinna prowadzić do przekonania organu procesowego o konieczności wszczęcia postępowania przygotowawczego, którego faktyczną przesłanką jest uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa (art. 303 kpk). Warto, aby zawiadomienie zawierało: opis zachowań mających znamiona czynu zabronionego, czas i miejsce jego popełnienia, wstępną kwalifikację prawną czynu, dane ujawnionego sprawcy, dane pokrzywdzonego, wnioski dowodowe i niezbędną

22 Wytyczne nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 30 sierpnia 2017 roku w sprawie wykonywania niektórych czynności dochodzeniowo-śledczych przez policjantów, Dz. Urz. KGP z 2017 roku poz. 59 (dalej: Wytyczne KGP).

23 L. Wilk, *Obowiązek denuncjacji w prawie karnym (art. 240 kk)*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 1, s. 21.

dokumentację, wniosek o dopuszczenie do udziału w czynnościach śledztwa. Jeżeli pokrzywdzonym jest małoletni, dodatkowo warto wskazać jego datę urodzenia oraz przedstawicieli ustawowych, udokumentowany stan zdrowia i specjalne potrzeby małoletniego, które ułatwią skorzystanie z jego depozycji w toku postępowania²⁴.

Jednak w sytuacji, w której policjant przyjmuje zawiadomienie od pokrzywdzonego o przestępstwie w sprawach o przestępstwa określonych w art. 197–199 kk, powinien ograniczyć się do uzyskania od niego najważniejszych faktów i dowodów, którymi w szczególności mogą być dane dotyczące daty i miejsca popełnienia przestępstwa, dane identyfikujące sprawcę, w tym jego opis, dane świadków i dokumentacja medyczna będąca w dyspozycji pokrzywdzonego (art. 185c § 1 kpk).

W związku z normą wyrażoną w art. 304a kpk z przyjęciem ustnego zawiadomienia o przestępstwie można osobę zgłaszającą przesłuchać w charakterze świadka. Nadal jednak, niezależnie od formy udokumentowania tej czynności, przyjęcie ustnego zawiadomienia o popełnionym przestępstwie nie stanowi procesowej formy przesłuchania, o czym świadczy choćby art. 143 § 1 pkt 2 kpk, przewidujący zaprotokołowanie zarówno zawiadomienia o popełnionym przestępstwie, jak i odrębnie przesłuchania w charakterze świadka. Wzmacnia to także treść płynąca z art. 304a kpk, przewidująca wyjątek od zasady odrębnego protokołowania ustnego zawiadomienia o przestępstwie i przesłuchania w charakterze świadka osoby zawiadamiającej. Nie inaczej jest również w kontekście zawiadomienia pochodzącego od pokrzywdzonego opisanego w art. 185c § 1 kpk, który dotyczy przestępstw określonych w art. 197–199 kk, gdzie także wyraźnie rozgranicza się te dwie czynności. Dla uzupełnienia warto też odnieść się do treści § 4 ust. 13 Wytycznych KGP, gdzie zawarło zastrzeżenie, że nie sporządza się protokołu przyjęcia ustnego

24 O. Trocha, M. Horna-Cieślak, P. Masłowska, *Metodyka reprezentacji małoletniego pokrzywdzonego w sprawach przestępstw seksualnych*, Warszawa 2024, *passim*.

zawiadomienia o przestępstwie, jeżeli zawiadomienie zostało złożone na piśmie, a uzupełnienie danych zawartych w takim zawiadomieniu może nastąpić przez przesłuchanie w charakterze świadka osoby zawiadamiającej.

Jak wprost precyzuje to § 4 ust. 8 Wytycznych KGP, czynność przyjęcia ustnego zawiadomienia z jednoczesnym przesłuchaniem nie może naruszać form przesłuchania zastrzeżonych podczas przyjmowania zawiadomień o przestępstwach i przesłuchania w charakterze świadków małoletnich w wieku do lat 15, a także o wyłącznej kompetencji sądu do przesłuchiwania w charakterze świadków małoletnich w wieku do lat 15, pokrzywdzonych przestępstwami popełnionymi z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej, lub przestępstwami kwalifikowanymi z rozdziałów XXIII, XXV i XXVI kk (art. 185a § 1 i 2 oraz art. 185b § 1 kpk), a także pokrzywdzonych przestępstwami określonymi w art. 197–199 kk (art. 185c § 2 kpk). W szczególności, jak stanowi § 4 ust. 9 Wytycznych KGP, jeżeli o przestępstwie zawiadamia osoba małoletnia, która nie ukończyła jeszcze 17 roku życia, należy tę osobę najpierw zapoznać z treścią art. 233, art. 234 i art. 238 kk, z uprzedzeniem nie o odpowiedzialności karnej za naruszenie tych przepisów (za składanie fałszywych zeznań, fałszywe oskarżenie lub fałszywe zawiadomienie o przestępstwie), lecz o konsekwencjach prawnych ich naruszenia przewidzianych w art. 7 ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich²⁵.

Jak wskazuje treść art. 304 § 1 kpk, adresatem zawiadomienia o przestępstwie jest prokurator i policja, niezależnie od właściwości miejscowej lub rzeczowej do prowadzenia postępowania przygotowawczego. Trzeba jednak odczytywać dyspozycję przepisu przez wzgląd także na treść art. 312 kpk, który uprawnienia policji rozciąga na inne organy mające możliwość prowadzenia postępowania

25 T.j. Dz.U. z 2024 roku, poz. 978.

przygotowawczego według własnej właściwości²⁶. Precyzują to zagadnienie także dalsze przepisy wykonawcze, w szczególności treść § 119 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 roku – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury²⁷. Zgodnie z cytowanym odesłaniem prokurator – niezależnie od właściwości miejscowej i rzeczowej – przyjmuje ustne zawiadomienie o przestępstwie w sprawach, o których mowa w art. 309 pkt 2 i 3 kpk (występki popełnione przez wymienionych *expressis verbis* funkcjonariuszy publicznych)²⁸.

W pozostałych sprawach prokurator przyjmuje zawiadomienie o przestępstwie osobiście, jeżeli osoba zgłaszająca wyrazi taką wolę lub poucza tę osobę o możliwości złożenia ustnego zawiadomienia o przestępstwie do innego organu uprawnionego do prowadzenia postępowania przygotowawczego, lub złożenia w prokuraturze zawiadomienia o przestępstwie w formie pisemnej. Podobnie stanowi o tym § 4 ust. 1 Wytycznych KGP. Mając zaś na uwadze wskazówki zawarte w wytycznych Prokuratora Generalnego z dnia 18 grudnia 2015 roku, dotyczące zasad postępowania w sprawach o przestępstwa zgwałcenia nr PG VII G 012/58/15, policjant może przyjąć zawiadomienie o przestępstwie od pokrzywdzonego w sprawie

26 Uprawnienia Policji przysługują także: Straży Granicznej, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Krajowej Administracji Skarbowej, Centralnego Biura Antykorupcyjnego oraz Żandarmerii Wojskowej w zakresie ich właściwości oraz innym organom przewidzianym w przepisach szczególnych.

27 T.j. Dz.U. z 2023 roku, poz. 1115 (dalej: Regulamin prokuratury).

28 W szczególności mowa o zawiadomieniach o występkach, gdzie osobą podejrzaną jest: sędzia, prokurator, funkcjonariusz Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Służby Ochrony Państwa, Straży Marszałkowskiej, Służby Celno-Skarbowej lub Centralnego Biura Antykorupcyjnego; funkcjonariusz Straży Granicznej, Żandarmerii Wojskowej, finansowego organu postępowania przygotowawczego lub organu nadrzędnego nad finansowym organem postępowania przygotowawczego, w zakresie spraw należących do właściwości tych organów lub o występkach popełnionych przez tych funkcjonariuszy w związku z wykonywaniem czynności służbowych.

o przestępstwo zgwałcenia określone w art. 197 kk, jeżeli nie jest możliwe osobiste przyjęcie tego zawiadomienia przez prokuratora.

Jak stanowi § 119 ust. 2 Regulaminu prokuratury, jeżeli okoliczności przytoczone w zawiadomieniu o przestępstwie nie wymagają bezzwłocznego podjęcia czynności, prokurator jest obowiązany nadać sprawie bieg najpóźniej w terminie 7 dni od dnia sporządzenia protokołu lub otrzymania pisemnego zawiadomienia o przestępstwie. Zgodnie zaś z nowym § 4a Wytucznych KGP²⁹ jednostka policji, która została zawiadomiona o popełnionym przestępstwie, jest obowiązana zapewnić niezwłoczne dokonanie czynności, o których mowa w art. 308 § 1 kpk, w szczególności oględzin, zatrzymania rzeczy lub danych informatycznych (zapisów z monitoringu wizyjnego), przeszukania osoby, miejsca albo urządzenia zawierającego dane informatyczne lub systemu informatycznego.

Dodatkowych aktywności od organu śledztwa lub dochodzenia wymaga się w razie złożenia anonimowego zawiadomienia o przestępstwie, co uściśla § 121 Regulaminu prokuratury. Wiąże się to ze skrupulatniejszym sprawdzeniem przytoczonych w zawiadomieniu okoliczności jeszcze przed wszczęciem śledztwa lub dochodzenia. Wszczęcie śledztwa albo dochodzenia na skutek anonimowego zawiadomienia może nastąpić po uprzednim sprawdzeniu przytoczonych w nim okoliczności. Zawiadomienie takie prokurator może przekazać policji lub innemu uprawnionemu organowi albo organom kontroli w celu weryfikacji okoliczności, na które powołuje się zawiadamiający, bądź pozostawić je bez biegu. W razie niepotwierdzenia się okoliczności wskazanych w treści anonimowego zawiadomienia pozostawia się je bez biegu i bez wydawania postanowienia o odmowie wszczęcia śledztwa lub dochodzenia.

29 Dodany przez § 1 pkt 4 wytycznych nr 2 Komendanta Głównego Policji z dnia 11 marca 2024 roku, zmieniającego wytyczne w sprawie wykonywania niektórych czynności dochodzeniowo-śledczych przez policjantów (Dz. Urz. KGP z 2024 roku, poz. 20), zmieniające niniejsze wytyczne z dniem 14 marca 2024 roku.

Zawiadamiający o przestępstwie winien także otrzymać stosowne potwierdzenie przeprowadzonej czynności, co zwłaszcza dotyczy osoby pokrzywdzonej, która może wnioskować o wydanie jej nieodpłatnie potwierdzenia złożenia zawiadomienia zawierającego dane wymienione w art. 304b kpk: datę oraz miejsce jego przyjęcia, wskazanie organu przyjmującego wraz z danymi do kontaktu, sygnaturę sprawy, dane określające tożsamość pokrzywdzonego, czas i miejsce popełnienia czynu, którego dotyczy zawiadomienie, oraz zwięzły opis czynu i wyrządzonej szkody. Pokrzywdzony winien być pouczone o niniejszym uprawnieniu, z którego może też skorzystać pełnomocnik, przedstawiciel ustawowy lub osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje, a w myśl art. 52 kpk, w przypadku śmierci pokrzywdzonego, do złożenia wniosku są uprawnione osoby najbliższe lub osoby pozostające na jego utrzymaniu. O prawie tym należy pokrzywdzonego lub innych uprawnionych pouczyć.

2. Prawny obowiązek

Obok społecznego obowiązku zawiadomienia o przestępstwie, funkcjonuje również prawny obowiązek, który jest skierowany do instytucji państwowych i samorządowych, o czym mowa w treści art. 304 § 2 kpk i do osób fizycznych w zakresie przestępstw wymienionych w art. 240 kk.

Zgodnie z treścią wymienionego art. 304 § 2 kpk instytucje państwowe i samorządowe, które w związku ze swoją działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, są obowiązane niezwłocznie zawiadomić o tym prokuratora lub policję oraz przedsięwziąć niezbędne czynności do czasu przybycia organu powołanego do ścigania przestępstw lub do czasu wydania przez ten organ stosownego zarządzenia, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów przestępstwa.

Przez instytucję państwową należy rozumieć ośrodek władzy, także administracji rządowej, organy wymiaru sprawiedliwości,

inne organy państwowe, sprawujące funkcje z zakresu zarządu państwowego. Natomiast instytucją samorządową jest organ zarówno samorządu terytorialnego, jak i zawodowego. Z obowiązku prawnego denuncjacji jest z kolei wyłączona instytucja społeczna³⁰. Wskazany obowiązek nie ma charakteru powszechnego, gdyż dotyczy tylko przestępstw pozostających w związku z działalnością instytucji (ustawową albo statutową), nawet jeśli przestępstwo nie zostało popełnione na jej szkodę i zostało wcześniej ujawnione przez organ kontroli zewnętrznej³¹. Obowiązek denuncjacji spoczywa tutaj wyłącznie na osobach działających w imieniu instytucji, upoważnionych do działania lub odpowiadających za prawidłowe działanie instytucji, także umocowanych przez kierowników do reprezentowania instytucji wobec policji. Oznacza to zatem, że w stosunku do pozostałych pracowników danej instytucji można jedynie oczekiwać poinformowania przełożonych czy kierowników instytucji na zasadach wewnętrznej organizacji i pod rygorem odpowiedzialności służbowej³².

Zawiadomienie musi być uwiarygodnione, poparte dowodami i połączone z niezbędnymi czynnościami zabezpieczającymi materiał dowodowy przed zatarciem śladów. Nie można uznać za wykonanie obowiązku zawiadomienia jedynie przekazania sygnału organowi sprawującemu nadzór nad daną jednostką na podstawie art. 19 § 1 kpk. W przeciwnym razie osoba zobowiązana naraża się na odpowiedzialność z art. 231 § 1 lub 2 kk. Instytucje objęte obowiązkiem z art. 304 § 2 kpk winny dodatkowo przedsięwziąć odpowiednie czynności, które zapobiegną zatarciu śladów i dowodów, choć nadal nie przybiorą one charakteru czynności procesowych.

Obowiązek prawny, z kolei w odniesieniu do osób fizycznych, ograniczono przedmiotowo do odpowiedniego katalogu najpoważniejszych czynów zabronionych, ujętych w katalogu opisanym

30 R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego...*, dz. cyt., s. 118–130.

31 W. Grzeszczyk, *Obowiązek zawiadomienia o przestępstwie*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 10, s. 124.

32 P. Kardas, *Odpowiedzialność za nadużycie...*, dz. cyt., s. 28.

w art. 240 § 1 kk. W świetle dyspozycji przepisu każdy poza sprawcą przestępstwa³³ ma obowiązek niezwłocznego zawiadomienia o wiarygodnej wiadomości o karalnym przygotowaniu, usiłowaniu albo dokonaniu czynów zabronionych, skatalogowanych w cytowanym przepisie, z wyłączeniem tego zobowiązania w przypadku podżegania i pomocnictwa do wymienionych w katalogu czynów. Oznacza to zatem, że prawodawca nałożył obowiązek niezwłocznego zawiadomienia organu powołanego do ścigania następujących czynów zabronionych w kodeksie karnym: art. 118 (ludobójstwo), art. 118a (masowy zamach), art. 120 (stosowanie środków masowej zagłady), art. 121 (wytwarzanie lub gromadzenie środków masowej zagłady, lub obrót nimi), art. 122 (stosowanie niedopuszczalnych sposobów lub środków walki), art. 123 (zamach na życie lub zdrowie jeńców wojennych lub ludności cywilnej), art. 124 (przestępne naruszenia prawa międzynarodowego), art. 127 (zamach stanu), art. 128 (zamach na konstytucyjny organ RP), art. 130 (szpiegostwo), art. 134 (zamach na życie Prezydenta RP), art. 140 (zamach na jednostkę sił zbrojnych RP), art. 148 (zabójstwo), 148a (przyjęcie zlecenia zabójstwa człowieka), art. 156 (ciężki uszczerbek na zdrowiu), art. 163 (spowodowanie zdarzenia powszechnie niebezpiecznego), art. 166 (zawładnięcie statkiem wodnym lub powietrznym), art. 189 (pozbawienie wolności), art. 252 wzięcie zakładnika), a także każdego przestępstwa o charakterze terrorystycznym (w rozumieniu art. 15 § 20 kk)³⁴. W katalogu tym znalazły się również przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności – nie wyłączając sytuacji, w której małoletni jest osobową pokrzywdzoną – stosownie do treści kodeksu karnego w art. 197 § 3–5 (zgwałcenie w typach

33 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 20 października 2004 r., sygn. akt II AKa 200/04, LEX nr 143011; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 20 stycznia 2005 r., sygn. akt II AKa 354/04, LEX nr 174716; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 5 lutego 2009 r., sygn. akt II AKa 3/09, „Krakowskie Zeszyty Sądowe” 2009, nr 5, poz. 51.

34 *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, Lex/el 2024.

kwalifikowanych), art. 198 (seksualne wykorzystanie bezradności lub niepoczytalności), art. 200 (§ 1, 3, 4, 5 – pedofilia, prezentowanie małoletniemu poniżej lat 15 treści pornograficznych, prezentowanie takiemu małoletniemu wykonania czynności seksualnej, prowadzenie reklamy lub promocji rozpowszechniania treści pornograficznych). W literaturze przedmiotu wskazuje się, że po wprowadzeniu do katalogu określonego w art. 240 kk zmian polegających na jego rozszerzeniu o przestępstwa opisane w kodeksie karnym w: art. 197 § 3 lub 4, art. 198, art. 200, należy przyjąć, że obowiązek denuncjacji powstał w chwili wejścia w życie ustawy nowelizującej, tj. 13 lipca 2017 roku, niezależnie od tego, że do popełnienia wskazanych przestępstw doszło przed tą datą oraz sprawca posiadał wiarygodną wiadomość o ich popełnieniu wcześniej. Oznacza to zatem, że w stosunku do tych przestępstw popełnionych przed 13 lipca 2017 roku obowiązek denuncjacji mógł powstać później niż w tym dniu tylko wówczas, gdy sprawca posiadał wiarygodną wiadomość o ich popełnieniu po tej dacie, a obowiązek ten powstał wówczas w dacie objęcia w posiadanie owej wiarygodnej wiadomości³⁵.

W kontekście obowiązku prawnego ustawodawca szczególnie podkreślił niezwłoczność takiego zgłoszenia i wiarygodność informacji, która wymaga również obiektywizacji, gdyż niezawiadomienie o szczególnie społecznie szkodliwych przestępstwach może spowodować zwłokę w ujęciu sprawcy, zmarnować środki publiczne, czy zaprzepaścić pozostawiony materiał dowodowy³⁶. Niewykonanie obowiązku denuncjacji stanowi stypizowane przestępstwo z art. 240 kk nawet wówczas, gdy sprawcy czynu zabronionego, wymienionego w przepisie, nie można przypisać winy lub też jest on nieletni³⁷.

35 *Kodeks karny. Komentarz*, red. J. Majewski, Lex/el 2024.

36 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 7 maja 2009 r., sygn. akt II AKa 65/09, „Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych” 2010, nr 10, s. 3–32.

37 K. Dudka, *Prawny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie a odpowiedzialność pokrzywdzonego za czyn z art. 240 kk*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2005, nr 1, s. 103.

Na marginesie należy zauważyć, że zgodnie z art. 22 ust. 2 ustawy z dnia 30 sierpnia 2019 r. o Państwowej Komisji do spraw przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu małoletnich poniżej lat 15³⁸ dokonanie zgłoszenia Komisji podejrzenia popełnienia przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności lub podejrzenie popełnienia przestępstwa niezawiadomienia jest równoznaczne z zawiadomieniem organu powołanego do ścigania przestępstw w rozumieniu art. 240 kk. Zgłoszenie może być wnoszone do protokołu pisemnie lub ustnie, a także za pomocą środków komunikacji elektronicznej. Obejmuje wskazanie okoliczności zdarzenia, w tym czas i miejsce, oraz osoby potencjalnego sprawcy i osoby pokrzywdzonej. W zgłoszeniu tym można również wskazać podmioty, które były zobowiązane do zgłoszenia podejrzenia popełnienia tego przestępstwa. Ponadto powinno ono zawierać imię, nazwisko, miejsce zamieszkania lub adres do korespondencji oraz podpis osoby zgłaszającej.

Nie popełnia przestępstwa określonego w art. 240 § 1 kk ten, kto zaniechał zawiadomienia, mając dostateczną podstawę do przypuszczenia, że wymieniony organ powołany do ścigania przestępstw wie o przygotowywanym, usiłowanym lub dokonanym czynie zabronionym. Nie popełnia przestępstwa również ten, kto zapobiegł popełnieniu przygotowywanego lub usiłowanego czynu zabronionego określonego w art. 240 § 1 kk. Natomiast klauzula niekaralności dotyczy pokrzywdzonego czynem wymienionych w art. 240 § 1 kk i każdego, kto również zaniechał zawiadomienia z obawy przed odpowiedzialnością karną grożącą jemu samemu lub jego najbliższemu. Oznacza to zatem, że obowiązek denuncjacji jest nadal aktualny w kontekście osób najbliższych dla pokrzywdzonego, gdy ten ostatni powierzył takiej osobie, choćby w zaufaniu, informację o czynie zabronionym na gruncie art. 240 kk. Jest to szczególnie istotne w odniesieniu do rodziców małoletniego pokrzywdzonego, którzy podobnie jak inne wtajemniczone osoby (lekarze, nauczyciele) mają prawny obowiązek

38 T.j. Dz.U. z 2024 roku poz. 94.

złożenia przedmiotowego zawiadomienia. Ta sama konkluzja dotyczy dziennikarzy, także prowadzących tzw. śledztwo dziennikarskie, którzy nie mogą zatajać informacji opisanych w art. 240 kk³⁹. Nie można zwolnić lekarza z obowiązku zawiadomienia o przestępstwie dotyczącym czynów wskazanych w art. 240 § 1 kk, ponieważ – zgodnie z art. 40 ust. 2 pkt 3 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty – tajemnica lekarska nie obowiązuje, gdy ujawnienie informacji jest konieczne z uwagi na przepisy prawa⁴⁰; jej zachowanie może stanowić niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia pacjenta lub innych osób, co aktualizuje się chociażby w kontekście obowiązku powiadomienia organów ścigania o czynie opisanym w art. 197 § 3–5 kk czy art. 200 kk⁴¹.

Podsumowanie

Zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa jest ważnym i częstokroć pierwszym impulsem, który uzupełnia działalność organów państwowych w zakresie ścigania przestępstw, zapewniając tym czynnościom większą efektywność, a przy tym społeczną legitymizację. Prawdłowe korzystanie z tego uprawnienia, a niekiedy wręcz obowiązku normatywnego, sankcjonowanego pod groźbą kary, pozwala urzeczywistnić prawa pokrzywdzonego

39 R. Koper, *Granice ochrony tajemnicy dziennikarskiej w procesie karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2012, nr 2, s. 85–96; M. Nowikowska, *Tajemnica dziennikarska a dobro procesu karnego*, „Palestra” 2023, nr 5, s. 101–118.

40 T.j. Dz.U. z 2023 roku, poz. 1516.

41 P. Bogacki, *Problematyka wykorzystania seksualnego dziecka w kontekście odpowiedzialności karnej lekarza za niezawiadomienie o przestępstwie*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2021, nr 2, s. 128–139; A. Augustynowicz, I. Wrześniewska-Wal, *Zawiadomienie przez lekarza o popełnieniu przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności a obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej*, „Prawo i Medycyna” 2013, nr 3–4, s. 107–119. Por. E. Plebanek, M. Rusinek, *Ujawnienie tajemnicy zawodowej w procesie karnym a odpowiedzialność karna*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2007, nr 1, s. 73–99.

i zadośćuczynić potrzebom punitywnym społeczeństwa oczekującego egzekwowania norm karnoprawnych w sytuacji naruszenia porządku publicznego, zagrożenia bezpieczeństwa jednostki, zakłócenia dobrostanu psychicznego, fizycznego czy majątkowego.

Ustawodawca, różnicując czyny objęte prawnym obowiązkiem zawiadomienia o przestępstwie od czynów zabronionych jedynie na gruncie ocen moralnych i niewykonalnych norm dyrektywalnych, wyraźnie wskazuje, jakim dobrom współczesna polityka karna państwa nadaje szczególną wartość i jaką ochronę uznaje za priorytetową. Z pewnością do takich czynów należą sprawy o przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, szczególnie gdy uderzają w osoby małoletnie, wyjątkowo bezbronne przed atakiem na ich dobra prawne. Ustawodawca dał temu wyraz, nie tylko rozszerzając w 2017 roku katalog ujęty w art. 240 § 1 kk m.in. o przestępstwo pedofilii, lecz także przewidując, że obowiązek ten dotyczy również wiadomości pozyskanych o takich czynach zabronionych przed wejściem w życie przedmiotowej nowelizacji, co doprecyzowało jeszcze orzecznictwo Sądu Najwyższego⁴².

Troska o małoletnich pokrzywdzonych znajduje również wyraz na płaszczyźnie procesowej. Przejawia się to już na etapie zawiadomienia o możliwości popełnienia przestępstwa ograniczonego do przedstawienia najważniejszych faktów, a następnie podczas przesłuchania prowadzonego z zachowaniem szczególnych rygorów informacyjnych oraz środków zapobiegających wtórnej wiktyimizacji. W ten kierunek wpisuje się także powołanie Państwowej Komisji do spraw przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu małoletnich poniżej lat 15. Zgłoszenie do niej podejrzenia popełnienia przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, o których mowa w rozdziale XXV kk, popełnionego na szkodę małoletniego poniżej lat 15, uznaje się za wykonanie obowiązku zawiadomienia określonego w art. 240 kk.

42 Uchwała Sądu Najwyższego z 1 lipca 2022 r., sygn. akt I KZP 5/22, LEX nr 3361947.

Przykładowe kazusy

Kazus nr 1

29 września 2016 roku małoletnie: Diana Iksińska i Monika Igrekowska przebywały same na placu zabaw w Krakowie. W pewnym momencie Dariusz Zuchwały, zamieszkały w Krakowie w budynku wielorodzinnym z balkonem od strony placu zabaw, wyszedł na balkon i przekazywał w ich stronę gesty przesyłania całusów. W pewnym momencie dziewczynki opuściły plac zabaw, udając się w stronę jednego z pobliskich bloków. Chciały iść po swojego kolegę. Dariusz Zuchwały wyszedł ze swojego mieszkania z psem i podszedł do idących przez osiedle dziewczynek i złapał Monikę Igrekowską od tyłu obejmując ją w pasie i całując w szyję. W tym czasie Monika Igrekowska wyrwała się z uścisku Dariusza Zuchwałego, a Diana Iksińska pomagała Monice Igrekowskiej, uderzając Dariusza Zuchwałego kijem. Dariusz Zuchwały puścił Monikę Igrekowską, a następnie chwycił i przytrzymał Dianę Iksińską, całując ją w głowę. W tym czasie Diana Iksińska wyrwała się Dariuszowi Zuchwałemu, a Monika Igrekowska pomagała jej uwolnić się z uścisku. W końcu Dariusz Zuchwały puścił Dianę Iksińską i dziewczynki uciekły do miejsca zamieszkania Diany Iksińskiej, gdzie opowiedziały o zdarzeniu jej babci.

Po zdarzeniu pokrzywdzone były roztrzęsione, płakały, nie chciały wychodzić z domu bez towarzystwa osób dorosłych. Diana Iksińska opowiedziała o sprawie psychologowi, trzeba było zaprowadzić ją do szkoły i odbierać po lekcjach. Monika Igrekowska przez pewien czas nie chciała odwiedzać swojej babci z uwagi na to, że jej mieszkanie jest w pobliżu miejsca zamieszkania oskarżonego.

- (1) Na podstawie przedstawionego stanu faktycznego proszę przygotować zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa i zaproponować kwalifikację prawną opisanego stanu faktycznego.

- (2) Jakie znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy miałby fakt stwierdzenia u Dariusza Zuchwałego choroby psychicznej lub upośledzenia umysłowego?
- (3) Jakie znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy miałby fakt stwierdzenia u Dariusza Zuchwałego cech osobowości dyssocjalnej oraz zespołu zależności alkoholowej?

Źródło: wyrok Sądu Okręgowego w Poznaniu z dnia 22 listopada 2017 r., sygn. akt III K 140/17 (Portal Orzeczeń Sądu Okręgowego w Poznaniu).

Kazus nr 2

Dnia 30 kwietnia 2023 roku 19-letni Sebastian Kucharz zorganizował grilla w miejscu swojego zamieszkania w Krakowie. Uczestniczyli w nim jego znajomi oraz Katarzyna Malinowska. Wracając do domu, Piotr Rozsądny zaproponował Katarzynie Malinowskiej, że odwiedzie ją do domu, gdyż była już nietrzeźwa. Ona chciała zostać dłużej. Podczas grilla wszyscy dobrze się bawili: rozmawiali ze sobą, śmiali się, jedli i pili alkohol (piwo oraz wódkę). Katarzyna Malinowska wypila dwa piwa oraz wódkę w ilości od 3 do 5 kieliszków, bez popijania. Siedząc obok Sebastiana Kucharza, położyła głowę na jego ramieniu, a on trzymał jej rękę na kolanie. Oboje byli pod znacznym wpływem alkoholu. Przed godziną 23.00 Katarzyna Malinowska poczuła się źle i postanowiła się przespać. Do pokoju odprowadził ją Sebastian Kucharz. Uczestnicy grilla, w tym Sebastian Kucharz, bawili się dalej.

Impreza zakończyła się o godzinie 1.00 i wszyscy opuścili posesję, a Sebastian Kucharz udał się na piętro, do pokoju, w którym spała Katarzyna Malinowska. W pewnym momencie zsunął z niej legginsy i majtki, a następnie zdjął swoje spodnie i slipki, położył się na Katarzynie Malinowskiej i odbywał z nią stosunek seksualny. W pewnym momencie Katarzyna Malinowska obudziła się i krzyknęła: „co Ty robisz”. Sebastian Kucharz położył się wówczas obok niej.

Następnie Katarzyna Malinowska ubrała się i zaczęła płakać. Sebastian Kucharz zapytał, co się stało, lecz Katarzyna Malinowska nie odpowiedziała, a następnie wyszła z pokoju. Chciała opuścić dom, lecz drzwi wyjściowe były zamknięte. Weszła do pustego pokoju i zaczęła dzwonić do znajomych, lecz oni nie odbierali. Postanowiła poczekać, aż wstaną rodzice Sebastiana Kucharza, którzy w międzyczasie wrócili do domu i już zasnęli. Rano Katarzyna Malinowska przywitała się z rodzicami Sebastiana Kucharza i opuściła ich dom. Katarzyna Malinowska o tym, co się zdarzyło w domu kolegi, opowiedziała swoim przyjaciółkom oraz psychologowi szkolnemu.

Na podstawie przedstawionego stanu faktycznego proszę przygotować zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa i zaproponować kwalifikację prawną opisanego stanu faktycznego.

Źródło: wyrok Sądu Rejonowego w Białej Podlaskiej z dnia 30 czerwca 2017 r., sygn. akt VII K 646/16 (LEX nr 2330848).

Kazus nr 3

Joanna Kowalska, czternastoletnia mieszkanka Krakowa, swoje wakacje w 2024 roku spędzała w rodzinnym mieście. W ich trakcie na portalu społecznościowym nawiązała bliższą znajomość z Janem Nowakiem, który był blisko siedem lat od niej starszy. Joanna Kowalska знаła z widzenia Jana Nowaka, który był mieszkańcem wsi położonej w okolicach Krakowa. Znajomość rozwinęła się na tyle, że doszło do kilku spotkań, na które Jan Nowak zabierał Joannę Kowalską samochodem.

Podczas ostatniego spotkania, mającego miejsce 27 lipca 2024 roku, pojechali razem samochodem nad zalew pod Krakowem, a następnie do lasu. Joanna Kowalska wypila piwo, po czym na tylnym siedzeniu samochodu wraz z Janem Nowakiem zaczęli się całować i przytulać. Po początkowych wzajemnych pocałunkach Jan Nowak zaczął dotykać miejsca intymne Joanny Kowalskiej i ją rozbierać. Joanna Kowalska początkowo się opierała, jednak ostatecznie się

zgodziła i odbyli stosunek płciowy. Po spotkaniu Jan Nowak odwiedził Joannę Kowalską w pobliżu jej domu.

O zdarzeniu Joanna Kowalska opowiedziała następnego dnia dwóm koleżankom, m.in. Teresie Wścipskiej, z którą po pewnym czasie się pokłóciła, a ta przekazała tę informację środowisku szkolnemu Joanny Kowalskiej. Krążące plotki dotarły do pedagoga szkolnej Janiny Uważnej, która zaprosiła uczennicę na rozmowę. W rozmowie dotyczącej konfliktu z koleżankami Joanna Kowalska przyznała się do współżycia z Janem Nowakiem.

- (1) Na podstawie przedstawionego stanu faktycznego proszę przygotować zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa i zaproponować kwalifikację prawną opisanego stanu faktycznego.
- (2) Jakie znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy mogą mieć wyjaśnienia Jana Nowaka, który nie przyznał się do popełnienia zarzucanego mu czynu i stanowczo zaprzeczył, aby wiedział, że Joanna Kowalska miała w trakcie czynu 14 lat. Podał, że Joanna Kowalska na pewno nie mówiła mu, że nie chce współżyć, gdyż ma dopiero 14 lat, a na podstawie wyglądu i treści rozmów oceniał ją na 16 lat.

Źródło: wyrok Sądu Rejonowego w Łomży z dnia 8 października 2019 r., sygn. akt VII K 79/19 (LEX nr 2784374).

Kazus nr 4

Tomasz Internetowy, posługujący się nickiem Tomaszek, od października 2023 roku utrzymywał za pośrednictwem czatu internetowego kontakt z Krystianem Łowcą, który – używając nicku Kasia14_xD – podawał się za 14-letnią dziewczynkę i komunikował się z nim poprzez wiadomości tekstowe. Pierwszy kontakt miał miejsce w nieustalonej dacie, drugi zaś 10 października 2023 roku. Już wówczas Tomasz Internetowy chciał się spotkać z osobą, którą uważał za dziewczynkę, chciał od niej zdjęcia, twierdził, że jest „napalony”,

rozmawiając o spotkaniu, powiedział „ale dziś łodzi”, mając na myśli stosunek oralny, stwierdził również, że mógłby „stałe sponsorować” swoją rozmówczynię. Do spotkania w wyniku powyższej rozmowy z nieustalonych powodów nie doszło.

Następnie 21 listopada 2023 r. Krystian Łowca jako Kasia14_xD i Tomasz Internetowy ponownie zaczęli wymieniać się wiadomościami tekstowymi na czacie. Umówili się, że Tomasz Internetowy przyjedzie na wskazany adres w Krakowie w celu odbycia oralnego stosunku seksualnego z dziewczynką. W tym samym celu i tego samego dnia Tomasz Internetowy rozmawiał telefonicznie z koleżanką Krystiana Łowcy – Martą Pomocną, podającą się za 14-letnią dziewczynkę, z którą Tomasz Internetowy wymieniał wiadomości tekstowe. Tomasz Internetowy ustalił wówczas, że ceną za ww. obcowanie płciowe będzie 50 zł. Do stosunku oralnego nie doszło, Krystian Łowca zawiadomił policję o planowanym za kilka dni spotkaniu, dlatego po przyjeździe na miejsce spotkania policja zatrzymała Tomasza Internetowego.

- (1) Na podstawie przedstawionego stanu faktycznego proszę przygotować zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa i zaproponować kwalifikację prawną opisanego stanu faktycznego.
- (2) Jakie znaczenie dla przypisania odpowiedzialności karnej będzie miał fakt, że Tomasz Internetowy po zatrzymaniu przez policję tłumaczył, iż powodem jego zachowania była chęć spotkania się z dziewczynką, by wytłumaczyć jej, że robi źle?

Źródło: wyrok Sądu Rejonowego Szczecin-Centrum w Szczecinie z dnia 5 marca 2021 r., sygn. akt. IV K 163/20 (LEX nr 3154702).

Kazus nr 5

Stefan Komputerowiec był nauczycielem informatyki w Gimnazjum w Krakowie, gdzie jego uczennicą była Natalia Konar, pracował również w technikum, do którego Natalia Konar zaczęła uczęszczać

od roku szkolnego 2022/2023, przy czym wówczas nie był jej nauczycielem. Jesienią 2024 roku Stefan Komputerowiec oraz Natalia Konar wspólnie wyjechali w góry wraz z dwoma synami Stefana Komputerowca – z uwagi na chorobę najmłodszego syna Stefana Komputerowca jego żona zrezygnowała z wyjazdu i wówczas syn Stefana Komputerowca, który znał się z Natalią Konar, zaproponował, by pojechała z nimi właśnie ona.

Nie wiadomo dokładnie, od kiedy Natalia Konar oraz Stefan Komputerowiec zaczęli być w bliższej relacji. W trakcie trwania związku Natalia Konar za pośrednictwem komunikatora internetowego wysłała Stefanowi Komputerowcowi na jego notebooka łącznie 190 zdjęć, w tym swoje intymne – nagie, które robiła sobie w pokoju i łazience, tzw. selfie, lub wykonywane przy pomocy statywu do aparatu i kamery internetowej, a także zdjęcia ze spotkań o charakterze seksualnym ze Stefanem Komputerowcem, do których dochodziło w jego samochodzie. Zdjęcia przesłane przez komunikator po ich otwarciu były automatycznie zapisywane na dysku twardym laptopa Stefana Komputerowca. Na jego komputerze pliki przesyłane przez Natalię Konar zostały zapisane w katalogu wymiany plików multimedialnych komunikatora internetowego oraz w pliku archiwalnym, w którym znajdowały się w formie spakowanej i ze zmienioną nazwą rozszerzenia – inf.php, by nie można go było otworzyć w sposób bezpośredni albo przypadkowo, lecz jedynie po zmianie rozszerzenia na właściwe. O wspomnianej relacji i wysyłaniu zdjęć małoletnia Natalia Konar opowiedziała psychologowi szkolnemu. Żona Stefana Komputerowca widziała, jak jej mąż oglądał przesłane przez Natalię Konar zdjęcia.

- 1) Na podstawie przedstawionego stanu faktycznego proszę przygotować zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa i zaproponować kwalifikację prawną opisanego stanu faktycznego.
- 2) Jakie procesowe uprawnienia przysługują żonie Stefana Komputerowca w zakresie składania zeznań w sprawie?

Źródło: wyrok Sądu Rejonowego Poznań-Nowe Miasto i Wilda w Poznaniu z dnia 27 lutego 2018 r., sygn. akt VI K 609/17 (LEX nr 2566250).

5. Przykładowy wzór pisma

Kraków, 25 lipca 2024

Zawiadamiający:
Andrzej Pokrzywdzony
ul. Piękna 2/3
30-002 Kraków
tel. 123 456 789
e-mail: ap@op.pl

Prokuratura Rejonowa Kraków-Śródmieście Zachód
ul. Mosiężnicza 2
30-965 Kraków

Zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa

Niniejszym składam zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa na szkodę małoletniej Ilony Pokrzywdzonej, wyczerpującego znamiona czynu zabronionego, określonego w art. 200 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2024 roku, poz. 17), tj. obcowania płciowego z małoletnim, polegającego na tym, że w okresie od 16 do 18 czerwca 2024 roku w Krakowie w swoim w mieszkaniu przy ul. Smutnej 5/6, 30-003 Kraków Jan Nowak, działając z góry podjętym zamiarem i w krótkich odstępach czasu, dopuścił się obcowania płciowego z mającą 13 lat Iloną Pokrzywdzoną, a także kilkakrotnie doprowadził ją do wykonania i poddania się

innej czynności seksualnej, tj. o czyn z art. 200 § 1 kk w związku z art. 12 kk.

UZASADNIENIE

W dniu 5 czerwca 2024 r. Jan Nowak i Ilona Pokrzywdzona poznali się za pośrednictwem komunikatora internetowego. Ilona Pokrzywdzona zainicjowała kontakt z Janem Nowakiem, który w swoim profilu wpisał, że szuka kogoś na stałe. Ilona Pokrzywdzona poinformowała Jana Nowaka, że ma 13 lat. Od tego czasu Ilona Pokrzywdzona i Jan Nowak pozostawali w kontakcie. Około 2–3 dni później umówili się na pierwsze spotkanie, a następnie spotkali się jeszcze 12 i 14 czerwca 2024 roku. Podczas tych spotkań nie doszło do fizycznego zbliżenia pomiędzy Iloną Pokrzywdzoną a Janem Nowakiem.

Do kolejnego spotkania doszło 15 czerwca 2024 roku. Tego dnia Ilona Pokrzywdzona wyszła z domu około 12.30–13.00 i spotkała się z Janem Nowakiem na przystanku autobusowym. Razem pojechali do centrum miasta i chodzili po centrach handlowych. Ilona Pokrzywdzona wypila jedno piwo i nie chciała wracać do domu, ponieważ obawiała się reakcji ojca. Jan Nowak chciał pomóc Ilonie Pokrzywdzonej, która skarżyła się, że w swoim domu jest bita przez ojca, przypalana papierosami przez babcię oraz głodzona, więc zaproponował, żeby nocowała u niego. Około godziny 1.00 w nocy razem pojechali do mieszkania Jana Nowaka, znajdującego się w centrum miasta przy ul. Smutnej 5/6, 30–003 Kraków. Od 16 czerwca 2024 roku do 18 czerwca 2024 roku Ilona Pokrzywdzona przebywała w mieszkaniu Jana Nowaka. Podczas pobytu u Jana Nowaka Ilona Pokrzywdzona zachowywała się swobodnie, wspólnie się wygłupiali, śmiali, łaskotali i całowali. Zwracali się do siebie słowami „skarbie”, „kochanie”. Kiedy Jan Nowak wychodził, Ilona Pokrzywdzona zostawała sama, oglądała telewizję, rysowała i grała na telefonie

komórkowym. Mogła swobodnie opuścić mieszkanie. W czasie pobytu Jana Nowaka miała aktywny telefon komórkowy, za pośrednictwem którego komunikowała się z nim.

W dniach 16–18 czerwca 2024 r. pomiędzy Janem Nowakiem a Iloną Pokrzywdzoną doszło do obcowania płciowego. Jan Nowak dopuścił się także wobec Ilony Pokrzywdzonej innych czynności seksualnych, które polegały m.in. na całowaniu i lizaniu intymnych części jej ciała. Jan Nowak był zaangażowany emocjonalnie w relacje z Iloną Pokrzywdzoną, nie stosował wobec niej przemocy ani gróźb. Dnia 19 czerwca 2024 roku Ilona Pokrzywdzona wróciła do domu i opowiedziała wszystko ojcu.

Mając powyższe na uwadze, wnoszę jak na wstępie.

Andrzej Pokrzywdzony

Źródło: wyrok Sądu Rejonowego dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 17 lipca 2018 r., sygn. akt VIII K 673/16 (LEX nr 2670157).

6. Przykładowe orzecznictwo

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2023 r., sygn. akt III KK 145/22 (LEX nr 3719194): Możliwa jest odpowiedzialność karna za usiłowanie przestępstwa z art. 200a § 1 i 2 kk. Już samo złożenie propozycji obcowania płciowego za pośrednictwem internetu małoletniemu poniżej lat 15, bez próby podjęcia kroków zmierzających do jej urzeczywistnienia, może być zakwalifikowane jako usiłowanie przestępstwa z art. 200a § 2 kk.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 18 stycznia 2023 r., sygn. akt II AKa 426/22 (LEX nr 3522433): Nie można uznać, że przesłanka z art. 240 § 3 kk znajduje zastosowanie wyłącznie na podstawie teoretycznego założenia. Podstawą do przyjęcia niekaralności czynu określonego w § 1 powinny być konkretne okoliczności, które realnie uzasadniają przekonanie, że oskarżony działał w celu

uniknięcia narażenia siebie lub osoby najbliższej na odpowiedzialność karną. Nie wystarczają tu jedynie hipotetyczne twierdzenia o ewentualnej możliwości wystąpienia takiej motywacji.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 1 lipca 2022 r., sygn. akt I KZP 5/22, OSNK 2022, nr 9 poz. 32: Użyty w art. 240 § 1 kk zwrot: „mając wiarygodną wiadomość”, należy rozumieć jako stan wiedzy podmiotu tego czynu w chwili jego popełnienia; termin „niezwłocznie” odnosi się nie do czasu powzięcia informacji o czynie zabronionym dodanym do katalogu przestępstw wymienionych w art. 240 § 1 kk przez ustawę z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2017 roku poz. 773), ale do momentu, w którym zaktualizował się obowiązek denuncjacji, co nastąpiło 13 lipca 2017 roku; jedyną czynność sprawczą czynu zabronionego z art. 240 § 1 kk określa znamię: „nie zawiadamia”.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 10 grudnia 2021 r., sygn. akt II AKA 218/21 (LEX nr 3394527): Oczywiście jest, że inne będzie natężenie siły fizycznej konieczne do uznania danego zachowania za stosowanie przemocy wobec dziecka, a inne wobec osoby dorosłej. Stąd użycie przez sprawcę każdej, nawet niewielkiej siły w stosunku do dziecka, które powoduje, że poddaje się ono czynowi nierządnemu, należy traktować jako zastosowanie przemocy w rozumieniu art. 197 kk („zgwałcenie wobec małoletniego poniżej lat 15” – art. 197 § 3 pkt 2 kk). Z kolei okoliczność stosowania „małej” lub też „dużej” przemocy nie ma istotnego znaczenia w ocenie tego, czy przemoc *in concreto* nastąpiła.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2021 r., sygn. akt II KK 490/21 (LEX nr 3330813): Ustawodawca przyjął założenie o braku możliwości wyrażenia karnoprawnie skutecznej zgody w sferze życia seksualnego przez osobę, która nie ukończyła 15. roku życia. Polska regulacja art. 200 kk przewiduje zatem regułę, zgodnie z którą w każdym przypadku, gdy zachowanie polegające

na obcowaniu płciowym z osobą poniżej 15 lat albo dopuszczaniu się innej czynności seksualnej, doprowadzaniu do poddania się takim czynnościom lub do ich wykonania z osobą poniżej 15 lat, stanowi czyn zabroniony.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2020 r., sygn. akt II CSK 124/19 (LEX nr 2978466): Ustawodawca w sposób szczególny chroni seksualność małoletnich poniżej 15. roku życia, penalizując w art. 200 § 1 kk wszelkie formy inicjacji seksualnej z małoletnim. Dlatego w sytuacji, w której dojdzie do wykorzystania seksualnego małoletniego przy braku ustalenia, że nastąpiło to w wyniku nadużycia stosunku zależności, jak tego wymaga art. 445 § 2 kodeksu cywilnego, poszkodowany może domagać się zadośćuczynienia za naruszenie dóbr osobistych na zasadach ogólnych, tj. na podstawie art. 24 § 2 kodeksu cywilnego w związku z art. 448 kodeksu cywilnego.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 maja 2020 r., sygn. akt V KK 671/19 (LEX nr 3223564): Skazany pod pozorem m.in. obietnicy kupienia gofra lub lodów zwabił do samochodu i uprowadził do lasu ośmioletnią pokrzywdzoną, gdzie groźbami pozbawienia życia i przemocą polegającą na przytrzymywaniu ciała i skrępowaniu rąk do tyłu przewodem od ładowarki do telefonu, zgwałcił ją. To właśnie sposób związania pokrzywdzonej, które było bolesne i spowodowało naruszenie czynności narządów jej ciała oraz bardzo młody jej wiek powodują przyjęcie przez oba orzekające w sprawie sądy ustalenia, że działanie to łączyło się ze szczególnym udręczeniem i było szczególnie okrutne.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 30 listopada 2018 r., sygn. akt I ACa 111/18 (LEX nr 2625566): Samo złożenie doniesienia o możliwości popełnienia przestępstwa stanowi wyraz prawa obywatela do sądu i swoiste prawo podmiotowe do ochrony swoich interesów oraz praw poprzez odwoływanie się do instytucji powołanych do ścigania przestępstw i jako takie nie może być automatycznie uznane za działanie bezprawne i naruszające dobra osobiste osób, przeciwko którym postępowanie karne jest ewentualnie kierowane.

Przepis art. 304 § 1 kpk stanowi wręcz, że każdy, dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub policję. Zgodnie natomiast z art. 12 § 1 kpk w sprawach o przestępstwa ścigane na wniosek postępowanie z chwilą złożenia wniosku toczy się z urzędu. Wreszcie stosownie do treści art. 177 § 1 kpk każda osoba wezwana w charakterze świadka ma obowiązek stawić się i złożyć zeznania. Dla oceny zachowania osoby składającej doniesienie o możliwości popełnienia przestępstwa na gruncie prawa cywilnego decydujący jest właśnie cel złożenia doniesienia, a zwłaszcza to, czy cel ten polega na dążeniu do wyjaśnienia okoliczności sprawy i ewentualnego pociągnięcia do odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa, czy też jest to wyraz chęci szykanowania tej osoby ze świadomością, że w rzeczywistości nie dopuściła się ona żadnego czynu zabronionego pod groźbą kary.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 11 kwietnia 2018 r., sygn. akt II AKa 22/18 (LEX nr 2611994): Przy ocenie zaistnienia znamion przestępstwa z art. 200 a § 2 kk nie jest istotne, jak do owej propozycji, skierowanej do osoby małoletniej poniżej lat 15, odnieść się sama pokrzywdzona. Nawet akceptowanie przez nią postępowania oskarżonego nie eliminuje wypełnienia znamion przestępstwa. Celem penalizacji zachowań stanowiących przestępstwo groomingu (uwodzenia dziecka) jest sprzeciwianie się wykorzystywaniu seksualnemu osób do lat 15 przy wykorzystaniu nowoczesnych technologii komunikacyjnych i jest to przestępstwo o charakterze formalnym.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 26 kwietnia 2018 r., sygn. akt. II AKa 25/18 (LEX nr 2685546): „Bezradność” rozumiana jest jako nieumiejętność radzenia sobie w trudnej sytuacji. Tak więc źródłem bezradności może być niemożność radzenia sobie w danej sytuacji na skutek różnych obiektywnych, a także subiektywnych powodów. Przy ocenie w tym przedmiocie należy zatem uwzględnić szereg okoliczności, w tym takie jak: wiek, stan psychofizyczny pokrzywdzonej, jej rozwój umysłowy i emocjonalny, iloraz

inteligencji, stosunki i relacje rodzinne, w jakich pozostaje, sytuację materialną, uzyskiwane wsparcie ze strony bliskich. Dla ustalenia stanu bezradności, a więc zaistnienia świadomości tego stanu po stronie sprawcy, nie jest zatem konieczna wiedza specjalna, w tym wiedza z zakresu psychiatrii czy seksuologii.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 czerwca 2018 r., sygn. akt SDI 20/18 (LEX nr 2511989): Należy podkreślić, że art. 304 § 1 kpk stanowi jedynie podstawę tzw. społecznego obowiązku informowania organów ścigania o podejrzeniu popełnienia przestępstwa. Nie jest to w żadnym razie obowiązek prawny, a sens normatywny tej regulacji sprowadza się do wskazania, że przekazywanie organom ścigania informacji o podejrzeniu przestępstwa nie może być traktowane co do zasady jako czyn społecznie naganny, lecz wręcz odwrotnie, powinien być czynem społecznie aprobowanym. Nie oznacza to, że z uwagi na szczególne względy etyczne lub prawne takie zachowania nie mogą być traktowane jako sprzeczne z regułami wykonywania określonych zawodów zaufania publicznego, z uwagi na normy etyczne obowiązujące w określonych korporacjach zawodowych.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 20 stycznia 2011 r., sygn. akt II AKa 434/10 (LEX nr 785462): W odniesieniu do przestępstwa z art. 198 kk nie występuje atak na swobodę procesu decyzyjnego ofiary w sferze przyzwolenia seksualnego, który występuje w przypadku przestępstwa zgwałcenia, lecz wykorzystanie tego, że ofiara nie jest w stanie podjąć w sposób niezakłócony i swobodny decyzji woli w powyższym względzie. O ile zatem w przypadku zgwałcenia sprawca wprost narusza samostanowienie ofiary w zakresie pożycia intymnego, o tyle na tle przestępstwa z art. 198 kk wykorzystuje on istniejący stan braku możliwości ofiary sensownego lub swobodnego samostanowienia w tej sferze, skoro czyn zabroniony z art. 198 kk polega na wykorzystaniu bezradności albo niepoczytalności. Artykuł 198 kk nie może być odczytywany jako statuujący uniwersalny zakaz wszelkich stosunków seksualnych z osobami znajdującymi się w takich stanach.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 września 2011 r., sygn. akt V KK 43/11 (LEX nr 1099298): Dla przyjęcia odpowiedzialności karnej za rozpowszechnianie pornografii dziecięcej w sieci internetowej nie ma znaczenia to, jaka konkretnie liczba innych użytkowników zapoznała się z treścią takich plików – i czy tę liczbę można uznać za znaczną – lecz to, że sposób pobierania plików pornograficznych oraz ich udostępniania za pomocą odpowiedniego programu dawał możliwość zapoznania się z nimi nieoznaczonoj liczbie osób.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 4 listopada 2010 r., sygn. akt II AKA 182/10 (LEX nr 783391): Praktyka sądowa przyjmuje, że zgwałcenie jest szczególnie okrutne, gdy (a) wyrządza znaczną dolegliwość fizyczną lub powoduje poważne następstwa w psychice ofiary, (b) sprawca stosuje środki, których intensywność jest nadmierna w stosunku do stawianego przez ofiarę oporu, (c) sprawca przedsięwzięcie działania mające na celu nie tylko zbliżenie płciowe, ale i zmierza do poniżenia ofiary, (d) sprawca działa w sposób drastyczny, odrażający czy wyjątkowo brutalny, (e) ofiara cechuje się szczególnymi właściwościami: młody lub starczy wiek, nieporadność życiowa, zaawansowana ciąża, choroba itp.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 2008 r., sygn. akt V KK 324/07 (LEX nr 357447): Pismo wystosowane przez Sąd Rejonowy o rozważenie możliwości wszczęcia postępowania w sprawie ewentualnego wykorzystywania seksualnego małoletniej (bez wskazania sprawcy tego zachowania) należało traktować jedynie jako zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa na szkodę małoletniej pokrzywdzonej, z pozostawieniem decyzji o wszczęciu postępowania przygotowawczego w tej sprawie (wbrew treści art. 12 § 1 pkp) w gestii organu prokuratury, a nie jako dokument procesowy, z którego w sposób wyraźny i jasny wynikałoby żądanie organu, uprawnionego z mocy art. 98 § 2 k.r.i.o. do reprezentowania pokrzywdzonej, ścigania określonego sprawcy.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 października 2006 r., sygn. akt IV KK 247/06 (LEX nr 324571): Z treści przepisu art. 240 § 1 kk wynika, że za sprawstwo określonego w nim występku odpowiada ten, kto, mając wiarygodną wiadomość o karalnym przygotowaniu albo usiłowaniu lub dokonaniu jednego ze wskazanych w tym przepisie czynów, nie zawiadamia (o nim) niezwłocznie organu powołanego do ścigania przestępstw. Przepis ten niewątpliwie jedynie w sposób ogólny określa obowiązek denuncjacji, wymagając przy tym tylko zawiadomienia „o karalnym przygotowaniu albo usiłowaniu lub dokonaniu” tych wymienionych w nim enumeratywnie przestępstw.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 grudnia 2000 r., sygn. akt IV KKN 331/00 (LEX nr 51135): Przestępstwa nie stanowią zniesławienia różnego rodzaju wypowiedzi dokonywane w ramach przysługujących jednostce uprawnień, m.in. oświadczenia składane w uzasadnieniu lub w obronie praw (np. skargi sądowe, odpowiedzi na zarzuty procesowe, zażalenia, doniesienia pokrzywdzonych o przestępstwie).

Literatura przedmiotu

- Adamski A., *Karnoprawna ochrona dziecka w sieci internet*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 9, s. 59–75.
- Augustynowicz A., Wrześniewska-Wal I., *Zawiadomienie przez lekarza o popełnieniu przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności a obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej*, „Prawo i Medycyna” 52–53 (2013) nr 3–4, s. 107–119.
- Beisert M., Szumski F., *Społeczno-kulturowe uwarunkowania przestępstw przeciwko wolności seksualnej małoletniego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2010, nr 4, s. 217–235.
- Błachut J., *Pozorowana pornografia dziecięca*, „Państwo i Prawo” 2005, nr 4, s. 71–82.

- Błaszczuk M., Paluszkiwicz H., *Analiza akt i kierunki orzecznictwa sądów w sprawach o przestępstwa z art. 203 kk i art. 204 § 3 kk popełnione na szkodę osoby małoletniej – aspekty procesowe związane z udziałem małoletnich w badanych postępowaniach karnych oraz ocena adekwatności obowiązujących unormowań Kodeksu postępowania karnego*, „Prawo w Działaniu” (28) 2016, s. 133–175.
- Bogacki P., *Problematyka opiniowania zaburzeń preferencji seksualnych sprawców przestępstw wykorzystywania treści pornograficznych z udziałem małoletniego*, „Przegląd Sądowy” 2023, nr 1, s. 58–65.
- Bogacki P., *Problematyka wykorzystania seksualnego dziecka w kontekście odpowiedzialności karnej lekarza za niezawiadomienie o przestępstwie*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2021, nr 2, s. 128–136.
- Boniecka D., *Przemoc wobec małoletnich w świetle nowelizacji z 23 marca 2017 roku oraz analizy wyników badań aktowych*, „Palestra” 2018, nr 1–2, s. 53–61.
- Borek D., *Obowiązek powiadomienia o przestępstwie w prawie i praktyce Kościoła*, „Annales Canonici” 18 (2022) nr 1, s. 5–28, <https://doi.org/10.15633/ac.18101>.
- Broclawik K., Czajka M., *Prawnokarne aspekty ochrony tajemnicy zawodowej radcy prawnego, cz. 2. Zagadnienia procesowe*, „Radca Prawny” 2001, nr 4, s. 42.
- Burdziak K., *Przepis art. 240 § 1 Kodeksu karnego a tajemnica obrończa, adwokacka, radcowska i tajemnica spowiedzi*, „Prawo w Działaniu” (51) 2022, s. 63–78.
- Cora S., *Zasada legalizmu ścigania a zawiadomienie o przestępstwie*, „Państwo i Prawo” 2010, nr 10, s. 5–19.
- Cora S., *Z problematyki zawiadomienia o przestępstwie*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 11 (2003), s. 265–276.
- Czarnecki P., *Przedawnienie i zatarcie skazania przestępstw przeciwko wolności seksualnej – między surowym ukaraniem sprawcy a ochroną interesów małoletniego pokrzywdzonego*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2023, nr 2, s. 152–184.

- Dudka K., *Prawny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie a odpowiedzialność pokrzywdzonego za czyn z art. 240 kk*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2005, nr 1, s. 103–112.
- Dudka K., Paluszkiewicz H., Szumiło-Kulczycka D., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz orzecznicy*, Warszawa 2015.
- Federowicz K., *Przesłuchanie małoletnich i ofiar przestępstw seksualnych*, Warszawa 2020.
- Flis-Świeczkowska M., *Model interdyscyplinarnej pomocy dzieciom pokrzywdzonym przestępstwem na przykładzie Centrum Pomocy Dzieciom*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2023, nr 2, s. 104–132.
- Gajewska A., Pomarańska-Bielecka M., *Procedura karna wobec małoletnich pokrzywdzonych przestępstwami o charakterze seksualnym – czy i jak przepisy Kodeksu postępowania karnego chronią przed wtórną wiktylizacją*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2023, nr 1, s. 13–49.
- Grycan E., *Ocena zmiany art. 240 § 1 kk przez rozszerzenie zawartego w nim katalogu czynów zabronionych o art. 197 § 3 i 4 kk*, „Zeszyty Prawnicze” 18 (2018) nr 2, s. 125–140.
- Kluczeńska A., *Ochrona dziecka pokrzywdzonego przestępstwami przeciwko wolności seksualnej z perspektywy adwokata*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2023, nr 2, s. 133–151.
- Kmiecik B., *Wykorzystanie seksualne dzieci z niepełnosprawnościami – między ciszą statystyk a krzykiem osób skrzywdzonych*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2023, nr 2, s. 81–103.
- Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021.
- Kodeks karny. Część szczególna, t. 2, cz. 1: Komentarz do art. 117–211a*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. J. Majewski, Warszawa 2024.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2015.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2023.
- Kodeks postępowania karnego, t. 3: Komentarz do art. 297–424*, red. R. A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2021.

- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1: Art. 1–424, red. D. Świecki, Warszawa 2024.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Warszawa 2023.
- Kowalewska-Łukuć M., *Prostytucja, usługi seksualne i przestępstwa okolo-prostytucyjne w prawie karnym – próba uporządkowania pojęć*, „Prawo w Działaniu” 51 (2022), s. 96–106.
- Krajewski R., *Prawnokarne aspekty dobrowolnej aktywności seksualnej małoletnich*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 10, s. 5–26.
- Krajewski R., *Prawnokarne wątpliwości dotyczące aktywności łowców pedofili*, „Palestra” 2022, nr 7–8, s. 33–47.
- Krajewski R., *Rejestr sprawców przestępstw seksualnych*, „Przegląd Sądowy” 2019, nr 11–12, s. 74–89.
- Kulig M., *Na marginesie uchwały Sądu Najwyższego z 1.07.2022 roku (I KZP 5/22). Uwagi o przedawnieniu karalności przestępstwa z art. 240 kk*, „Palestra” 2024, nr 2, s. 7–23.
- Kunicka-Michalska B., *Pornografia i wykorzystywanie nieletnich w internecie. Regulacje polskiego kodeksu karnego*, „Studia Prawnicze” 2005, nr 4, s. 77–108.
- Kusz E., *Profilaktyka wykorzystywania seksualnego w Kościele katolickim*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2020, nr 2, s. 235–261.
- Lach A., *Pojęcie posiadania pornografii dziecięcej w art. 202 § 4a kodeksu karnego w odniesieniu do danych informatycznych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2010, nr 1, s. 69–80.
- Lach A., *Karnoprosesowe instrumenty zwalczania pedofilii i pornografii dziecięcej w internecie*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 10, s. 52–62.
- Łupiński J., *Spółeczny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 1, s. 129–153.
- Małecki M., *Grooming (karalne przygotowanie do przestępstwa pedofilskiego)*, „Państwo i Prawo” 2011, nr 7–8, s. 89–101.
- Małecki M., Wiktorek M., *Kwalifikacja prawna prowokacji (na przykładzie łowców pedofilów)*, „Państwo i Prawo” 2023, nr 9, s. 65–79.
- Masłowska P., *Stosowanie art. 240 kk w przypadku przestępstwa przeciwko małoletnim*, „Probacja” 2019, nr 4, s. 139–158.

- Mierzwińska-Lorencka J., *Karnoprawna ochrona dziecka przed wykorzystywaniem seksualnym*, Warszawa 2012.
- Padło W., *Działalność policji w zakresie zapobiegania przemocy i wykorzystywania seksualnego dzieci*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2003, nr 4, s. 68–72.
- Pietryka A., *Ściganie przestępstwa zgwałcenia. Aspekty dogmatyczne i praktyczne*, Warszawa 2023.
- Pilarczyk-Parchanowicz K., *Wykorzystanie seksualne dziecka online*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2023, nr 3, s. 79–93.
- Pilarczyk-Parchanowicz K., Płonka J., Izdebska A., *Wykorzystanie seksualne dziecka – wyniki Diagnozy przemocy wobec dzieci w Polsce 2023*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2023, nr 4, s. 81–115.
- Plebanek E., Rusinek M., *Ujawnienie tajemnicy zawodowej w procesie karnym a odpowiedzialność karna*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2007, nr 1, s. 73–99.
- Sajkowska M., *Przekazy prasowe na temat wykorzystywania seksualnego dzieci – „stare” i „nowe” historie*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2003, nr 4, s. 103–114.
- Sajkowska M., *Wykorzystywanie seksualne dzieci. Ustalenia terminologiczne, skala zjawiska, oblicza problemu społecznego*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2002, nr 1, s. 5–28.
- Siemkowicz P., *Przestępstwa o charakterze pedofilskim i przeciwko wolności seksualnej popełniane przez internet w ujęciu polskiego prawa karnego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2011, nr 1, s. 59–80.
- Siwicki M., *Ochrona małoletniego przed konfrontacją z treściami pornograficznymi*, „Państwo i Prawo” 2011, nr 12, s. 68–79.
- Skórzewska-Amber M., *Ochrona dziecka przed wykorzystaniem seksualnym w polskim kodeksie karnym*, [w:] *Wykorzystywanie seksualne osób małoletnich. Ujęcie interdyscyplinarne. Część I*, red. M. Cholewa, P. Studnicki, Kraków 2021, s. 133–175.
- Skórzewska-Amberg M., *Prawnokarna ochrona dziecka przed seksualnym wykorzystaniem w cyberprzestrzeni*, Warszawa 2019.

- Sosik R., *Prowokacja z udziałem łowcy pedofilów a odpowiedzialność karna*, „Państwo i Prawo” 2022, nr 7, s. 96–113.
- Stachowiak S., *Źródła informacji o popełnionym przestępstwie w polskim postępowaniu karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 2, s. 28–37.
- Stefański R. A., *Przegląd uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego materialnego za 2022 rok*, „Ius Novum” 17 (2023) nr 2, s. 75–87.
- Świto L., Tomkiewicz M., *Karnoprawny obowiązek denuncjacji (art. 240 kk) a tajemnica posługi religijnej*, „Prawo Kanoniczne” 61 (2018) nr 3, s. 149–168.
- Trocha O., Horna-Cieślak M., Masłowska P., *Metodyka reprezentacji małoletniego pokrzywdzonego w sprawach przestępstw seksualnych*, Warszawa 2024.
- Truskołaska E., *Grooming, czyli uwodzenie małoletnich przez internet – aspekty kryminologiczne oraz prawne*, „Prawo w Działaniu” 2021, nr 47, s. 72–81.
- Warylewski J., *Karnoprawna ochrona małoletniego przed wykorzystaniem seksualnym w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 9, s. 92–103.
- Warylewski J., *Pornografia dziecięca w świetle prawa krajowego, międzynarodowego i unijnego*, „Państwo i Prawo” 2019, nr 9, s. 112–127.
- Warylewski J., *Rozmiar, dynamika i struktura przestępczości seksualnej w Polsce, w latach 1989–2017*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2019, nr 2, s. 417–456.
- Wiktorek M., *Dowody pozyskiwane przez łowców pedofilów. Aspekty materialnoprawne i procesowoprawne*, „Przegląd Sądowy” 2024, nr 3, s. 54–71.
- Wilk L., *Obowiązek denuncjacji w prawie karnym (art. 240 kk)*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 1, s. 21–40.
- Wolska-Bagińska A., *Ochrona praw i wolności nieletniego a Rejestr Sprawców Przestępstw na tle Seksualnym*, „Palestra” 2018, nr 9, s. 63–70.
- Wojtasik Ł., *Pedofilia i pornografia w internecie – zagrożenia dla dzieci. Raport z badań*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2003, nr 4, s. 98–114.
- Żylińska J., *Prawny obowiązek zawiadomienia o niektórych przestępstwach (art. 240 kk)*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 10, s. 47–62.

Abstrakt

Zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa w polskim porządku prawnym

Rozdział Macieja Andrzejewskiego omawia instytucję zawiadomienia o możliwości popełnienia przestępstwa w polskim procesie karnym, osadzając ją w ramach zasady legalizmu z art. 10 § 1 kpk, która zobowiązuje organy ścigania do wszczęcia i prowadzenia postępowania przygotowawczego, a oskarżyciela publicznego – do wniesienia i popierania oskarżenia o czyn ścigany z urzędu. Autor podkreśla, że skuteczność zwalczania przestępczości zależy nie tylko od aktywności samych organów, lecz także od współpracy społeczeństwa, zakorzenionej już w starożytnych instytucjach „actio popularis” i „grafé”, dziś rozumianych jako podmiotowe prawo obywatela do sądu. Analizuje czynniki warunkujące intensywność tej współpracy – świadomość i kulturę prawną, postrzeganie organów ścigania (jako narzędzia represji lub gwaranta porządku publicznego), a także poziom poczucia zagrożenia przestępczością – wskazując, że im większa legitymizacja organów, tym aktywniejsze współdziałanie obywateli. W tym kontekście zawiadomienie o przestępstwie jawi się jako kluczowy zewnętrzny kanał przekazywania informacji, zwłaszcza w sprawach naruszających dobra prawne małoletnich, uzupełniający informacje uzyskane w wyniku własnej działalności organów ścigania.

Słowa kluczowe: zawiadomienie o przestępstwie, zasada legalizmu, polski proces karny, organy ścigania, dobra prawne małoletnich

Abstract

Notification of a suspected offence in the Polish legal order

Maciej Andrzejewski's chapter discusses the institution of notifying the authorities of a suspected offence in Polish criminal procedure, situating it within the principle of legality enshrined in Article 10 § 1 of the Code of Criminal Procedure, which obliges law-enforcement bodies to initiate and conduct preparatory proceedings and requires the public prosecutor to bring and pursue charges *ex officio*. The author emphasises that the effectiveness of combating crime depends not only on the autonomous activity of law-enforcement agencies but also on the cooperation of society, rooted in the ancient institutions of “*actio popularis*” and “*grafé*,” today understood as a subjective right of the citizen to access the courts. He analyses the factors shaping the intensity of this cooperation – legal awareness and culture, public perception of law-enforcement authorities (as instruments of repression or as guarantors of public order), and the perceived level of criminal threat – arguing that the more legitimate these bodies appear, the more actively citizens collaborate with them. In this perspective, the notification of a suspected offence becomes a crucial external source of information for the authorities, particularly in cases involving legal interests of minors, complementing data obtained through the agencies' own investigative activities.

Keywords: notification of offence, principle of legality, Polish criminal procedure, law-enforcement authorities, legal interests of minors

DR MACIEJ ANDRZEJEWSKI – mgr prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz lic. prawa kanonicznego na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II; doktor nauk społecznych w dyscyplinie nauki prawne na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz doktor nauk społecznych w dyscyplinie prawo kanoniczne na Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; laureat stypendium Ministra Nauki dla wybitnych młodych naukowców; kierownik i wykonawca w krajowych i międzynarodowych grantach badawczych finansowanych ze środków Narodowego Centrum Nauki oraz Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego; adiunkt w Katedrze Norm Ogólnych i Teorii Prawa na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II.

Marek Strzała

 <https://orcid.org/0000-0003-1341-3464>

Uniwersytet Jagielloński

 <https://ror.org/03bqmcz70>

 <https://doi.org/10.15633/9788383700755.10>

Współpraca z organami państwowymi

Współpraca pomiędzy podmiotami Kościoła katolickiego a organami władzy państwowej w sprawach dotyczących ochrony małoletnich i osób w prawie kanonicznym prawnie z nimi zrównanych ma nie tylko walor praktyczny, ale także normatywny¹. Przykładowo

-
- ¹ Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie regulacji prawnych mających znaczenie dla współpracy pomiędzy podmiotami kościelnymi i państwowymi w odniesieniu do spraw objętych zakresem przedmiotowym motu proprio *Vos estis lux mundi*: Franciszek, Motu proprio *Vos estis lux mundi*, 25.03.2023, „L'Osservatore Romano. Edizione quotidiana” 163 (2023) nr 71, 25.05.2023, s. 8–10. Tekst polski: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/20230325-motu-proprio-vos-estis-lux-mundi-aggiornato.html (dostęp: 1.03.2023). Wersja poprzednia: Franciscus PP., Litterae apostolicae motu proprio datae *Vos estis lux mundi*, 9.05.2019, „Acta Apostolicae Sedis” 111 (2019) nr 6, s. 823–832; tekst polski: *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich. Aspekt prawny*, red. P. Studnicki, M. Dalgiewicz, Ząbki 2020, s. 46–56. W konsekwencji opracowanie to koncentruje się przede wszystkim na postępowaniach o charakterze karnym. Z opracowań polskich dotyczących wspomnianego motu proprio należy w pierwszej kolejności wymienić pracę: P. Majer, *Kanoniczna odpowiedzialność biskupa w związku z czynami podległymi mu duchownych. Przestępstwa seksualne*

ogólną regułą postępowania karnego w prawie państwowym jest współpraca z organami ścigania – zgodnie z art. 15 § 3 kpk² osoby prawne lub jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej, inne niż instytucje państwowe i samorządowe, a także osoby fizyczne są obowiązane do udzielenia pomocy na wezwanie organów prowadzących postępowanie karne w zakresie i w terminie przez nie wyznaczonym, jeżeli bez tej pomocy przeprowadzenie czynności procesowej jest niemożliwe albo znacznie utrudnione.

Rozpatrując od strony teoretycznej zagadnienie współpracy pomiędzy podmiotami Kościoła katolickiego a organami władzy

wobec małoletnich, Kraków 2023, <https://doi.org/10.15633/9788363241889>. Por. też: D. Borek, *Przestępstwa zastrzeżone dla Kongregacji Nauki Wiary. Normy materialne i proceduralne*, Tarnów 2019; K. M. Kiełpiński, *List apostolski motu proprio papieża Franciszka Vos estis lux mundi nowelizacją kanonicznego prawa karnego i skuteczną ochroną małoletnich*, „Studia Iuridica Toruniensia” 25 (2020), s. 121–144, <https://doi.org/10.12775/SIT.2019.022>; D. Mazurkiewicz, *Zasady postępowania Kościoła katolickiego w Polsce w przypadkach oskarżeń duchownych o wykorzystywanie seksualne osób małoletnich*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 10 (2018), s. 95–106. Z zagadnień dotyczących problematyki poruszonej w niniejszym opracowaniu por. m.in. D. Borek, *Obowiązek powiadomienia o przestępstwie w prawie i praktyce Kościoła*, „Annales Canonici” 18 (2022) nr 1, s. 5–48, <https://doi.org/10.15633/ac.18101>; A. Brzemia-Bonarek, J. Dohnalik, *Wykorzystanie akt sprawy małżeńskiej w kanonicznym postępowaniu karnym*, „Annales Canonici” 17 (2021) nr 2, s. 7–32, <https://doi.org/10.15633/acan.4157>; K. Burdziak, *Przepis art. 240 § 1 Kodeksu karnego a tajemnica obrończa, adwokacka, radcowska i tajemnica spowiedzi*, „Prawo w Działaniu” 51 (2022), s. 63–78, <https://doi.org/10.32041/PWD.5105>; R. Dappa, *Duchowny wobec obowiązku denuncjacji przestępstw seksualnych na podstawie art. 240 Kodeksu karnego*, „Teki Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 11 (2018) nr 1, <https://doi.org/10.32084/tekapr.2018.11.1-3>; R. Kamiński, *Problematyka współdziałania między Państwem i Kościołem w zakresie prawa procesowego w świetle art. 1 i 5 Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 33 (2023) nr 36, s. 91–129, <https://doi.org/10.32077/bskp.5460>; L. Świto, M. Tomkiewicz, *Karnoprawny obowiązek denuncjacji (art. 240 kk) a tajemnica posługi religijnej*, „Prawo Kanoniczne” 61 (2018) nr 3, <https://doi.org/10.21697/pk.2018.61.3.06>; P. Stanisław, *Religion and law in Poland*, Alphen aan den Rijn 2023, s. 120–121, nb. 259.

- 2 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1375 z późn. zm. (dalej: kpk).

państwowej w sprawach dotyczących ochrony małoletnich i osób prawnie z nimi zrównanych w prawie kanonicznym, współpraca ta może przebiegać w dwóch kierunkach: bądź od strony podmiotu kościelnego w kierunku podmiotu państwowego³ (np. przekazanie prokuraturze przez metropolitę informacji o wszczęciu tzw. dochodzenia wstępnego, tj. dochodzenia, o którym mowa w art. 11 § 1 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku), bądź w kierunku przeciwnym (np. przekazanie przez prokuraturę metropolicie informacji o wszczęciu postępowania przygotowawczego, o którym mowa w art. 297 § 1 kpk). Oba wyżej opisane kierunki współpracy podlegają dodatkowemu różnicowaniu wskutek odrębności porządków prawnych kanonicznego i państwowego⁴. Rezultatem powyższego jest konieczność rozpatrywania poszczególnych obszarów współpracy w czwórna-sób, tj. osobno danego kierunku współpracy na gruncie prawa kanonicznego oraz na tle regulacji prawa państwowego, a następnie ponowne badanie na gruncie obu tych systemów prawnych przeciwnie

- 3 Prawo kanoniczne niejednokrotnie posługuje się przymiotnikiem „cywilny” na oznaczenie podmiotów państwowych (por. np. art. 13 § 1 lit. d oraz art. 20 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku), odróżniając je w ten sposób od podmiotów prawa kanonicznego. W niniejszym opracowaniu co do zasady używany będzie termin „państwowy”. Termin „cywilny” pozostanie w tych przypadkach, w których przytaczane będą regulacje prawa kanonicznego używające tego ostatniego.
- 4 W odniesieniu do prawa państwowego, prawo kanoniczne również często posługuje się terminem „prawo cywilne” (por. np. kan. 1290 KPK w przekładzie na język polski dokonany przez E. Szafronowskiego, ogłoszony dekretem nr 48/84/P przez Prymasa Polski kard. Józefa Glempa). W tych przypadkach znaczenie tego pojęcia odbiega od tego, co rozumie się przez „prawo cywilne” w państwowym porządku prawnym, tj. zespół norm regulujących stosunki prywatno-prawne (w nowym tłumaczeniu przygotowanym przez ks. dr. hab. Piotra Majera, prof. Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, we współpracy z ks. dr. hab. dr. h.c. Leszkiem Adamowiczem, prof. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, przyjętym przez Konferencję Episkopatu Polski podczas 390. Zebrania Plenarnego uchwałą nr 22/390/2021 z dnia 18 listopada 2021 roku, występuje już termin „prawo państwowe”). W niniejszym opracowaniu co do zasady używany będzie termin „prawo państwowe”, pozostawiając termin „prawo cywilne” w tych przypadkach, w których przytaczane będą regulacje prawa kanonicznego używające tego ostatniego.

skierowanego kierunku współpracy⁵. Opisaną metodę przyjęto także w niniejszym opracowaniu.

Nie jest możliwe przeprowadzenie podziału logicznego ani nawet sformułowanie wyczerpującego katalogu mogących wystąpić w praktyce form współpracy pomiędzy podmiotami Kościoła katolickiego a organami władzy państwowej w sprawach dotyczących ochrony małoletnich i osób prawnie z nimi zrównanych w prawie kanonicznym. Natomiast możliwe jest wskazanie takich obszarów, w których ta współpraca w praktyce będzie tyczyła się prawdopodobnie najczęściej.

Typologia obszarów współpracy pomiędzy organami kościelnymi a państwowymi na potrzeby niniejszego opracowania obejmuje następujące obszary informowania: o nieprawidłowościach (w szczególności o czynie zabronionym), o wszczęciu postępowania, o przebiegu postępowania, o wynikach postępowania; oraz udostępnianie materiałów postępowania i udział w postępowaniu (w szczególności w charakterze świadka). Zagadnienia te zostaną poniżej przedstawione w takiej właśnie kolejności, przy zastosowaniu wcześniej opisanej metody.

Pierwszym z obszarów współpracy podmiotów kościelnych i państwowych jest wzajemne informowanie się o potencjalnych lub stwierdzonych nieprawidłowościach. W zależności od rodzaju stwierdzonych nieprawidłowości i okoliczności konkretnego przypadku, przekazane informacje mogą być podstawą do wszczęcia odpowiedniego postępowania (w szczególności tzw. dochodzenia

5 W podanym wcześniej przykładzie, należy zatem ustalić: (1) regulacje prawa kanonicznego mogące dotyczyć przekazywania przez metropolitę informacji o wszczęciu tzw. dochodzenia wstępnego na gruncie prawa kanonicznego, (2) regulacje prawa państwowego mogące dotyczyć przekazywania przez metropolitę informacji o wszczęciu tzw. dochodzenia wstępnego na gruncie prawa kanonicznego, (3) regulacje prawa kanonicznego mogące dotyczyć przekazywania przez prokuraturę informacji o wszczęciu postępowania przygotowawczego, (4) regulacje prawa państwowego mogące dotyczyć przekazywania przez prokuraturę informacji o wszczęciu postępowania przygotowawczego.

wstępnego w prawie kanonicznym lub postępowania przygotowawczego w prawie państwowym).

1. Informowanie o nieprawidłowościach

Na gruncie prawa kanonicznego przekazywanie przez organy państwowe informacji o nieprawidłowościach nie zostało uregulowane w sposób kategoryczny, co ma związek z faktem, że podmioty państwowe zgodnie z zasadą autonomii i niezależności wspólnoty politycznej oraz Kościoła katolickiego nie są podległe prawodawcy kościelnemu. Niemniej prawo kanoniczne przewiduje wprost sytuację, w której informacja o nieprawidłowościach pochodzić będzie od organu państwowego. Zgodnie z nr. 10 *Vademecum... ver. 2.0*⁶ wiadomość uzasadniająca wszczęcie postępowania kanonicznego może mieć różne źródła, w szczególności może być ona przedstawiona ordynariuszowi lub hierarsze przez władze państwowe w trybie przewidzianym lokalnie obowiązującym prawem. *Vademecum... ver. 2.0* zawiera również wskazówkę, że pozyskanie informacji z dowolnego źródła może być wartościowe dla postępowania prawnokanonicznego, wskazując *expressis verbis* na informacje dotyczące postępowań prowadzonych przez podmioty państwowe (nr 34 *Vademecum... ver. 2.0*). Te ostatnie najczęściej będą przekazywane nie przez podmioty trzecie, ale właśnie przez organy państwowe, które prowadziły te postępowania.

Na gruncie prawa państwowego przekazywanie przez podmioty państwowe podmiotom kościelnym informacji o nieprawidłowościach zostało uregulowane szerzej. Odpowiednie unormowania znajdują się w kpk. Zgodnie z art. 19 § 1 kpk organ państwowy

6 Kongregacja Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich*, ver. 2.0, 5.06.2022, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_pl.html (dostęp: 11.09.2023).

w postaci sądu (bądź prokurator na etapie postępowania przygotowawczego), jeśli stwierdzi poważne uchybienia w działalności instytucji społecznej w ramach postępowania karnego, ma obowiązek zawiadomić o tym organ powołany do nadzoru nad daną jednostką organizacyjną, a w razie potrzeby także organ kontroli (natomiast w przypadku stwierdzenia uchybień przez policję powiadamia ona prokuratora, który, jeśli uzna, że zachodzi przypadek określony w omawianym przepisie, powinien zastosować się do przewidzianej w nim procedury sygnalizacyjnej)⁷.

Zagadnienie przekazywania informacji o nieprawidłowościach przez podmioty kościelne podmiotom państwowym jest bardziej złożone. Jest to wynik krzyżowania się często sprzecznych regulacji tej tematyki w prawie kanonicznym i prawie państwowym. To z kolei jest następstwem kolizji kompetencji, albowiem zarówno prawo kanoniczne, jak i prawo państwowe uznaje się za kompetentne w kwestii przekazywania lub poufności informacji przez podmioty (dotyczy to w szczególności duchownych) podległe obu tym porządkom prawnym. W przedmiotowym zakresie, o ile prawo kanoniczne niejednokrotnie zauważa istnienie odnośnych regulacji prawa państwowego, a nawet nakazuje ich przestrzeganie (art. 27 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku), o tyle prawo państwowe bądź pomija regulacje prawa własnego wspólnot religijnych (w tym prawa kanonicznego), bądź ogranicza się do uregulowania tylko niektórych, najbardziej oczywistych zagadnień (np. tajemnicy spowiedzi), przy czym niekiedy brak szczegółowych regulacji można próbować uzupełniać zabiegami interpretacyjnymi (np. analogią).

7 Należy dodać, że sądowi, a w postępowaniu przygotowawczym – prokuratorowi, służy także uprawnienie do wystosowania żądania nadesłania w wyznaczonym terminie wyjaśnień i podania środków podjętych w celu zapobieżenia w przyszłości stwierdzonym uchybieniom. W przypadku braku udzielenia wyjaśnień w wyznaczonym terminie organy państwowe mogą nałożyć na kierownika organu zobowiązanego do wyjaśnień karę pieniężną w wysokości do 10 000 złotych. Postanowienie w tym przedmiocie jest zaskarżalne.

Na gruncie regulacji prawno-kanonicznych wprost postanowiono, że pierwszeństwo przed stosowaniem zasad wynikających z *Vox estis lux mundi* mają przepisy prawa państwowego (art. 20 *Vox estis lux mundi* z 2023). Co więcej, cytowany przepis *explicite* wskazuje, że dotyczy to w szczególności ewentualnych obowiązków zawiadomienia właściwych władz państwowych. W konsekwencji należy przyjąć, że jeśli prawo państwowe wprowadza obowiązek powiadomienia o określonej kategorii faktów, podmioty kościelne mają taki obowiązek. *Vox estis lux mundi* z 2023 roku nie wprowadza w tym zakresie żadnych wyjątków od tej zasady, niemniej mogą one wynikać z innych uregulowań prawa kanonicznego.

Bliżej przedmiotową kwestię opisują postanowienia *Vademecum... wer. 2.0*. Przewidują one nie tylko obowiązek powiadomienia władz państwowych („zawiadomienia o wiadomości o przestępstwie”) przez ordynariusza lub hierarchę w przypadku, gdy tak stanowi prawo państwowe, lecz także dookreślają, że obowiązek ten jest aktualny nawet wówczas, gdy można oczekiwać, iż takie powiadomienie z uwagi na przepisy prawa państwowego nie spowoduje wszczęcia postępowania⁸ (nr 49 *Vademecum... wer. 2.0*). Co więcej, niekiedy nawet w sytuacji, gdy prawo państwowe nie przewiduje takiego obowiązku, podmioty kościelne powinny powiadomić władze państwowe o nieprawidłowościach. Mianowicie, zgodnie z nr. 17 *Vademecum... wer. 2.0*, nawet jeżeli nie ma takiego wyraźnego obowiązku prawnego, władza kościelna powinna zawiadomić właściwe władze państwowe o każdym przypadku, w którym uzna to za niezbędne dla ochrony osoby pokrzywdzonej lub innych osób małoletnich przed ryzykiem narażenia na kolejne przestępstwa. Należy jednak zaznaczyć, że zwrot: „w którym uzna to za niezbędne”, wskazuje, że ostateczna ocena należy w takim przypadku do władzy kościelnej.

8 *Vademecum... wer. 2.0* wskazuje dwa typowe przypadki, w których na gruncie uregulowań państwowych może dochodzić do braku wszczęcia postępowania: przedawnienie (karalności) oraz odmienna kwalifikacja czynu zabronionego.

Niemniej postanowienie to powinno być interpretowane w ten sposób, że władza kościelna ma obowiązek każdorazowo ocenić, czy przekazanie informacji nie jest w danym przypadku niezbędne dla ochrony przed kolejnymi przestępstwami osób w nim opisanych.

W odniesieniu do sytuacji, w której istnieje obowiązek przewidziany prawem państwowym, *Vademecum... ver. 2.0* powtarza za art. 20 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku⁹ obowiązek przestrzegania prawa państwowego (nr 48 *Vademecum... ver. 2.0*). Mieści się w tym także – wskazany w końcowej części tego samego postanowienia – obowiązek przestrzegania, o ile istnieją, umów zawartych przez Stolicę Apostolską z władzami państwowymi. Dopiero w następnej kolejności *Vademecum... ver. 2.0* nakazuje zastosować się do woli rzekomej ofiary i tylko jeśli nie jest ona sprzeczna z przepisami państwowymi (nr 48 *Vademecum... ver. 2.0*)¹⁰.

9 *Vademecum... ver. 2.0* jako wydane w czasie obowiązywania poprzedniej wersji *Vox estis lux mundi*, posługuje się poprzednią numeracją, odsyłając do art. 19 *Vox estis lux mundi* z 2019 roku. Obecnie regulacja ta znajduje się w art. 20 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku i, mając na względzie, że jest ona właściwie tożsama ze swoją poprzedniczką, należy przyjąć, że odesłanie to zachowuje w pełni swoją aktualność także na gruncie obecnego tekstu *Vox estis lux mundi* z 2023 roku, z tym zastrzeżeniem, że odnosi się obecnie do przepisu oznaczonego jako art. 20 *Vox estis lux mundi* z 2023 roku.

10 Oznacza to, że jeśli domniemana ofiara nie życzy sobie informowania podmiotów państwowych o domniemanych nieprawidłowościach, a prawo państwowe i tak przewiduje taki obowiązek, *Vademecum... ver. 2.0* kolizję tego rodzaju nakazuje rozstrzygać na korzyść obowiązku państwowego. Dodatkowo w tym samym punkcie *Vademecum... ver. 2.0* nakazuje zachęcić domniemaną ofiarę do wykonania obowiązków wobec władz państwowych wymaganych od niej na gruncie prawa państwowego i nałożonych na nią prawem państwowym. Czynność taką zgodnie z postanowieniami *Vademecum... ver. 2.0* należy także udokumentować. Ze względów praktycznych mogłaby to być forma pisemnego oświadczenia skierowanego do domniemanej ofiary, własnoręcznie przez nią podpisana. *Vademecum... ver. 2.0* jednocześnie kategorycznie zakazuje wszelkiego rodzaju zniechęcania „domniemanej ofiary od podejmowania działania”. Wydaje się, że należy przez to rozumieć zniechęcanie do opisanego wcześniej wykonywania przysługujących na gruncie prawa państwowego i nałożonych prawem państwowym obowiązków.

Rozważając na gruncie prawa państwowego przekazywanie przez podmioty kościelne podmiotom państwowym informacji o nieprawidłowościach, należy odróżnić społeczny obowiązek powiadomienia organów ścigania od obowiązku prawnego. Zgodnie z art. 304 § 1 kpk każdy, dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub policję. Zakres tego obowiązku obejmuje zatem każde przestępstwo, o ile jest ścigane z urzędu (*lege non distinguente* także przestępstw ściganych z urzędu w oparciu o wniosek pokrzywdzonego). Natomiast społeczny charakter tego obowiązku oznacza, że powinien być on zrealizowany z tego względu, że ściganie przestępstw jest korzystne społecznie, niemniej obowiązek ten ma wyłącznie charakter moralny na gruncie kpk w tym sensie, że nie wiąże się z uchybieniem mu odpowiedzialność karna.

Rzecz ma się zupełnie inaczej w przypadku przestępstw, co do których istnieje prawny obowiązek powiadomienia organów ścigania. Zgodnie ze znowelizowanym¹¹ art. 240 § 1 kk¹², w przypadku otrzymania wiarygodnej wiadomości o karalnym przygotowaniu albo usiłowaniu lub dokonaniu czynów opisanych w przepisach w nim wymienionych i niezawiadomienia niezwłocznie organu powołanego do ścigania przestępstw zachodzi odpowiedzialność karna w wymiarze do 3 lat pozbawienia wolności¹³. Z przepisów

11 Por. szerzej: P. KroczeK, *Kilka uwag do znowelizowanych Wytycznych Konferencji Episkopatu Polski w kontekście zasad techniki legislacyjnej oraz znowelizowanego art. 240 § 1 kodeksu karnego*, „Annales Canonici” 13 (2017), s. 91–107, <https://doi.org/10.15633/acan.2221>.

12 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm. (dalej: kk).

13 Zgodnie z art. 240 § 2 kk nie popełnia przedmiotowego przestępstwa osoba, która zaniechała zawiadomienia, mając dostateczną podstawę do przypuszczenia, że organ ścigania ma wiedzę o przygotowywanym, usiłowanym lub dokonanym czynie zabronionym, a także osoba, która zapobiegła popełnieniu przygotowywanego lub usiłowanego czynu zabronionego. Natomiast poniechanie zawiadomienia z obawy przed odpowiedzialnością karną grożącą zawiadamiającemu lub jego najbliższemu nadal jest zachowaniem bezprawnym, jednak stanowi okoliczność wyłączającą

opisujących typy czynów zabronionych zamieszczonych w katalogu zawartym w art. 240 § 1 kk, w kontekście nieprawidłowości objętych zakresem zastosowania *Vox estis lux mundi* z 2023 roku, należy wymienić art. 197 § 3 i 4, art. 198 oraz art. 200 § 1, 3 oraz 4 kk¹⁴.

W pierwszym z nich stypizowano m.in. przestępstwo zgwałcenia małoletniego poniżej lat 15 (art. 197 § 3 pkt 2 kk). W art. 198 kk penalizacji podlega wykorzystanie bezradności innej osoby albo jej

karalność (art. 240 § 3 kk). Podobnie jest w odniesieniu do pokrzywdzonego, który poniecha zawiadomienia o czynie popełnionym na jego szkodę (art. 240 § 2a kk). Jeśli przyjąć na gruncie pkt 48 *Vademecum... wer. 2.0* rozumienie obowiązku zawiadomienia o przestępstwie przez pokrzywdzonego jako obowiązku obarczonego sankcją, wówczas z powodu wyłączenia karalności na podstawie art. 240 § 2a kk nie zachodziłby obowiązek zachęcania pokrzywdzonego do takiego zawiadomienia i związany z tym obowiązek odnotowania tego w dokumentacji. Natomiast jeśli potraktować obowiązek, o którym mowa w nr. 48 *Vademecum... wer. 2.0*, wyłącznie jako istnienie prawnego obowiązku zawiadomienia (nawet nieobarczonego sankcją – *leges imperfecta*), wówczas konieczne byłoby zachęcanie pokrzywdzonego do takiego zawiadomienia i związany z tym obowiązek odnotowania tego faktu w dokumentacji. Niezależnie jednak od przyjętej relacji pomiędzy pojęciem obowiązku, o którym mowa w nr. 48 *Vademecum... wer. 2.0*, a poszczególnymi elementami konstrukcji przestępstwa w prawie polskim (w szczególności odróżnienia bezprawności od karalności), należy zauważyć, że obowiązkiem zachęcania objęte jest także wykonywanie praw przez pokrzywdzonego, a należy przyjąć, że zawiadomienie organów ścigania o naruszeniu jego praw i dochodzenie w ten sposób ochrony jest nie tylko obowiązkiem pokrzywdzonego, lecz także jego prawem. W konsekwencji zawsze należałoby postąpić zgodnie z zaleceniami nr. 48 *Vademecum... wer. 2.0*.

- 14 Pozostałe czyny objęte prawnym obowiązkiem powiadomienia z mocy art. 240 § 1 kk opisane są w art. 118 (ludobójstwo), art. 118a (zbrodnia przeciwko ludzkości), art. 120–124 (przestępne naruszenie prawa międzynarodowego), art. 127 (zamach stanu), art. 128 (zamach na konstytucyjny organ Rzeczypospolitej Polskiej), art. 130 (szpiegostwo), art. 134 (zamach na życie prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej), art. 140 (zamach na jednostkę sił zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej), art. 148 (zabójstwo), art. 156 (ciężki uszczerbek na zdrowiu), art. 163 (sprowadzenie powszechnego niebezpieczeństwa), art. 166 (zawładnięcie statkiem wodnym lub powietrznym), art. 189 (bezprawne pozbawienie wolności), art. 197 § 3 i 4 kk w zakresie nieopisanym poniżej (kwalifikowane formy zgwałcenia lub doprowadzenia do obcowania płciowego) oraz art. 252 kk (wzięcie zakładnika) lub stanowią przestępstwa o charakterze terrorystycznym.

braku zdolności do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem, wynikającego z upośledzenia umysłowego lub choroby psychicznej, a w związku z tym doprowadzenie jej do obcowania płciowego, poddania się innej czynności seksualnej lub do wykonania takiej czynności. Z kolei w art. 200 kk opisano kilka typów czynów zabronionych istotnych z punktu widzenia *Vox estis lux mundi* z 2023 roku. Mianowicie, zgodnie z art. 200 § 1 kk ten, kto obcuje płciowo z małoletnim poniżej lat 15 lub dopuszcza się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej albo doprowadza ją do poddania się takim czynnościom bądź ich wykonania, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do lat 12. Nadto § 3 cytowanego przepisu wprowadza karalność prezentowania małoletniemu poniżej lat 15 treści pornograficznych lub udostępnienie mu przedmiotów mających taki charakter albo rozpowszechnienie treści pornograficznej w sposób umożliwiający takiemu małoletniemu zapoznanie się z nimi. Z kolei art. 200 § 4 kk stanowi, że takiej samej karze podlega ten, kto w celu swojego zaspokojenia seksualnego lub zaspokojenia seksualnego innej osoby prezentuje małoletniemu poniżej lat 15 wykonanie czynności seksualnej. Analogiczne zagrożenie karą zostało przewidziane wobec rozpowszechniania treści pornograficznych w sposób umożliwiający zapoznanie się z nimi małoletniemu poniżej lat 15 (art. 200 § 5 kk)¹⁵.

We wszystkich wymienionych przypadkach istnieje prawny, zastrzeżony pod groźbą odpowiedzialności karnej, obowiązek zawiadomienia organów ścigania. Mimo to należy przyjąć, że obowiązek ten nie zachodzi w przypadku uzyskania informacji w związku

15 W przypadku popełnienia przestępstwa określonego w art. 200 § 1, 3 lub 4 wobec małoletniego poniżej lat 15, który w chwili czynu pozostawał w stosunku zależności od sprawcy, w szczególności pod jego pieczę, lub z wykorzystaniem krytycznego położenia małoletniego poniżej lat 15, kodeks karny przewiduje obostrzenie odpowiedzialności poprzez orzeczenie kary pozbawienia wolności przewidzianej za dane przestępstwo w wysokości nie niższej od dolnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę.

ze spowiedzią wobec braku bezprawności¹⁶. Należy też wskazać na przepisy dotyczące zgłaszania podejrzenia o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, które zostało popełnione z użyciem przemocy domowej¹⁷.

2. Informowanie o wszczęciu postępowania

Kolejnym obszarem współpracy pomiędzy podmiotami kościelnymi i państwowymi jest wzajemne informowanie o wszczęciu postępowania w sprawie nieprawidłowości. Na gruncie prawa kanonicznego przekazywanie informacji o wszczęciu postępowania na *forum* prawa państwowego przez podmioty państwowe, podobnie jak przekazywanie przez nie informacji o stwierdzonych lub potencjalnych nieprawidłowościach, z wcześniej wskazanych powodów nie zostało unormowane w postaci obowiązku. Zastosowanie w tym zakresie ma ogólna zasada zasięgania informacji przez metropolitę, o której mowa w art. 13 § 1 lit. d *Vox estis lux mundi* z 2023 roku.

Bardziej stanowcze unormowania w przedmiocie informowania podmiotów kościelnych przez podmioty państwowe zawierają postanowienia kpk. Zgodnie z art. 21 § 1 i 2 kpk o wszczęciu postępowania m.in. przeciwko osobom zatrudnionym w instytucjach państwowych, samorządowych i społecznych¹⁸, uczniom

16 Por. K. Burdziak, *Przepis art. 240 § 1 Kodeksu karnego...*, dz. cyt., s. 76–77; R. Dappa, *Duchowny...*, dz. cyt., s. 41–42; R. Kamiński, *Problematyka...*, dz. cyt., s. 114.

17 Por. art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej, t.j. Dz.U. z 2021 roku poz. 1249 z późn. zm. Przepis ten nakłada wspomniany obowiązek na osoby, które w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych lub zawodowych powzięły przedmiotowe podejrzenie. W przypadku osób duchownych taka sytuacja może wystąpić w szczególności w przypadku pełnienia funkcji katechety w placówce oświatowej lub kapelana szpitalnego.

18 W kontekście *Vox estis lux mundi* z 2023 roku przepis ten może mieć zastosowanie w szczególności w przypadku duchownych lub innych osób zatrudnionych w instytucjach państwowych, samorządowych i społecznych jako katecheci oraz zatrudnionych w takich instytucjach duchownych będących kapelanami (niezależnie od wymienienia niektórych z tych funkcji w dalszej części przepisu).

i słuchaczom szkół¹⁹, duchownym i członkom zakonów oraz diakonatów, prokurator zawiadamia bezzwłocznie ich przełożonych. W kontekście zakresu *Vox estis lux mundi* z 2023 roku znaczenie ma również zasada wyrażona w wymienionych przepisach – w przypadku wszczęcia postępowania przeciwko rodzicowi albo opiekunowi prawnemu lub faktycznemu o przestępstwo popełnione na szkodę małoletniego prokurator zawiadamia bezzwłocznie sąd rodzinny właściwy dla miejsca zamieszkania małoletniego.

W zakresie informowania podmiotów państwowych o wszczęciu dochodzenia wstępnego należy wskazać, że unormowania *Vox estis lux mundi* z 2023 roku nie przewidują takiego obowiązku. Niemniej informacja o wszczęciu dochodzenia wstępnego i jego wynikach nie jest tożsama z informacją o możliwości popełnienia przestępstwa. W tym ostatnim przypadku, jeśli dochodzenie wstępne się zaczęło, dostarczając na tym etapie podstaw do przypuszczenia, że miało miejsce jedno z przestępstw, o którym mowa w art. 240 § 1 kk, należy stosować się do zasad opisanych w rozdziale 1.

Prawo państwowe nie zawiera unormowań dotyczących informowania o wszczęciu postępowania kanonicznego, koncentrując się na obowiązku informowania o możliwości popełnienia przestępstwa.

3. Informowanie o przebiegu postępowania

Unormowania *Vox estis lux mundi* z 2023 roku nie zawierają bezpośrednich regulacji w zakresie uzyskiwania informacji o przebiegu postępowania prowadzonego przez podmioty państwowe. W tym zakresie zastosowanie znajdują ogólne zasady opisane w art. 13 § 1 lit. d

19 W kontekście *Vox estis lux mundi* z 2023 roku przepis ten może mieć zastosowanie w szczególności w przypadku słuchaczy wydziałów teologicznych szkół wyższych prowadzonych przez Kościół katolicki oraz papieskich wydziałów teologicznych, o których mowa w art. 9 ust. 1 pkt 1–6 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, t.j. Dz.U. z 2023 roku poz. 1966 z późn. zm.

Vox estis lux mundi z 2023 roku. Pozyskiwanie informacji o przebiegu postępowania państwowego jest szczególnie istotne w przypadku przejścia postępowania przygotowawczego z fazy *in rem* do fazy *in personam*, tj. w przypadku wydania postanowienia o postawieniu zarzutów, gdyż oznacza to w świetle art. 313 § 1 kpk, że dane istniejące w chwili wszczęcia postępowania lub zebrane w jego toku uzasadniają dostatecznie podejrzenie, że czyn popełniła określona osoba. Analogicznie istotna merytorycznie dla postępowania kanonicznego może być informacja o uzupełnieniu lub zmianie zarzutów. Ze względów praktycznych istotne mogą być zaś informacje dot. m.in. zawieszenia postępowania czy stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania.

Przepisy państwowe nie zawierają szczególnych regulacji dotyczących przekazywania przez podmioty państwowe informacji o przebiegu postępowania przez nich prowadzonego (tylko wyjątkowo przekazywanie informacji o niektórych czynnościach procesowych zostało uregulowane – por. art. 261 § 3 kpk). Zastosowanie w tym zakresie mają zatem reguły ogólne, statuujące zasadę tajności postępowania przygotowawczego (*nota bene* konstrukcyjnie wzorowanego na średniowiecznym kanonicznym postępowaniu inkwizycyjnym) oraz zasadę jawności postępowania karnego prowadzonego przed sądem (postępowanie główne). Na ogólnych zasadach można rozważać zastosowanie przepisów o dostępie do informacji publicznej²⁰.

Podobnie rzecz się ma z wymianą informacji dotyczących przebiegu postępowania kanonicznego. Kwestii tej nie regulują bliżej ani przepisy prawa kanonicznego, ani prawa państwowego, toteż należy się odwołać do ogólnych norm dotyczących przekazywania

20 Por. m.in. art. 2 ust. 1 w związku z art. 4 ust. 1 pkt 1 w związku z art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. e *in principio*, pkt 4 lit. a tiret trzeci oraz lit. c ustawy z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej, t.j. Dz.U. z 2022 roku poz. 902.

informacji na żądanie organów ścigania oraz ogólnej zasady współpracy wynikającej z *Vox estis lux mundi* z 2023 roku.

4. Informowanie o wyniku postępowania

Unormowania *Vox estis lux mundi* z 2023 roku nie zawierają bezpośrednich regulacji w zakresie uzyskiwania informacji o wyniku postępowania prowadzonego przez podmioty państwowe. W tym zakresie zastosowanie znajdują ogólne zasady opisane w art. 13 § 1 lit. d *Vox estis lux mundi* z 2023 roku. Pozyskiwanie informacji o wyniku postępowania państwowego jest szczególnie istotne w razie wniesienia aktu oskarżenia, gdyż oznacza to, że w ocenie organów ścigania doszło do popełnienia przestępstwa (*argumentum a contrario ex*: art. 17 § 1 pkt 1 *in principio* i pkt 2 *in principio* oraz art. 322 § 1 kpk), a zarazem nie zaszły żadne okoliczności, które uzasadniałyby umorzenie postępowania karnego (*argumentum a contrario ex* art. 17 § 1 pkt 1 *in fine*, pkt 2 *in fine*, pkt 3–11 kpk). O ile wniesienie aktu oskarżenia stanowi poważny argument przemawiający za zaistnieniem nieprawidłowości, o tyle umorzenie postępowania karnego nie stanowi o tym, że nieprawidłowości nie miały miejsca. Instytucje prawa karnego procesowego niejednokrotnie przewidują umorzenia postępowania, nawet w sytuacji, w której doszło do zrealizowania znamion typu czynu zabronionego (np. w przypadku błędu, niepoczytalności sprawcy, odstąpienia na którymś z etapów *iter criminis* od popełnienia przestępstwa, braku wniosku o ściganie lub przedawnienia karalności). W niektórych przypadkach nawet w sytuacji umorzenia postępowania karnego zachowanie może nadal spełniać przesłanki nieprawidłowości objętych zakresem przedmiotowym *Vox estis lux mundi* bądź uzasadniać zastosowanie innych procedur przewidzianych prawem kanonicznym. Zwraca na to uwagę *Vademecum... wer. 2.0*, w którym chociaż zauważono, że wiedza o wynikach postępowania państwowego może doprowadzić do zbędności dochodzenia wstępnego (np. wyrok skazujący na podstawie oczywistego

charakteru czynu i przyznanie się sprawcy – por. nr. 36 i 37 *Vademecum... wer. 2.0*), to jednocześnie wyraźnie nałożono obowiązek uważnego przeanalizowania wyniku postępowania państwowego, wskazując na niektóre przypadki (terminy przedawnienia, typologia przestępstwa, wiek ofiary), w których nie będzie on pozwalał na ocenę zasadności prowadzenia postępowania prawno-kanonicznego. *Vademecum... wer. 2.0* w takich przypadkach – w razie wątpliwości – zaleca konsultację z Dykasterią Nauki Wiary (nr 36 *Vademecum... wer. 2.0*).

Na gruncie państwowego postępowania karnego regulacje w odniesieniu do informowania podmiotów kościelnych przez podmioty państwowe o wyniku postępowania zawierają wcześniej już wspomniane zasady zamieszczone w art. 21 § 1 kpk. Zgodnie z tym przepisem, należy niezwłocznie zawiadomić przełożonych osób zatrudnionych w instytucjach państwowych, samorządowych i społecznych, uczniów i słuchaczy szkół, duchownych oraz członków zakonów i diakonatów zarówno o wszczęciu, jak i o ukończeniu postępowania toczącego się z urzędu przeciwko nim. Natomiast w przypadku postępowań przeciwko rodzicowi lub opiekunowi prawnemu bądź faktycznemu, dotyczących przestępstwa popełnionego na szkodę małoletniego, zawiadomienie kieruje się do sądu rodzinnego właściwego dla miejsca zamieszkania małoletniego²¹.

W przeciwieństwie do zagadnienia przekazywania i uzyskiwania informacji o wyniku postępowania państwowego kwestia przekazywania i uzyskiwania informacji o wyniku postępowania kościelnego nie została bliżej unormowana w przepisach prawa kanonicznego ani prawa państwowego. W tej mierze należy zatem stosować wcześniej opisane zasady ogólne.

21 Aktualność zachowują wcześniej poczynione uwagi dotyczące możliwości stosowania tego przepisu względem osób objętych zakresem podmiotowym *Vox estis lux mundi* z 2023 roku.

5. Udostępnianie materiałów postępowania

Przysparzającą najwięcej wątpliwości w praktyce oraz najbardziej skomplikowaną pod względem regulacji prawych kwestią jest wzajemne udostępnianie przez podmioty kościelne i państwowe materiałów zgromadzonych w toku prowadzonych postępowań.

O ile prawo państwowe (por. niżej) kategorycznie wypowiada się o obowiązku udostępniania materiałów znajdujących się w posiadaniu podmiotów trzecich (w tym *lege non distinguente* podmiotów kościelnych), o tyle prawo kanoniczne reguluje tę kwestię bezpośrednio i w bardziej zróżnicowany sposób. W pierwszej kolejności *Vademecum... ver. 2.0* przypomina o obowiązkach wynikających z kodeksów prawa kanonicznego, wskazując, że w świetle kan. 1719 KPK i kan. 1470 kodeksu kanonów Kościołów wschodnich oryginały wszystkich akt należy przechowywać w tajnym archiwum kurii (nr 73 *Vademecum... ver. 2.0*)²².

Kluczowe unormowania zawiera zaś nr 50 *Vademecum... ver. 2.0*, zgodnie z którym, jeżeli władze państwowe zarządzą wydanie dokumentów dotyczących spraw lub postanowienie o ich zabezpieczeniu (zajęciu), należy współpracować z władzami państwowymi. W przepisie tym wprowadzono jednak trzy zastrzeżenia, w świetle których obowiązek ten się aktualizuje, o ile taka decyzja podmiotów państwowych jest zgodna z obowiązującym prawem państwowym i podlega wykonaniu oraz o ile jest to zgodne z ewentualnymi obowiązującymi porozumieniami (jeśli istnieją). W przypadku wątpliwości w zakresie zgodności takich decyzji organów państwowym z obowiązującym prawem państwowym *Vademecum... ver. 2.0* w tym samym przepisie zaleca konsultację z prawnikami dotyczącą zaskarżenia decyzji na gruncie prawa państwowego. Natomiast w każdym przypadku wystąpienia takiej decyzji organów

22 W odniesieniu do kwestii tajemnicy urzędowej – por. niżej w rozdziale 6.

państwowych zalecono bezzwłoczne powiadomienie przedstawiciela Stolicy Apostolskiej²³.

Kwestia przekazywania materiałów postępowania została również opisana w dokumencie Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych odpowiadającym na kwestie podniesione przez Konferencję Episkopatu Polski odnośnie do stosowania *Vox estis lux mundi* z dnia 12 maja 2021 roku²⁴. W art. 3a *Uwag* potwierdzenie znalazła wyrażona w nr. 50 *Vademecum... ver. 2.0* zasad przekazywania władzy sądowniczej dokumentacji, ale inaczej zostały sformułowane wcześniej opisane warunki tego przekazania. Zgodnie z brzmieniem *uwag* warunkiem jest uznanie przez podmioty kościelne, że decyzja podmiotów państwowych jest „prawomocna”, co kładzie akcent na ocenę zgodności z prawem przez podmioty kościelne decyzji procesowych podmiotów państwowych. Istotne *novum* cytowanego przepisu względem brzmienia nr 50 *Vademecum... ver. 2.0* polega na dodaniu kolejnego warunku w postaci pozostawiania materiałów postępowania w „jurysdykcji diecezji”. Stanowczy charakter mają postanowienia art. 4 *Uwag*, w którym w sposób kategoryczny zakazano przekazywania dokumentów należących do zakresu wewnętrznego (w przypadku przekazywania materiałów postępowania dokumenty te należy z nich wyłączyć i ewentualnie przechowywać, o ile to konieczne w archiwum tajnym zgodnie z kan. 490 KPK, a następnie zniszczyć)²⁵. Istotne jest określenie, kiedy w rozumieniu *Uwag* ma-

23 Wprowadzony został również obowiązek uprzedzenia uczestników postępowania kanonicznego, że w przypadku wydania przez władze państwowe sądowe postanowienia zabezpieczającego lub nakazu udostępnienia akt, może nie być możliwe zapewnienie poufności zeznań i dokumentacji (nr 44 *Vademecum... ver. 2.0*).

24 Papieska Rada ds. Tekstów Prawnych, Uwagi na temat pytań Konferencji Episkopatu Polski odnośnie do stosowania motu proprio *Vos estis lux mundi*, 12.05.2021, <https://www.ekai.pl/stolica-apostolska-uregulowala-zasady-wspolpracy-ze-swieckim-wymiarem-sprawiedliwosci-w-polsce/> (dostęp: 1.03.2023), dalej: *Uwagi*.

25 W *Uwagach* zastrzeżono także zaistnienie sytuacji wyjątkowej, w której pewne dokumenty, wymienione ze Stolicą Apostolską, należy uznać za analogiczne do tych,

teriały postępowania znajdują się w jurysdykcji diecezji, za którą *prima facie* można chyba uznać zakończenie dochodzenia wstępnego.

Jeśli postępowanie znajduje się w jurysdykcji Stolicy Apostolskiej, *Uwagi*, powołując się na jej autonomię prawno-międzynarodową jako właściwą procedurę udostępnienia materiałów, postulują wniosek skierowany w trybie dyplomatycznym o udzielenie międzynarodowej pomocy prawnej poprzez zwrócenie się do kompetentnej dykasterii (art. 6 *Uwag*). Jednocześnie *Uwagi* wskazują na dwie konkretne sytuacje szczególne, które mogą wystąpić nawet wówczas, gdy postępowanie należy już do właściwości Stolicy Apostolskiej. Pierwsza z nich dotyczy kopii materiałów postępowania pozostałych w diecezji, które zostały już przesłane do Stolicy Apostolskiej (w takim przypadku zaleca się złożenie wniosku do podmiotów państwowych, by te zastosowały wyżej opisany tryb dyplomatyczny lub udostępnienie przez polski podmiot kościelny, aczkolwiek wyłącznie po uzyskaniu zgody Stolicy Apostolskiej²⁶), natomiast druga zachodzi wtedy, gdy postępowanie było prowadzone w Polsce, ale na mocy delegacji Stolicy Apostolskiej²⁷ (w takim przypadku delegat przed udzieleniem odpowiedzi podmiotom państwowym ma obowiązek zwrócić się do Stolicy Apostolskiej).

Przedmiotowej kwestii dotyczy jeszcze jeden dokument prawa kanonicznego, a są to: Wskazania dotyczące współpracy ze świeckim wymiarem sprawiedliwości²⁸. Zgodnie z pkt 3 tego dokumentu,

które ściśle przynależą do zakresu wewnętrznego, i również wówczas dokument ten nakazuje je wyłączyć i przechowywać oddzielnie.

26 W świetle *Uwag* po podstaw do zastosowania takich procedur można upatrywać w art. 5 i art. 8 ust. 1 Konkordatu, stanowiącym źródło prawa zarówno polskiego, jak i kanonicznego.

27 Jako przykłady wskazano prowadzenie postępowania przez delegata Stolicy Apostolskiej lub metropolitę wszczynającego postępowanie wobec biskupów lub innych osób.

28 Nuncjatura Apostolska w Polsce, *Wskazania dotyczące współpracy ze świeckim wymiarem sprawiedliwości*, 9.12.2021, <https://www.ekai.pl/stolica-apostolska-uregulowala-zasady-wspolpracy-ze-swieckim-wymiarem-sprawiedliwosci-w-polsce/> (dostęp: 1.03.2023).

jeśli w diecezjalnej fazie postępowania, „świecka władza sądownicza” zgodnie z prawem zażąda wglądu do materiałów postępowania, dopuszczalne jest przesłanie „zwięzłej relacji” przedstawiającej *status quaestionis*. Dodatkowo nakazano rozważyć, aczkolwiek według uznania biskupa, przekazanie żądanej dokumentacji. W każdym przypadku zalecono, by żądanie podmiotów państwowych skonsultować z prawnikami w celu ustalenia, czy nakaz wydany przez świecki wymiar sprawiedliwości jest prawomocny i podlegający wykonaniu (jeśli nie, nakazane jest skorzystanie ze środków prawnych przewidzianych przez prawo państwowe). Powtórzone zostały również zasady o nieprzekazywaniu w żadnym przypadku dokumentów z zakresu forum wewnętrznego (pkt 4 Wskazań) oraz o pozostawianiu sprawy po zakończeniu dochodzenia wstępnego i przekazaniu jego rezultatów właściwym dykasteriom Stolicy Apostolskiej w kompetencji Stolicy Świętej (pkt 5 Wskazań), przy zaleceniach stosowania wówczas międzynarodowej pomocy prawnej w drodze dyplomatycznej (pkt 6 Wskazań)²⁹. Należy również wskazać na regulacje dotyczące powiadamiania Nuncjatur Apostolskich w przypadku trudności we współpracy z państwowym wymiarem sprawiedliwości (pkt 8 Wskazań) oraz sformułowaną uwagę, że nie w każdym przypadku zastosowania środków dyscyplinarnych przez Stolicę Apostolską zasadne jest przekazywanie materiałów postępowania, gdyż mogą być

29 Przedmiotowe postanowienie uzupełnia deklaracja współpracy sądowej Stolicy Apostolskiej z państwami zgodnie z zasadami międzynarodowej kurtuazji i wzajemności na podstawie ratyfikowanych traktatów, przy czym warunkiem takiej współpracy jest spełnianie wszystkich kryteriów formalnych i merytorycznych ustanowionych przez zwyczaj międzynarodowy. W kolejnym przepisie (pkt 7 Wskazań) określono wymogi, którym powinny odpowiadać rzeczzone wnioski: możliwe dokładne wskazanie konkretnych, stanowiących przedmiot postępowania państwowego faktów; wskazanie istotnych elementów, które w związku z nimi są badane; wskazanie uzasadnionych powodów złożenia wniosku do Stolicy Apostolskiej. Jak wskazano, wymogi te mają służyć prawidłowej ocenie wniosków pod kątem ich sensowności, zasadności i przydatności do celów postępowania państwowego. Zastrzeżono również, że wnioski ogólnikowe lub sformułowane w sposób uniemożliwiający ocenę ich sensowności, zasadności i przydatności nie będą uwzględniane.

one wynikiem nieprawidłowości irrelewantnych z punktu widzenia prawa państwowego (pkt 9 Wskazań)³⁰.

Na gruncie prawa państwowego przekazywanie przez podmioty kościelne materiałów postępowania zostało uregulowane odmiennie – szczegółowe regulacje zawarte w procedurach nie różnicują postępowania w zależności od charakteru materiałów (jako dotyczących forów zewnętrznego lub wewnętrznego) ani nie przewidują odmiennego postępowania w przypadku zakończenia fazy diecezjalnej postępowania prowadzonego na gruncie *Vox estis lux mundi* z 2023 roku. Zgodnie z art. 217 § 1 kpk rzeczy mogące stanowić dowód w sprawie (w tym dokumenty) należy wydać na żądanie sądu lub prokuratora, a w wypadkach niecierpiących zwłoki – także na żądanie policji lub innego uprawnionego organu. Należy dodać, że w celu ujawnienia dowodów, można dokonać przeszukania pomieszczeń i innych miejsc, jeżeli istnieją uzasadnione podstawy do przypuszczenia, że dowody się tam znajdują (art. 219 § 1 kpk)³¹. Kodeks postępowania karnego w pewnym zakresie chroni tajemnicę zawodową także w odniesieniu do dowodów (art. 226 KPK w związku z art. 178–181 kpk). Literalnie jednak wprost i bezwzględnie chroniona jest wyłącznie tajemnica spowiedzi (art. 178 pkt 2 kpk),

30 Jako przykład takiej sytuacji *Wskazania* podają niewłaściwe relacje z duchowieństwem diecezjalnym, trudności duszpasterskie lub problemy związane z zarządzaniem diecezją.

31 Por. szerzej: M. Tomkiewicz, *Czynności przeszukania w pomieszczeniach kościołów i innych związków wyznaniowych. Zatrzymanie dokumentów i innych rzeczy*, „*Annales Canonici*” 14 (2018) nr 1, s. 123–146, <https://doi.org/10.15633/acan.2476>. Należy zwrócić również uwagę na uprawnienia Państwowej Komisji do spraw przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu małoletnich poniżej lat 15, na wniosek której – w zakresie niezbędnym do realizacji wykonywanych przez nią zadań – należy przekazać niezwłocznie, nie później niż w terminie 30 dni od dnia otrzymania wniosku, znane informacje lub dokumenty, chyba że ich przekazanie jest wyłączone lub ograniczone na podstawie przepisów odrębnych (art. 3a ustawy z dnia 30 sierpnia 2019 r. o Państwowej Komisji do spraw wyjaśniania przypadków czynności skierowanych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletniego poniżej lat 15, t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 2219 z późn. zm.).

natomiast w zakresie tajemnicy związanej z wykonywaniem zawodu lub funkcji możliwe jest zwolnienie z obowiązku zachowania tajemnicy przez sąd lub prokuratora (art. 180 § 1 kpk), przy czym wobec braku wyraźnego przepisu wprowadzającego tajemnicę zawodową duchownego³², członka kolegium sędziowskiego czy osoby pełniącej urząd lub funkcję kościelną w praktyce mogą zachodzić wątpliwości, czy regulacja ta w danym przypadku ma zastosowanie³³. Sytuacja jest niezadowolająca i wymaga zmian w prawodawstwie.

Udostępnianie materiałów postępowania przez podmioty państwowe podmiotom kościelnym nie zostało szczegółowo uregulowane w prawie kanonicznym. Poprzestano w tym zakresie na wskazaniu, że niekiedy dochodzenie wstępne może okazać się zbędne wskutek pozyskania akt postępowania państwowego lub przyznania się duchownego (nr 37 *Vademecum... wer. 2.0*).

Kwestie te doczekały się zaś regulacji w prawie państwowym. W postępowaniu karnym materiały postępowania zasadniczo nie

32 Por. B. Pieron, *Tajemnica zawodowa (duszpasterska) duchownego*, „Annales Canonici” 12 (2016), s. 131–153, <https://doi.org/10.15633/acan.1824>; L. Świto, *Tajemnica duszpasterska*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 32 (2022) nr 35, s. 181–194, <https://doi.org/10.32084/bskp.4426>. Zgodnie z art. 12 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (t.j. Dz.U. z 2023 roku poz. 265), duchowni oraz osoby zakonne kościołów i innych związków wyznaniowych, ustanowione według przepisów prawa wewnętrznego kościoła lub innego związku wyznaniowego, są w ramach obowiązujących przepisów ustaw zwolnieni z obowiązków niemożliwych do pogodzenia z pełnieniem funkcji duchownego lub osoby zakonnej. Ograniczenie do „ram obowiązujących przepisów ustaw” daje asumpt do twierdzenia, że jest to przepis wyrażający ogólną zasadę i odsyłający do rozwiązań szczegółowych i jako taki nie wprowadza tajemnicy duchownej. W takim ujęciu ewentualnych podstaw prawnych do odmowy wydania dokumentów trzeba by poszukiwać w regulacjach konstytucyjnych (np. w prawie praktykowania przekonań religijnych w przypadku religijnego obowiązku nieprzekazywania dokumentów wskutek przysięgi) lub zasadzie autonomii Kościoła katolickiego. Por. też: R. Kamiński, *Problematyka...*, dz. cyt., s. 116.

33 Zgodnie jednak z art. 168a § 1 kodeksu postępowania karnego dowody uzyskane nawet z naruszeniem przepisów postępowania karnego, w tym opisanych unormowań, nadal stanowią dowód w sprawie.

są jawne, jednak zgodnie z art. 156 § 5 kpk za zgodą prokuratora akta w toku postępowania przygotowawczego mogą być w wyjątkowych wypadkach udostępnione innym osobom, a w postępowaniu sądowym za zgodą prezesa sądu (art. 156 § 1 kpk). Warto odnotować, że odmowa udzielenia akt może zostać zaskarżona (art. 159 kpk)³⁴.

6. Udział w postępowaniu

Udział osób w postępowaniu prowadzonym przez podmioty państwowe nie został osobno uregulowany w prawie kanonicznym. W tym zakresie zastosowanie ma ogólna zasada współpracy, uzupełniona jednak o przepisy nakazujące zachowania niektórych informacji w tajemnicy. *Vademecum... ver. 2.0* (nr 47) przypomina, że doniesienia, procesy i decyzje dotyczące przestępstw, o których mowa w art. 6 motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela*³⁵, objęte są tajemnicą urzędową (przy czym osoba składająca doniesienie do podmiotów kościelnych może publicznie mówić o swoich działaniach).

Szerzej kwestie tajemnicy zostały omówione we wcześniej wspomnianych *Uwagach*. W art. 1 przypominają one, że w sprawach tego rodzaju nie obowiązuje już „tajemnica papieska” nałożona poprzednimi regulacjami, ale nadal obowiązuje tajemnica

34 Uodostępnianie materiałów postępowania prowadzonego przez wcześniej wspomnianą państwową komisję reguluje dotycząca jej ustawa. Zgodnie z jej art. 5 ust. 2 odmawia się ujawnienia danych osobowych osoby, od której uzyskała informacje, oraz osoby, której dotyczy zgłoszenie, a także dokumentacji zgromadzonej w toku postępowania wyjaśniającego, o ile Komisja uzna to za niezbędne dla ochrony czci, praw i godności osoby poszkodowanej. Zarazem dokumentacja zgromadzona w toku postępowania wyjaśniającego, nie stanowi informacji publicznej i nie podlega udostępnieniu w trybie określonym w ustawie z dnia 6 września 2001 roku o dostępie do informacji publicznej (art. 5 ust. 3).

35 Jan Paweł II, *Litterae Apostolicae motu proprio datae quibus Normae de gravioribus delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis promulgantur, Sacramentorum sanctitatis tutela*, 30.04.2001, „Acta Apostolicae Sedis” 93 (2001), s. 737–739.

urzędowa, o której mowa w kan. 471 CIC z 1983 roku (w odniesieniu do pracowników kurialnych) i kan. 1554–1555 CIC z 1983 roku (w odniesieniu do pracowników sądów kościelnych)³⁶. W konsekwencji osoby nie powinny udostępniać informacji i dokumentów objętych tajemnicą (art. 2 Uwag). Jednocześnie powtórzono regulację, zgodnie z którą tajemnica urzędowa „nie stoi na przeszkodzie” wykonaniu obowiązków nałożonych prawem państwowym, w szczególności powiadomienia o nieprawidłowościach lub wydania dokumentów. Wprost składania zeznań dotyczy natomiast art. 5 *Uwag*, w świetle którego należy zawsze zastosować się do prawa państwowego, z uwzględnieniem jedynie ograniczeń sumienia (w sprawach z zakresu wewnętrznego, tajemnicy powierzonej i oczywiście tajemnicy spowiedzi). Wskazano również, że dopuszczalne byłoby odmówienie składania zeznań w pozostałym zakresie ze względu przekonania moralne, jednak w granicach określonych przez prawo państwowe³⁷.

Prawo państwowe wprowadza ogólny obowiązek stawienia się i złożenia zeznań (art. 177 § 1 kpk), chroniąc przede wszystkim tajemnicę spowiedzi bezwzględny zakazem dowodowym (art. 178 pkt 2 kpk). Osoby obowiązane do zachowania tajemnicy zawodowej lub związanej z pełnioną funkcją chroni zaś wyłącznie, jeśli tajemnica ta jest przewidziana przepisem prawa powszechnie obowiązującego³⁸ i o ile organ postępowania nie zwolni od zachowania tej tajemnicy (art. 180 kpk). Dodatkowo świadek może uchylić się od odpowiedzi na pytanie, jeżeli udzielenie odpowiedzi mogłoby narazić jego lub osobę dla niego najbliższą na odpowiedzialność za przestępstwo albo przestępstwo skarbowe (art. 183 § 1 kpk), a także żądać, aby przesłuchano go na rozprawie z wyłączeniem jawności,

36 Por. też: P. Majer, *The lifting of „pontifical secrecy” and the relationship between the state and Church systems of justice in the subject matter of sex offences against minors*, „Acta Iuris Stetinensis” 29 (2020), s. 101–126, <https://doi.org/10.18276/ais.2020.29-08>.

37 Por. R. Kamiński, *Problematyka...*, dz. cyt., s. 111–112.

38 Więcej na temat odniesienia do tajemnicy zawodowej duchownego – por. rozdział 5.

jeżeli treść zeznań mogłaby narazić na hańbę jego lub osobę dla niego najbliższą (art. 183 § 2 kpk). Istotne jest, że uprawnienie do odmowy składania zeznań wymaga oświadczenia o skorzystaniu z niego nie później niż przed rozpoczęciem pierwszego zeznania w postępowaniu sądowym (art. 186 § 1 kpk)³⁹.

Podsumowanie

Zarówno prawo kanoniczne, jak i prawo państwowe przewidują szereg instytucji prawnych polegających na współpracy oraz wzajemnej pomocy w prowadzonych postępowaniach i wymianie informacji. Zgodnie z konstytucyjnymi i konkordatowymi zasadami wzajemnych relacji współpraca ta powinna się odbywać na zasadach poszanowania autonomii, jednak wiele ze szczegółowych regulacji prawa państwowego nie uwzględnia wystarczająco specyfiki procedur prowadzonych na gruncie prawa kanonicznego. Skutkuje to bądź wątpliwościami interpretacyjnymi (np. w odniesieniu do prawnej ochrony tajemnicy zawodowej duchownego), bądź koniecznością odwoływania się do unormowań konstytucyjnych i prawno-międzynarodowych celem zapewnienia zgodności działań na forum prawa państwowego z regulacjami prawa kanonicznego.

39 W odniesieniu do postępowania przed wcześniej wspomnianą komisją państwową kwestie odmowy składania zeznań i odpowiedzi na pytanie uregulowano nieco odmiennie. Zgodnie z art. 29 ust. 3 przywołanej ustawy art. 29 ust. 3 ustawy prawo uchylenia się od odpowiedzi na pytanie przysługuje, jeżeli jej udzielenie mogłoby narazić świadka lub osobę dla niej najbliższą na odpowiedzialność za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe albo narazić na wydanie postanowienia o wpisie w Rejestrze. Prawo odmowy odpowiedzi na pytania rozciąga się na sytuację, gdy świadek jest podejrzanym albo oskarżonym o popełnienie przestępstwa pozostającego w ścisłym związku z czynem stanowiącym przedmiot postępowania przed komisją albo gdy za to przestępstwo został skazany. Nadto prawo odmowy odpowiedzi na pytania dotyczy okoliczności, na które rozciąga się ciężący na świadku obowiązek zachowania tajemnicy ustawowo chronionej.

Literatura przedmiotu

- Borek D., *Obowiązek powiadomienia o przestępstwie w prawie i praktyce Kościoła*, „Annales Canonici” 18 (2022) nr 1, s. 5–48, <https://doi.org/10.15633/ac.18101>.
- Borek D., *Przestępstwa zastrzeżone dla Kongregacji Nauki Wiary: normy materialne i proceduralne*, Tarnów 2019.
- Brzemia-Bonarek A., Dohnalik J., *Wykorzystanie akt sprawy małżeńskiej w kanonicznym postępowaniu karnym*, „Annales Canonici” 17 (2021) nr 2, s. 7–32, <https://doi.org/10.15633/acan.4157>.
- Burdziak K., *Przepis art. 240 § 1 Kodeksu karnego a tajemnica obrończa, adwokacka, radcowska i tajemnica spowiedzi*, „Prawo w Działaniu” 51 (2022), s. 63–78, <https://doi.org/10.32041/PWD.5105>.
- Dappa R., *Duchowny wobec obowiązku denuncjacji przestępstw seksualnych na podstawie art. 240 Kodeksu karnego*, „Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 11 (2018) nr 1, s. 37–49, <https://doi.org/10.32084/tekapr.2018.11.1-3>.
- Dohnalik J., *Poufność karnych postępowań kanonicznych w świetle pierwszeństwa osób skrzywdzonych i zasady rozliczalności*, [w:] *Wykorzystywanie seksualne osób małoletnich. Ujęcie interdyscyplinarne. Część I*, red. M. Cholewa, P. Studnicki, Kraków 2021, s. 267–293.
- Kamiński R., *Problematyka współdziałania między Państwem i Kościołem w zakresie prawa procesowego w świetle art. 1 i 5 Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanoniczów Polskich” 33 (2023) nr 36, s. 91–129, <https://doi.org/10.32077/bskp.5460>.
- Kiełpiński K. M., *List apostolski motu proprio papieża Franciszka Vos estis lux mundi nowelizacją kanonicznego prawa karnego i skuteczną ochroną małoletnich*, „Studia Iuridica Toruniensia” 25 (2020), s. 121–144, <https://doi.org/10.12775/SIT.2019.022>.
- Kroczek P., *Kilka uwag do znowelizowanych Wytycznych Konferencji Episkopatu Polski w kontekście zasad techniki legislacyjnej oraz znowelizowanego art. 240 § 1 kodeksu karnego*, „Annales Canonici” 13 (2017), s. 91–107, <https://doi.org/10.15633/acan.2221>.

- Majer P., *Kanoniczna odpowiedzialność biskupa w związku z czynami podległymi mu duchownych. Przestępstwa seksualne wobec małoletnich*, Kraków 2023, <https://doi.org/10.15633/9788363241889>.
- Majer P., *The lifting of „pontifical secrecy” and the relationship between the state and Church systems of justice in the subject matter of sex offences against minors*, „Acta Iuris Stetinensis” 29 (2020), s. 101–126, <https://doi.org/10.18276/ais.2020.29-08>.
- Pieron B., *Tajemnica zawodowa (duszpasterska) duchownego*, „Annales Canonici” 12 (2016), s. 131–153, <https://doi.org/10.15633/acan.1824>.
- Świto L., *Rekwizycja cywilno-kanoniczna? Pomoc sądowa pomiędzy trybunałami kościelnymi a sądownictwem powszechnym w Polsce*, „Prawo Kanoniczne” 55 (2012) nr 2, s. 145–166.
- Świto L., *Tajemnica duszpasterska*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 32 (2022) nr 35, s. 181–194, <https://doi.org/10.32084/bskp.4426>.
- Świto L., Tomkiewicz M., *Karnoprawny obowiązek denuncjacji (art. 240 kk) a tajemnica posługi religijnej*, „Prawo Kanoniczne” 61 (2018) nr 3, s. 149–168, <https://doi.org/10.21697/pk.2018.61.3.06>.
- Tomkiewicz M., *Czynności przeszukiwania w pomieszczeniach kościołów i innych związków wyznaniowych. Zatrzymanie dokumentów i innych rzeczy*, „Annales Canonici” 14 (2018) nr 1, s. 123–146, <https://doi.org/10.15633/acan.2476>.

Abstrakt

Współpraca z organami państwowymi

Rozdział Marka Strzały omawia normatywne i praktyczne podstawy współpracy podmiotów Kościoła katolickiego z organami władzy państwowej w sprawach ochrony małoletnich i osób w prawie kanonicznym z nimi zrównanych, koncentrując się na postępowaniach karnych objętych zakresem motu proprio „Vos estis lux mundi” (wersja z 2023 roku). Autor analizuje regulacje prawa kanonicznego

i polskiego, które nakładają obowiązek i określają sposób zawiadomiania organów ścigania o przestępstwach seksualnych, a także zakres wzajemnego wykorzystania materiału dowodowego (np. akt spraw małżeńskich w postępowaniu karnym kościelnym) oraz granice współpracy wynikające z tajemnicy spowiedzi, tajemnicy zawodowej i postanowień Konkordatu. Rozdział odwołuje się do bogatej literatury przedmiotu dotyczącej „Vos estis lux mundi”, obowiązku denuncjacji z art. 240 kk oraz współdziałania państwa i Kościoła w prawie procesowym, ukazując współpracę jako konieczny element skutecznego systemu ochrony małoletnich, przy jednoczesnym poszanowaniu autonomii obu porządków prawnych.

Słowa kluczowe: współpraca Kościoła i państwa, Vos estis lux mundi, postępowanie karne, obowiązek zawiadomienia, Konkordat

Abstract

Cooperation with state authorities

Marek Strzała's chapter examines the normative and practical foundations of cooperation between entities of the Catholic Church and state authorities in matters concerning the protection of minors and persons equated with them in canon law, focusing on criminal proceedings covered by the *motu proprio* “Vos estis lux mundi” (2023 version). The author analyses canonical and Polish legal provisions that shape the duty and manner of notifying law-enforcement bodies of sexual offences, the scope of mutual use of evidentiary material (for example, marriage-case files in canonical penal proceedings), and the limits of cooperation arising from the seal of confession, professional secrecy, and the Concordat between the Holy See and the Republic of Poland. Drawing on extensive literature on “Vos estis lux mundi”, the obligation to report crimes under Article 240 of the

Polish Criminal Code, and cooperation between Church and state in procedural law, the chapter presents such collaboration as an essential component of an effective system for safeguarding minors, while respecting the autonomy of both legal orders.

Keywords: cooperation between Church and state, Vos estis lux mundi, criminal proceedings, duty to notify, Concordat

DR MAREK STRZAŁA – dr nauk prawnych, adwokat, adiunkt w Pracowni Prawa Kościelnego i Wyznaniowego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego. Członek Zarządu Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego.

Karolina Mazur

 <https://orcid.org/0000-0001-8551-9239>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

 <https://ror.org/0583g9182>

 <https://doi.org/10.15633/9788383700755.11>

Prawa i obowiązki duchownego w kanonicznym postępowaniu karnym

Kanoniczny proces karny został uregulowany zarówno w kodeksie Pio-Benedyktyńskim¹ (kan. 1933–1959 KPK z 1917 roku), jak i Jana Pawła II² (kan. 1717–1731 KPK z 1983 roku). Obejmuje on dochodzenie wstępne (kan. 1717–1719 KPK z 1983 roku) oraz postępowanie zasadnicze, przewidując tryb karno-administracyjny i karno-sądowy (kan. 1720–1728 KPK z 1983 roku)³. W nieuregulowanych kwestiach

-
- 1 *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), „Acta Apostolicae Sedis” 9 (1917), pars II, s. 1–593 (dalej: KPK z 1917 roku).
 - 2 *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), „Acta Apostolicae Sedis” 75 (1983), pars II, s. 1–317; tekst polski: *Kodeks prawa kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku, Pallottinum, Poznań 2022 (dalej: KPK z 1983 roku).
 - 3 K. Mazur, *Dochodzenie wstępne w sprawie duchownych podejrzanych o popełnienie przestępstwa przeciw szóstemu przykazaniu Dekalogu z nieletnim*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 31 (2021), nr 34, <https://doi.org/10.32077/>

prawodawca kościelny odsyła do odpowiedniego stosowania przepisów o procesie w ogólności oraz o zwyczajnym procesie spornym, z zastosowaniem szczególnych przepisów dotyczących spraw, które dotyczą dobra publicznego, chyba że sprzeciwia się temu natura rzeczy (kan. 1728 § 1 KPK z 1983 roku). W dochodzeniu wstępnym sprawcę uznaje się za podejrzanego, natomiast od momentu wniesienia aktu oskarżenia do wydania prawomocnego rozstrzygnięcia w sprawie – za oskarżonego⁴.

Wykorzystanie seksualne duchownych wobec małoletnich to jedno z najpoważniejszych przestępstw przeciwko obyczajom⁵, dlatego też prawodawca kościelny wydał normy specjalne regulujące sposób procedowania w tych sprawach: *motu proprio Vos estis lux mundi*⁶ i *Vademecum*⁷. Dykasteria Nauki Wiary posiada kompetencję do osądzania przestępstw nadużyć seksualnych duchownych wobec

skp.2021.34.1-8, s. 127; A.G. Miziński, *Strony w kanonicznym procesie karno-sądowym według aktualnych przepisów kościoła łacińskiego*, „Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 3 (2010), s. 126.

- 4 K. Mazur, *Dochodzenie wstępne...*, dz. cyt., s. 127; A. G. Miziński, *Strony w kanonicznym procesie...*, s. 131.
- 5 Francesco, *Rescriptum ex audientia SS.MI: Rescritto del Santo Padre Francesco con cui si introducono alcune modifiche alle Normae de gravioribus delictis* (03.12.2019), <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/>; <https://bollettino/pubblico/2019/12/17/1010/02063.html> (dostęp: 18.06.2024). Por. Francis, *Rescriptum ex audientia SS.MI: Rescriptum of the Holy Father Francis to approve the Norms on delicts reserved to the Congregation for the Doctrine of the Faith* (11.10.2021), <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2021/12/07/211207c.html> (dostęp: 18.06.2024) (dalej: SST).
- 6 Francesco, *Lettera apostolica in forma di „motu proprio” del sommo pontefice Francesco „Vos estis lux mundi”* (07.05.2019), https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20190507_vos-estis-lux-mundi.html (dostęp: 18.06.2024); tekst polski: *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich*, dz. cyt., s. 46–56.
- 7 Congregazione per la Dottrina della Fede, *Vademecum su alcuni punti di procedura nel trattamento dei casi di abuso sessuale di minori commessi da chierici* (05.06.2022), https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_pl.html (dostęp: 15.06.2023) (dalej: *Vademecum*).

małoletnich (art. 8 SST), dlatego zobowiązała konferencje biskupów do opracowania norm partykularnych regulujących sposób procedowania w tych sprawach⁸. W odpowiedzi na ten apel Konferencja Episkopatu Polski opracowała wytyczne określające zasady przeprowadzenia kanonicznego dochodzenia wstępnego, w szczególności zakres czynności podejmowanych na tym etapie postępowania⁹.

1. Prawo obrony jako podstawowe prawo każdego wiernego

Prawodawca kościelny przypomina wiernym o prawie do dochodzenia swoich praw w Kościele i możliwości podjęcia obrony na forum kościelnym (kan. 221 § 1 KPK z 1983 roku). To podstawowe prawo przysługujące wszystkim wiernym ma charakter konstytucyjny¹⁰, jego realizacja determinuje status prawny podejrzanego lub oskarżonego¹¹. Każdy wierny, przeciwko któremu prowadzone jest kanoniczne postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich

8 Congregazione per la Dottrina Della Fede, *Lettera circolare per aiutare le conferenze episcopali nel preparare linee Guida per il trattamento dei casi di abuso sessuale nei confronti di minori da parte di chierici* (03.05.2011); tekst polski: *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich*, s. 35–42 (dalej: Okólnik KNW).

9 Tekst przyjęty na mocy uchwały nr 13/366/2014 Konferencji Episkopatu Polski z 8 października 2014 roku został dwukrotnie znowelizowany: 6 czerwca 2017 roku i 8 października 2019 roku. Konferencja Episkopatu Polski, Uchwała nr 14/384/2019 Konferencji Episkopatu Polski w sprawie nowelizacji Wytycznych dotyczących wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia (08.10.2019), „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 2019, nr 31, s. 259–70.

10 H. Stawniak, *Prawo do obrony w procesie kanonicznym (refleksje na kanwie przemówienia Jana Pawła II do Roty Rzymskiej w dniu 26.01.1989 roku)*, „Prawo Kanoniczne” 33 (1990), nr 1–2, s. 144.

11 M. Paulińska, *Prawo do obrony w procesie karnym na tle regulacji prawa międzynarodowego*, „Palestra” 9 (2021), s. 21; S. Łupiński, *Pozycja prawna podejrzanego podczas dochodzenia wstępnego*, „Studia Teologiczne” 11 (1993), s. 212.

fazach procesu, poczynając od dochodzenia wstępnego, poprzez fazę instrukcyjną oraz decyzyjną, aż do wydania prawomocnego rozstrzygnięcia w sprawie.

Źródeł tego uprawnienia można doszukać się w prawie człowieka do ochrony godności osobowej¹², które zostało zagwarantowane zarówno przez prawo świeckie¹³, jak i międzynarodowe¹⁴. Wszyscy

12 A. G. Miziński, *Prawo wiernych do obrony w procesie kanonicznym*, Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie 2 (2009), s. 77.

13 Art. 42 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483, (dalej: Konstytucja RP): „Każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu”. Art. 6 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 1997 nr 89, poz. 555 ze zm.: „Oskarżonemu przysługuje prawo do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy, o czym należy go pouczyć”.

14 Art. 14 ust. 3 lit. b i d–e *Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych* z dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. 1977 Nr 38, poz. 167 (dalej: MPPO): „Każda osoba oskarżona o popełnienie przestępstwa ma prawo, na zasadach pełnej równości, co najmniej do następujących gwarancji: dysponowania odpowiednim czasem i możliwościami w celu przygotowania obrony i porozumienia się z obrońcą przez siebie wybranym (lit. b); obecności na rozprawie, bronięcia się osobiście lub przez obrońcę przez siebie wybranego; do otrzymania informacji, jeżeli nie posiada obrońcy, o istnieniu powyższego prawa oraz posiadania obrońcy wyznaczonego dla niej w każdym przypadku, kiedy interesy sprawiedliwości tego wymagają, bez ponoszenia kosztów obrony w przypadkach, kiedy oskarżony nie posiada dostatecznych środków na ich pokrycie (lit. d); przesłuchania lub spowodowania przesłuchania świadków oskarżenia i zapewnienia obecności i przesłuchania świadków obrony na tych samych warunkach, co świadków oskarżenia (lit. e)”. Art. 6 ust. 3 lit. b–d *Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności* z dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284 (dalej: EKPCz): „Każdy oskarżony o popełnienie czynu zagrożonego karą ma co najmniej prawo do: posiadania odpowiedniego czasu i możliwości do przygotowania obrony (lit. b); bronięcia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę, a jeśli nie ma wystarczających środków na pokrycie kosztów obrony – do bezpłatnego korzystania z pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości (lit. c); przesłuchania lub spowodowania przesłuchania świadków oskarżenia oraz żądania obecności i przesłuchania świadków obrony na takich samych warunkach jak świadków oskarżenia (lit. d)”.

ludzie, niezależnie od popełnionych czynów, mają prawo oczekiwać poszanowania i ochrony swoich praw¹⁵. Zakres prawa do obrony wyznaczają uprawnienia przewidziane w obowiązującym kodeksie prawa kanonicznego, a do najważniejszych z nich należy zaliczyć prawo do: ustosunkowania się do oskarżenia oraz do zgromadzonych dowodów (kan. 1720, 1° KPK z 1983 roku), składania wyjaśnień (nr 53 *Vademecum*, kan. 1530 KPK z 1983 roku), inicjatywy dowodowej, dostępu do zgromadzonych dowodów i możliwości przygotowania obrony (kan. 1598 § 1 KPK z 1983 roku), ustanowienia obrońcy z wyboru lub z urzędu (kan. 1481 § 2 w związku z kan. 1723 § 1 i § 2 KPK z 1983 roku), podjęcia obrony osobistej (kan. 1481 § 1 KPK z 1983 roku) oraz udziału w czynnościach procesowych i prawo do zaskarżania decyzji¹⁶.

Właściwe stosowanie prawa wobec wiernych wezwanych przed sąd, w tym także prawa do obrony, uwydatnia i pośrednio zaznacza prawodawca w kan. 221 § 2 KPK z 1983 roku, przypominając o zasadzie sądenia według norm stosowanych ze słusnością¹⁷. Wymóg zachowania słusności nakłada na sędziego obowiązek uwzględnienia wszelkich okoliczności przemawiających zarówno na korzyść, jak i niekorzyść stron, w tym także tych nieprzewidzianych w przepisach¹⁸. Prawo wiernych do obrony swoich praw na forum kościelnym znajduje dopełnienie w kanonie stanowiącym o wadliwości wyroku sądownego. Wśród przyczyn powodujących nieważność nieusuwalną wyroku wymienia się odmówienie prawa do obrony (kan. 1620, 7° KPK z 1983 roku). Procedowanie sprzeczne z tym prawem może

15 A. G. Miziński, *Prawo wiernych do obrony...*, dz. cyt., s. 77.

16 H. Stawniak, *Prawo do obrony...*, dz. cyt., s. 142; J. Llobell, *Il giusto processo penale nella Chiesa e gli interventi (recenti) della Santa Sede*, „Archivio Giuridico” 232 (2010) nr 3, s. 310; A. Romanko, *Prawo do obrony w kanonicznym procesie karno-administracyjnym. Zarys problematyki*, „Teka Komisji Prawniczej PAN. Oddział w Lublinie” 11 (2018) nr 2, s. 368; P. Wiliński, P. Karlik, *Treść prawa do obrony*, [w:] *Konstytucja RP. Komentarz*, t. 1, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 1056–1060.

17 H. Stawniak, *Prawo do obrony...*, dz. cyt., s. 142.

18 A. G. Miziński, *Prawo wiernych do obrony...*, dz. cyt., s. 78.

również prowadzić do złamania zasady nienaruszalności uprawnienia do obrony (kan. 1598 § 1 KPK z 1983 roku)¹⁹.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że w kodeksie Pio-Benedyktyńskim nie przewidziano norm ustanawiających prawo wiernego do obrony. W katalogu przyczyn wadliwości wyroku również nie wskazano naruszenia tego uprawnienia²⁰. Nie oznacza to, że prawo do obrony nie było w tym czasie stosowane, gdyż doktryna kanonistyczna zwracała uwagę na skutki prawne pozbawienia strony tego uprawnienia (w szczególności na zaistnienie nieważności nieusuwalnej wyroku)²¹.

Prawo do obrony powinno być realizowane zgodnie z pozytywnymi normami prawa. Służy temu kościelna procedura sądowa, oparta na dążeniu do poznania prawdy obiektywnej (kan. 1608 KPK z 1983 roku). Pierwszym podmiotem odpowiedzialnym za jej poszukiwanie jest sędzia kościelny, jednak konieczna jest także współpraca wszystkich osób tworzących sąd i świadczących mu pomoc (kan. 1454 KPK z 1983 roku)²².

Reasumując powyższe, należy wskazać, że prawo do obrony stanowi jedno z fundamentalnych praw każdego wiernego (duchownego, członka instytutu życia konsekrowanego, stowarzyszeń życia apostołskiego oraz świeckiego), które zostało zagwarantowane przez prawodawstwo kościelne. Właściwe jego stosowanie zapewnia ochronę tego uprawnienia i rodzi komplementarne prawa i obowiązki, o których mowa w poniższych rozważaniach.

19 A. G. Miziński, *Prawo wiernych do obrony...*, dz. cyt., s. 79.

20 H. Stawniak, *Prawo do obrony...*, dz. cyt., s. 142–143; A. G. Miziński, *Prawo wiernych do obrony...*, dz. cyt., s. 79.

21 H. Stawniak, *Prawo do obrony...*, dz. cyt., s. 143; A. G. Miziński, *Prawo wiernych do obrony...*, dz. cyt., s. 79.

22 H. Stawniak, *Prawo do obrony...*, dz. cyt., s. 143–144; A. G. Miziński, *Prawo wiernych do obrony...*, dz. cyt., s. 80.

2. Realizacja prawa do obrony w kanonicznym procesie karnym

Prawo do obrony (kan. 221 § 1 KPK z 1983 roku) wraz z zasadą domniemania niewinności (kan. 1321 § 1 KPK z 1983 roku) zapewnia istnienie „równości broni” w kościelnym procesie karnym, czyli przesłankę konieczną do zaistnienia zasady kontrydyktoryjności. Realizacja prawa do obrony to nie tylko stosowanie odpowiednich przepisów prawnych, lecz także konieczność zapewnienia właściwych warunków, aby przyznane uprawnienia mogły być skutecznie realizowane²³.

Prawodawca wyróżnia obronę materialną (osobistą obronę przed oskarżeniem) oraz obronę formalną (realizowaną za pośrednictwem obrońcy oskarżonego)²⁴. Prawo do obrony osobistej stanowi fundament prawa do obrony, ponieważ przyznaje podejrzanemu i oskarżonemu uprawnienie do własnego, indywidualnego działania w procesie toczącym się przed sądem kościelnym (kan. 1481 § 1 KPK z 1983 roku). Stanowi to istotny moment przesądzający o tym, że zarówno podejrzany, jak i oskarżony jest podmiotem, a nie przedmiotem postępowania, w przeciwieństwie do średniowiecznych procesów karnych, w których stosowano procesy inkwizycyjne²⁵. Podejrzany i oskarżony występują w kościelnym procesie karnym jako strony, dzięki czemu możliwe jest zapewnienie im „równości broni” oraz wypełnienie przesłanek zasady kontrydyktoryjności.

Obrona formalna stanowi drugą formę obrony²⁶. Głównym założeniem prawa do posiadania obrońcy i korzystania z jego wsparcia jest zapewnienie podejrzanemu i oskarżonemu kompetentnej oraz niezbędnej pomocy w skutecznym realizowaniu przysługujących

23 J. Matan, *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym oraz formy jej realizacji*, „Roczniki Administracji i Prawa” 9 (2009), s. 96.

24 J. Matan, *Zasada prawa do obrony...*, dz. cyt., s. 99.

25 J. Matan, *Zasada prawa do obrony...*, dz. cyt., s. 100.

26 J. Matan, *Zasada prawa do obrony...*, dz. cyt., s. 103.

im praw, gdyż wiedza na temat przepisów kanonicznego prawa materialnego i procesowego oraz umiejętności oskarżonego mogą czasami okazać się niewystarczające. Prowadzący kanoniczny proces karny oraz osoby tworzące sąd kościelny mają styczność na co dzień z prawem procesowym i materialnym, dlatego zyskują naturalną, wynikającą z doświadczenia zawodowego, przewagę nad podejrzanym i oskarżonym.

Podstawowym zadaniem obrońcy jest udzielanie oskarżonemu pomocy w odpieraniu zarzutów i czuwanie nad tym, by jego uprawnienia procesowe nie zostały naruszone²⁷. Do jego dalszych zadań należy także dążenie do zachowania równowagi między stanowiskiem oskarżonego a stanowiskiem oskarżyciela (promotora sprawiedliwości), gdyż ten ostatni mógłby uzyskać nadmierną przewagę nad oskarżonym. Podczas dochodzenia wstępnego obrońca stanowi skuteczny instrument kontroli prawidłowości postępowania, a w dalszych etapach do jego obowiązków należy czuwanie nad tym, czy zostały przeprowadzone wszystkie czynności procesowe przewidziane w przepisach prawnych. W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że obrona formalna pozostaje częścią obrony materialnej. Obrona materialna zmierza do ustalenia prawdy obiektywnej (kan. 1608 KPK z 1983 roku) poprzez czynności obronne podejmowane na korzyść podejrzanego i oskarżonego²⁸.

W trakcie kanonicznego procesu karnego duchownemu przysługuje prawo do ochrony dobrego imienia (kan. 1717 § 2 KPK z 1983 roku), wizerunku, sfery prywatnej i poufności jego danych osobowych (art. 5 § 2 *Vox estis lux mundi*). Prowadzący kanoniczny proces karny winien gromadzić materiał dowodowy w sprawie, który miałby stanowić podstawę do wniesienia aktu oskarżenia lub wydania dekretu o wszczęciu procesu karno-administracyjnego.

27 J. Matan, *Zasada prawa do obrony...*, dz. cyt., s. 104.

28 J. Matan, *Zasada prawa do obrony...*, dz. cyt., s. 105–106.

Czuwa także, aby podejrzany nie poniósł negatywnych skutków związanych z toczącym się kanonicznym procesem karnym do czasu prawomocnego rozstrzygnięcia sprawy²⁹. Prawodawca kościelny obejmuje ochroną podejrzanego i oskarżonego przed wyrządzeniem szkody, stygmatyzacją w społeczeństwie, retorsjami³⁰ oraz dyskryminacją (nr 44 *Vademecum*)³¹.

Każda publiczna wzmianka o sprawie skierowanej przeciwko konkretnej osobie stygmatyzuje ją w społeczeństwie³², prowadząc do wzrostu zgorszenia wśród wiernych, dlatego należy objąć duchownego ochroną przed rozpowszechnianiem jego danych osobowych. Biorąc to pod uwagę, prawodawca kościelny wprowadził przestępstwo zniesławienia (kan. 1390 § 2 KPK z 1983 roku) i przewidział możliwość pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności odszkodowawczej (kan. 1390 § 3 KPK z 1983 roku). Prawodawca polski przewiduje możliwość wytoczenia powództwa cywilnego o naruszenie dóbr osobistych³³, wprowadza przestępstwo zniesławienia (art. 212 kk) do polskiego kodeksu karnego³⁴ i określa zasady prowadzenia relacji prasowych w świeckich postępowaniach sądowych³⁵.

29 S. Łupiński, *Pozycja prawna podejrzanego...*, dz. cyt., s. 212 i 221.

30 J. Kluza, *Znieważenie w polskim prawie karnym. Przestępstwo z art. 216 kk w perspektywie funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości ze szczególnym uwzględnieniem orzecznictwa*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” 20 (2017) nr 35, s. 65.

31 P. Skonieczny, *Pojęcie dobrego imienia (bona fama) w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku Jana Pawła II na podstawie kan. 220*, „Prawo Kanoniczne” 52 (2009) nr 1–2, s. 80–81.

32 S. Waltoś, *Zasada domniemania niewinności a środki masowego przekazu*, „Studia Iuridica” 33 (1997), s. 228.

33 Art. 23 i 24 Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. 1964 Nr 16, poz. 93 z późn. zm.

34 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553 z późn. zm. (dalej: kk).

35 Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe, Dz.U. 1984 Nr 5, poz. 24 z późn. zm. (dalej: u.p.p.). Prawodawca świecki wprowadził zakaz wypowiedzania w prasie opinii co do rozstrzygnięcia w postępowaniu sądowym przed wydaniem orzeczenia w I instancji (art. 13 ust. 1 u.p.p.) czy publikowania w prasie wizerunku i innych danych osobowych osób, przeciwko którym toczy się postępowanie przygotowawcze

Duchowny, którego dobre imię zostało naruszone cudzym działaniem, może dochodzić swych praw zarówno na drodze procesu cywilnego, jak i karnego, jednak nic nie stoi na przeszkodzie, by skończył z obu tych możliwości jednocześnie³⁶. Gdyby podejrzenia nie zostały potwierdzone, należy uczynić wszystko, aby zostało przywrócone jego dobre imię, które ucierpiało na skutek bezpodstawnego oskarżenia³⁷.

Duchownego należy uznawać za niewinnego, dopóki coś przeciwnego nie zostanie udowodnione³⁸. Domniemanie niewinności to naturalne i podstawowe prawo każdego człowieka. Stanowi gwarancję, która musi być ustanowiona w każdym systemie prawnym, ponieważ jest to prawo wynikające z samej godności osoby ludzkiej³⁹. Ta zasada procesowa jest zagwarantowana także przez prawo świeckie⁴⁰

lub sądowe (art. 13 ust. 2 u.p.p.). Właściwy prokurator lub sąd może zezwolić – ze względu na ważny interes społeczny – na ujawnienie wizerunku i innych danych osobowych osób, przeciwko którym toczy się postępowanie przygotowawcze lub sądowe (art. 13 ust. 4 u.p.p.). „Na postanowienie w przedmiocie ujawnienia wizerunku i innych danych osobowych osób, przeciwko którym toczy się postępowanie przygotowawcze lub sądowe przysługuje zażalenie. Zażalenie na postanowienie prokuratora rozpoznaje sąd rejonowy, w którego okręgu toczy się postępowanie. Postanowienie wydane w toku postępowania przygotowawczego staje się wykonalne z chwilą uprawomocnienia” (art. 13 ust. 5 u.p.p.).

36 A. Sydor-Zielińska, *Odpowiedzialność prawna za rozpowszechnianie faktów o osobie w Kodeksie cywilnym i Kodeksie karnym. Porównanie*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2 (2012) nr 3, s. 69.

37 Kan. 1321 § 1 KPK z 1983 roku; nr I pkt d ppkt 3 Okólnika KNW, n. 9 i art. 8 ust. 2 Aneksu nr 2 wytycznych Konferencji Episkopatu Polski.

38 Art. 12 § 7 *Vox estis lux mundi*; nr I pkt d ppkt 3 Okólnika KNW, n. 9 i wstęp do Aneksu nr 2 wytycznych Konferencji Episkopatu Polski.

39 J. Zajadło, *Godność jednostki w aktach międzynarodowej ochrony praw człowieka*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” (1989), z. 2, s. 105.

40 Art. 42 ust. 3 Konstytucji RP: „Każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu”. Art. 5 § 1 kpk: „Oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki wina jego nie zostanie udowodniona i stwierdzona prawomocnym wyrokiem”.

i prawo międzynarodowe⁴¹. Domniemanie niewinności obowiązuje do momentu skazania oskarżonego, czyli wydania prawomocnego wyroku bądź dekretu pozasądowego stwierdzającego winę oskarżonego i wymierzającego mu karę, środek karny lub pokutę, wskutek czego sprawa przechodzi w stan rzeczy osądzonej (kan. 1641 KPK z 1983 roku)⁴². Respektując powyższą zasadę, prawodawca kościelny postanowił, że biskup diecezjalny winien zapewnić duchownemu godne i słuszne utrzymanie⁴³. Należy go także traktować z godnością i szacunkiem, zapewnić mu i osobom jemu najbliższym odpowiednią pomoc duchową, medyczną, terapeutyczną i psychologiczną⁴⁴.

41 Art. 6 § 2 EKPCz: „Każdego oskarżonego o popełnienie czynu zagrożonego karą uważa się za niewinnego do czasu udowodnienia mu winy zgodnie z ustawą”. Art. 48 ust. 1 *Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej* z dnia 7 grudnia 2000 r., Dz.Urz. UE C 326/02 z 2012: „Każdego oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona zgodnie z prawem”. Art. 14 ust. 2 MPPPO: „Każda osoba oskarżona o popełnienie przestępstwa ma prawo być uważana za niewinną aż do udowodnienia jej winy zgodnie z ustawą”. Art. 11 ust. 1 *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* z dnia 10 grudnia 1948 roku (M. Zubik, *Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2008, s. 11–16): „Każdy człowiek oskarżony o popełnienie przestępstwa ma prawo, aby uznawano go za niewinnego dopóty, dopóki nie udowodni mu się winy zgodnie z prawem podczas publicznego procesu, w którym zapewniono mu wszystkie konieczne środki obrony”.

42 K. Mazur, *Prawo podejrzanego i oskarżonego do obrony w sprawach o wykorzystanie seksualne małoletniego lub osoby używającej rozumu w ograniczonym zakresie*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 32 (2022) nr 35, s. 117, <https://doi.org/10.32084/bskp.4422>.

43 Kan. 281 § 1 w związku z kan. 384 KPK z 1983 roku, nr III pkt f Okólnika KNW.

44 Kościelne prawodawstwo powszechne zapewnia jedynie pokrzywdzonemu i osobom wspomniane wyżej uprawnienia. Szerzej por. art. 5 § 1 *Vox estis lux mundi*, nr 55 *Vademecum*, n. III pkt c Okólnika KNW, art. 5 ust. 1 *Aneksu nr 1* wytycznych Konferencji Episkopatu Polski.

3. Prawa i obowiązki duchownego w trakcie dochodzenia wstępnego

Dochodzenie wstępne inicjowane jest przez ordynariusza po otrzymaniu co najmniej prawdopodobnej wiadomości o przestępstwie (kan. 1717 § 1 KPK z 1983 roku). Może je prowadzić samodzielnie lub przez inną odpowiednią osobę w celu zbadania okoliczności faktycznych i prawnych sprawy oraz poczytalności sprawcy, czyli elementów istotnych składających się na przestępstwo kanoniczne⁴⁵.

Po wszczęciu dochodzenia wstępnego (kan. 1719 KPK z 1983 roku) należy poinformować podejrzanego o rozpoczęciu procesu karnego⁴⁶, w szczególności o przestępstwie, które mu się zarzuca⁴⁷, wraz z jego opisem, czyli wskazaniem miejsca zdarzenia, osoby pokrzywdzonej i okoliczności sprawy (nr 105 *Vademecum*). Należy także pouczyć duchownego o uprawnieniach, którymi dysponuje w tej fazie procesu, czyli: (1) przypomnieć, że postępowanie kanoniczne ma charakter wewnętrzkościelny⁴⁸; (2) poinformować o konieczności powiadomienia świeckich organów ścigania o przestępstwie⁴⁹

45 K. Mazur, *Dochodzenie wstępne...*, dz. cyt., s. 130–132; S. Łupiński, *Pozycja prawna podejrzanego...*, dz. cyt., s. 212–221; F. Ramos, *La investigación previa en el Código de Derecho Canónico (CIC, cann. 1717–1719)*, [w:] „*Iustitia et iudicium*”. *Studi di diritto matrimoniale e processuale canonico in onore di Antoni Stankiewicz*, t. 4: *Studi di diritto processuale*, ed. J. Kowal, J. Llobell, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2010, s. 2114.

46 Nr 52 *Vademecum*, art. 12 § 8 *Vox estis lux mundi*, n. III pkt e Okólnika KNW, wstęp do Aneksu 2 wytycznych Konferencji Episkopatu Polski, art. 6 pkt 1 w związku z art. 7 ust. 1 pkt 3 Aneksu 2 wytycznych Konferencji Episkopatu Polski.

47 Nr 52 *Vademecum*, art. 12 § 8 *Vox estis lux mundi*, n. III pkt e Okólnika KNW, wstęp do Aneksu 2 wytycznych Konferencji Episkopatu Polski, art. 6 pkt 1 w związku z art. 7 ust. 1 pkt 3 Aneksu 2 wytycznych Konferencji Episkopatu Polski.

48 Prawodawca partykularny informuje o tym fakcie wyłącznie pokrzywdzonego (art. 5 ust. 2 pkt 3 Aneksu nr 2 wytycznych Konferencji Episkopatu Polski).

49 Prawodawca partykularny informuje o tym fakcie wyłącznie pokrzywdzonego (art. 5 ust. 2 pkt 2 Aneksu nr 2 wytycznych Konferencji Episkopatu Polski).

(wstęp do wytycznych Konferencji Episkopatu Polski⁵⁰) na zasadach określonych w kodeksie postępowania karnego⁵¹ (art. 304 § 1 KPK); (3) przypomnieć o możliwości złożenia prośby o zwolnienie ze wszystkich obowiązków związanych ze stanem duchowym (nr 157 *Vademecum*), (4) zapewnić, że przysługuje mu prawo do ochrony jego dobrego imienia (kan. 1717 § 2 KPK z 1983 roku), (5) poinformować o możliwości poznania danych osobowych osoby oskarżającej o popełnienie przestępstwa, jeśli nadużycie seksualne jest powiązane z przestępstwem przeciwko świętości sakramentu pokuty (nr 102 *Vademecum* w związku z art. 4 § 2 SST)⁵².

Prowadzący dochodzenie wstępne powinien wręczyć podejrzanemu dokument, w którym wyszczególniono jego uprawnienia w trakcie dochodzenia wstępnego wraz z podstawami prawnymi, które powinien on własnoręcznie podpisać z zachowaniem kan. 1473 KPK z 1983 roku. Dokument ten powinien zostać włączony do akt dochodzenia wstępnego⁵³. To rozwiązanie prawne chroni prowadzącego dochodzenie przed ewentualnym zarzutem naruszenia prawa do obrony, który mógłby prowadzić do nieważności postępowania (kan. 1620, 7° KPK z 1983 roku).

Pokrzywdzonego należy także poinformować, kto będzie prowadził dochodzenie wstępne (nr 40 *Vademecum*) oraz kto będzie uczestniczył w tej fazie procesu (promotor sprawiedliwości, notariusz, biegły)⁵⁴, aby mógłłożyć prośbę o wyłączenie którejkolwiek z tych osób w przypadku zaistnienia jednej z okoliczności

50 Na podstawie art. 240 kk, każdy, mając wiarygodną wiadomość o usiłowaniu lub dokonaniu czynu zabronionego, określonego w art. 197 § 3 lub 4 kk, art. 198 kk, art. 200 kk, ma obowiązek zawiadomienia świeckich organów ścigania. Niewypełnienie takiego obowiązku jest zagrożone karą pozbawienia wolności do lat trzech.

51 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 1997 nr 89, poz. 555 ze zm.

52 K. Mazur, *Dochodzenie wstępne...*, dz. cyt., s. 134.

53 K. Mazur, *Dochodzenie wstępne...*, dz. cyt., s. 137–138; K. Mazur, *Prawo podejrzanego i oskarżonego...*, dz. cyt., s. 115.

54 K. Mazur, *Prawo podejrzanego i oskarżonego...*, dz. cyt., s. 110.

przewidzianych w kan. 1448 KPK z 1983 roku (kan. 1449 § 1 KPK z 1983 roku).

Podczas dochodzenia wstępnego należy przeprowadzić rozmowę z duchownym⁵⁵, aby mógł ustosunkować się do wysuwanych przeciwko niemu oskarżeń, o ile ta czynność nie zagrozi wyjaśnieniu okoliczności sprawy (nr 53 *Vademecum*) i nie utrudni pracy dochodzeniowo-śledczej świeckich organów ścigania. Przed przesłuchaniem należy pouczyć podejrzanego o prawie do odmowy składania zeznań (kan. 1728 § 2 w związku z kan. 1321 § 1 KPK z 1983 roku) oraz o obowiązku zachowania tajemnicy spowiedzi (kan. 983 i 984 KPK z 1983 rok). Podczas przesłuchania należy ustalić wszelkie okoliczności faktyczne i prawne sprawy, dlatego w tej czynności winien uczestniczyć obrońca podejrzanego (jeśli został przez niego wyznaczony), promotor sprawiedliwości (jeśli został mianowany w tej fazie procesu⁵⁶) oraz notariusz (jako protokolant⁵⁷). Protokół winien być podpisany przez przesłuchującego, duchownego i pozostałe osoby uczestniczące w rozmowie.

Podejrzany powinien mieć możliwość wglądu do akt dochodzenia wstępnego, aby zweryfikować, czy prawidłowo przeprowadzono instrukcję dowodową, oraz zgłosić ewentualne uwagi. Prawodawca kościelny wprowadza narzędzia, które można zastosować podczas tej fazy procesu i dzięki którym można wyeliminować ryzyko mataczenia w sprawie⁵⁸: ograniczenie dostępu do niektórych akt zgod-

55 Ks. Stanisław Łupiński uważa, że rozmowa winna być przeprowadzona po zakończeniu dochodzenia wstępnego, gdyż wcześniejsze przeprowadzenie tej czynności mogłoby doprowadzić do próby mataczenia w sprawie, zwłaszcza do utraty lub zniekształcenia dowodów, oraz spowodować negatywne skutki w psychice podejrzanego (gdy oskarżenie okazałoby się bezpodstawne). Por. S. Łupiński, *Pozycja prawna podejrzanego...*, dz. cyt., s. 222.

56 Nr 43 *Vademecum*.

57 Kan. 484, 2°, kan. 1534 w związku z kan. 1561 KPK z 1983 roku w związku z art. 7 ust. 1 pkt 3 wytycznych Konferencji Episkopatu Polski.

58 K. Mazur, *Prawo podejrzanego i oskarżonego...*, dz. cyt., s. 114.

nie z granicami wskazanymi w kan. 1598 § 1 KPK z 1983 roku⁵⁹, oraz udostępnienie obrońcy akt dochodzenia wstępnego po uprzednim złożeniu przyrzeczenia o zachowaniu w tajemnicy informacji w nich zawartych (kan. 1598 § 1, kan. 1455 § 1 i 3 KPK z 1983 roku).

Kolejnym kluczowym uprawnieniem podejrzanego jest możliwość ustanowienia obrońcy z wyboru. Wprawdzie prawodawca kościelny przewiduje możliwość ustanowienia obrońcy – albo wybranego przez podejrzanego, albo wskazanego przez sędziego (kan. 1481 § 2 KPK z 1983 roku)⁶⁰ – jednak w trakcie dochodzenia wstępnego wyklucza się możliwość ustanowienia obrońcy z urzędu (nr 54 *Vademecum*). Biorąc pod uwagę obowiązujące w Kościele prawo do obrony i czynności przeprowadzane w trakcie dochodzenia wstępnego⁶¹, podejrzany winien mieć zapewnioną możliwość ustanowienia obrońcy z wyboru, a jeśli nie skorzystał z tego uprawnienia, to prowadzący dochodzenie winien wydać dekret o ustanowieniu obrońcy z urzędu⁶². Obecność obrońcy w tej fazie procesu pozwoli podejrzanemu zgłosić dowody przemawiające za brakiem jego winy (nr 111 *Vademecum*) oraz sprawnie przeprowadzić rozmowę z duchownym. Dzięki temu możliwe będzie podjęcie ostatecznej decyzji w sprawie (kan. 1718 KPK z 1983 roku)⁶³.

Prawodawca kościelny przewiduje możliwość nałożenia na duchownego środków zapobiegawczych, o których mowa w kan. 1722 KPK z 1983 roku. Prowadzący dochodzenie wstępne winien pouczyć podejrzanego, że środek zapobiegawczy nie jest karą (tę wymierza się dopiero na końcu procesu karnego), lecz aktem administracyjnym (nr 58 *Vademecum*). Nie ma on charakteru karnego, cofany

59 H. Stawniak, *Prawo do obrony...*, dz. cyt., s. 146; A. G. Miziński, *Prawo wiernych do obrony...*, dz. cyt., s. 89–90.

60 H. Stawniak, *Prawo do obrony...*, dz. cyt., s. 145.

61 K. Mazur, *Dochodzenie wstępne...*, dz. cyt., s. 134–135.

62 K. Mazur, *Prawo podejrzanego i oskarżonego...*, dz. cyt., s. 118.

63 K. Mazur, *Dochodzenie wstępne...*, dz. cyt., s. 138–139; K. Mazur, *Prawo podejrzanego i oskarżonego...*, dz. cyt., s. 112.

jest z chwilą ustania przyczyny jego nałożenia, traci moc z chwilą ewentualnego zakończenia postępowania karnego (nr 61 *Vademecum...* wer. 2.0) i może zostać zaskarżony poprzez wniesienie rekursu (kan. 1732–1739 KPK z 1983 roku).

4. Prawa i obowiązki duchownego w procesie karnym sądowym i administracyjnym

Po zgromadzeniu materiału dowodowego w sprawie prowadzący dochodzenie wstępne powinien sporządzić pisemną relację dotyczącą badanej sprawy⁶⁴. Akta dochodzenia wstępnego przekazywane są ordynariuszowi, który po zapoznaniu się ze sprawą winien wydać dekret o zamknięciu dochodzenia wstępnego i przekazaniu sprawy Dykasterii Nauki Wiary, dołączając akta dochodzenia wstępnego wraz z pisemną relacją prowadzącego dochodzenie i własnym *votum* (art. 17 § 1 *Vox estis lux mundi*). Dykasteria może umorzyć sprawę i dokonać archiwizacji, nałożyć środki dyscyplinarne w ramach nakazu karnego (nr 78 i 79 *Vademecum*), a także postanowić, że należy wszcząć jedną z procedur karnych (nr 85 *Vademecum*), w tym proces karny (sądowy lub administracyjny), wydalenie *ex officio* ze stanu duchownego (nr 85 *Vademecum*), bądź wskazać inne drogi pasterskiej troski⁶⁵.

4.1. Prawa i obowiązki duchownego w procesie karno-sądowym

Gdy ordynariusz otrzymuje od Dykasterii Nauki Wiary zadanie przeprowadzenia procesu karnego sądowego, przewodniczący sądu kolegiального wydaje dekret wzywający oskarżonego do osobistego

64 K. Mazur, *Dochodzenie wstępne...*, dz. cyt., s. 137.

65 K. Mazur, *Dochodzenie wstępne...*, dz. cyt., s. 138–139; K. Mazur, *Prawo podejrzanego i oskarżonego...*, dz. cyt., s. 112; S. Łupiński, *Pozycja prawna podejrzanego...*, dz. cyt., s. 219–220.

stawiennictwa w sądzie⁶⁶, jednocześnie przedstawia mu oskarżenie i dowody (kan. 1720, 1° KPK z 1983 roku), doręczając akt oskarżenia (kan. 1508 § 2 KPK z 1983 roku) i udostępniając akta dochodzenia wstępnego (nr 101 *Vademecum*), w celu podjęcia obrony (nr 104 *Vademecum*). Dekret wezwania powinien zawierać także pouczenie dla oskarżonego o możliwości ustanowienia obrońcy z wyboru, a jeśli tego nie uczyni, należy ustanowić mu obrońcę z urzędu⁶⁷ oraz poinformować go o skutkach prawnych odmowy lub zaniechania osobistego stawiennictwa w sądzie⁶⁸.

Oskarżonemu przysługuje prawo do zgłoszenia dowodów, które wydają się pożyteczne do rozpoznania sprawy i są godziwe (kan. 1516 KPK z 1983 roku) oraz prawo do składania wniosków dowodowych (kan. 1527 § 1 KPK z 1983 roku). Duchowny nie ma obowiązku przyznania się do popełnienia przestępstwa (z uwagi na obowiązujące domniemanie niewinności⁶⁹), dlatego nie można od niego żądać złożenia przysięgi *de veritate dicenda* i w sprawach karnych nie stosuje się kan. 1531 § 1 i 1532 KPK z 1983 roku⁷⁰.

Po zgromadzeniu materiału dowodowego w sprawie przewodniczący składu orzekającego winien zezwolić oskarżonemu i jego obrońcy na przejrzanie akt w kancelarii sądu (kan. 1598 § 1 KPK z 1983 roku). Publikacja akt należy do istotnych czynności procesowych⁷¹, jest jednym z niezbędnych elementów uprawnienia do obrony⁷², stanowi realizację zasady prawdy obiektywnej w procesie i gwa-

66 Kan. 1507 § 1 i 1508 § 1 KPK z 1983 roku, nr 97 *Vademecum*. A. G. Miziński, *Prawo wiernych do obrony...*, dz. cyt., s. 82.

67 Kan. 1723 KPK z 1983 roku, kan. 1481 § 2 KPK z 1983 roku, nr 98 *Vademecum*, art. 20 § 7 SST.

68 Kan. 1510 KPK z 1983 roku, nr 99 i 100 *Vademecum*.

69 Kan. 1321 § 1 KPK z 1983 roku.

70 Kan. 1728 § 2 KPK z 1983 roku, nr 110 *Vademecum*. A. G. Miziński, *Strony w kano-nicznym procesie...*, dz. cyt., s. 135–136.

71 H. Stawniak, *Prawo do obrony...*, dz. cyt., s. 146; K. Mazur, *Prawo podejrzanego i oskarżonego...*, dz. cyt., s. 119.

72 A. G. Miziński, *Prawo wiernych do obrony...*, dz. cyt., s. 81.

rancji praw przysługujących stronom⁷³. Jej pominięcie skutkuje odmową prawa do obrony, a w konsekwencji – nieważnością nieusuwalną wyroku (kan. 1620, 7° KPK z 1983 roku)⁷⁴.

Duchownemu i jego obrońcy, po zamknięciu postępowania dowodowego, przysługuje prawo do przedstawienia głosu obrończego (kan. 1601 KPK z 1983 roku, nr 109 *Vademecum*). Podczas dyskusji nad sprawą oskarżony ma zawsze prawo, by osobiście lub za pośrednictwem obrońcy zabierał głos jako ostatni (kan. 1725 KPK z 1983 roku). Prawodawca kościelny przewiduje możliwość dopuszczenia nowych dowodów w następstwie wniosków złożonych przez obronę, po spełnieniu warunków określonych w kan. 1600 KPK z 1983 roku (nr 108 *Vademecum*).

Wydając wyrok w sprawie, sąd winien podać stan faktyczny i prawny sprawy oraz pouczyć oskarżonego o formie i terminie jego zaskarżenia, jednocześnie wskazując właściwy sąd apelacyjny (kan. 1611 w związku z kan. 1614 KPK z 1983 roku)⁷⁵. Duchowny, który został pokrzywdzony wydanym orzeczeniem, ma prawo złożyć apelację w odpowiednim terminie⁷⁶ do sądu wyższej instancji⁷⁷. W procesie karno-sądowym nie jest wymagany podwójny zgodny wyrok, dlatego rozstrzygnięcie podjęte w ewentualnej drugiej instancji w formie wyroku (art. 18 n. 1 SST) lub niewniesienie apelacji w terminie (art. 18 n. 2 SST) oznacza, że sprawa została objęta powagą

73 A. G. Miziński, *Prawo wiernych do obrony...*, dz. cyt., s. 88–89.

74 K. Mazur, *Prawo podejrzanego i oskarżonego...*, dz. cyt., s. 119.

75 A. G. Miziński, *Prawo wiernych do obrony...*, dz. cyt., s. 91; H. Stawniak, *Prawo do obrony...*, dz. cyt., s. 146–147.

76 Termin do wniesienia apelacji wynosi 60 dni użytecznych, licząc od dnia publikacji wyroku pierwszej instancji (art. 16 § 2 SST) przy zachowaniu kan. 202 § 1 KPK z 1983 roku (nr 146 *Vademecum*). „Apelację należy wnieść do Najwyższego Trybunału Kongregacji, który, o ile nie został wyznaczony do tego zadania inny trybunał, osądza w drugiej instancji sprawy rozstrzygnięte w pierwszej instancji przez inne trybunały lub przez sam Najwyższy Trybunał Apostolski w innym składzie kolegiałym” (art. 16 § 3 SST).

77 Kan. 1628 w związku z kan. 1727 § 1 KPK z 1983 roku, art. 16 SST.

rzeczy osądzonych (nr 88 *Vademecum*). W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że nie jest to jedyny sposób podważenia wyroku. Obok niego mogą mieć miejsce: skarga o nieważność wyroku (kan. 1619–1627 KPK z 1983 roku), przywrócenie do stanu poprzedniego (kan. 1645–1648 KPK z 1983 roku) oraz prośba o ponowne rozpatrzenie sprawy (kan. 1644 KPK z 1983 roku)⁷⁸.

4.2. Prawa i obowiązki duchownego w procesie karno-administracyjnym

Gdy ordynariusz otrzymuje od Dykasterii Nauki Wiary zadanie przeprowadzenia pozasądowego procesu karnego, musi podjąć decyzję, czy będzie prowadził proces osobiście, czy powoła swojego delegata (nr 95 *Vademecum*). Prowadzący proces wydaje dekret wzywający oskarżonego do osobistego stawienia się w sądzie (nr 97 *Vademecum*), jednocześnie przedstawiając mu oskarżenie i dowody (kan. 1720, 1° KPK z 1983 roku) oraz udostępniając akta dochodzenia wstępnego (nr 101 *Vademecum*) celem podjęcia obrony (nr 104 *Vademecum*). Dekret wezwania powinien zawierać także pouczenie dla oskarżonego o możliwości ustanowienia obrońcy z wyboru, a jeśli tego nie uczyni, to należy ustanowić mu obrońcę z urzędu⁷⁹ oraz poinformować go o skutkach prawnych odmowy lub zaniechania osobistego stawienia się w sądzie (kan. 1510 KPK z 1983 roku, nr 99 i 100 *Vademecum*).

Oskarżonemu przysługuje prawo do podjęcia obrony (kan. 1601 KPK z 1983 roku, nr 109 *Vademecum*), w tym zwłaszcza do: zgłoszenia dowodów, które wydają się pożyteczne do rozpoznania sprawy i są godziwe (kan. 1527 § 1 KPK z 1983 roku) oraz składania wniosków dowodowych (nr 108 i 111 *Vademecum*). Duchowny nie ma obowiązku przyznania się do popełnienia przestępstwa, dlatego nie można

78 A. G. Miziński, *Prawo wiernych do obrony...*, dz. cyt., s. 91.

79 Kan. 1723 KPK z 1983 roku, kan. 1481 § 2 KPK z 1983 roku, nr 98 *Vademecum*, art. 20 § 7 SST.

od niego żądać złożenia przysięgi *de veritate dicenda* (kan. 1728 § 2 KPK z 1983 roku, nr 110 *Vademecum*).

Gdy ordynariusz (lub jego delegat) uzna, że doszło do popełnienia przestępstwa, powinien wydać dekret zamykający proces (kan. 1720, 3° KPK z 1983 roku), w którym przedstawia uzasadnienie prawne i faktyczne rozstrzygnięcia⁸⁰. Oskarżony powinien zostać powiadomiony o treści dekretu (nr 127 *Vademecum*) oraz o przysługujących mu środkach zaskarżenia – prawie skierowania prośby o odwołanie lub poprawienie dekretu⁸¹. Autor dekretu w terminie 30 dni od otrzymania prośby może na nią odpowiedzieć poprzez: poprawienie dekretu, odrzucenie prośby lub nieudzielenie żadnej odpowiedzi (kan. 1735 KPK z 1983 roku, nr 152 *Vademecum*). Występując przeciwko poprawionemu dekretowi, jego odrzuceniu lub brakowi odpowiedzi ze strony autora, oskarżony ma prawo wnieść rekurs hierarchiczny, zgodnie z kan. 1737 KPK z 1983 roku (art. 23 § 2 SST, nr 153 i 154 *Vademecum*).

4.3. Prawa i obowiązki duchownego w kanonicznym procesie karnym

Prawodawca kościelny wprowadził regulacje prawne przyznające oskarżonemu określone uprawnienia procesowe w trakcie całego kanonicznego procesu karnego. Na każdym stopniu i w każdej fazie procesu karno-sądowego oraz karno-administracyjnego sędzieja ma obowiązek wydać wyrok uniewinniający, jeżeli oczywiste jest, że przestępstwo nie zostało przez oskarżonego popełnione (kan. 1726 KPK z 1983 roku).

W trakcie procesu rzecznik sprawiedliwości ma prawo cofnąć akt oskarżenia z nakazu ordynariusza lub za jego zgodą (kan. 1724 § 1 KPK z 1983 roku), a skutkiem tego jest umorzenie postępowania. Aby ta czynność procesowa osiągnęła swój cel, konieczna jest uprzednia

⁸⁰ Nr 124 *Vademecum*.

⁸¹ Kan. 1734 § 1 i 2 KPK z 1983 roku, nr 151 *Vademecum*, art. 23 § 1 SST.

zgoda oskarżonego (kan. 1724 § 2 KPK z 1983 roku). Jeśli oskarżony uzna oskarżenie za bezzasadne i dysponuje dowodami przemawiającymi za jego niewinnością, w trakcie procesu będzie dążył do oczyszczenia się z zarzutów i uzyskania wyroku uniewinniającego, który będzie dla niego bardziej korzystny niż umorzenie postępowania⁸².

Zakończenie

Prowadzone powyżej rozważania pozwalają stwierdzić, że prawodawca kościelny respektuje i chroni prawo do obrony w kanonicznym procesie karnym. Prawo to zostało zagwarantowane w kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku oraz w ustawach pozakodeksowych, a jego korzenie tkwią w fundamentalnym prawie człowieka, jakim jest godność osoby ludzkiej. Niewłaściwe stosowanie prawa do obrony może prowadzić do wielu nadużyć, w szczególności utrudniać podejrzanemu lub oskarżonemu korzystanie z tego uprawnienia, a w konsekwencji – skutkować nieważnością nieusuwalną wyroku (kan. 1620, 7° KPK z 1983 roku).

Prawo wiernych chrześcijan (*Christifideles*) do obrony swoich praw w Kościele (kan. 221 § 1 KPK z 1983 roku) przekłada się na szczegółowo określone obowiązki oraz uprawnienia duchownego w trakcie dochodzenia wstępnego i w kolejnych fazach kanonicznego procesu karnego. Właściwe stosowanie prawa jest istotnym obowiązkiem nie tylko prowadzącego dochodzenie wstępne i proces, lecz także pozostałych pracowników sądu kościelnego.

Zarówno podejrzanym, jak i oskarżonym powinni znać przysługujące im uprawnienia oraz obowiązki, aby mogli skutecznie podjąć obronę w kanonicznym procesie karnym. Jeżeli z własnej, świadomej decyzji nie korzystają z dostępnych środków obrony i przyjmują bierną postawę w procesie, nie mogą później podnosić zarzutu naruszenia ich prawa do obrony, powołując się na kan. 1620, 7° KPK z 1983 roku.

82 A. G. Miziński, *Strony w kanonicznym procesie...*, dz. cyt., s. 134–135; K. Mazur, *Prawo podejrzanego i oskarżonego...*, dz. cyt., s. 120.

Literatura przedmiotu

- López Segovia C., *El derecho a la defensa en el proceso penal administrativo*, „Anuario de Derecho Canónico: Revista de la Facultad de Derecho Canónico integrada en la UCV” 3 (2014), s. 73–148.
- Łupiński S., *Pozycja prawna podejrzanego podczas dochodzenia wstępnego*, „Studia Teologiczne” 11 (1993), s. 209–225.
- Mazur K., *Dochodzenie wstępne w sprawie duchownych podejrzanych o popełnienie przestępstwa przeciw szóstemu przykazaniu Dekalogu z nieletnim*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 31 (2021) nr 34, s. 123–142, <https://doi.org/10.32077/skp.2021.34.1-8>.
- Mazur K., *Prawo podejrzanego i oskarżonego do obrony w sprawach o wykorzystanie seksualne małoletniego lub osoby używającej rozumu w ograniczonym zakresie*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 32 (2022) nr 35, s. 105–125, <https://doi.org/10.32084/bskp.4422>.
- Miziński A. G., *Ochrona praw oskarżonego w Kościele, w szczególności w kanonicznym procesie karno-sądowym*, „Roczniki Nauk Prawnych” 17 (2007) nr 1, s. 141–165.
- Miziński A. G., *Prawo wiernych do obrony w procesie kanonicznym*, „Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 2 (2009), s. 76–93.
- Miziński, A. G., *Strony w kanonicznym procesie karno-sądowym według aktualnych przepisów kościoła łacińskiego*, „Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 3 (2010), s. 123–142.
- Romanko A., *Prawo do obrony w kanonicznym procesie karno-administracyjnym. Zarys problematyki*, „Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 11 (2018) nr 2, s. 363–373.
- Sánchez R. R., *La investigación previa al proceso penal canónico y la defensa del acusado*, „Revista Española de Derecho Canónico” 74 (2017) nr 182, s. 217–236.
- Stawniak H., *Prawo do obrony w procesie kanonicznym (refleksje na kanwie przemówienia Jana Pawła II do Roty Rzymskiej w dniu 26.01.1989 roku)*, „Prawo Kanoniczne” 33 (1990), nr 1–2, s. 141–152.

Abstrakt

Prawa i obowiązki duchownego w kanonicznym postępowaniu karnym

Rozdział Karoliny Mazur przedstawia w syntetycznej formie status procesowy duchownego w kanonicznym postępowaniu karnym, ukazując jego prawa i obowiązki na tle obowiązujących regulacji kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku oraz kodeksu Jana Pawła II z 1983 roku. Autorka przypomina, że proces karny w Kościele obejmuje dochodzenie wstępne (kan. 1717–1719 KPK z 1983 roku) oraz zasadnicze postępowanie w trybie karno-administracyjnym i karno-sądowym (kan. 1720–1728), przy czym w sprawach nieuregulowanych następuje odesłanie do odpowiedniego stosowania przepisów o procesie w ogólności i zwyczajnym procesie spornym, z uwzględnieniem szczególnych norm dotyczących dobra publicznego (kan. 1728 § 1). Wskazuje, że w fazie dochodzenia wstępnego duchowny posiada status podejrzanego, natomiast od wniesienia aktu oskarżenia do prawomocnego rozstrzygnięcia – status oskarżonego, co wiąże się z określonym katalogiem uprawnień, w szczególności prawem do obrony, oraz obowiązków wynikających z wagi zarzucanych czynów, zwłaszcza przestępstw przeciwko obyczajom, w tym nadużyć seksualnych wobec małoletnich, zaliczanych do najcięższych przestępstw w prawie kanonicznym.

Słowa kluczowe: duchowny, kanoniczny proces karny, dochodzenie wstępne, prawa oskarżonego, nadużycia seksualne

Abstract

Rights and obligations of a cleric in canonical penal proceedings

Karolina Mazur's chapter provides a concise overview of the procedural status of a cleric in canonical penal proceedings, outlining his rights and obligations in the light of the 1917 Code of Canon Law and the 1983 Code of Canon Law. The author recalls that the Church's penal process comprises the preliminary investigation (canons 1717–1719 CIC of 1983) and the main proceedings in either an administrative or judicial form (canons 1720–1728), while in matters not expressly regulated the legislator refers to the appropriate application of general procedural norms and the ordinary contentious process, together with special provisions for cases involving the public good (canon 1728 § 1). She notes that during the preliminary investigation the cleric has the status of a suspect, whereas from the filing of the act of accusation until the final decision he is deemed an accused person, a status that entails a specific set of rights, in particular the right to defence, and duties from the gravity of the alleged acts, especially offences against morals, including sexual abuse of minors, which are classified as the most serious crimes in canon law.

Keywords: cleric, canonical penal process, preliminary investigation, rights of the accused, sexual abuse

DR KAROLINA MAZUR – adiunkt w Katedrze Kanonicznego Prawa Procesowego Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Prawnik, doktor nauk teologicznych w zakresie prawa kanonicznego (2019) oraz doktor prawa kanonicznego (2020). Zainteresowania naukowe: kościelne prawo publiczne i konkordatowe, nadużycia seksualne wobec małoletnich, prawo procesowe, obowiązki i prawa wiernych, dobra doczesne Kościoła.

ks. Piotr Kroczek

 <https://orcid.org/0000-0002-6872-2953>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

 <https://ror.org/0583g9182>

 <https://doi.org/10.15633/9788383700755.12>

Ochrona danych osobowych i dóbr osobistych

We współczesnym społeczeństwie, a także we współczesnym Kościele katolickim w Polsce, problematyka danych osobowych i dóbr osobistych jest bardzo ważna. Podkreśla się bowiem powszechnie znaczenie jednostki (*verba legis*: osoby fizycznej¹) i konieczność jej ochrony w wymienionych obszarach.

W Kościele regulacje dotyczące ochrony danych osobowych i ochrony dóbr osobistych nie mogą być odbierane jako utrudnienia lub przeszkody w procesach prowadzonych na podstawie prawa kanonicznego, w tym procesach związanych z wymierzaniem sprawiedliwości czy ochroną małoletnich². Wynika to choćby z tego,

1 Por. tytuł Dekretu ogólnego w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim wydany przez Konferencję Episkopatu Polski z 2018 roku; por. tytuł Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego I Rady (UE) 2016/679 z 2016 roku w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE.

2 Por. R. Czarnowicz, P. Kroczek, *Ochrona danych osobowych w postępowaniu kościelnym dotyczącym wykorzystywania seksualnego małoletnich*, [w:] *Wykorzystywanie*

że działania podejmowane na rzecz sprawiedliwości i ochrony małoletnich oraz ochrony danych osobowych i dóbr osobistych (w ujęciu kanonicznym) mają tę samą aksjomatyczną podstawę. Leży ona w przyrodzonej i nadprzyrodzonej godności człowieka³.

Należy teraz przedstawić bliżej kwestie terminologiczne związane z danymi osobowymi oraz dobrami osobistymi (w ujęciu kanonicznym i cywilnym) oraz wskazać podstawy prawne mogące być użyte do ich ochrony.

Gdy chodzi o wyrażenie z prawa kanonicznego „dane osobowe”, to jest ono bardzo pojemne. Oznacza ono bowiem „informacje o zidentyfikowanej lub możliwej do zidentyfikowania osobie fizycznej (osobie, której dane dotyczą); możliwa do zidentyfikowania osoba fizyczna to osoba, którą można bezpośrednio lub pośrednio zidentyfikować, w szczególności na podstawie identyfikatora takiego jak imię i nazwisko, numer identyfikacyjny, dane o lokalizacji, identyfikator internetowy lub jeden bądź kilka szczególnych czynników określających fizyczną, fizjologiczną, genetyczną, psychiczną, ekonomiczną, kulturową lub społeczną tożsamość osoby fizycznej” (art. 5 pkt 1 Dekretu regulującego przetwarzanie danych osobowych z 2018 roku⁴)⁵.

seksualne osób małoletnich. Ujęcie interdyscyplinarne. Część III, red. M. Cholewa, P. Studnicki, Kraków 2022, s. 121.

- 3 Por. M. Chojara-Sobiecka, P. Kroczek, *Personal Data Protection as an Expression of Personalism*, „Philosophy and Canon Law” 7 (2021) nr 2, s. 1–9. Nota bene, podobnie jest w prawie polskim, gdzie za podstawę istnienia dóbr osobistych uważa się przyrzoną i niezbywalną godność człowieka, por. art. 30 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm. i sprostowaniem.
- 4 Konferencja Episkopatu Polski, Dekret ogólny w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim wydany przez Konferencję Episkopatu Polski, w dniu 13 marca 2018 roku, podczas 378. Zebrania Plenarnego w Warszawie, na podstawie kan. 455 KPK, w związku z art. 18 Statutu Konferencji Episkopatu Polski, po uzyskaniu specjalnego zezwolenia Stolicy Apostolskiej z dnia 3 czerwca 2017 roku, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 2018 nr 30, s. 31–54.
- 5 Szeroko o tym: P. Kroczek, P. Skonieczny, *Ochrona danych osobowych w Kościele katolickim. Komentarz do Dekretu ogólnego Konferencji Episkopatu Polski w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele*

Dochodzenie praw z tytułu naruszenia dóbr osobistych na forum Kościoła następuje na podstawie przepisów ogólnych, czyli np. kan. 128 i kan. 1729–1731. Należy zauważyć, że w Dekrecie regulującym przetwarzanie danych osobowych z 2018 roku obecnie nie ma już przepisów karnych. Wynika to z tego, że wraz z wejściem w życie nowej Księgi VI KPK z 1983 roku, co nastąpiło 8 grudnia 2021 roku, przepisy karne dekretu przestały obowiązywać. Dlatego też karna ochrona danych osobowych odbywać się musi przez zastosowanie prawa karnego kodeksowego lub przepisów z innych ustaw kościelnych.

Definicja danych osobowych w prawie świeckim, zawarta w art. 4 pkt 1 RODO⁶, brzmi tak samo jak definicja już przywołana.

Dochodzenie praw związanych z ochroną danych może nastąpić na podstawie samego RODO – art. 82: „Każda osoba, która poniosła szkodę majątkową lub niemajątkową w wyniku naruszenia niniejszego rozporządzenia, ma prawo uzyskać od administratora lub podmiotu przetwarzającego odszkodowanie za poniesioną szkodę”. Zastosowanie mogą mieć także przepisy odpowiednie świeckie przepisy prawa karnego lub cywilnego.

Jeżeli chodzi o „dobra osobiste” w ujęciu kanonicznym to KPK wymienia dobra osobiste w kan. 220. Są to dobre imię (*bona fama*) oraz intymność (prywatność). Inne przepisy chroniące dobre imię to np.: kan. 1048, kan. 1352 § 2, kan. 1361 § 3, kan. 1455 § 3, kan. 1548 § 2 n. 2 i kan. 1717 § 2.

Ochrona dóbr osobistych podlega prawu kanonicznemu kar-nemu, np. kan. 1390 § 2, a także może być dochodzona w innym

katolickim z 2018 roku, t. 2, część 3: *Zagadnienia ogólne. Artykuły 1–5*, Kraków 2022, s. 75–96.

6 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych), Dz.Urz. UE L 119/1 z 2016 roku.

postępowaniu kanonicznym⁷. Możliwe jest, aby dóbr osobistych w ujęciu kanonicznym dochodzić przed sądem kościelnym w trybie *causae iurium*, czyli na podstawie kan. 220 i w związku z kan. 128, kan. 1290 i kan. 22 w związku z art. 23 i 24 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2023 roku, poz. 1610).

W ujęciu cywilnym „dobra osobiste” są ściśle związane z osobą ludzką. Są to takie dobra, które odnoszą się do cielesnej lub duchowej natury człowieka⁸. W art. 23 kc ustawodawca zalicza *expressis verbis* do dóbr osobistych: zdrowie, wolność, cześć, swobodę sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnicę korespondencji, nie-tykalność mieszkania, twórczość naukową, artystyczną, wynalazczą i racjonalizatorską. To nie jest lista wyczerpująca. Zarówno orzecznictwo, jak i nauka prawa definiują nowe formy dóbr osobistych⁹.

Dobra osobiste są chronione m.in. przez art. 47 Konstytucji RP, art. 16 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych z dnia 19 grudnia 1966 roku¹⁰, czy art. 8 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹¹. Dobra osobiste chroni także prawo cywilne. Kodeks cywilny w art. 24 § 1 zawiera środki ochrony dóbr osobistych. Należą do nich: żądanie zaniechania działania, które zagraża tym dobrom, a w razie dokonanego ich naruszenia – usunięcie skutków naruszenia, żądanie zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny. Te środki ochrony mogą być skierowane przeciwko osobom

7 Por. pkt 4: Nadzór nad stosowaniem przepisów o ochronie danych osobowych w Kościele i ochroną dóbr osobistych.

8 J. Panowicz-Lipska, *Art. 23, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Gutowski, Warszawa 2016, Legalis.

9 M. Pazdan, *Art. 23, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz do art. 1–449*, t. I, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2013, Legalis.

10 Dz.U. z 1977 roku Nr 38, poz. 167.

11 Konwencja ta została sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 roku oraz zmieniona przez Protokoły. Data ratyfikacji przez Polskę: 15 grudnia 1992 roku. Data wejścia w życie w stosunku do Polski: 19 stycznia 1993 roku, Dz.U. z 1993 roku Nr 61, poz. 284.

fizycznym lub osobom prawnym¹². Jeżeli skutek naruszenia dobra osobistego została wyrządzona szkoda majątkowa, poszkodowany może żądać jej naprawienia na zasadach ogólnych, tj. art. 361–361 oraz art. 415 i nast. kc (por. art. 24 § 2 kc).

1. Zasady teologiczne ochrony danych osobowych

Przechodząc do kolejnego punktu rozważań, trzeba zauważyć, że całe działania Kościoła będą mieć podstawy teologiczne. Pomagają one sformułować zasady teologiczne ochrony danych osobowych¹³. Poprzez termin „zasady” rozumieć należy meta normy, czyli normy wyższego rzędu odnoszące się do obszaru działania Kościoła. Mają one zastosowanie samodzielnie lub łącznie z innymi normami wynikającymi wprost z przepisów prawa.

W kanonicznej literaturze przedmiotu wskazuje się, że zasady teologiczne ochrony danych osobowych można wyprowadzić z *Katechizmu Kościoła katolickiego* (nr 2488–2492, 2510 i 2511)¹⁴ oraz *Kompendium nauki społecznej Kościoła* (nr 416, 2)¹⁵.

Poniższe zasady mogą mieć *mutatis mutandis* zastosowanie do dóbr osobistych w ujęciu kanonicznym.

12 Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2015, nb. 387.

13 P. Krocze, P. Skonieczny, *Ochrona danych osobowych w Kościele katolickim. Komentarz do Dekretu ogólnego Konferencji Episkopatu Polski w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim z 2018 roku*, t. 1, cz. 1: *Kwestie wstępne*, cz. 2: *Preambuła*, Kraków 2022, s. 79–82 (*Annales Canonici. Monographiae*, 9).

14 Por. F. Kalde, *Kirchlicher Datenschutz*, [w:] *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Hrsg. J. Listl, H. Schmitz, Regensburg 1999, s. 1232, przyp. z.

15 Por. Papieska Rada iustitiae et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, przekł. D. Chodyniecki, A. Dalach, J. Nowak, red. J. Kupny, Kielce 2005, s. 272.

1.1. Zasada I: Prawo lub obowiązek do ujawniania prawdy nie są bezwzględne

Ujawnienie prawdy (niezależnie czy realizowane jako prawo lub obowiązek) nigdy nie może naruszać ewangelicznej zasady miłości bliźniego.

1.2. Zasada II: Do oceny prośby o ujawnienie informacji należy stosować określone kryteria

Kryteriami dokonania oceny prośby o ujawnienie informacji są m.in. dobro i bezpieczeństwo (fizyczne i duchowe) drugiego człowieka, poszanowanie życia prywatnego, dobro wspólne, niebezpieczeństwo wywołania zgorzelenia.

1.3. Zasada III: Nieujawnianie informacji osobie nieuprawnionej

Osoba nieuprawniona nie może nigdy uzyskać informacji. W razie prośby o ujawnienie informacji wystosowanej przez osobę nieuprawnioną należy ją powiadomić o powodach odmowy.

1.4. Zasada IV: Tajemnica spowiedzi jest nienaruszalna

Tajemnica spowiedzi nie może być zdradzona w żadnym wypadku. Ochrona tej tajemnicy jest absolutna i nie zna wyjątków w prawie kanonicznym (kan. 983 § 1).

1.5. Zasada V: Ochronie podlega tajemnica zawodowa w tym tajemnica duszpasterska

Ujawnienie informacji objętych tajemnicą zawodową jest dopuszczalne tylko w sytuacjach nadzwyczajnych, kiedy, przykładowo, zachowanie tajemnicy zawodowej mogłoby spowodować poważną szkodę lub krzywdę.

1.6. Zasada VI: Ujawnienie informacji wymaga ważnej i proporcjonalnej przyczyny, jeżeli jej ujawnienie może wyrządzić szkodę lub krzywdę

Jeżeli ujawnienie informacji może przynieść osobie fizycznej lub wspólnocie szkodę lub krzywdę, to informacja nie może być ujawniana bez poważnej i proporcjonalnej przyczyny ujawnienia.

1.7. Zasada VII: Zawsze należy zachować słuszną dyskrecję

Nie wolno ingerować w prywatność, także osób publicznych. Istnieje konieczność zachowania właściwej proporcji między prawem do informacji a szacunkiem dla praw jednostek.

2. Ochrona danych osobowych i dóbr osobistych na przykładach

Po podaniu teorii, czym są dane osobowe i dobra osobiste, oraz wskazaniu podstawowych podstaw i zasad ich ochrony, trzeba teraz przejść do kwestii praktycznych. W tej części zostanie pokazane to, jak trzeba chronić dane i dobra osobiste¹⁶.

2.1. Obowiązek zachowania tajemnicy

List Apostolski papieża Franciszka motu proprio *Vos estis lux mundi* z 7 maja 2019 roku nakazuje w art. 2 § 2, aby informacje uzyskane w ramach kanonicznej procedury karnej, a więc także dane osobowe, były „chronione i przetwarzane w sposób gwarantujący ich bezpieczeństwo, integralność i poufność zgodnie z kan. 471 nr 2”. Przywołany kan. 471 nr 2 reguluje kwestię „zachowania tajemnicy” w zakresie i sposobie określonym prawem.

Dodatkowo art. 5 § 2 motu proprio *Vos estis lux mundi* stanowi, że „Należy chronić wizerunek i sferę prywatną zaangażowanych osób, jak również poufność danych osobowych”. Zakres przedmiotowy (a) pojęcia sfery prywatnej i (b) danych osobowych

16 Por. R. Czarnowicz, P. Kroczyk, *Ochrona danych osobowych w postępowaniu kościelnym...*, dz. cyt., s. 129–141.

częściowo się pokrywają. Należy uznać, że dane osobowe wchodzą także w obręb sfery prywatności człowieka. Z tego względu należy przywołać jeszcze kan. 220. Osoby zaangażowane w procedury regulowane w motu proprio *Vos estis lux mundi* – oprócz obowiązków określonych tymi przepisami – mają obowiązek zachowania tajemnicy w zakresie przedmiotowo objętym Dekretem regulującym przetwarzanie danych osobowych z 2018 roku.

2.2. Informacja o możliwym przestępstwie (*notitia criminis*)

Często pojawiają się sytuacje, w których biskup diecezjalny (lub zrównany z nim w prawie) w sprawach *de sexto* otrzymuje zgłoszenie o możliwym przestępstwie (*notitia criminis*) osobiście lub otrzymuje takie zgłoszenie inna osoba niż delegat biskupa wyznaczony przez biskupa do przyjmowania takich spraw, np. rzecznik prasowy diecezji, kanclerz kurii itd. Przewidując takie sytuacje, należy w system ochrony danych osobowych w diecezji włączyć i wdrożyć procedurę, dzięki której:

- (1) informacje, w tym dane osobowe np. ofiary i sprawcy czy świadków dotarły w sposób pewny do osób mających tymi sprawami się *ex officio* zajmować;
- (2) informacja była przekazana z zachowaniem integralności, czyli tak, by niczego nie dodano ani nie ujęto;
- (3) dostęp do przekazywanych informacji miały jedynie osoby, które są upoważnione do przetwarzania danych osobowych oraz zobowiązane do zachowania tajemnicy.

2.3. Dochodzenie wstępne

Kluczowym przepisem dla przetwarzania danych i ochrony dóbr osobistych w dochodzeniu wstępnym w zakresie prawa karnego, czyli po powzięciu przez ordynariusza przynajmniej prawdopodobnej wiadomości o przestępstwie, jest kan. 1717. W § 1 tego kanonu wskazuje się, że ordynariusz osobiście lub przez inną odpowiednią osobę musi ostrożnie zbadać: (1) fakty, (2) okoliczności oraz

(3) poczytalność ewentualnego sprawcy. Przepis ten wyznacza więc cel procesu przetwarzania danych osobowych osoby zawiadamiającej o ewentualnym przestępstwie, świadków oraz osób pokrzywdzonych, a także dane sprawcy. Ten przepis, będąc w związku z innymi przepisami dotyczącymi władzy w Kościele, jest podstawą przetwarzania danych. Dodać trzeba, że w dokumencie zatytułowanym *Normae de gravioribus delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis* z 2010 roku nakazano, by za każdym razem, gdy ordynariusz otrzymuje wiadomość, przynajmniej prawdopodobną, o najcięższym przestępstwie, w tym przestępstwie przeciw VI przykazaniu Dekalogu popełnionym przez duchownego z osobą poniżej 18. roku życia (art. 16 *Normae processuales* oraz art. 6 § 1 nr 1 *Normae substantiales*), ma on obowiązek przeprowadzić wstępne dochodzenie i powiadomić o tym Dykasterię Nauki Wiary.

Powyższe oznacza, że w dochodzeniu wstępnym można wskazać jako podstawę przetwarzania danych głównie: (1) obowiązek prawny administratora, np. diecezji (art. 7 ust. 1 pkt 3 Dekretu regulującego przetwarzanie danych osobowych z 2018 roku); (2) wykonywanie zadania realizowanego w interesie publicznym (art. 7 ust. 1 pkt 5 Dekretu regulującego przetwarzanie danych osobowych z 2018 roku), względnie nawet przetwarzanie może odbywać się na podstawie ochrony żywotnych interesów osoby (art. 7 ust. 1 pkt 4 Dekretu regulującego przetwarzanie danych osobowych z 2018 roku).

Dodatkowo, kierując się kan. 1717 § 2, należy zadbać o ochronę dobrego imienia także innych osób zaangażowanych w procesie.

2.4. Obowiązek informacyjny

W momencie pozyskiwania danych osobowych na potrzeby postępowania wstępnego i postępowania właściwego należy zrealizować obowiązek informacyjny (art. 8 i 9 Dekretu regulującego przetwarzanie danych osobowych z 2018 roku), czyli zazwyczaj wobec zawiadamiającego, świadków i oskarżonego. Dekret ten w art. 9 ust. 1 stanowi, że „jeżeli danych osobowych nie pozyskano od osoby, której

dane dotyczą to osobie, której dane dotyczą, należy podać informacje wskazane w art. 8 ust. 1 Dekretu regulującego przetwarzanie danych osobowych z 2018 roku oraz informacje o źródle pochodzenia danych. Należy przekazać te informacje w rozsądnym terminie po uzyskaniu danych osobowych, nie później niż w ciągu jednego miesiąca, biorąc pod uwagę kontekst przetwarzania tych danych. Obowiązek, o którym mowa, nie musi być spełniony, gdy m.in.: (1) osoba, której dane dotyczą, dysponuje już informacjami objętymi obowiązkiem; (2) pozyskiwanie lub ujawnianie danych osobowych jest wyraźnie uregulowane prawem (art. 9 ust. 2 pkt 1 i 3 Dekretu regulującego przetwarzanie danych osobowych z 2018 roku).

2.5. Właściwe postępowanie

Tok właściwego postępowania karnego odbywać się ma zgodnie z przepisami, które są wyznaczone przez obowiązki podmiotów kościelnych w tym zakresie. Oznacza to, że dane osobowe (np. ofiary, podejrzanego, świadków) będą przetwarzane głównie na podstawie przesłanek: (1) obowiązku wypełnienia nakazu prawa przez administratora (art. 7 ust. 1 pkt 3 Dekretu), (2) niezbędności przetwarzania do wykonania zadania realizowanego w interesie publicznym (art. 7 ust. 1 pkt 5 Dekretu) oraz (3) w ramach sprawowania władzy publicznej przez administratora (art. 7 ust. 1 pkt 5 Dekretu).

W czasie właściwego postępowania kanonicznego trzeba zwrócić uwagę na kilka kwestii.

Po pierwsze, powinna istnieć wewnętrzna dokumentacja dotycząca ochrony danych, która ma być przestrzegana przez wszystkie osoby zaangażowane we właściwe postępowanie. Wskazać można tu przykładowo: (1) politykę ochrony danych, (2) rejestr czynności, (3) analizę ryzyka dla każdego procesu przetwarzania danych ujętego w rejestrze czynności przetwarzania administratora. Dokumentacja ta powinna być aktualizowana.

Po drugie, wszystkie osoby upoważnione do przetwarzania danych, w tym pracownicy sądu i osoby wspomagające administratora

(diecezję, zakon), powinny znać i stosować regulacje dotyczące ochrony danych oraz przejść stosowane szkolenie. Zaznajomienie z procedurami i fakt odbycia szkolenia powinien zostać udokumentowany.

Po trzecie, podczas postępowania, gdy na to pozwala lub nakazuje to prawo, dokumenty mogą być udostępniane różnym osobom, np. obrońcom, biegłym sporządzającym ekspertyzy. Wówczas konieczne jest ścisłe reglamentowanie i monitorowanie dostępu do tych dokumentów.

Po czwarte, istnieje obowiązek zapewnienia bezpiecznego przechowywania akt. Powinny one znajdować się w miejscu odpowiednio zabezpieczonym, a następnie w archiwum tajnym (por. kan. 489 § 1).

Po piąte, celowa jest ścisła współpraca administratora z inspektorem ochrony danych zarówno przy tworzeniu dokumentacji, jej aktualizacji, jak i jej stosowania.

2.6. Upublicznienie oskarżenia, wyroku i innych informacji

Innym obszarem, w którym ochrona danych i ochrona dóbr osobistych ma zastosowanie, to sprawa ujawnienia faktu lub treści oskarżenia, danych podejrzanego lub oskarżonego, czy też podanie wyroku do wiadomości wiernych (np. parafian) lub do wiadomości publicznej, czyli pozakościelnej. Trzeba zacząć od stwierdzenia, że w Kościele nie ma jasno określonych prawnych przesłanek informowania o tych kwestiach. Jest to dotkliwa luka w systemie prawa kanonicznego, która wymaga uzupełnienia w drodze czynności ustawodawczej. Stan ten oznacza, że formą legalizacji upublicznienia takich informacji jest, jak się wydaje, nakaz takiego działania zawarty w wyroku, dekrete stwierdzającym karę lub w innym zarządzeniu kompetentnej władzy kościelnej, zawsze z zachowaniem zasad teologicznych wskazanych powyżej.

Należy podkreślić, że ujawnienie danych osobowych sprawy, szczególnie w kontekście mediów społecznościowych i internetu, jest bardzo bolesne dla niego, ponieważ może skutkować nieustannym piętnowaniem przez długi czas. To może również znacznie obciążyć jego rodzinę.

W przypadkach, gdy do Kościelnego Inspektora Ochrony Danych zwracają się biskupi lub wyżsi przełożeni z prośbą o opinie lub wskazówki dotyczące publikacji przedmiotowych informacji, proponowana jest następująca praktyka. Publikacja danych osobowych związanych np. z aktami oskarżenia i wyrokami musi spełniać szereg warunków. Po pierwsze, powinna być niezbędna ze względu na spodziewane pozytywne konsekwencje (np. wśród wiernych, w społeczeństwie) lub z innych istotnych powodów. Po drugie, musi być zarządzona w wyroku przez sąd lub nakazana pisemnie przez ordynariusza. Po trzecie, informowanie powinno być przeprowadzone w sposób określony i zatwierdzony przez ordynariusza albo sąd oraz musi odbywać się pod jego nadzorem – dotyczy to przede wszystkim formy, miejsca i czasu publikacji. Po czwarte, publikacja nie może naruszać interesu pokrzywdzonego lub prowadzić do jego powtórnej wiktymizacji. Do tych kluczowych przesłanek można dodawać i inne.

2.7. Przekazanie akt do Dykasterii Nauki Wiary

Zagadnienie przekazania danych osobowych poza granice Polski jest problemem skomplikowanym¹⁷. W omawianym kontekście stosowania ochrony danych najczęściej będzie chodzić o sytuację, w której dochodzenie wstępne zakończone zostanie dekretem ordynariusza. Uwierzytelniony odpis akt powinien być przesyłany wraz z *votum* ordynariusza do Dykasterii Nauki Wiary¹⁸.

Przesyłanie danych osobowych poza granice Polski zawsze podlega przepisom polskiego dekretu regulującego przetwarzanie danych osobowych z 2018 roku. Zgodnie z jego zasadami administrator danych nie może przekazać informacji poza terytorium Polski, jeżeli nie ma podstawy prawnej do tej czynności przetwarzania. Jako przesłankę

17 Szeroko o tym zagadnieniu: P. Kroczek, *Przetwarzanie danych osobowych przez podmioty Kościoła katolickiego w Polsce. Transfer pomiędzy państwami*, Kraków 2020.

18 Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae de gravioribus delictis*, 21.05.2010, „Acta Apostolicae Sedis” 102 (2010), s. 419–434.

legalizacyjną w tym przypadku można wskazać powinność wypełnienia obowiązku wynikającego z prawa (art. 7 ust. 1 pkt 3 Dekretu regulującego przetwarzanie danych osobowych z 2018 roku), czyli nakaz wysłania akt, tak jak to wyżej wskazano.

Dodać trzeba, że przesłanie tych danych poza granice Polski, nawet w ramach czysto kościelnej procedury, nie powoduje wyłączenia stosowania RODO. Stolica Apostolska jest podmiotem prawa międzynarodowego¹⁹ i państwem trzecim w rozumieniu prawa dotyczącego ochrony danych UE. Oznacza to, że mechanizmy z RODO (art. 45–49) mają zastosowanie. Stolica Apostolska obecnie stara o status państwa bezpiecznego, który byłby objęty mechanizmem z art. 45 RODO. Uzyskanie takiego statusu znacznie uprościłoby sprawę przekazywania danych na gruncie prawa świeckiego.

2.8. Publikacja wyników badań

Publikacja raportów, czyli wyników badań nad zjawiskiem pedofilii w Kościele i sposobami podejścia do tego zjawiska w minionych latach w Kościele jest co do zasady jawna. To wymusza szczególne uwzględnienie praw osób, których bezpośrednio lub pośrednio dotyczą te badania. Osiągnięcie celów stawianych przed badaniem i jego publikacją nie może godzić w podstawowe prawa osób. „Cel [bowiem] nie uświęca środków” (*Katechizm Kościoła katolickiego*, 1753) i działania *per fas et nefas*.

Oznacza to, że zawsze należy przestrzegać kluczowych zasad rządzących w Kościele postępowaniem w tych i podobnych sprawach. Chodzi o zasady teologiczne wskazane w pkt 1 artykułu, a także i inne, mające źródło w prawie Bożym.

Pierwsza z tych dodatkowych zasad zapewnia prawo do obrony, włączając w to możliwość riposty lub konfrontacji. Nawet sam Pan

19 R. J. Araujo, *The International Personality and Sovereignty of the Holy See*, „Catholic University Law Review” 50 (2001), s. 359.

Bóg wysłuchał Adama i Ewę przed ich wygnaniem z ogrodu Eden (Rdz 3, 8–24).

Druga zasada nakazuje ochronę prywatności (intymności) osób włączonych w jakikolwiek sposób w badane sprawy oraz ochronę ich dobrego imienia (*bona fama*). Oznacza to, że jedynie w sytuacjach kanoniczne i prawnie (chodzi o prawo świeckie) pewnych i jasnych można publikować dane osobowe²⁰. Przestrzeganie tej zasady jest wymagane, m.in. w celu ochrony ofiar przez wtórną wiktymizacją. Tej ochronie podlegają także oskarżeni czy nawet skazani prawomocnie przestępcy. Przykładowo, by zrealizować tę zasadę, w *Raporcie dublińskim*²¹ zastosowano pseudominizację. Tożsamość niektórych duchownych, przeciwko którym wniesiono zarzuty, nie została ujawniona nawet twórcom raportu.

3. Nadzór nad stosowaniem przepisów o ochronie danych osobowych w Kościele i ochroną dóbr osobistych

Organem nadzorczym nad stosowaniem przepisów o ochronie danych osobowych w Kościele katolickim w Polsce jest Kościelny Inspektor Ochrony Danych. Zgodnie z Dekretem regulującym przetwarzanie danych osobowych z 2018 roku istnieją pewne ograniczenie w zakresie kompetencji Kościelnego Inspektora Ochrony Danych w tym obszarze. W art. 37 ust. 3 przywołanego dekretu postanowiono, że Kościelny Inspektor Ochrony Danych „nie może

20 Por. Pflichtverletzungen von Diözesanverantwortlichen des Erzbistums Köln im Umgang mit Fällen sexuellen Missbrauchs von Minderjährigen und Schutzbedürftigen durch Kleriker oder sonstige pastorale Mitarbeitende des Erzbistums Köln im Zeitraum von 1975 bis 2018, s. 849–850, <https://mam.erzbistum-koeln.de/m/2fce82a0f87ee070/original/Gutachten-Pflichtverletzungen-von-Diozesanverantwortlichen-im-Erzbistum-Koln-im-Umgang-mit-Fallen-sexuellen-Missbrauchs-zwischen-1975-und-2018.pdf> (dostęp: 12.10.2021).

21 Commission of Investigation, *Report into the Catholic Archdiocese of Dublin*, July 2009, s. 7–27, <https://www.justice.ie/en/JELR/Pages/PB09000504> (dostęp: 12.10.2021).

monitorować ani ingerować w przetwarzanie danych dokonywane przez sądy w ramach sprawowania przez nie wymiaru sprawiedliwości”. Są to więc wszystkie procesy przetwarzania danych osobowych związane z orzekaniem przez te podmioty kościelne w sprawach będących w jurysdykcji kościelnej, niezależnie od prawa, które jest stosowane.

Ograniczenie zakresu kompetencji Kościelnego Inspektora Ochrony Danych we wskazanym obszarze nie implikuje w żadnym razie, że podmioty operujące w tej dziedzinie są zwolnione z obowiązku przestrzegania kościelnych przepisów dotyczących ochrony danych osobowych. W rzeczywistości ustawodawca kościelny, mając świadomość specyfiki rozstrzygania spraw przez sądy kościelne, uwzględnił hierarchiczną strukturę Kościoła katolickiego i wyznaczył biskupów diecezjalnych jako osoby uprawnione do czynności nadzorczych (kan. 392 § 1, art. 40 ust. 1 Dekretu regulującego przetwarzanie danych osobowych z 2018 roku). Oznacza to, że ochrona prywatności, danych osobowych, dóbr osobistych w obszarze działania Kościoła, zarówno w procesach sądowych (np. karnych) podlega władzy biskupa diecezjalnego i może być przez niego nadzorowana²².

Podsumowanie

Ochrona prywatności i dóbr osobistych jednostki oraz ochrona małoletnich i wymierzanie sprawiedliwości, stanowią nierozdzielnie powiązane obszary. Działanie w tych obszarach podmiotów kościelnych musi mieć na celu zachowanie szacunku dla każdego człowieka oraz promowanie jego godności. W tym celu osoby zaangażowane w te działania powinny przestrzegać przepisów lub ogólnych zasad.

22 R. Czarnowicz, P. KroczeK, *Ochrona danych osobowych w postępowaniu kościelnym...*, dz. cyt., s. 127–129.

Literatura przedmiotu

- Chojara-Sobiecka M., Kroczek P., *O możliwości wprowadzenia do polskiego systemu prawnego ochrony (kanonicznej) tajemnicy duszpasterskiej*, „Prawo Kanoniczne” 61 (2018) nr 4, s. 41–60.
- Czarnowicz R., Kroczek P., *Ochrona danych osobowych w postępowaniu kościelnym dotyczącym wykorzystywania seksualnego małoletnich*, [w:] *Wykorzystywanie seksualne osób małoletnich. Ujęcie interdyscyplinarne. Część III*, red. M. Cholewa, P. Studnicki, Kraków 2022, s. 121–146.
- Kroczek P., *Przetwarzanie danych osobowych przez podmioty Kościoła katolickiego w Polsce. Transfer pomiędzy państwami*, Kraków 2020.
- Kroczek P., Skonieczny P., *Ochrona danych osobowych w Kościele katolickim. Komentarz do Dekretu ogólnego Konferencji Episkopatu Polski w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim z 2018 roku*, t. 1, cz. 1: *Kwestie wstępne*, cz. 2: *Preambuła*, Kraków 2022.
- Kroczek P., Skonieczny P., *Ochrona danych osobowych w Kościele katolickim. Komentarz do Dekretu ogólnego Konferencji Episkopatu Polski w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim z 2018 roku*, t. 2, cz. 3: *Zagadnienia ogólne. Artykuły 1–5*, Kraków 2022.
- Kroczek P., *Trudności w dochodzeniu do prawdy w sprawach dotyczących wykorzystania seksualnego w procesach kościelnych*, [w:] *Wykorzystywanie seksualne osób małoletnich. Ujęcie interdyscyplinarne. Część I*, red. M. Cholewa, P. Studnicki, Kraków 2021, s. 211–237.
- Skonieczny P., *Pojęcie dobrego imienia (bona fama) w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku Jana Pawła II na podstawie kan. 220*, „Prawo Kanoniczne” 52 (2009) s. 59–84.

Abstrakt

Ochrona danych osobowych i dóbr osobistych

Rozdział ks. Piotra Krocza omawia znaczenie ochrony danych osobowych i dóbr osobistych we współczesnym społeczeństwie oraz w Kościele katolickim w Polsce, wskazując na konieczność silnej ochrony osoby fizycznej także w kontekście postępowań kanonicznych dotyczących wymierzania sprawiedliwości i ochrony małoletnich. Autor podkreśla, że regulacje w tym zakresie nie mogą być traktowane jako przeszkoda, ponieważ działania na rzecz sprawiedliwości, ochrony małoletnich oraz ochrony danych i dóbr osobistych mają wspólną aksjomatyczną podstawę w przyrodzonej i nadprzyrodzonej godności człowieka, uznawanej również w prawie polskim. Rozdział wyjaśnia kluczowe pojęcia dotyczące danych osobowych i dóbr osobistych w ujęciu kanonicznym i cywilnym, odwołując się m.in. do Dekretu ogólnego KEP z 2018 roku oraz RODO, a także wskazuje podstawy prawne, które mogą być wykorzystane do ich skutecznej ochrony w praktyce kościelnej.

Słowa kluczowe: dane osobowe, dobra osobiste, prawo kanoniczne, godność osoby, RODO, dekret o ochronie danych z 2018

Abstract

Protection of personal data and personal rights

Fr. Piotr Krocze's chapter analyses the importance of protecting personal data and personal rights in contemporary society and in the Catholic Church in Poland, stressing the need for strong safeguards for the natural person also within canonical procedures concerning the administration of justice and the protection of minors.

He argues that such regulations must not be perceived as obstacles, since efforts to ensure justice, safeguard minors, and protect personal data and personal rights share the same axiomatic foundation in the innate and supernatural dignity of the human person, a principle likewise recognised in Polish law. The chapter clarifies key notions related to personal data and personal rights in both canonical and civil perspectives, referring, among others, to the 2018 General Decree of the Polish Bishops' Conference and GDPR, and identifies legal bases that can be used to ensure their effective protection in the Church's practical activity.

Keywords: personal data, personal rights, canon law, human dignity, GDPR, Data Protection Decree of 2018

KS. PROF. DR HAB. PIOTR KROCZEK – kapłan Diecezji Bielsko-Żywieckiej, doktor habilitowany nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego, profesor nauk społecznych w dyscyplinie nauki prawne (2020) oraz doktor nauk teologicznych (2017) i doktor filozofii (2022). Kierownik Katedry Norm Ogólnych i Teorii Prawa na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Od 2018 roku powołany na stanowisko Kościelnego Inspektora Danych Osobowych przy Konferencji Episkopatu Polski; wiceprezes Polskiego Towarzystwa Teologicznego, członek Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego; od 2019 roku członek Rady Doskonałości Naukowej. Kierownik interdyscyplinarnych projektów badawczych finansowanych przez Narodowe Centrum Nauki oscylujących wokół tematyki wspólnej dla Państwa i Kościoła: *Klauzule generalne w prawie kościołów i związków wyznaniowych posiadających uregulowany poprzez ustawy stosunek z Rzeczpospolitą Polską* (Opus 7) i *Diagnoza kondycji współczesnej rodziny poprzez pryzmat procesu orzekania nieważności małżeństwa* (Opus 17). Autor wielu publikacji naukowych o szerokim spektrum badań: *The Art of Legislation. The Principles of Lawgiving in the Church*, Kraków 2012; *Wychowanie. Optyka prawa polskiego i prawa kanonicznego*, Kraków 2013; *Parafia w optyce katolickiej i luterańskiej. Studium*

teologiczno-prawne, Kraków 2017; *Prawo wewnętrzne związków wyznaniowych w perspektywie organów władzy publicznej. Klauzule generalne*, Kraków 2017; *Przetwarzanie danych osobowych przez podmioty Kościoła katolickiego w Polsce: transfer pomiędzy państwami*, Kraków 2020.

Spis treści

<i>ks. Bartłomiej Pieron</i> Wprowadzenie.....	5
<i>Aleksandra Brzemia-Bonarek</i> Od zasady „accountability” do kanonisty towarzyszącego osobom skrzywdzonym wykorzystaniem seksualnym w Kościele.....	9
<i>ks. Daniel Klimkiewicz</i> Procedura dochodzenia wstępnego.....	33
<i>ks. Marcin Wolczko</i> Sądowy i pozasądowy proces karny.....	65
<i>Piotr Skonieczny OP</i> Podstawy kanonicznego prawa karnego materialnego. Zarys wykładu na podstawie części I księgi VI kodeksu prawa kanonicznego papieża Franciszka.....	99
<i>Piotr Skonieczny OP</i> Sankcje karne i środki zapobiegawcze w kontekście kan. 1398 CIC z 2021 roku.....	165
<i>ks. Rafał Dappa</i> Dowodzenie i analiza dowodów w kościelnych postępowaniach karnych.....	201
<i>ks. Piotr Majer</i> Odpowiedzialność kanoniczno-prawna przełożonych kościelnych w związku z przestępstwami seksualnymi swoich podwładnych.....	229

<i>o. Przemysław Michowicz</i>	
„Nieskazitelna stanowczość” ustawodawcy w obliczu przestępstw pedofilii popełnionych przez osoby konsekrowane. Uwagi praktyczne.....	261
<i>Maciej Andrzejewski</i>	
Zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa w polskim porządku prawnym.....	285
<i>Marek Strzała</i>	
Współpraca z organami państwowymi.....	329
<i>Karolina Mazur</i>	
Prawa i obowiązki duchownego w kanonicznym postępowaniu karnym.....	359
<i>ks. Piotr Krocze</i>	
Ochrona danych osobowych i dóbr osobistych.....	383

Niniejsza publikacja, wydana w formie praktycznej, stanowi konkretną odpowiedź Kościoła na dramat seksualnego wykorzystania dzieci i młodzieży przez duchownych i świeckich. Jest owocem badań pracowników naukowych Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie oraz innych wykładowców współpracujących z tym wydziałem. Wspólna troska o ochronę dzieci i młodzieży wyraziła się wpierw w propozycji studiów podyplomowych poświęconych właśnie tej tematyce.